

Subartonių kraštas

Sudarytojai:

Henrikas Gudavičius,
Algimantas Černiauskas,
Mindaugas Lapele

Dzūkijos nacionalinio parko direkcija
Marcinkonys, 2007

UDK 908 (474.5)

Su-02

Knygos leidimą parėmė:

Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija

Knygą sudarė:

Henrikas Gudavičius,

Algimantas Černiauskas,

Mindaugas Lapelė

Maketavo:

Vytautas Černiauskas

Korektūrą skaitė:

Julija Kavaliauskienė

Fotografijų autoriai:

Broliai Černiauskai 67, 78, 81, 83, 88, 89, 91, 95, 117, 121, 527, 129, 133, 138, 148, 155, 160, 171, 174, 176, 185, 193, 198, 201, 211 psl.

Jonas Paulaitis 10, 16, 21, 25, 31, 49, 52, 55, 57, 63, 64, 98, 103 psl.

Mindaugas Lapelė 212, 214 psl.

Henrikas Gudavičius 173 psl.

Albinas Ščebeda 75, 205 psl.

Viršelyje panaudota *Brolių Černiauskų fotografija*

© Dzūkijos nacionalinis parkas, 2007

© Straipsnių autoriai, 2007

© Nuotraukų autoriai, 2007

ISBN 978-9986-553-09-0

Subartonių kraštas

Dėkojame Varėnos r. savivaldybės Vinco Krėvės – Mickevičiaus memorialinio muziejaus direktorei Evelinai Buržinskienei, įtraukusiai knygos leidimą į Kultūros ministerijos finansuotą projektą „Kūrybos versmė – gimtoji erdvė“, skirtą V. Krėvės 125 – osioms gimimo metinėms. Taip pat dėkojame Algimantui Paulaičiui už leidimą knygoje naudoti jo tėvelio Jono Paulaičio nuotraukas iš šeimyninio albumo. Dėkojame ir Subartonių krašto žmonėms, kurie nuoširdžiai dalijosi savo gyvenimo prisiminimais.

Turinys

Pratarmė.....	8
Senos ir naujos istorijos.....	12
Jaunystės prisiminimai (<i>Sofija Paulaitienė</i>).....	13
Merkinės turgus.....	13
Gelovinės ežeras.....	14
Raudonos žvakės.....	14
Vėžiavimas.....	15
Šarūno kapas.....	15
Masališkių pradžios mokykla.....	16
„Ar galima palinksminti namelį?“.....	16
Pažintis su Čyrais.....	17
Žukienė.....	18
Girininkas Klimavičius.....	20
Vincas Krėvė Mickevičius.....	20
Kalėdų eglutė.....	22
Vincas Skerniškis.....	22
Subartonyš.....	24
Subartonių žydai.....	25
Mickevičių šeima.....	27
Vėžiavimas.....	27
Merkinės kunigai.....	28
Masališkės.....	30
Dzūkų vestuvės.....	32
Baravykai.....	33
Skerdžius Petras Čaplikas.....	34
Dzūkų verkavimai.....	35
Arlinskų Olčikas.....	36
Žento verkavimas.....	37
Dzienavojimai.....	38
Paliekame Masališkes.....	38
Tėvų ir vaikystės takais (<i>Algimantas Paulaitis</i>).....	40
Algimantas Paulaitis.....	40
Masališkių dvaras ir kaimas.....	41
Kaimo gyventojai.....	43
Idomos vietos ir įvykiai.....	48

Kultūrinis gyvenimas ir kiti įvykiai.....	51
Masališkių mokykla.....	56
Jeigu tokių būtų daugiau (<i>Ričardas Venckus</i>).....	60
Į tėviškę – prie tėvų (<i>Algimantas Černiauskas</i>).....	66
Dėl paminklo Krėvei.....	68
Mirties nuosprendis Merkinei?.....	70
Merkinė ir Krėvė.....	74
Merkinė iš arčiau.....	77
Merkinėje, arba Keli žvilgsniai į žemę.....	79
V. Krėvė stovės Merkinėje.....	82
„Brolali, sesula, jei girdzi”.....	83
„Aš nenoriu mirti Amerikoje”.....	85
V. Krėvės – Mickevičiaus 110 – osios metinės.....	90
Vincas Krėvė grįžta į tėviškę.....	92
Sugrįžo Aras.....	93
A. Černiausko kalba, pasakyta, perlaidojant O. Krėvaitę – Mošinskienę.....	96
Gyvoji Subartonių kaimo istorija (<i>Evelina Buržinskienė</i>).....	99
Iš Subartonių praeities.....	100
Subartonių žmonės.....	100
Subartonių mokyklos.....	102
Subartonių kaimo istorinė apžvalga (<i>Virginija Pugačiauskienė</i>)...106	
Iš senovės ateinanti ramybė.....	110
Ką primena varpas (<i>Henrikas Gudavičius</i>).....	111
Jeigu yra šaltinis.....	111
Čia buvo Čaplikų sodyba.....	113
Kaip Meškus iš Tupikų.....	115
...ir neprapuola meilė.....	116
Veronika iš Alovės (<i>Antanas Žemaitis</i>).....	119
Apie malūną prie Straujos (<i>Benediktas Navickas</i>).....	120
Poringės apie bites (<i>V. Mickevičius - Krėvė</i>).....	123
Kaip Krėvė pamokslą sakė (<i>Henrikas Gudavičius</i>).....	125
Lietuviai buvo labai vieningi (<i>Henrikas Gudavičius</i>).....	126
Zakavoliai (<i>Evelina Buržinskienė</i>).....	128
„Aš kap dainuoju man labai graitai aina darbas”..... (<i>Evelina Buržinskienė</i>).....	132
Sunki kelionė į Uralą (<i>Henrikas Gudavičius</i>).....	132

„Drapokai buvo sepcynialopiai ir devynialopiai poriniai”.....	
(<i>Romas Norkūnas</i>).....	140
„Miestiašnegaliubūc...” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	142
„Gyvenimas visas su kirviu” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	144
Neišsenkanti šaltinio versmė.....	142
Didieji vandenys (<i>Evelina Buržinskienė</i>).....	143
„Čia aš – Rudaitienė” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	146
„Visur raikia kytrascis turėc” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	154
„Tėvų sušaudė, paskui – du brolius” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	160
„Žinau, kad esu totorė” (<i>Onutė Drobelenė</i>).....	166
Gelovinėje žydi marijonas (<i>Henrikas Gudavičius</i>).....	168
Pokalbiai apie puodus ir puodžius (<i>Evelina Buržinskienė</i>).....	173
Kaip juodpuodžiams grįžo pripažinimas.....	173
„Gražiausi uzbonai su rankom iš šonų...”.....	174
„Mašala mano dėdė buvo...”.....	177
„Buvo puodai palyvoci – vidurin balta palyva...”.....	178
Apie molio meną ir amatą.....	180
Ar dar būkia būkas prie Būkaverksnio? (<i>Henrikas Gudavičius</i>)..	184
„Dzideli miškai buvo” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	195
„Labai buvo žuvų ažeruose” (<i>Romas Norkūnas</i>).....	196
Subartonių gyvūnija (<i>Vincas Slavickas</i>).....	200
Kokia gūdi giria (<i>Mindaugas Lapelė</i>).....	204
 Žodynas.....	 216

Pratarmé

Subartonių kraštas – šeštoji Dzūkijos nacionalinio parko knyga apie senuosius etnografinius kaimus. Subartonių kraštas labai skiriasi nuo šilinių ir panemunės dzūkų kaimų. Ir ne vien todėl, kad išaugintas jervas skalsesnis. Strauja, Lauja, Gilšė, Gelovinė čia tebesaugo legendas, kurias prieš daugelį metų užrašė Dainavos krašto dainius Vincas Krėvė – Mickevičius.

Šiomet minime Vinco Krėvės 125-ąsias gimimo metines. Tais pačiais, 1882-aisiais, gimė Tadas Ivanauskas, žymus gamtininkas ir pedagogas, „Čepkelių profesorius“. Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui tada buvo jau septyneri metai... Kaip atsiranda mažos tautos karžygiai ir didžiavyriai? Kas iškelia juos?.. Pasakoja Subartonių krašto sodiečiai apie nepaprastai sunkius pokario metus, apie Sibiro šaltį ir badą, apie pažeminimus, patirtus sugrįžus į savo kaimą, bet nekeikia savo gyvenimo. Ir net nesusiekinama iškentėto vargo – toks buvo visos tautos išbandymas. Ir pagalvokime dabar, ar ne tas kasdieniškas paprastų žmonių vargas, tas žūtbūtinis išbuvimas savo žemėje ir iškelia tautos genijus.

Prie Gilšės 1939 metais

Istorikas Alfredas Bumblauskas gana piktai kalba apie italų aroganciją, kai jie nesiliauja didžiulis labai sena savo krašto kultūra ir visais tais civilizacijos stebuklais. Apsikeiskime vietomis, sako istorikas, ir pažiūrėsime, kaip jūs čia, tose mūsų pelkėse nustebinsite pasaulį. Gal kiek perdeda garbusis istorikas, čia galima būtų daug ginčytis ir surasti visokių pavyzdžių. Polesitai, tikrieji Polesės pelkių aborigenai, iš tiesų nesukūrė savo legendų, neužaugino karžygių ir nepastatė tvirtovių, nors praktiško prisitaikymo prie pelkėto kraštovaizdžio jiems tikrai netrūko. Kažko, matyt, vis dėlto trūko. Subartonių krašte yra visko, ko reikia normalios, teisingos tautos senbuviiui: miškų, laukų, pelkių, ežerų. Rytą išeina į savo kiemą Juozas Ciūnys, pasiklauso, pasiklauso ir žino, ar šiandien kibis žuvys Gelovinės ežere. Į šiaurę nuo Subartonių, tolimame Raitininkų viensėdyje, vienas gyvena Vincas Prieskienis, bet nebėga pas vaikus į miestą, pats vienas ir kuria savo gyvenimą, su savo gyvulėliais pasikalbėdamas ir pasitardamas. Ir kiekvieną pavasarį sulaukia sugrižtančių gandrų į aukštai iškeltą gandalizdį. O kai Zigmas Kindaris pasakoja apie bites ir apie arklius, apie žiogrinės tvoros tvėrimą ir apie drebulės skiedrų pjovimą, atrodo, kad viskas jo turtingoje sodyboje darosi savaime, jis tiktai vaikšto, visiems gero linkėdamas. Tokių gabių meistrų nėra daug, bet jų visada buvo ir visada bus, nes pati Žemė juos godoja.

Dar gyvas mūsų kaimas, dar gyva mūsų Žemės kalba. Šitaip pasakys kiekvienas, pasiklausęs, ką porina Viktorija Rudaitienė, gyvenanti Parudnios kaime, prie Straujos upelio. Tikrą gyvenimo geismą pajus skaitytojas, perskaitęs Danos Gaidukevičienės prisiminimus apie savo kelionę prie jūros... Ir ne vieniši yra Subartonių krašto žmonės. Gal ir nelabai daug liko tikrų sodiečių, bet jie stiprūs, ir jų ramybė bei pasitikėjimas tokiu savo gyvenimu ateina iš senovės.

Sudarytojai

Senos ir naujos istorijos

Jaunystės prisiminimai

Mokytoja **Sofija Petrauskaitė – Paulaitienė**

Jaunystės prisiminimai iš Samūniškių, Masališkių, Subartonių

Pirmą kartą 1927 metų rugsėjo 12 dieną, patekau į Dzūkiją, į Samūniškių pradinę mokyklą. Samūniškių mokyklos antras komplektas buvo Subartonių kaime. Vinco Krėvės – Mickevičiaus gimtajame kaime.

Rugsėjis buvo šiltas. Aplink pušys, smėlis, ežerai. Į mokyklą ateina tik vienas mokinyš – turtingųjų vaikas. Laiko daug. Norisi pažinti apylinkę. Einu pažiūrėti ir pasiklausyti. Už pušynėlio dzūkės rauna grikius ir dainuoja.

Pušų kvapas veikia migdomai. Dzūkės mane prakalbina. Netikėtai ima lašnoti. „Skubėkite namo – sulis!“ Skubu per pušynėlį. Pušelės nedaug didesnės už mane. Ir nebežinau, kur ta mano mokykla. Praslinko debesėlis. Nustojo lyti. Išeinu į kelią, matau tvorą, o už tvoros tvarkingas toks, su liemene, senukas daro klumpes. Klausiu jo: „Kur čia gyvena Stasys Lepeška, pas kurį yra mokykla“. O jis man į tai atsako: „Ar, mokytoja, nepažįsti savo mokyklos? Aš gi ir esu Stasys Lepeška!“ Dar nebuvau įpratusi atskirti nei miško, nei vietovės, nei žmonių. Net gėda pasidarė.

Kartą Lepeškieinė man papasakojo, kaip degė kaimynų tvartai. Lepeška išsigando, kad dega jo tvartai. Ruošėsi gesinti ir vis ieškojo savo kamizelkos. Ieškojo, ieškojo, kol kaimynų tvartai ir sudegė. Taip aš Stasį Lepešką ir vadindavau savo mintyse: „Kamizelka“.

Merkinės turgus

Buvo trečiadienis – turgaus diena. Mano buto šeimininkė pakvietė mane važiuoti į Merkinę. Vežimą ir arklius pastatė žydu kieme. Turgus buvo aikštėje aplink cerkvę.

Aplankiau knygyną, parduotuves, ieškau savo šeimininkės, surandu kiemą, kur pastatyti jos arkliai. Žydė pamačiusi mane sako – tavo Lepeškieinė tik ką nuėjo į turgų. Einu, dairausi – nudžiugau pamačiusi savo šeimininkę, sėdinčią vežime! „O, aš jūsų seniai ieškau! Gera, kad išžiūrėjau rūbus...“ Girdžiu: „Ar ne Samūniškių mokytoja

būsi?” „Tai ar ne tamsta esi Lepeškienė?” „Ne, tik jos sesuva.” Pasirodo – taip abi panašios ir vienodai apsirengusios... O todėl, kad kartu ir rūbus viena kitai audžia. Žiū, ateina jau ir mano Lepeškienė! Buvo vargo, kol pripratau skirti kaimo žmones.

Gelovinės ežeras

Kartą trise – Estera, Jonas Paulaitis ir aš nutarėm eiti prie Gelovinės ežero. Skačiau Krėvės senų žmonių padavimus, tad nutariau aplankyti tas vietas – Gelovinės ežerą, Gilšės ežerą, Šarūno kapą, Šarūno kalną.

Aplink Gelovinės ežerą augo gluosniai, alksniai, vanduo ežere būdavo raudonas nuo alksnių, lyg būtų nusidažęs raudonais dažais. Šalia ežero – miškas, o kitoje ežero pusėje – aukštas kalnas. Estera sako: „Einam, Navickas pavaišins mus medumi.”

Paukščiai čiulba, medžiai ošia. Ne veltui Krėvė taip gražiai aprašė savo gimtąjį Dainavos kraštą. Gražu žiūrėt nuo Šarūno kalno į ežerą. Apsidžiaugė Navickas, sulaukęs tokių netikėtų svečių! Ištraukė iš šulinio šalto pieno, priraiškė juodos duonos su kmynais, atnešė medaus. Pavaišino mus. Papasakojo apie savo vaikus, kurių tada nebuvo namie.

Jau tarybiniais metais lankėsi mūsų duktė Rūta pas Navicką. Papasakojo jai apie savo sūnus. Atsimena dar mus ir Esterą, kaip anuomet buvome pas jį svečiuose. Klausinėjo apie mus. Prašė pas jį atvažiuoti.

Raudonos žvakės

Gražus pavasario rytas. Ėjome dviese, skubėjome su Jonu į plentą, kur sustoja autobusas, važiuojantis į Alytų – Kauną. Saulė vos pakilusi švietė raudonai. Daug kartų teko eiti tuo mišku, bet tekant saulei pirmą kartą. Pušys, tiesios, aukštos, apšviestos saulės spindulių, atrodė kaip didelės raudonos žvakės. Ilgai grožėjomės šiuo gamtos stebuklu.

Praėjo daug laiko, o vaizdas tų „raudonųjų žvakių” dar ir šiandien akyse ir atmintyje.

Vėžiavimas

Kartą mokytojas Jonas Paulaitis pasiūlė man ateiti į Subartonis pasižiūrėti, kaip dzūkai vėžiauna. Sutemus nuėjome prie Pakelinio ežero. Aplink ežerą mirga liepsnelės. Tai vėžiautojai vaikšto užsidegę balanas ir braidžiodami gauda vėžius. Sugavę vis deda juos į maišą, kabantį ant peties. Gražu buvo žiūrėti. Matėsi tik ugnelės, žmonių nebuvo matyti. Atrodė, kad aplink ežerą dega žvakutės. Dar gražiau, kai prisigaudę vėžių sukrovė sausų šakų aukštą laužą aplink tokią didelę jau iš anksto pastatytą sausą eglę. Uždegė. Liepsna ėmė šokinėti, ir visa eglė ėmė degti. Vėžiautojai džiovino sušlapusius drabužius. Mažieji nešė sausas šakas ir vis degino tą eglę. Atvažiavo iš Merkinės žydai su vežimais, prikrautais balaninių pintinėlių. Jie pirkto vėžius – „mieravo“, kad būtų ne per trumpi. Dėjo į pintinėles ir kitą rytą vežė į Kauno restoranus. Kitą dieną mokytojo Paulaičio mokiniai atnešė ir man į Samūniškius jau išvirtų su krapais ir druska vėžių. Tą vėžiavimą aprašiau laiške ir savo tėvams.

Šarūno kapas

Netoli Masališkių kaimo, prie Straujos upės, yra nedidelis kalnas, duonos kepalo pavidalo, vadinamas Šarūno kapas. Viršūnė apaugusi pušimis. Apačioje čiurlena upelis Strauja. Kalno viršūnėje – akmuo. Kaip tas akmuo atsirado, niekas nežino. Piemenėliai, dažnai netoli ganydami galvijus, bandė tą akmenį kasti, galvojo – gal ten užkastas lobis.

Dabar tas kalnelis apaugęs aukštomis pušimis. Niekas jau nelanko jo, pasidarė lyg mažesnis. O nuo Merkinės į Alytų plentu keliaujant – dešinėje kelio pusėje pasukus į Masališkių kaimą – visai netoli. Sūnus Algutis dažnai bėgdavo pas piemenis, kurie ten ganė, nunešdavo druskos, svogūnų, bulvių. Piemenys kepdavo ir valgydavo, duodavo ir jam. Pareidavo visas suodinas nuo dūmų.

Masališkių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja Sofija Paulaitiene. Kraštinė su švarku – Ona Skerniškytė, su kepure rankoje – Vladas Arlinskas. 1928 m.

Masališkių pradžios mokykla

1929 sausio 5 dieną ištekejau už mokytojo Jono Paulaičio. O 1928 metais pradėjau dirbti toje Masališkių mokykloje. Vyras dar dirbo Subartonyse. O Samūniškėse dirbo jau mokytojas Julius Bingelis. Masališkių žmonės ruošėsi eiti į vienkiemius. Mokykla tada buvo Arlinsko name, vėliau ją perkėlė į Skernišio namą. Vyras perėjo dirbti į Gudakiemį. Pradėjo vežti rąstus ir statyti naują mokyklą. Tebeturiu visas tos mokyklos nuotraukas. Mokykla buvo labai graži, dviejų aukštų. Viršuje gyvenome mes, o apačioje buvo dvi didelės klasės. Klasėse buvo dviejų skyrių mokiniai. Vienoje klasėje buvo I ir III skyriai, o kitoje II ir IV skyriai. Dirbome šioje mokykloje iki tol, kol lenkai pagaliau atidavė Vilnių.

„Ar galima palinksminti namelį?“

Buvo Velykos. Grįžome iš Merkinės bažnyčios. Po pusryčių atsigulėm pailsėti. Oras šiltas. Saulė šviečia. Langas praviras. Staiga kažkokie vaikų balsai: „Ar galime palinksminti namelį?“ Gyvenome

antrame aukšte, naujoje mokykloje. Prišokau prie lango. Žemai – vaikų būrys su pintine, maišeliu. Ir vėl: „Ar galima palinksminti namelį?“ Ką tai reiškia, nežinojau, bet atsakiau – galima, galima! Vaikai ėmė giedoti Velykinę giesmę, vadinamą, kaip vėliau išgirdau, lalauninkų giesmę. Pirmųjų žodžių neatsimenu, bet giesmė baigėsi „aleliuja, aleliuja, aleliuja...“

Paklausiau: „Tai ką aš dabar turiu daryti?“ Paaiškino, kad jie šitaip visada eina sveikinti su Velykomis, ir visos šeimnininkės duoda, ką turi – pyrago, kiaušinių, sūrio, dešros, mėsos. „Ar gerai bus saldainiai?“ „Oi, gerai, labai gerai“. Turėjau kilogramą vaisinių saldainių. Susidėjo į krepšį! Padėkojo ir nuėjo toliau. Vėliau iš Julės Kašeliauskienės, mokyklos valytojos, sužinojau, kad vakare pas Julę Janulevičienę buvo tų lalauninkų vakarienė. Šeimnininkė privirė kmynų arbatos, lalauninkai valgė, gėrė, vaišino šeimnininkę, dainavo.

Dabar labai gailiuosi, kad neužrašiau tos dainos žodžių.

Pažintis su Čyrais

Kai ištekęjau už Jono Paulaičio, tai abu ėmėme dažnai važinėti į Merkinę. Samdėme arklį iš Arlinskų. Arklį vadino Žydu, nes Arlinskai jį pirkę pas žydą. Mokėjome už dieną 1 litą ir važiuodavom su tuo arkliau.

Kartą užėjome į vaistinę pas provizorių Čyrą. Čyras labai apsidžiaugė. Į vaistinę įbėgo jo dukrelė Onutė. Čyras ją pavarė sakydamas: „Acok iš čia!“ O ji jam atgal atsakė: „Tu pats acok iš čia!“ Aš taip juokiausi. Tada Čyras pašaukė: „Stefce, ateik susipažinsi su ponia Paulaitiene“. Nuo to laiko mes su Stefa Čyriene tapome didelės draugės. Dažnai svečiuodavomės vieni pas kitus. Aš nuolat sekmadieniais valgėdavau pietus pas Čyrus.

Nežinau, kodėl Čyras neidavo į bažnyčią. Bet kartą – kovo 4 dieną, per šv. Kazimierą, – sutikau jį einantį nuo Stefos tėvų namo. Paėmiau jį už parankės ir sakau jam, kad šiandien šv. Kazimiero, Lietuvos patrono diena, todėl reikia pasimelsti, ir nusivedžiau jį į bažnyčią. Klebonas Kazimieras Ribikauskas stebėjosi, matydamas Čyrą ir mane. Parėjęs į kleboniją savo seseriai Kotrynai pasakė: „Paskui Paulaitienę jis ir į peklą nueis“.

Pas Čyrus visada būdavo baliai. Gruodžio 12 – Aleksandras,

gruodžio 26 – Stefanija. Visada būdavome baliuje abu su Jonu. Dabar Čyrai jau mirę. Čyras nuo plaučių uždegimo, o Čyrienė – nuo krūties vėžio. Palaidoti Merkinės kapuose.

Jų sūnus Aleksandras yra profesorius, akademikas, Inžinierinio instituto rektorius. Brolis Petras – statybos inžinierius, docentas. Duktė Onutė dirba Kauno „Sanite“ – paveldėjo tėvo profesiją.

Čyrų šeima Merkinėje buvo mūsų geriausi draugai. Čyrai buvo labai geri žmonės. Tikrai „ščyri“. Ypač gera buvo Stefanija Čyrienė. Visada per šventes vargšams padėdavo. Pasiūdavo net rūbų. Kai žydai eidavo rinkti aukų saviškiams vargšams, tai Čyrienė visada duodavo pinigų. Už tai žydai per savo Velykas visada atnešdavo jai macų, midaus. O Stefanijai mirus visa Merkinė dalyvavo laidotuvėse.

Dabar jų vaistinės jau nėra. Vokiečiai subombardavo. Kai kurias Čyrų nuotraukas atidaviau jų vaikams. Bet dar ir man liko.

Žukienė

Buvome jau vedę. Abu dirbome. Aš Masališkėje, Jonas dar Gudakiemyje. Nutarėme iš Subartonių pakviesti Žukienę už šeimninę. Jos vyras, buvęs Merkinės pašto viršininkas, sėdėjo kalėjime už išeikvotą 11000 litų sumą. Žukienė turėjo gyventi Subartonyse pas jo tėvus ir dvi seseris – Frasę ir Fedą. Žukienė buvo kilusi iš Saratovo gubernijos, Vydrėpužko. Ji mielai noru sutiko eiti pas mus. Nemokėjo ji nei verpti, nei austi, nei daržų prižiūrėti. Kol dar Paulaitis dirbo Subartonyse, tai valgydavo pietus pas juos už 2 litus. Kad ir ji nebūtų alkana.

Mes tada dar gyvenome Masališkėse pas Kraunelį Juozą. Ten jau buvo ir mokykla. Masališkiečiai, eidami į viensėdžius, davė 2 ha žemės prie Straujos upės. 1932 metų kovo 13 dieną gimė Algimantas. Žukienė tada dar nemokėjo lietuviškai. Kalbėjo tik rusiškai. Maniškis Jonelis dabar jau gerai išmano rusiškai, o Žukienė per 10 metų gerai išmoko iš mūsų kalbėti lietuviškai. Kai mokyklą pastatė, persikėlėm į mokyklą. Savo uždarbį Žukienė atiduodavo vyro tėvams. Iš pradžių šeimnininkauti jai buvo sunku. Nemokėjo nei virti, nei kepti. Su laiku išmoko. Vaikai ją labai mylėjo, mylėjo ir ji vaikus. Algimantą vadino Ali, o Rimantą – Muli. Gražinus Vilnių Lietuvai ir paskyrus mus į Lentvarį – ir Žukienė su mumis. Mirus Gintarėliui, mūsų Rūtos

gimstant jau nesulaukė, nes jos vyras atsiėmė ją, bijojo, kad ji nepabėgtų iš Lietuvos į Rusiją pas seseris. Prie Tarybų valdžios jos vyras pasidarė miško tvarkytoju, gyveno jau Masališkėse, nes Subartonyse sudegė jo namai. Buvome su dukra Rūta aplankyti Žukienės, kai jos vyras jau buvo miręs. Išbuvome gal savaitę. Apėjome visus masališkiečius ir Subartonių kapus. Mirė mūsų geroji Žukienė eidama grybauti. Krito ant plento Ilgininkuose. Palaidojo ją prie vyro Subartonių kapuose. Niekas mums nepranešė apie jos mirtį.

Mylėjome ją ir laikėme kaip savo giminaitę. Net ir grįžus iš kalėjimo jos vyrui, ji vis tiek gyveno pas mus. Per rusų šventes paleisdavome ją į Subartonis.

Žukai gyveno Subartonyse. Kaimas buvo apgyventas lietuvių ir rusų. Iš rusų gyveno vieni Žukai. Todėl ir jų kaimo dalis vadinosi Žukauka. Lietuviai gyveno: Eidukevičiai, Kisieliai, Glaniauskai, Kurkuzinskai ir kiti.

Apylinkė buvo labai graži, daug ežerų: Pakelinis, Linamerkis, Aklaežeris, Gilšė, Gelovinis. Aplink pušynai. Ne veltui Krėvė aprašė savo kraštą „Dainavos šalies senų žmonių padavimuose”.

Kad Žukienei būtų lengviau, prie mūsų vaikų pasamdėm dar ir Vladžią, o paskui jos seserį Janę Savickaitę. Vėliau Zuzaną Jovaišytę. Janė anksčiau tarnavo pas ūkininką. Ganė avis. Nuo sesers skyrėsi ir savo išvaizda, ir protu. Buvo baisi nevala. Turėjome ją išrengti nuogai, išprausti, išmaudyti, švariai aprengti. Janė mėgo smaližiauti. Kartą po pamokų parėjau namo. Žukienė buvo išėjusi į Merkinę. Bemaitindama Rimuką pastebėjau, kad jam iš burnos teka kraujas. Vaikas ėmė verkti. Šokau prie vandens nuprausti Rimuką, o rankšluostis visas kraujuotas. Išsigandusi klausiu Janės, kas atsitiko. Pasirodo, kad Rimuką palikusi Algučiui prižiūrėti, ji pati sumanė pasmaguriauti uogienės ir razinų. Algutis vedė Rimuką aprišęs rankšluosčiu. Tas krito ir išsimušė dantį į grindis. Janė parodė man dantuką, gulintį ant palangės. Sako, bandžiau atgal įstatyti, bet jis neleido. Sako – būtų prigijęs. Kai pas Kvaraciejų jai beganant du avinai susimušė ir vienas kitam nutraukė ragą, tai ji išplovusi ir atgal užnėrusi. Ragas pridžiūvo, ir buvo viskas tvarkoj!

Dantų gydytoja man vėliau paaiškino – kai iškris pieniški dantukai, ims augti ir tas išmuštasis. Rimutis visą laiką šveplavo, o dantuką dar ir dabar turiu pasidėjusi.

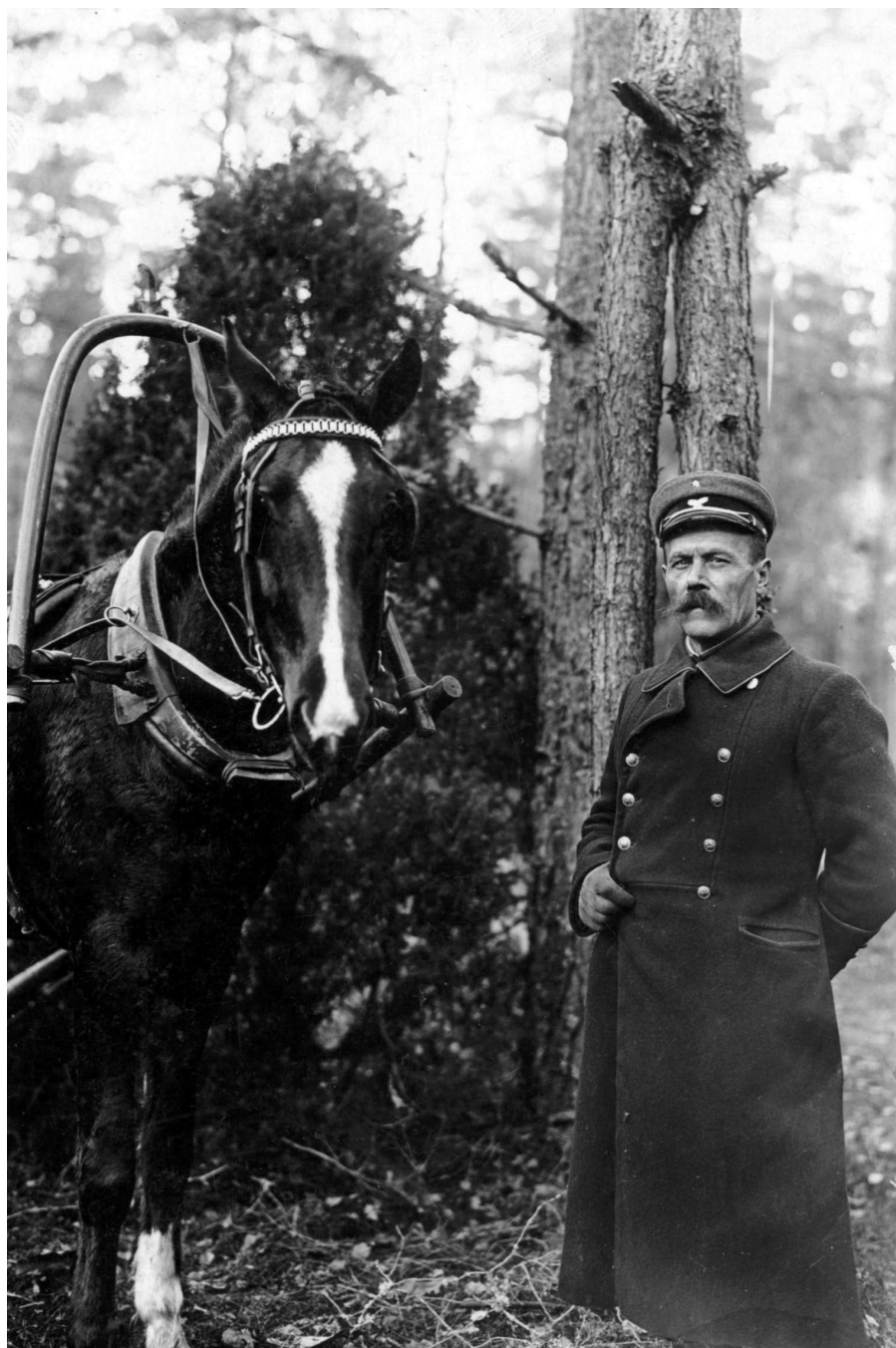
Girininkas Klimavičius

Tai buvo artimiausias mūsų kaimynas. Turėjo žmoną ir augino žmonos sesers vaikus – dukterį ir sūnų. Pas jį visada suvažiuodavo medžiotojai. Svečiavosi net Kipras Petrauskas. Vakarienei visada pakviesdavo ir mus. Vaišino zuikiena su bruknėmis. Mirus žmonai, sugalvojo vesti mano vyro mokinę Marytę Aleksonytę. Jai buvo 17 ar 18 metų, o jam 75. Nors jaunimas ir juokėsi, bet apsivedė. Ėmė rėdyti, puošti, pavertė ponia. Buvo labai pavydus. Neprileisdavo ir tėvo prie dukters. Tėvas Aleksonis buvo jo eigulys, gyveno Pagilšių kaime. Girininkija buvo visai prie Pagilšių kaimo. Prasidėjus karui, girininkas išvažiavo į savo tėviškę netoli Prienų. Netrukus mirė, o Marytė dar ištekėjo už savo berno, tarno, kurį ir anksčiau mylėjo. Klimavičiaus ir Marytės nuotruokas turime. Jis su savo arkliu stovi prie pušies. Pušis labai įdomi: du kamieniai, o viršuje suaugę į vieną liemenį – stiebą. Marytė dar jauna, nuotruokoje stovi su kitais mūsų mokiniais.

Vincas Krėvė Mickevičius

Profesorius Vincas Krėvė kasmet vasarą atvažiuodavo į Subartonis. Ten teko ir man 1928 metais susipažinti su juo. Žydė Estera gyveno Subartonyse. Jos vyras Joselis Slifko buvo kalvis. Jų namas buvo netoli Krėvės namo. Ji daug pasakojo apie Krėvės gyvenimą. Draugavo jis su jos drauge Rachele, kuri buvo malūnininko duktė. Tai buvo labai apsišvietusi mokytoja žydė. Mokėsi kartu su Krėve.

Krėvė labai mylėjo savo tėviškę, visą Dainavos šalį. Parašė daug knygų, surinko daug padavimų, mįslių, patarlių, dainų, verkavimų. Prašė, kad ir mes, mokytojai, netingėtume, o surašinėtume visas dzūkų poringes. Pasidarėme tautosakos rinkėjais. Už tai buvome apdovanoti Tautosakos archyvo knygomis, kurios žuvo per karą. Daug vietinių dainininkių siunčiamos važiavo į Kauną, į Vilnių dainuoti dzūkų dainų. Pavyzdžiui, Jauneikienė Ona, mano mokinės Adelės motina. O aš vieną dieną esu užrašiusi net 120 dainų.

*Girininkas S. Klimavičius prie dvikamienės pušies.
Neciesų miške 1930 metais*

Kalėdų eglutė

Iki 1928 metų Masališkių mokykloje niekad nebuvo ruošiama Kalėdų eglutė. Atėjusi dirbti į Masališkių mokyklą, nutariau suruošti vaikams šventę. Mokykla tada buvo atkelta į Kraunelio namus iš Orlinskių namų. Gyvenau tada irgi Kraunelio name. Vadino tada tą namą „dvaru“. Klasė buvo didelė salė. Eglutę atvežė Vincas Skerniškis. Pastatė ją viduryje klasės. Papuošiau žaislais, kuriuos nupirkau Kauno krautuvėse. Pritvirtinau ir žvakutes. Prikabinau daug riešutų, saldainių, apelsinų, obuolių, prikeptų sausainių. Nupirkau (už savo pinigų) ir dovanėlių. Sudėjau į paruoštus iš gofruoto popieriaus maišelius. Pabūti Kalėdų Seneliu sutiko Merkinės paštininkas Mosaitis. Aprengiau jį gražiais Senelio rūbais, aprišau tautine juosta. Kaukę pirkau jam Kaune. Vaikai sustojo iš eilės. Įėjo Kalėdų Senelis su dovanom, sudėtom į gražų krepšį. Vaikai, gavę dovanas, bučiavo Seneliui ranką. Bailesnieji bėgdavo į eilės galą. Likusias dovanas liečiau duoti vaikams, kuriuos motinos atsinešė ant rankų. Visi patenkinti dėkojo irėjo namo.

Kitų metų eglutę jau puošėme naujoje mokykloje. Buvo dvi didelės klasės, sujungtos siena. Vienoje klasėje įrengėme sceną su miško dekoracijomis, o kitoje buvo žiūrovų salė vaikams ir tėvams. Vietoje eglutės pakabinome didelį gražų eglių vainiką. Vainikas buvo papuoštas žaislais ir žvakutėmis. Senelis buvau aš pati, neatpažįstamai aprengta ir su kauke. Kepurė buvo papuošta raudona juosta. Pirma buvo vaidinimas, eilės, dainos. Vėliau miške pasirodė Senelis su rogėmis, atvežė vaikam dovanų: knygų, rašymo įrankių. Senelis „ieškojo“ mokyklos. Jį pasitiko mokytojas Jonas Paulaitis. Senelis dalino knygas. Visi labai stebėjosi Seneliu. Niekas nepažino, kad tai mokytoja Sofija Paulaitienė. Tik staiga Algutis, mano sūnelis, sėdėdamas ant Žukienės rankų, sušuko: „Juk tai mamytė, apsirengusi Seneliu!..“ Visi sukluso ir ėmė kalbėti: „Juk tai tikrai mokytoja! Na ir reikia taip sugalvoti!..“ Kitą dieną salėje buvo jaunimo šokiai. Grojo Cilcius su smuiku ir dar kiti muzikantai.

Vincas Skerniškis

Kilęs iš Masališkių kaimo, iš neturtingos šeimos. Tėvai, palikę vaikus pas dėdę, išsikėlė į Ameriką. Liko Vincas ir Alfonsas pas dėdę. Vincas buvo gražus vyrukas, apsišvietęs, visada linksmas, bet turėjo labai „džūkišką“ liežuvį. Mergos nenuleisdavo nuo jo akių. Bet jis nutarė vesti tik Kraunelio Juozo dukterį Antaną. Vincas ėmė draugauti su Antane. Kraunelis turėjo leisti vesti Antaną, nes ji jau buvo nebe viena. Kraunelis Juozas su savo broliu Šimu buvo Amerikoje ir grįžę pirkė Masališkių dvarą. Pasidalino pusiau. Šimas greit mirė. Paliko Šimienė su dviem sūnum – Vladuku ir Vaclu. O Juozas Kraunelis, likęs našlys, vedė irgi našlę su sūnum. Su mirusia žmona jau turėjo tris dukteris – Antaną, Marytę ir Vladžę. Ir sūnų Juozuką – nežinia kodėl jis buvo kuprotas. Vincas Skerniškis tapęs žentu visus labai prižiūrėjo. Juozas Kraunelis mylėjo savo žentą, kuris neleido dirbti nei jam, nei sūnui. Gyveno pasiturinčiai. Bet nesisekė Vincui vaikai! Kai gimdavo sūnus, visada mirdavo, o dukteris turėjo net penkias. Vyriausia buvo Onutė, toliau Rožytė, Elena, Danutė ir Marytė. Paskutinė Marytė gimė nesveika. Viena ranka turėjo du pirštus, o kita – tris. Be to, senatvėje ėmė augti kupros. Ir iš priekio, ir ant nugaros. Bet mergaitė buvo labai darbšti ir gabi. Piešė gražius paveikslus, vis šventus. Pamačiau pas Stasę Skerniškytę. Labai nustebau, bet tėvui ji ir luoša buvo geriausia. Apie jo žmoną Antaną Kraunelytę galiu parašyti, kad pati ji nebuvo ypatingai graži, bet mėgo kitą pajuokti. Atsimenu, kai Šimo Kraunelis Vladas vedė turtingą mergą Veroniką (bet irgi nelabai gražią), tai Antanė, stovėdama netoli manęs, kai vežė pro šalį jaunuosius, šaukė garsiai: „Parveža pelėdų, parveža pelėdų!“ Ir jos vyras Vincas Skerniškis mėgo pašposyti. Ypač jis pajuokdavo Šimkienę. Sugalvojo jos sūnų Vaclą apvesdinti su Šimkienės tarnaitė Jule. Julė buvo iš netolimo kaimo, labai neturtinga, nelabai graži, be to, daug vyresnė už Vaclą. Skerniškis pašnekino Vaclą, pakinkė du savo drigantus į gražią brikelę ir nuvažiavo su zvanais į svotus. Šimkienė verkė, šaukė, keikė Vaclą, bet Vaclas neklausė. Kaimas juokėsi. Vėliau Vaclas nevedė Julės. Bet Julė vėliau ištekėjo į Masališkes už Juozo Kašeliausko ir buvo mūsų mokyklos valytoja. Kai gimė jos sūnus, aš su Vincu Skerniškiu buvome kūmai. Dabar su sūnum Julė gyvena Vilniuje. Jis dirba prie statybininku.

Vincas Skerniškis, kaip turtingas buožė, buvo su šeima išvežtas į Sibirą. Atbuvęs skirtą laiką, grįžo į savo kaimą ir į tuos pačius namus.

Apie jo gyvenimą galiu dar parašyti, kad gimęs Elenai, mano vyras su Vaškelevičiene buvo kūmai. Be to, Vincas visada visur labai klausydavo mokytojo Paulaičio. Priklausė ūkininkų sąjungai. Gavo dovanų veislinį bulių! Visi džūkai vedė savo karves prie Skernišio buliaus.

Yra nuotrauka – Vincas stovi su savo bulium. Kita nuotrauka – Onutė ir Rožytė su klumpėmis ant maniežo, o dar – Vincas su Antane ir dviem savo vyriausiomis dukrelėmis. Yra nuotrauka – Marytė su Vladze.

Mokykla iš aštuonmetės paversta į kolūkio valdybą. Vaikai mokosi ir gyvena Merkinėje ar Alytuje. Daug kas išsikėlė gyventi į Kauną, Vilnių. Yra dar mūsų mokinių: Jauneika, Janulevičiai ir kiti.

Subartony

Anksčiau Subartonyse buvo tik rusų parapinė mokykla, kurią lankė tik rusų mokiniai iš Žukaukos. Žukauka – tai Subartonių kaimo dalis į ežerų pusę. Žukaukos gyventojai beveik visi turėjo pavardes Žuk. Visi buvo sentikiai (starovierai). Mokyklos tikslas buvo sentikius (starovierus) paversti stačiatikiais (pravoslavais), ilgainiui ir buvo pasiekta. Juos mokė popas.

Iki 1927 m. Subartonių lietuvių vaikai lankė artimiausias mokyklas, tai Samūniškių, Merkinės ir kitas, kurios buvo arčiau namų. Nuo 1927 m. Vinco Krėvės – Mickevičiaus rūpesčiu buvo leista Subartonyse įsteigti antrąjį Samūniškių mokyklos kompleksą. Mokyklos steigėju buvo paskirtas mokytojas Jonas Paulaitis, kuris apsigyveno Subartonyse, o Samūniškių mokytoja nuo 1927 m. rugsėjo 1 d. buvau paskirta aš, tik ką baigusi Kaune mokytojų seminariją Sofija Petrauskaitė.

Subartonių mokyklai klasę išnuomojo savo name Motiejus Eidukevičius. Mokytojas Paulaitis apsigyveno pas Subartonių kalvį žydą Joselį Slivką ir jo žmoną Esterą. Mokinių susirinko net 34. Į mokyklą leido savo vaikus ir rusai iš Žukaukos.

Subartonių žydai

Subartonyse buvo tik viena žydų šeima. Tai Kalkelis Samūniškis. Jis turėjo 4 sūnus ir 2 dukteris. Sūnūs Mauškė ir Leibkė išvyko į Ameriką. Icka kepė Merkinėje duoną, o ketvirtasis gyveno Alytuje. Duktė Neškė buvo nenormali, bet mirė jau sena 1928 metais Estera ištėkėjo už Joselio Slivkos. Joselis buvo našlys ir turėjo vieną sūnų, kuris gyveno Merkinėje. Joselis su Estera vaikų neturėjo. Pirkia buvo į du galus, viename gale gyveno šeiminkai, o kitame apsigyveno mokytojas Jonas Paulaitis. Joselis buvo labai ramus žydelis, nuolat dirbo kalvėje, kur susirinkdavo vyrai pakaustyti arklių, užrėdyti lankų ratams, statinėms, pasiklausyti žinių, parūkyti. Estera, arba kaip ją vadino tėvai, Jedkė buvo aukšta, sudžiūvusi, vyriško charakterio moteris. Mėgo parūkyti ir išgerti „čiarka“. Subartoniečiai ją tarp savęs vadino Komendante. Ji žinojo visas kaimo žinias – kas su kuo vesis, kokia mergaitė ir nuo ko turės vaiką, kas su kuo ir kur susitinka. Pati leisdavo savo namuose susitikti įsimylėjeliams. Žodžiu, žinojo visas bernų ir mergų paslaptis. Mokytojas Jonas Paulaitis dažnai ją pavaišindavo „čiarka“ ir cigaretėmis. Tada Estera būdavo labai linksma

*Estera ir Joselis Slivkai prie savo namų Subartonyse.
Joselis buvo kalvis. Foto 1930 m.*

ir kalbi. Atnešdavo verdantį samovarą, silkių – paruoštą žydiškai (su svogūnais, actu ir pabarstytą cukrum). Paulaitis parveždavo iš Merkinės portfelių „baronkų“, vaisinių saldinių. Būtinai ateidavo abu parsivesti manęs į tokį balių. Estera galėjo laisvai kalbėti lietuvių, rusų, lenkų, žydų ir net vokiečių kalbomis. Mokėjo gerai Puškino, Lermontovo ir kitų rašytojų eilėraščių, skaitė knygas, kurias gaudavo iš savo netoli gyvenančios kaimynės Rachelės Zaleman.

Per tokį balių Estera man ir pasakojo apie Rachelės draugystę su Vincu Mickevičium – Krėve ir apie jų susitikimus. Rachelės tėvai netoli Subartonių, Parudnioje, turėjo malūną. Rachelė kartu su Krėve lankė Merkinės mokyklą. Abu jautė simpatiją vienas kitam. Rachelės tėvai neleido dukrai susitikinėti su Vincu, o Estera globojo ir leido jiems savo namuose susitikinėti. Kai mes su Jonu Paulaičiu susituokėm ir persikėlėm gyventi į Masališkes, Estera dažnai mus aplankydavo ir papasakodavo visas Subartonių naujienas. Subartoniškiai labai mylėjo savo žydėlius, ypač Esterą. Joselis tik kaldavo kalvėje, o Estera mokėjo išklausti ir vyrus, ir moteris, kas kur darosi, o ypač jai būdavo atviros merginos. Vakaraus susieidavo prie jos namų jaunimas ir iš Žukaukos, ir iš lietuviškosios pusės – dainuodavo ir rusiškas, ir lietuviškas dainas. Kai mokytojas Paulaitis apsigyveno pas Esterą, palangėje susirinkdavo, dainuodavo eidami per kaimą. Estera turėjo gerą arklį ir vežimėlį. Dažnai abu su Jonu Paulaičiu atidardėdavo į Samūniškes parsivežti manęs pasiklausyti radijo, kartu praleisti laiką jų ruošiamuose vakarėliuose, pasižiūrėti vaidinimų, pasiklausyti kaimo muzikos, dainų. Po to vėl abu parveždavo mane namo. Estera labai norėjo, kad mes apsivestume. Mylėjo ji savo nuomininką, žinoma, ne mažiau ir mane. Net visi Merkinės žydėliai buvo mums prielankūs ir paslaugūs. Pas kiekvieną galėjome apsistoti, pasidėti savo pirkinius, pasistatyti arklius. Tai tokia buvo mūsų Estera, kurios ir dabar nepamirštame. Mirė ji vokiečiams tik įėjus į mūsų kraštą. Pasikeitė Subartony, pasikeitė ir žmonės, liko tik nuotraukos to Esteros namo, ežerų, kapų, o ir Krėvės namo, na, ir praleistų ten laimingų dienų prisiminimai. Pasak Nastios Bingelienės pasakojimo, Estera su vyru buvo sušaudyti 1941 metais.

Mickevičių šeima

Į Subartonis Juozas Mickevičius, vadinamas Mickeliu, atėjo iš Nedzingės parapijos, iš Savulkų kaimo. Atėjo į žentus pas Joną Kinderį, vadinamą Juodžiu. Kinderio duktė Rožiukė (Rožė) ėjo šešioliktuosius metus. Buvo smulkutė, mažiukė, rami, darbšti. Ištekėjusi už Juozo Mickevičiaus, turėjo apie 15 vaikų. Gyvi liko tik 6. Keturios dukterys ir du sūnūs. Dukterys: 1. Ona Svirskienė – Javarauskienė, 2. Monika Kazlauskienė, 3. Marytė (ligota invalidė) ir 4. Verusia Lapienienė. Buvo jauniausia, augo ir mokėsi pas brolių Vincą Krėvę. Vyresnysis Juozo Mickevičiaus sūnus išvyko į Ameriką. O Vincas gimė 1882–10–17, mirė Filadelfijoje 1954–08–17., būdamas 72 metų. Dabar Vinco Krėvės memorialiniame muziejuje vedėja dirba Kazlauskienės Monikos duktė – Veronika Kisielienė. Girdėjau, kad Juozas Mickelis buvo labai pamaldus, priklausė bažnyčios „brostvininkam“. Yra padovanojęs „stacijas“ ir vėliavom kotus. Tai įrašyta į bažnyčios inventorių knygas.

Vėžiavimas

Einant nuo plento į Subartonis, reikia praeiti pro nedidelį Pagilšių kaimelį, kuris yra prie Gilšės ežero, apie kurį Krėvė parašė legendą vardu „Gilšė“. Tai nedidelis, bet labai gilus ežeras. Pažvelgus į kairę pusę nuo Gilšės ežero, pamatai Aklaežerį. Žukaukos gyventojai jį vadina Slepaku. Ežeras baigia užakti. Toliau – ežeras Pakelinis prie pat Subartonių – Merkinės kelio, o kitoje kelio pusėje – ežeras Linamerkys. Einant iš Subartonių į Merkinę reikia nusileisti nuo kalnelio, kuriame yra Subartonių kapinės, ir atsidursi tarp tų dviejų ežerų. Pakelinio ežeras garsėja savo vėžiais. Čia kiekvieną pavasarį vykdavo vėžiavimas.

Kartą mokytojas Paulaitis per savo mokinį Viktorą Butkevičių atsiuntė man pintinėlę virtų, raudonų, didelių vėžių ir laiškelių. Kvietė ateiti pasižiūrėti, kaip vyksta vėžiavimas. Buvo šilta, oras geras, ir kartu su Viktoru nuėjome per pušyną į Subartonis. Kol sutemo, plepėjome su Estera. Temstant nuėjome prie ežero. Buvau sužavėta reginio. Ežeras buvo kaip stiklas, ramus. Pakraščiais tyliai slankiojo

lyg kokios dvasios, laikančios rankose degančias balanas ir rūkstančius nuodėgulus... Tai buvo Subartonių vėžiautojai – jaunimas, vaikai, pagyvenusios moterys ir vyrai. Sugavę vėžį, dėdavo į pakabintą ant kaklo „tarbelę“. Negalėjau atsižiūrėti! Buvo atvykusių daug valdininkų iš Merkinės. Visi norėjo nusipirkti pačių stambiausių gyvų vėžių ir parsivežti namo. Ėjome tyliai krantu. Sukūrus didelį laužą iš sausos eglės, visi rinkosi kuo greičiau džiovintis ir laukti, kol atvyks žydėliai ir iš jų supirks vėžius. Atvykę žydėliai vėžius supirkinėjo, rūšiavo ir dėjo į atskiras pintinėles. Vėžė į Merkinę, o iš ten į Kauno restoranus. Buvau labai patenkinta pirmą kartą pamačiusi tokį nuostabų reginį. Patenkinti buvo ir Jonas Paulaitis, ir Estera, kad aš turėjau tokį malonumą! Vakare Estera pavaišino mus dideliais vėžiais, išvirusi juos su krapais. Abu palydėjo mane iki Samūniškių mokyklos. Mėgo Estera tokius širdingus pasivaikščiojimus. Aš ilgai negalėjau užmigti. Akyse vis mirgėjo ta liepsnojanti sausa eglė, čežėjo vėžiai, žibčiojo degančios ugnelės ežero pakrantėse, pliuškėjo vanduo.

Merkinės kunigai

Iš provizoriaus Čyro girdėjau, kad kunigas Adomas Šlepavičius Merkinėje išgyveno 50 metų. Mirė turėdamas 105 metus, o jo sesuo, kuri jam šeiminingavo, mirė 115 metų. Kunigas A. Šlepavičius palaidotas šventoriaus kairėje pusėje. Mano mokslo draugė Otilija Šlepavičiūtė, aplankiusi jo kapą, sakė, kad kunigas buvo jos dėduko brolis. A. Šlepavičius buvo bajorų kilmės, didelis lenkomanas. Bažnyčioje sakydavo pamokslus tik lenkiškai, choras giedojo tik lenkiškai. Varė biznį su žydais, skolino ir net laikė pinigus tik pas žydus. Čyras pasakojo, kad kunigas eidavo pasivaikščioti su lazdele ir, praeidamas pro mėsinę, lazdele pavartydavo kabančią jautieną, liepdavo išrinktą parnešti į kleboniją, o ten apipjaustęs kaulus tarnas juos gražindavo atgal į mėsinę ir sumokėdavo tik už minkštą mėsą.

Kunigas Jagminas prie Šlepavičiaus buvo vikaru. Jagminas buvo patriotas lietuvis. Barė tuos, kurie meldžiasi iš lenkiškų maldaknygių, nesuprasdami, ką skaito. Pamatęs besimeldžiantį iš lenkiškos maldaknygės – atimdavo, liepdavo ateiti pas jį ir duodavo lietuviškai rašytą. Jagminas labai nemėgo rūkalių. Kartą, kai vyrai susirinko pas kunigą virtuvėje ir ėmė rūkyti, jis sako: „Duokit apšventinsiu liulkas,

tai seksis rūkyti ir bažnyčioje”. Liepė sudėti liulkas „bliūdan”, o pats tik pokšt pečion ir sako: „Dabar jos ten šventinas”.

Kunigas Kakarieka buvo geras, gailėdavo sunkiai gyvenančiųjų. Patardavo važiuoti į Ameriką. Net skolindavo pinigų. Kas gražindavo ir duodavo procentus – imdavo, o kas ne, tai ir taip buvo gerai. Tik krikštydamas berniukus vis sakydavo: „Tamošium nekrikštykit – Tamošiai neteisingi žmonės, man pinigų neatidavė”.

Kunigas Kraujalis prie kunigo Kakariekos buvo vikaru. Labai mylėjo Lietuvą. Ragino, kad visi šnekėtų lietuviškai ir kad pasirašytų popierius siekdami, kad būtų Lietuva. Kurie nukentėjo dėl tų raštų, tuos Kraujalis šelpė, dabojo jų šeimas. Kai Mickevičius krikštijo savo sūnų Vincių, tai Kraujalis buvo krikšto tėvas, o kūma buvo Dzengaus Rožiukė. Labai paprastas buvo žmogus – „nepanabernas”.

Kunigas Žemaitis prie Kakariekos buvo vikaru. Žmonės jį vadino Žemaituku. Iš Merkinės vėliau buvo perkeltas į Ryliškius. Buvo labai linksmas, šposininkas, mėgdavo išgerti, lošdavo kortomis, mėgdavo klausytis ir pasakoti anekdotus. Kai kartą įsidrąsinusi papasakojau anekdotą apie kunigą ir jo gaspadinę, jis taip juokėsi ir prašė pakartoti, kad galėtų užsirašyti. Pats išgėręs pasakodavo, kaip jam čigonas per išpažintį pavogė laikrodį, kaip su vargonininku dalinosi veršio liežuvį, kurį abu labai mėgo. Gal tai jo paties sugalvoti anekdotai, o gal ir teisybė. Su kunigu Žemaičiu susipažinome, kai jis buvo jau Ryliškėse. Daug apie jį girdėjome iš kunigo J. Stasiūno, kuris buvo skiriamas į Ryliškius po Žemaičio. Bet kunigas J. Stasiūnas atsisakė eiti į tą parapiją. Sutiko geriau būti vikaru pas Merkinės kleboną Kazimierą Ribikauską. Kunigas Stasiūnas pasakojo, kad Žemaitis po ilgų vaišių laikė mišias ir apvėmė altorių. Tai Stasiūnas, siunčiamas į jo vietą, atsakė vyskupui: „Svetimų vėmalų nevalysiu, kas apvėmė altorių – tegul ir valo.”

Kai pradėjau mokytojauti Samūniškėse, tuo metu Merkinėje klebonu dekanu buvo kunigas Kazimieras Ribikauskas. Merkinės parapijoje jis ištarnavo 23 metus, o gal ir daugiau, kol iš ten buvo nukeltas į Dubingius. Būdami vasarą pas mano tėvus Bajorų kaime prie Molėtų, nuvažiavome į Dubingius jo aplankyti. Ribikauskas buvo didelis kovotojas už lietuviybę. Bažnyčioje įvedė lietuviškus pamokslus, subūrė chorą, liepė lenkams mokytis lietuviškai kalbėti. Gyveno savo rūpesčiu pastatytoje klebonijoje su seseria Kotryna,

kuri buvo gera šeimninė ir gerai tvarkė ūkį. Kai sesuo ištekėjo už Kurmiškių ūkininko Ramuškevičiaus, kunigui Ribikauskui teko imti kitą šeimninę. Kotryna greit mirė po nepavykusios operacijos.

Kunigas Juozas Bakšys (1884–09–04 – 1925–01–07)

Prie kunigo Kazimiero Ribikausko dirbo kunigas Juozas Bakšys. Jis buvo Merkinės progimnazijos direktorius, veikėjas, patriotas, išsilavinęs žmogus. Kartu su Ribikausku kovojo už lietuviybę. Kadangi Merkinė netoli demarklinijos ir jos apylinkėje buvo daug šovinistų lenkų, tai jie labai nekenė abiejų kunigų, o ypač Juozo Bakšio. Kartą žiemos vakarą, kai pas kunigą Bakšį susirinkę mokytojai posėdžiavo, kažkas paskambino. Tarnaitė atidariusi duris nieko nerado. Skambutis pasikartojo antrą kartą. Trečią kartą prie durų priėjo pats Bakšys. Pasigirdo šūviai. Kunigas Bakšys buvo peršautas. 1924–07–07 Kaune po operacijos mirė. Provizorius Čyras ir Jul. Bingelis pasakojo, kad tai buvo lenkų darbas. J. B. sakė, kad lenkai papirko kokį nors žydėlį, kuris gyveno Merkinėje. Lenkai tais laikais labai veikė keršydamai lietuviams, kad verčia jų vaikus mokytis lietuvių mokyklose. Mokytojas Bloznelis irgi buvo nužudytas ir jo kūnas pakištas po Merkio ledu. Merkinės valsčiuje slapta veikė lenkų organizacija „Pochodnia”.

Po Juozo Bakšio dar kurį laiką Merkinėje tarnavo kunigas Kiškis. Mano mama pasakojo, kad Kiškis buvęs mano bobulės sesers sūnus ir kad lenkų okupacijos metu jis kunigavo Vilniuje. Girdėjau, kad kunigas Kiškis Kaišiadoryse buvęs kancleriu pas vyskupą Ruktą, bet, žuvus kunigui Juozui Bakšiui, buvo atsiųstas į Merkinę. Tai buvo neaukštas, gražus, linksmas kunigėlis, didelis veikėjas patriotas. Visas naujas mokytojas kviesdavosi į kleboniją ateiti.

Masališkės

Prie Straujos upės, netoli Šarūno kapo ir plento, buvo Masališkių dvaras ir kaimas. Iš dvaro buvo likę tik senas namas, didelis mūrinis svirnas ir sudegusio kluono mūriniai stulpai.

Dvaro savininkas Bilinskas buvo nušautas, kluonas sudegintas, o likusį dvaro namą ir žemės sklypą su dideliu sodu nupirko du broliai Juozas ir Šimas Krauneliai.

Mokykla buvo pas Arlinską Vinčą, o antras komplektas

buvo Gudakiemio kaime. Nuo 1928–09–01 Masališkių mokytoja Laukaitienė išsikėlė dirbti kitur. Liko laisva vieta. Kadangi tarėmės su Paulaičiu susituokti, tai persikėliau dirbti į Masališkių mokyklą vedėja, o jis liko dirbti Subartonyse. Apsivedėm 1929–01–05. Turiu paaiškinti, kad tuo laiku mokyklos vedėjas ir jo pavaldinė, gyvenantys vienoje vietoje, negalėjo būti vyras ir žmona. Vėliau ministras Šakenis pakeitė tą įstatymą, nes pats vedė dirbusią pas jį studentę.

Apsigyvenau buvusiam dvare pas Juozą Kraunelį. Atsiradus galimybėm, Jonas Paulaitis iš Subartonių persikėlė dirbti į Gudakiemio mokyklą, perėmęs iš manęs vedėjo pareigas. Apie 1930 metus Masališkių ūkininkai ėmė kalbėti apie kaimo skirstymą į vienkiemius. Kreipėsi į Paulaitį. Mokytojas Paulaitis pažadėjo išrūpinti matininką, tik su sąlyga, kad gyventojai duos žemės sklypą pastatyti valdiškai mokyklai. Gyventojai sutiko ir davė 2 ha žemės labai gražioje vietoje, prie Straujos upės, ant kalnelio. Sklype liko Antano Ivanausko nemažas sodas. Mokyklos statybą prižiūrėjo pats jos vedėjas Paulaitis. Nuo 1934 m. vaikai jau lankė naują mokyklą iš Masališkių vienkiemų, Gudakiemio, Kurmiškių, Parudnios ir

*Masališkių dvaro sudeginto kluono liekanos dar 1928 m. buvo.
Vėliau statant namus masališkiečiai išnešiojo visas plytas.
Prie didelio stulpo stovi Masališkių mokytoja
Petrauskaitė Sofija. Netoli Kraunelio namų. 1928 m.*

Montviliškių. Montviliškių vaikai nemokėjo lietuviškai. Sugėdinti, kad nemoka tikros lenkų kalbos, o kalba tokiu baisiu žargonu, nustojo kalbėtis lenkiškai ir greit išmoko lietuviškai.

Su Subartoniais ryšio nenutraukėme, nes dažnai apsilankydavo pas mus buvusi mano vyro, mokytojo Jono Paulaičio, buto šeimininkė Estera. Be to, atėjo pas mus šeimininkauti iš Subartonių rusė Aleksandra Midlajevna Žuk, kuri nuoširdžiai dirbo pas mus 12 metų. Padėjo užauginti mums tris sūnelius, nesulaukė tik mūsų dukters gimimo. Išmoko kalbėti ir skaityti lietuviškai, o mano vyras ir vaikai išmoko iš jos rusiškai. Žukienė buvo gera moteris, mylėjo vaikus, ir mes ją mylėjom, laikėm savo žmogumi. Jos prašymu vadinome ją Tiotenka. Jos vyras Prochor Nikolajevič Žuk iš Subartonių Žukaukos vedė ją Saratove, po Spalio revoliucijos parsivežė į Lietuvą. Buvo jis Merkinės pašto viršininkas, bet per gėrimą neteko vietos, atsisėdo į kalėjimą, o ji atėjo pas mus. Kai Lietuvai grąžino Vilniaus kraštą, nuo 1939–12–01 buvom perkelti į Lentvarį. Tik 1941 metais, mirus mūsų sūneliui Gintarėliui, tiotenka Aleksandra grįžo pas savo vyrą, kuris tada buvo Masališkių seniūnu. Žukienę žmonės mylėjo ir gerbė, o Žuko ne. Mat Žukas buvo kaip tas „kūlverstukas“: čia jis monarchistas, čia komunistas, o čia vėl koks kitoks... Labai nepastovus, nenusistatęs, na, ir mėgo gerti. Pati Žukienė jo nemylėjo, tik gailėjo. Mirė abu Masališkėse, palaidoti Subartonių kapuose.

Dzūkų vestuvės

Tai buvo pirmos vestuvės, kurias man teko matyti Masališkėse. Juozas Kraunelis leido savo dukterį Marytę už vyro. Gyvenau tada tame pačiame Masališkių „dvaro“ name, dar netekėjusi. Buvau pakviesta į vestuvių vaišes. Ilgas stalas apkrautas valgiais. Pilni „bliūdai“ virtos mėsos, troškintos kiaulienos, veršienos. Stalo viduryje buvo lėkštės su pjaustytu sūriu, su „darytiniu“, tai varškė su grietine. Kitos lėkštės pilnos kažkokios tai geltonos košės. Nutariau, kad tai garstyčios. Buvo ir „bliūdeliai“ sūdyto sviesto. Pyragas didelėmis riekėmis išdėliotas aplink stalą krūvomis. Mano kaimynai ragino mane valgyti, dėjo man į lėkštę mėsos. Patys valgė rankomis, o man padėjo peilį ir „videlčą“ (šakutę). Paprašiau pakabinti nedidelį šaukštelį garstyčių, o, pasirodo, tai buvo medus! Dzūkai patys tepė medų ant pyragų ir valgė su mėsa.

Dairiausi juodos duonos. Nesimatė. Paprašiau, kad atneštų. Visi ėmė juoktis: „Kas gi per vestuves valgo juodą duoną!?” Atnešė. Išgėrė dažyto „samagono”, paleido liežuvius ne tik vyrai, bet ir moterys. Išgirdau visokių vestuvinių blevyzgų – svočiai, jaunajam, nuotakai. Senos moterys, stovėdamos prie pečiaus, tol dainavo, kol gavo karvojų, degtinės, sūrį ir mėsos.

Į vestuves susirinko iš aplinkinių kaimų daug jaunimo. Visi laukė šokių. Pirmą šokį turėdavo pradėti svotas. Svotas Vincas Skerniškis mandagiai nusilenkė ir paprašė mane „pravesti” su juo „tunčių”. Pašokęs su manimi valsą, ėmė muzikantam į kepurę litą ir atvedė mane prie stalo, pabučiavęs ranką. Tada jaunimas jau galėjo pradėti šokti. Vieni šoko pirkioje, kiti kieme.

Kitą rytą muzikantai ėjo kelti miegančių jaunųjų. Ir vėl visą dieną vyko vaišės, dainos, šokiai. Vaikai lakstė su pyrago riekėmis ir mėsos gabalais, valgė vaisinius saldinius... Vakare jaunuosius turėjo išlydėti į jaunojo tėviškę. Jaunojo palyda vogė ką tik galėjo: nuo tvoros puodynės, iš tvarto vištas, grėblius, kirvius. „Družbantai” išnešė iš svirno skrynią su pasoga, šėpą (spintą), rišo prie vežimų karves, arklį. Pasiliekan tieji palydėjo su savo „orkestru”. Grojo kas kuom išgalvojo. Vieni mušė į kibirus, į pečiadangtę, kiti brūžino kočėlais, su kultuve dunksėjo tvorą, grojo šukomis. Žodžiu, buvo baisi „muzika”. Namiškiai su svečiais dar ilgai suėję dainavo, valgė, gėrė.

Kitos vestuvės buvo kito Kraunelio sūnaus Vaclo. Kraunelis jau buvo miręs, o jo žmona Šimkienė Krisia išrinko sūnui marčią Veroniką: negraži buvo, bet bagota. Tose vestuvėse nedalyvavau, bet pažiūrėti, kaip parveža marčią, išėjau. Vinco Skerniškio žmona Antania, nors pati ne gražuolė, bet visa gerkle dainavo: „Parveža pelėdų, parveža pelėdų!...”

Baravykai

Sugalvojo mūsų vaikų auklė Žukienė ir mano vyrelis Jonelis važiuoti į Bingelių mišką baravykauti. Algutis buvo dar mažukas, tai likau prie vaikų. Pasiprašė jiedu Vinco Skerniškio vežimo ir su pintinėm abu išvažiavo. Tik žiūriu, netrukus grįžta atgal. Neša abu su tiotenka Aleksandra pintines, pilnas tokių gražių baravykėlių – tik dėk į stiklainius ir marinuok! Jonelis man šypsosi ir sako: „Buvo tiek daug, kad reikėjo grėbliu grėbti”. O Žukienė išklojo visą teisybę: kad

neapsimokėjo rinkti! Miške stovėję grybų pilni, net paklodėmis iškloti vežimai, ir labai pigiai buvo pardavinėjami tie grybai. Džūkai ištisomis šeimomis važiavo, rinko baravykus ir vežė į Merkinės grybų fabriką. Kitą kartą ir pati važiauvau baravykauti. Aikštelė samanomis išklota, o baravykėlių kaip prisėta! Nežinojau, kurį ir pjauti. Nereikėjo keltis iš vietos, šliaužiau nuo vieno prie kito. O iš Jonelio tik juokas ėmė! Dėl savo ūgio eina ir nemato grybų, žiūri daugiau į pušelių viršūnes. Jau ko ko, bet baravykų, gyvendami Masališkėse, prisivalgėme iki soties. Turėjome ir džiovintų, ir marinuotų. Atveždavau ir į Kauną savo tėvams. Netrūko nei bruknių, nei spanguolių. Ne be reikalo ir daina yra: „Jei ne grybai, jei ne uogos – džukų mergos būtų nuogos”.

Skerdžius Petras Čaplikas

Kartą išėjau viena pasivaikščioti po pušynėlį netoli kapinių. Masališkiečiai kapines vadino Miselio Kalnėliu. Senėliau ten gyveno kažkoks Miselis. Sugriuvus jo pirkiai, ant to smėlyno Masališkių gyventojai aptvėrė kapams vietą. Einu, dairausi ir matau: prie pat tvoros (antras kapas iš kairės įėjus) stovi paprastas akmeninis paminklas, o ant jo išmuštos raidės: A+A P Ča. Sustojau, žiūriu ir galvoju, koks gi čia Petras guli. Parėjusi namo, radau Ivanauskų Motiejų. Klausiu jo, kas ten per paminklas ir koks ten palaidotas Petras, užrašyta tik P Ča. Motiejus ėmė juoktis ir sako: „Tai mūsų kaimo čudokas, mūsų skerdžius Petinka Čaplikas nebaigė dar kalti savo pavardės.” O kodėl vadina jį Petinka? – pasidomėjau. Motiejus man ir papasakojo, kad tas Čaplikas dar jaunas žiemą vis išvažiuodavo į Peterburgą, dirbo „izvoščiku”, ten ir apsivedė, o jo žmona buvo ruskė ir vadino jį Petinka. Buvo labai švari, tvarkinga, o kai mirė, tai jis vedė kitą. “ Oi, nešvari boba – pas ją tik kiaušinius galima pirkti!...”

Kartą ir prireikė man kiaušinių. Nuėjau pas tą Petinkos dabartinę žmoną. Radau kieme lesinančią vištą. Liepė eiti į pirkia. Įėjau į priemenę ir išlėkiau atgal kaip iššauta kulka. Klausiu: „Kas pas jus mirė?” „Niekas – atsako, – eikim abi, kad bijai”. Ir pasakoja, kad jos Petinka pats sau karstą pasidaręs – „va, net miega naktį grabe.” Seniau ant pirkios stovėdavęs tas grabas. Žiūriu, karstas pridėtas šiaudų, šieno, guli kailinaičiai, pagalvė. Tvirtai pastatytas ant uslano Petinkos karstas, o dangstis mane ir išgąsdino priemenės kampe.

1935 metais Merkinėje buvo suruošta Senovės diena. Skerdžius Petras Čaplikas su savo piemenim dalyvavo toje šventėje. Mokytojas Paulaitis, mano vyras, išmokė juos pasidaryti šiaudines skrybėles, botagus. Turime nuotraukų iš tos šventės, kur skerdžius su piemenimis sėdi... Toje šventėje piemenys buvo Masališkių mokyklos mokiniai. Dar mums bemokytojaunant Subartonyse, V. Krėvė prašė mokytoją Joną Paulaitį būtinai susipažinti su tuo skerdžium. Buvo jau ir tada gana senas, bet taip iki mirties ir liko Petinka. Išėjus kaimui į vienkiemius jau nebeskerdžiavo.

Dzūkų verkavimai

1928 metais persikėliau į Masališkes. Gyvenau pas Kraunelį Juozą, o mokykla buvo pas Arlinską Vincą. Viename gale klasė, o kitame gyveno Arlinskai. Šeimininkas buvo ligonis ir visą laiką gulėjo lovoje. Eidama į mokyklą užeidavau pas ligonį, nunešdavau jam įvairaus maisto. Grįžusi po Velykų iš Kauno išgirdau, kad Arlinskas mirė. Įėjau sužinoti, kada mokyklos šeimininką laidos, ir pranešti mokiniams, kad pamokų nebus. Užėjau norėdama pagerbti mirusį. Prie karsto stovėjo Arlinskienė su savo devyniais vaikais. Pamačiusi mane, ėmė raudoti pritardama žodžiais. Vaikai irgi ėmė raudoti, tik be žodžių. Pirmą kartą išgirdau tokią skausmo pilną raudą, kur buvo išskaičiuota ir vargas, ir nelaimė, ir skausmas netekus vyro, tėvo. Bet labiausiai mane sujaudino šeimininkės kreipimasis į mirusį, į mane, į vaikus. Gerklėje kažkas užsispaudė, negalėjau susivaldyti, nosisukusi į kampą pati ėmiau verkti. Kaip dabar atsimenu Arlinskienės žodžius:

„Brangus Vinculi, miela mano prisiegėla!.. Vis laukei brangios mūsų mokytojos, mielos mūsų uogelės. Tai vis norėjai atsidėkoti už jos gerų širdelį, už jos meilūs žodelius. Prašei savo vaikelių, prašei savo siratelių, kad parklaupį išbučiuotų jos kojelas, kad išbučiuotų jos baltas rankelas, kad padėkotų už jos jautrių širdelį, mani ligonį kasdien atlankiusių, kasdien mani vaišinusių. Nei prie savo radnos motulės nevalgiau to, ką ji man atnešdavo...

Nebepрисimenu, kuo baigėsi ta rauda, tik pajutau, kad visi devyni vaikai, suklaupę aplink mane, ėmė bučiuoti mano rankas, kojas, rūbus.

Raudojo ne tik Arlinskienė su vaikais, raudojo ir kaimynės.

Užspaudusi veidą rankomis, išėjau pro duris nusiraminti. Parėjusi į savo kambarį dar ilgai ausyse girdėjau tą pilną skausmo raudą.

Šiek tiek apie Arlinskų šeimą ir tuos devynis vaikus. Du broliai Arlinskai buvo vedę dvi seseris. Kai vienas Arlinskas mirė, greit mirė ir jo žmona. Tada likusieji gyvi Arlinskai paėmė pas save mirusiųjų vaikus. Šeimoje atsirado 9 vaikai. Abu Arlinskai nedarė skirtumo tarp vaikų. Vaikai savo dėdę ir dėdienę vadino tėvuliu ir motula. Tarp savęs sugyveno gerai. Kai kartą paklausiau Arlinskienės, kuris jos vaikas, o kuris sesers, tai išgirdau atsakymą: „Kad juos saulė, uogela, aš ir pati nežinau, rodos, kad visi mano"! Atsimenu visus vardus: 1. Benigna. 2. Anelka. 3. Zigmas. 4. Vincas. 5. Bronius. 6. Malvina. 7. Olčikas (Aleksandras). 8. Kazys. 9. Vikciukas.

Arlinskų Olčikas

Mes pas Arlinskus samdydavom arklį, užmokėdami 1 litą už dieną, ir galėjom važiuoti į Merkinę. Arklys buvo labai ramus, nesibaidė autobusų ir motociklų. Taip kad aš ir mūsų tiotenka Žukienė vienos važiuodavom į Merkinę, į pirtį. Arlinskai arklį vadino Žydas – sakė, kad pirkto pas žydą. Arlinskų Olčikas (Aleksandras Arlinskas) buvo labai padykęs bernas: mušeika, girtuoklis, vagišius, tinginys. Mirus tėvui visai pasigadino, namie nieko nedirbo, o Merkinėje išgėręs keldavo su bernais muštynes. Kartą Olčikas vežė mane vieną į Merkinę. Atsisėdo ant priešakinės pasostės, o man liepė sėstis kaip klebonui ar daktarui ant antros pasostės „Ką čia dabar sugalvojai? Aš gi ne kunigas ir ne daktaras, ir ne kokia dvarininkė, kad sėdėčiau viena. Sėsk šalia". Nesisėda Aleksandras ir gana. Paskui paaiškino, kad jam reikia su koja vis laikyti prispaustą kažkokį tai „šriubą", kuris išlenda, ir dėl to pirmieji vežimo ratai gali su arkliu vieni nuvažiuoti, o antrieji liks. Apibariau, kad namie nesusitvarkė, ir važiuojam. Įvažiavus į Merkinę, Olčikas panoro parodyti savo mandrumą, kad arklys greitas ir kad jis moka važnyčioti. Sušėrė Žydui botagu, pamiršęs tą „šriubą" tik pakėlė koją – arklys pašoko, ir vežimas išsiskyrė, o tada jau Žydas ir pasileido bėgti tik su pirmutiniais ratais! Olčikas nušokęs ėmė vyti su vadžiomis rankose, o aš likau sėdėti vežime kaip ponija bajorė, ir toks mane paėmė juokas, kad juokiausi iki ašarų. Merkinės žydėliai, stovėdami ant gonkelių, žiūrėjo ir pečiais trūkčiojo. Pasivijęs arklį,

atitempė Olčikas jį atgal, surado iššokusį „šriubą“, vėl įspaudė ir koja užmynė. O pats raudonas kaip burokas žiūri į mane pasisukęs, ar aš nepykstu, ir sako: „Kas jūs per žmogus? Kad taip būtų jūsų vietoje mokytoja Laukaitienė, tai man ausis būtų apskaldžiusi ir pėsčia nuėjusi, o jūs linksma, juokiatės“. Sakau jam: „Iš tavęs, Olčik, juokiuos. Nebūk kitą kartą toks mandras ir be reikalo taip neplik Žydo. Pats tinginys, nesutvarkei vežimo namie“.

Girdėjau, kad tas Olčikas pasigėręs užmigo ant sniego, peršalo, susirgo ir nuo plaučių uždegimo mirė. „Nekemėžnas“ buvo vaikinąs, kaip dzūkai sako.

Kitas brolis, Kazys, dar mokėsi pas mane, buvo pramintas Fotografu. Mirus tėvui, vaikai ėmė neklausyti motinos, nesugyveno su savo kaimynais Janulevičiais. Žiūrėk, jau barasi, mušasi, net su lazdom. Janulevičiai bėgdavo nuo Arlinskių į mokyklos kiemą. Aš labai bijojau muštynių ir liepdavau mūsų Žukienei užrakinti duris ir užtraukti užolaidas ant langų. Kartą per tokias muštynes Arlinsko Kazys, nepavijęs Janulevičiuko, nusimovė kelnės ir atsukęs savo „dūminę“ ėmė rodyti su visais „skambalais“. Janulevičiai ir praminė Kazį Fotografu. O mūsų Žukienė iš juoko vos nesprogo. Vis šaukė mane, kad pažiūrėčiau tos komedijos.

Vėliau kaimynai susitaikė ir net susigiminiavo. Arlinskių Bronius vedė Janulevičių Malviną. Dabar jų anūkė Danguolė gyvena pas mane, mokosi technikume.

Žento verkavimas

Vinco Krėvės prikalbinti, pasidarėme tautosakos rinkėjais. Užrašinėdavom dainas, pasakas, verkavimus, priežodžius. O dzūkai labai turtingi. Verkavimus tekdavo užrašyti man.

Kartą kelios moterys, eidamos į pagrabą, sako man: „Panela, gal nori išgirsci linksmo verkavimo, tai eik su mumi! Mirė žentas N., iš juoko nedaturėsi“. Nuėjau. Suėjome į prieangį. Durys buvo atviros. Ant suolo karste gulėjo žentas. Ant stalo degė žvakė, gulėjo „kantičkos“. Uošvienė pamačiusi, kad atėjo būrys moterų ir dar panela mokytoja, ėmė verkauti, pasibraukdama ašaras skarelės kampu. Iš pradžių žodžiai buvo rimti: raudėjo, kad jaunas mirė, paliko savo priesiegėlą vargelių vargti, vienai siratėlas auginti. Bet kai

ėmė skaičiuoti, kad dabar jau nebus kam iš Merkinės per kermošėlį jai nupirkti ir atvežti baronkėlį, kai ėmė vis minėti, kad žentulis vis nepamiršdavo ir uošvelai parnešti baronkėlį ar cukerkėlį ir kad dabar žentulis guli pasrėdis ne un kermošėlį, o un Miselio kalnėlį, kur nėra nei baronkėlių, nei cukerkėlių, tai bobelės ėmė patyliukais jau ir prunkšti, juokas suėmė ir mane. Turėjau greit išeiti, o moterėlės eidamos vis prunkštė ir vis porino: „O, kad tu vandeniui nueitai, o, kad tu saulės nematytai! Užsimanė boba žento baronkėlių, daugiau jai niekas negalvoj”...

Daugiau neidavau klausyti verkavimų. Nueidavau tik palydėti mirusį į kapines ir greit išeidavau. Užkasus karštą, moterėlės išsiskirstydavo kiekviena prie savo kapelio ir imdavo balsu verkti. Viena – vyro, kita – vaiko, dar kita – savo motulės ar tėvulio. Tos, kurios neturėjo dar nieko palaidojusios, stovėdavo ir klausydavo verkaujančių. „Dzie, tai gražiai verkauja, taip už dūšios ir ima”.

Dzienavojimai

Žiemai atėjus moterys daugiausiai verpdavo. Sueidavo iš eilės į kurios nors pirkia, kur nėra vaikų ir maža šeima. Susinešdavo savo ratelius, verpia ir „mala” liežuviais visokias naujienas. Nutariau nueiti pas tokias dzienavotojas surašyti dainų. Susirinko jų, rodos, penkios. Nunešiau nupirkusi saldinių, baronkėlių. Paprašiau, kad padainuotų, o pati sėdau rašyti. Tą dieną surašiau 120 negirdėtų dainų. Moterėlės padainavusios išsivirė čiobrelių arbatėlės, valgė ir gėrė. Buvo labai patenkintos vaišėmis. Vėliau buvo ir tokių, kurios ateidavo į namus dainuoti, tai dvi Janulevičiūtės, Ramanauskienė. Turime surašę 250 dainų rinkinį. V. Krėvė prašė surašyti ir „blevyzgas”, kurias dainuoja per vestuves gerai išgėrusios moterys. Yra ir tokių, bet jas užrašė Jonas Paulaitis.

Paliekame Masališkes

1939 metų lapkričio mėnesį gavom raštą, kad nuo gruodžio 1–os dienos turime persikelti į Lentvarį, kur Jonas Paulaitis paskirtas vedėju, o aš mokytoja. Mielieji dzūkai ėjo būriais į mokyklą ir atkalbinėjo, kad nesikeltumėm, rašė net raštą į ministeriją, kad mus

paliktų. Vargšai nežinojo, kad mūsų jau buvo suplanuota keltis. Augo vaikai, baigs keturis pradinės mokyklos skyrius, kur eis toliau mokytis? O ten vidurinė vietoje bus ir Vilnius už 8 kilometrų, ir visa mano giminė Vilniuje, ir aš pati ten gimusi, moku ir lenkų, ir rusų kalbas. Vyras jau į Lentvarį suvažinėjo ir butą išnuomojo. Važiuoja su mumis ir mūsų Žukienė, o aš gi laukiuosi dar trečio vaikelio. Prieš išvykstant į Varėną, visą naktį mokykloje sėdėjo Masališkių ir Gudakiemio vyrai, vis šnekino pasilikti. Išleido mus atsisveikindami kaip giminės. Subėgo moterys, vaikai. Gaila pasidarė tų gerų žmonių, gaila praleistų čia jaunystės dienų, gaila to gražaus krašto, pušynų, ežerų. Pripratome kaip prie savo tėviškės. Braukėme ir mes ašaras, tik vaikai žiūrėjo ir nesuprato, ko tėvai ašaroja.

*Mokytojos Sofijos Paulaitienės,
mokytojo Jono Paulaičio žmonos užrašai 1975 - 1985 m.*

Tėvų ir vaikystės takais

Algimantas Paulaitis

Baigę mokytojų seminarias, mano būsimieji tėvai Jonas Paulaitis ir Sofija Petrauskaitė savarankišką gyvenimą pradėjo Dzūkijoje. Tėtis iš pradžių Butrimiškių, vėliau Subartonių, o mama Samūniškių pradinėse mokyklose. Vėliau, jau susituokę, nuo 1933 m. mokytojų Masališkių pradžios mokykloje. Čia ir aš pradėjau 1938 m. eiti į pirmą skyrių. Čia pragyvenau 7 metus, tai buvo patys įdomiausi ir nerūpestingiausi mano metai. Pastebėjau, kad pamažu senėjant vis dažniau mintimis grįžtama į vaikystės laikus. Dabar, kai jau esu pensininkas, atsirado daugiau laiko vaikystės vietas aplankyti. Visa tai atrodo taip neseniai būta, o jau praėjo 70 metų. Atskirus dalykus prisimenu nuo 4–5 metų, daug ką prisiminti padeda tėvų palikti prisiminimai. Nuvažiavęs į Masališkes, dar sutinku savo amžiaus žmonių, yra ir dar senesnių. Gera su jais pasišnekėti, prisiminti praeitų laikus, įvykius, ypač malonu, kad visuomet labai šiltai atsiliepia apie mano tėvus, kurie anuo metu buvo vieninteliai šviesūs žmonės kaime, apie mokyklą sukosi visas kultūrinis kaimo gyvenimas. Čia vyko minėjimai, Kalėdų šventės, vaidinimai, JŪR užsiėmimai ir kt. Mokykla buvo kaimo vieta, kur bet koku reikalu kreipdavosi žmonės. Kaip mama sakė, kartą ją prašė ateiti net prie gimdymo. Gaudami geras algas (po 300 litų) tėvai padėdavo žmonėms nelaimės atveju, sušelpdavo vargšus ir net eidavo į kūmus.

Bandysiu šiame rašinyje aprašyti Masališkių kaimo įdomesnius žmones, vietas, įvykius, dvaro atsiradimą, mokyklos veikimo pradžią.

Dėkingas esu tėvams už jų prisiminimus, nuotraukas, o taip pat žmonėms, su kuriais kalbėjausi, visiems, kurie savo knygoje, straipsniuose gaivino mano norą domėtis kaimo praeitimi ir skatino visa tai išdėstyti popieriuje.

Masališkių dvaras ir kaimas

Iki Masališkių dvaro įsikūrimo čia jau buvo kaimas, kurio pavadinimo nežinome. Kaimo ir dvaro pavadinimas Masališkės atsirado tada, kai Žygimantas Senasis nuo 1500 metų pradėjo dalyti Merkinės girią savo nusipelnusiems pareigūnams. 1516 metais stačiatikiui Bogušui Masalskiui Merkinės valsčiuje Žygimantas Senasis davė 8 tuščias žemes ir 44 žmones – arklininkus bei lažininkus. Toje vietoje buvo įkurtas Masalskių dvaras. Už kelių kilometrų nuo jo jau buvo valstybinis kaimas Sielo Ruskoje (Gudakiemis).

Tarp kunigaikščiui Bogušui Masalskiui dovanotų 8 tuščių žemių viena buvo Moskoliškiai (iš žodžio Maskolius), kita – Tataraiškiai. Galima manyti, kad pastarieji pavadinimai rodo, jog dabartinės Masališkių apylinkėse jau XV šimtmetyje buvo kitataučių – rusų ir totorių. Merkinėje totorių būta dar ir XIX šimtmetyje.

1565 m. Žygimantas Augustas patvirtino teises į minėtas valdas Bogušo sūnams Petrui ir Mykolui Masalskiams.

Jų valdos plytėjo ir į pietvakarius. 1558 m. Merkinės miesto valakai ribojosi su Masalskių valda Kurmiškėje. Masalskių dvarui priklausė Lizdų kaimas (10 km. nuo Masališkių), taip pat viena šienaujama pieva prie Apsingės upelio.

Senuose raštuose Masališkių pavadinimas keitėsi: iki 1620 m. vadinamas Masalski, vėliau Masališki, Masuliški, Mosališki, Masoliški. 1817–1905 m. – Masališki, nuo 1905 m. – Masališkės. Tai vis Masalskių pavardės iškraipymai. Amžių bėgyje Masalskių dvaras ėjo iš rankų į rankas. 1676 m. Mikalojus Pacas Merkinėje įsteigė Jėzuitų kolegiją ir pastatė jėzuitams vienuolyną su bažnyčia, padovanėjo žemių ir dvarų, iš jų ir Masališkių dvarą, kuris vienuoliams priklausė iki 1773 m³

Papiežiui Klementui XIV panaikinus jėzuitų ordiną, visą jų turtą perėmė Edukacinė komisija, kuriai pirmininkavo Vilniaus vyskupas Ignas Masalskis. Prasidėjo turto grobstymas, čia daugiausia pasižymėjo pats Ignas Masalskis.

Po 1863 m. sukilimo Masališkių dvaras atiteko sukilimo malšintojui generolui Kalinskiui.(1)

Žmonių atmintyje yra pasakojimas, kad dvaro savininkas už nedorą elgesį savo namuose buvo nušautas. Buvo šauta pro langinę,

kurioje buvo iškritusi šaka, tuo metu savininkas ėmėsi iš burnos protezus. Tas įvyko prieš I pasaulinį karą. Vėliau dvarą ir žemę išpardavė jo vaikai ir žmona.

Trys broliai Krauneliai – Juozas, Šimas ir Raulas, sugrįžę iš Amerikos, dvarą nupirko. Pirko apie 1904 metus. Juozas ir Šimas liko dvare ūkininkauti, o Raulas grįžo į Ameriką ir ten liko. Dabartiniai savininkai turi dokumentus, kad dvaras pirktas iš Nikolajaus Kilinskio.

1970 m. Masališkių senąją dvarvietę lokalizavo A. Navakauskas.(2) Ji yra dešiniajame Straujos krante, upės vingyje, lygiame lauke tarp upelio ir Šarūno kapo kalnelio. Čia 1996 ir 2001 metų ekspedicijų metu rasta plytų duženų, keramikos, koklių fragmentų, būdingų XVII a. Rasta 1665 ir 1738 metų pinigų, švininių kulų. Prieš karą Straujos upelyje rastas sidabrinis šaukštelis.

Dabartinė dvaro vieta, kur buvo nušautas jo savininkas, yra už 400 metrų, aukščiau upelio vagos, kairiajame krante, čia dar išlikę dalis gyvenamo namo ir svirnas. Išeitų, kad yra dvi dvarvietės. Pirmoji buvo prie Šarūno kapo, o kita dabartinėje vietoje. O gal prie Šarūno kapo buvo ne dvarvietė, o kitos paskirties pastatas, gal kokia koplyčia? 1799 metų plane nurodyti du keliai iš Merkinės į Masališkių palivarką, gal tas rodo, kad buvo dvi Masališkių dvaro vietos. Netoli dabartinio dvaro dar 1940–50 metais stovėjo sudegusio kluono stulpai, kluonas buvo statytas dar baudžiavos laikais, čia būdavo baudžiami prasikaltę baudžiauninkai. Dar 1928 metais stovėjo gal 25 tokie mūriniai stulpai. Vėliau kaimiečiai stulpus išardė, plytas vežėsi pečiams statyti. Kluonas buvo sudegintas vėliau, jau po to, kai Kriauneliai nusipirko dvarą. Broliai Kriauneliai pilnai neatsilygino žydui už rekomendaciją, tai tas papirko padegėjus, o tie padegė tik iš antro karto. Apie tai pasakojo Masališkių gyventojas Bonifacas Janulevičius, gimęs 1922 metais.

Dabartiniu metu dvare gyvena dvi Skernišio dukros. Vincas Skerniškis atėjo į žentus pas Juozą Kriaunelį. Su šeima buvo ištremtas į Sibirą. Grįžęs mirė 1984 – ais metais. Šiandien dvaro pastato likę tik pusė, kitą dalį išardė ir persikėlė Šimo Kraunelio palikuonys.

Masališkių pavadinimas siejamas su Bogušu Masalskiu. Bet viena Žygimanto Senojo jam dovanotų žemių vadinosi Moskališkiai, tai buvo manyta – gal toks buvęs senasis vietovės pavadinimas, kuris vėliau „pavirto“ į Masališkes. Administraciškai vietovė priklausė Merkinės valsčiui, Gelovinės vaitystei.

Masališkių kaimo žmonės baudžiavą ėjo dvare. Senujų pasakojimuose visi dvaro ponai buvo pikti ir žiaurūs. Kilę pasipriešinimai būdavo nuslopinami. Nauji lažo nuostatai įvesti 1631 metais truputį palengvino žmonių gyvenimą, bet vis tiek į lažą reikėdavo eiti 3 dienas per savaitę. Privalomos talkos, sargybos ir gvoltai sudarė dar 1 dieną savaitėje. Gvoltai – tai ėjimas į darbą per svarbiausius vasaros darbus, kai eidavo visa šeima, tik vienas palikdavo saugoti namų ar mažų vaikų. Palaipsniui lažą pakeitė činšo mokestis.

Valakų reforma Merkinės apylinkėse vyko 1545–1566 metais. Dalyje Merkinės dvarų iki 1831 m. sukilimo jau buvo įvestas činšo mokestis.

Lietuvoje skirstymas į vienkiemius prasidėjo 1922 metais. Masališkės pradėjo skirstytis 1930 – aisiais. Ne visi norėjo eiti į vienkiemius, didesnė kaimo dalis liko senoje vietoje. Tuo metu kaime jau veikė mokykla, už upelio buvo krautuvė, kurią laikė iš Amerikos grįžęs žmogus. Vėliau tame name 1950 – 1963 metais buvo apylinkės centras.

Dabar kaimas labai pasikeitęs, iš senų namų likęs tik Kašeliausko gyvenamasis namas, senųjų gyventojų likę tik vienas–kitas. Pasikeitusios ir kaimo kapinaitės. Dar likę senosios liepos prie buvusios mokyklos ir akacijų sąvašynas.

Amžių bėgyje žmonių skaičius Masališkėse buvo maždaug vienodas, tik pastaraisiais metais labai sumažėjo. 1775 metais kaime buvo 11 dūmų ir 60 padūmių. Tai sudarytų apie 80 žmonių. 1838 – jau buvo tik 7 kiemai, apie 60 žmonių. Vėliau gyventojų ėmė daugėti: 1885 – 132; 1923 – 165; 1959 – 173; 1970 – 196. Nuo 1970 metų gyventojų skaičius ėmė mažėti: 1979 – 145; 1986 – 129. Dabar, 2006 metais, yra apie 75 gyventojai.

Kaimo gyventojai

Dar baudžiavos laikais Masališkių kaime ir apylinkėse, be lietuvių, gyveno lenkų, rusų, gudų ir keletas totorių šeimų. Daugumą gyventojų sudarė lietuviai. Prieš II pasaulinį karą dar buvo likę lenkų, kurie daugiausia gyveno Montviliškių kaime. Jų kalba nebuvo gryna lenkų, kalbėjo kažkokia maišyta kalba. Ilgainiui kitakalbiai asimiliavosi su vietiniais ir, Lietuvai tapus nepriklausoma, bent Masališkėse

visi gyventojai buvo lietuviai.

Masališkių kaimo gyventojai, nors ir nusileido Gudakiemio žmonėms apsišvietimu ir pasiturimu gyvenimu, bet kaip ir visi dzūkai buvo geri dainininkai, pasakotojai ir muzikantai. Nors valdžios atžvilgiu buvo kritiški, bet vietinę valdžią gerbė, buvo patriotai, buvo religingi. Žinoma, netrūko mėgėjų išgerti, pasipešti, gal daugiau negu gretimame Gudakiemyje.

Gyventojų tarpe buvo labai populiarios legendos, įvairūs padavimai, pasakojimai apie „monus“, vaiduoklius. Nuėjus pas kaimynus vakarais vis kas nors pradėdavo pasakoti apie vaiduoklius, besiklausydami vaikai užkeldavo kojas ant suolo, mat tamsi pasuolė keldavo nejaukumą. Kaime dažnai skambėdavo dainos – ar dirbant, ar grįžtant iš darbų. Atsimenu, kaip jaunimas vakarais pro mokyklą jodavo naktigonėn ir visuomet dainuodavo.

Kaip ir kiekviename kaime, taip ir Masališkėse, buvo žmonių, kurie kuo nors išsiskyrė iš kitų, buvo labiau žinomi, juos vis dažniau minėdavo. Įdomus tuo atžvilgiu buvo kaimo skerdžius Petras Čaplikas. Apie jį yra pasakojęs bene seniausias kaimo gyventojas Pranas Čaplikas, gimęs 1911 metais. Skerdžius, pasak jo, buvęs jo tėvo Liucijaus dėdė. Taip pat jį prisimena Bonifacas Janulevičius, gimęs 1922 metais. Abu dar gyvena Masališkių kaime. Apie skerdžių yra pasakoję ir mano tėvai.

Petras Čaplikas, kaime vadintas Petka, gimęs apie 1850 m., miręs prieš karą, išgyveno apie 90 metų, buvo vedęs du kartus, bet vaikų neturėjo. Pirmą žmoną buvo rusė, jis ją atsivežė iš Petrogrado. Pagal pasakojimus žiemą Petrograde dirbdavęs „izvoščiku“, t. y. vežiku. Ten įsivėlė į taip žmonių vadinamą „banko apiplėšimą“. Vasarom, grįžęs į kaimą, skerdžiaudavo – apsimesdavo vargšu, bet žandarų buvo paieškomas. Truputį slapstėsi, bet suimtas nebuvo. Gyveno menkoje trobelėje, kukliai, buvo tvarkingas, švarus, su vienais rūbais ganė, su kitais buvo kaime, o eidamas į Merkinę visai gražiai apsirengdavo. Namuose visuomet turėjo degtinės, arbatos ir cukraus. Mažai kas kaime taip turėdavo. Pinigus leisdavo atsargiai, nerodydavo, kad jų turi. Mirus pirmai žmonai – rusei, antroji buvo netikusi ir nešvari. Mama sakydavo, kad pas ją tai tik kiaušinių eiti pirkti. Kartą nuėjusi rado priemenėje stovintį grabo dangtį, pasirodo – Petka pasidarė karstą ir jame miegodavo, atseit pratinosi jame gulėti.

Dar gyvas būdamas pradėjo daryti sau paminklą, iškaltė akmenyje raides P. Ča, toliau iškalti nebespėjo. Tas akmuo yra ant jo kapo Masališkių kapinėse – įėjus II kapas kairėje.

Ganydamas nešiojosi trimitą iš beržo tošies ir trikoję kėdutę su stalčiuku, ten laikydavo savo įrankius. Kai ganydavo netoli kapinių, eidavo kalti sau paminklo užrašo, net mokykloje girdėdavosi tas kalimas.

Su savo piemenimis dalyvavo 1935 metais Merkinėje surengtoje Senovės dienoje. Po pasirodymo vyko pietūs pas viršaitį J. Jaskelevičių. Dalyvavo ir prezidentas A. Smetona. Jam buvo kritęs į akį tas skerdžius paprašė, kad atvestų, norįs jį apdovanoti. Kai pasirodė P. Čaplikas, prezidentas liepė adjutantui duoti jam 200 litų, bet čia įsikišo viršaitis sakydamas, kad jis pats jį apdovanos. Tėtis vėliau pasakojo, kad „žaltys davė tik 50 litų“.

Petras Čaplikas vėliau kaime pasakojo, kad pinigus gavęs už tai, jog peršokęs per visą stalą su svečiais. Sakėsi galėjęs dar ne tai padaryti, tai būtų daugiau pinigų gavęs.

Skerdžius buvo žemo ūgio, gal 160 cm., žila galva, ūsais ir barzda. Eidavo labai lengvai ir mikliai – „kaip ant spranžinų“, kaime sakydavo, kad jo tokie „ikrai“, t. y. kojų raumenys.

Per Senovės dienos minėjimą dzūkės buvo apsirengusios tautiniais rūbais. A. Smetona paprašė dailininką Didžioką, kad nupieštų dzūkę, verpiančią rateliu. Didžiokas apsigyveno mokykloje, iš Pagilšių ateidavo jam pozuoti Aleksonienė, ji pradėjo kaime girtis: „Gal gi aš ir graži, kad mani pats prezidentas pasdabojo“. Kaime ją pradėjo vadinti „Mis Pagilšiai“.

Šalia mokyklos buvo Karolio Janulevičiaus sodyba. Kaime jį vadino Karolka. Turėjo 2 sūnus ir 2 dukras. Žmonos vardas – Rožė. Karolka buvo aukštokas, su ūsais, gana liesas. Vasarą dėvėdavo baltus drobinius marškinius. Pavasarį vis ruošdavosi mirti ir sakydavo: „Vaikai, aš jau greit mirsiu, arkite, akėkite, sėkite, man jau nieko nereikia“. Rudenį, kai nuimdavo derlių, suveždavo į kluoną, kieme girdėdavosi Karolkos balsas: „Kas čia gaspadorius – jūs ar aš?“. Viską imdavo į savo rankas. Sūnus Juozas buvo kalvis, kalvė buvo kitoje kelio pusėje, ten visuomet būdavo žmonių, arklių, ir mes, vaikai, ten sukinėdavomės, viskas buvo labai įdomu. Kito sūnaus Vinco dvi dukrelės dažnai ateidavo į mokyklą, kartu žaisdavom. Viena jų, atro-

do, Regina, neištardavo „I“ raidės. Dukters Onos sūnus Petriukas buvo mano geriausias draugas. Atsimenu, kaip išmainiau su juo pyrago gabalą į didelį raugintą agurką. Kita duktė Anelė mirė apsinuodijusi. Karolka vis kalbindavo mano mamą statyti kapuose koplyčią, padaryti altorėlį ir gegužės 15 dieną Sofijos vardu daryti atlaidus. Mėgdavo politikuoti, vis sakydavo: „15 – to bus vaina“.

Broliai Juozas ir Šimas Krauneliai, užsidirbę Amerikoje pinigų, nusipirko Masališkių dvarą su žeme iš Nikolajaus Kilinsko. Broliai pasidalijo dvarą pusiau. Vincas Skerniškis, vedęs J. Kraunelio dukrą Antaną, prižiūrėjo ir mirusio Šimo šeimyną. Vincas buvo apsišvietęs, gabus ir linksmas, jam gerai sekėsi ūkininkauti, priklausė ūkininkų sąjungai, buvo šaulių sąjungos narys. Už gerą ūkininkavimą apdovanotas veisliniu bulium. Dvare kurį laiką buvo Masališkių pradinė mokykla. Ten augo jo penkios dukterys: Ona, Rožytė, Elena, Danutė ir Marytė. Jaunesnioji Marytė buvo labai darbšti ir gabi. Piešė paveikslus, daugiausia religinius, nors ir būdama invalidė, per abi rankas turėdama tik penkis pirštus. Kasmet aplankau ją ir vis stebiuosi jos darbais. Šiame name aš žengiau pirmus žingsnius. Vinco Skernišchio šeimą, kaip pasiturinčią, buvo ištrėmę į Sibirą. Visi sugrįžo į namus. Dabar dar gyvos visos penkios dukros.

Arlinskų šeimyna gyveno netoli mokyklos, tik eidami į vieniškius persikėlė į kaimo pradžią. Kol pastatė naują mokyklą, mūsų šeima gyveno pas juos. Važiuojant į Merkinę samdydavom iš jų arklių už 1 litą. Arklio vardas – Žydas.

Kartą Arlinskas Aleksandras (Olčikas) vežė mamą į Merkinę, tai vežimui dardant Merkinėje per grindinį atsijungę priekiniai ratai ir su arkliu nuėjo pirmyn, o mama liko sėdėti užpakalinėje pasartėje. Juokėsi tai matydami Merkinės žydai, juokėsi ir mama, tik Olčikas visas paraudęs labai dėl to pergyveno.

Du broliai Arlinskai vedė dvi seseris. Kai mirė vienas brolis, o netrukus ir žmona, likusi Arlinskienė paėmė auginti ir sesers vaikus. Netrukus mirė ir jos vyras, tada viena augino visus vaikus. Visi vaikai ją vadino „motula“. Pati Arlinskienė paklausta net nežinojo, kurie vaikai jos, o kurie sesers. Vaikų buvo šie vardai: Banigna, Anelka, Malvina, Bronius, Kazys, Zigmas, Vincas, Aleksandras ir Vikcius. Šeima gyveno labai vargingai, Arlinskienė buvo labai gera, darbšti, vis ateidavo į mokyklą pasiimti anglių savo krosniai užkurti, mat neturėjo

pinigų degtukams pirkti. Apie 1930 metus Bronius Arlinskas bandė kasinėti „Šarūno kapą“, matyt, tikėjosi rasti lobį. Jo brolis Aleksandras, vadinamas Olčiku, buvo padykęs, mėgo išgerti, vagiliavo, persišaldęs susirgo plaučių uždegimu ir mirė. Buvo „nekemėžnas“, kaip sakydavo dzūkai. Kitas brolis Kazys buvo pramintas Fotografu, nes susipykęs su kaimynu Janulevičium, nusimovęs kelnes, rodė jam pliką užpakalį. Vėliau kaimynai susitaikė, net susigiminiavo. Arlinskių Bronius vedė Janulevičių Malviną. Mama Arlinskienė keikdavosi tokiais žodžiais: „O kad tu saulės nematytai, kad tu vandeniui nueitai“.

Netoli Masališkių, už plento, jau Parudnios kaime, buvo Merkinės girininkija, tuo metu girininku dirbo Simonas Klimavičius. Nors ir kito kaimo ribose, bet girininkas dažnai lankydavosi pas tėvus ir jie svečiuodavosi pas jį. Buvo medžiotojas, tose medžioklėse dalyvaudavo kartais ir Kipras Petrauskas. Po medžioklės visada būdavo vakarienė, kurioje svečiuodavosi ir mano tėvai. Vakarienei visada būdavo zuikis su bruknėmis. Gyveno su žmona, globojo brolio vaikus – dukrą ir sūnų. Visuomet būdavo pasitempęs, energingas, mat buvęs caro armijos kariškis. Buvo mandagus, išauklėtas žmogus. Per neatsargumą, valydamas šautuvą, brolio sūnus peršovė jam koją, nuo to laiko truputį šlubavo. Žmona buvo silpnos sveikatos ir greitai mirė. S. Klimavičius tada turėjo apie 70 metų. Kartą Klimavičius užkvietė mano tėvus Alytuje į restoraną, pavaišino ir užsiminė, kad noris vesti Marytę Aleksonytę, buvusią tėvo mokinę, tuo metu turėjusią 18 metų.

Marytė buvo eigulio duktė, eidavo į mišką sodinti daigų, matyt, ten jis ją ir nusižiūrėjo. Mano tėtis diplomatiškai pagyrė girininką, kad atrodo jaunai, ne daugiau kaip 50 – ties metų, o Marytė – sveika, graži, darbšti, ir kas čia tokio, kad jauna, kiekviena norėtų tekėti už girininko. Netrukus įvyko vestuvės, į jas Simonas Klimavičius nieko nekvietė. Buvo kalbama, kad prie bažnyčios bernai krėtė visokius juokus. Vedęs jauną žmoną Klimavičius pasidarė labai pavydus, net žmonos tėvui uždraudė pas ją lankytis. Marytė tapo tikra ponia, ko, matyt, ir norėjo. Į Merkinę važiuodavo su skrybėle, baltom pirštinėmis, atrodė jau ne 18 – os, bet 30 – ties. Jau po karo Klimavičius išėjo į pensiją, persikėlė gyventi į savo ūkį netoli Prienų. Mirus Klimavičiui, Marytė ištekėjo ir liko ūkio šeimininke.

Žmonės sako: kiekvienam kaime yra savas durnius. Masališkių kaime tokio durniaus nebuvo, bet iš Montviliškių dažnai ateidavo toks

Janekas, žmonės pasakojo, kad jų šeima atsikėlė iš Vilniaus. Janekas dažnai užsukdavo į mokyklą ir atsistojęs po langais prašydavo pyrago. Gavęs pyrago imdavo dainuoti „na posadu, na posadu, na posadu na“, o ką tas reiškė, nesuprasdavom. Mama jam padovanojo baltą beretę, tai jis kai lydavo, ją slėpė užantyje. Buvo ramaus būdo, nebuvo įkyrus, bet kartais sutikęs moteriškę klausdavo – „Cicki maš“? Labai bijojo ginkluotų žmonių. Vokiečių okupacijos metu, pamatęs vokiečius, ėmė bėgti, tie liepė stoti, bet jam nesustojus – vokiečiai nušovė.

Kasmet vis daugiau išdyla iš atminties anų metų vaikystės vaizdų, girdėtų pasakojimų ir žmonių veidų. Kiekvieną kartą nuvažiavęs į Masališkes vis išgirstu jau išėjusių anapilin žmonių pavardes, vis daugiau regiu pasikeitimų kaime ir apylinkėse. Vaikščiodamas po mokyklos kiemą prisimenu, koks būdavo vaikų klegesys pertraukų metu, koks malonus sklisdavo iš kaimo trobų kaminų dūmų ar kepa-mos duonos kvapas. Viso to dabar nebėra, nėra seno sodo prie mokyklos, vyšnių sodo, didelio gėlių darželio. Liko tik apšiuręs mokyklos pastatas, senos eglės ir liepos aplink mokyklos sklypą ir tas nenumaldomas nostalgijos jausmas seniems prisiminimams.

Įdomios vietos ir įvykiai

Be Šarūno kalno, kuris yra netoli Gelovinės ežero, Masališkių kaimo ribose, Straujos upelio pakrantėje, yra nuo seno žmonių vadinamas Šarūno kapas. Kaip yra pasakoję 1970 m. muziejininkui Adolfui Navarackui senieji masališkiečiai Bonifacas Jauneika ir Jonas Ramanauskas, turintys po 80 metų, kalvą prie Straujos dar jų tėvai vadino Šarūno kapu.(2) V. Krėvė savo kūriny „Šarūnas“ parašė, būdamas Baku 1909 metais Todėl yra mįslė: kas suteikė šiai kalvai Šarūno pavadinimą – ar V. Krėvė, ar tai jau senovėje buvo žinomas pavadinimas. Pati kalvelė yra duonos kepalio formos, į upelio pusę gana stačiais šlaitais. Seniau kalva buvo apaugusi retomis pušimis, tai matyti 1929 m. darytose nuotraukose. Čia buvo ganomi gyvuliai, mėgdavo apsistoti čigonai.

Prieš II pasaulinį karą Šarūno kapo kalnelyje buvo randama žmonių kaulų, puodų šukių, titnaginių įrankių ir žalvarinių pasagų. 2001 m. archeologai kasinėjimo metu rado tik titnaginę nuoskalą.(1) Šiuo metu kalvos papėdėje išsiverčia tik kalkiuoti akmenys.(2)

*Prie Šarūno kapo. J. Paulaitis, inspektorius, vairuotojas.
Mašinoje sėdi S. Paulaitienė. Netoli Masališkių 1929 metais*

Senaisiais laikais čia galėjo būti šventvietė – alkas, laidojimo vieta, tą liudytų ir dabar esantis kalnelyje akmuo. Senukas J. Ramanauskas 1970 m. sakė, kad jo piemenavimo laikais akmuo buvo daug aukštesnis.(2) Literatūroje minimas kaip akmuo – stulpas. Apie 1938 m. akmuo buvo apie 1 metro, dabar gi apie 70 cm. Taigi akmuo „mažėja“. 1930 m. Bronius Arlinskas iš Masališkių, bandęs kasinėti ir ieškoti lobių, nustatė, kad akmuo gilyn platėja, ir darbą nutraukė. Rytiniame kalvos šlaite yra dar vienas akmuo. Jis įdomus tuo, kad jame yra kaip ir daugybės ženklas X maždaug 3-4 cm pločio. Akmuo plokščias, virš žemės 15–20 cm. Plotis 50 cm, ilgis 70 cm. Tos dvi „gyslos“ gali būti natūralios, taip būna, bet įdomu, kad jos yra labai nušlifotos, lygios, iškilusios virš akmens paviršiaus 1–2 cm. Atrodytų, lyg būtų nuglūdintos nuolatinio ir dažno čiupinėjimo. Tą akmenį reikėtų patyrinėti specialistams.

Kad Šarūno kapas nėra paprasta vieta, rodo ir tai, kad yra pasakojama apie monus, susijusius su šia vieta, yra legendų apie užkastus lobius ir panašiai. Vietinė gyventoja Z. Bilinskienė, gimusi 1935 m., pasakojo, kad matydavosi juodas baroniukas lakstantis, o norint jį pagauti pavirsdavo juodu kiškiu ir pabėgdavo. Seniau matydavosi arklys, kartais su raiteliu, kuris vydavosi pravažiuojančius pro kalvą.

Legendose pasakojama, kad čia palaidotas kažkoks karžygis su dideliais turtais, kalno viduje išmūryti rūšiai. Kartais nubėgdavusi pas pie-
menis, kurie ten ganydavo bandą ir girdėdavusi tuos pasakojimus.

V. Krėvė, aišku, pats šią vietą žinojo ir su ja susijusius pada-
vimus girdėjo, bet toks vietovės pavadinimas „Šarūno kapas“ taip ir
lieka mums mįslė. Visgi visa lietuvių asmenvardžių sistema galėtų būti
įrodymas, kad vardas Šarūnas yra gyvos kalbos faktas, tik neaišku, kas
ir kada šią vietą pavadino šiuo vardu.(4)

Apie šios vietovės išskirtinumą liudija ir tas faktas, kad čia jau
XVI amžiuje stovėjo kažkokie pastatai. Nežinom, kodėl jie čia stovėjo,
kas juose gyveno, ar kam jie buvo skirti. Vieta buvo vingyje tarp up-
elio ir Šarūno kapo kalvos. Matyt, žmonės traukė įsikurti būtent čia, o
ne kur kitur, pakilioje, atviroje vietoje. Vietovė traukė savo aura, savo
istoriška praeitimi, o gal buvo žinoma ir konkreti šios vietos praeitis.

Einant iš Masališkių į Montviliškius, priešus mišką yra
Masališkių kaimo kapinės. Tai labai senos kapinės, gal nuo tada kai
atsirado kaimas, joms jau būtų 500–600 metų. Čia atgulė kelios kartos
masališkiečių. Vietinis gyventojas B. Janulevičius, g. 1922 m., sakė,
kad jau laidojama ant trečių kapų. Kapinės beveik neprasipletė, nes
anksčiau statydavo medinius kryžius, kuriems supuvus naujų neatsta-
tydavo, o kapų kauburėliai laikui bėgant išnykdavo. Ši vieta kaimo
žmonių vadinama Miselio kalnelis. Sakoma, kad anksčiau netoliese
gyveno žmogus, pavarde Misevičius, nuo pavardės sutrumpintai pa-
vadino ir laidojimo vietą, tos kapinės buvo ant jo žemės. Į žentus pas
jį buvo atėjęs Grigas Barysas. Dabar tos sodybos jau nėra. Už kapų
gyvena Platulevičius Jonas.

Kaime buvo kalbama, kad prie kapų vaidenasi. Atsimenu
pasakojimą, kai žmogus važiuodamas pro kapus pamatė ant kelio
besiritinėjančią žmogaus kaukolę. Baisiai persigandęs, lėkdamas
vos vežimo nesulaužė. Vėliau kaime pasklido kalbos, kad tai bernai,
pririšę siūlus prie kaukolės, ją ritinėjo po kelią.

Gera prisimenu, kai kaime pradėjo pasakoti, kad kažkoks
milžinas lyg malūnas sukinėjasi prie kapų ir mojuoja rankomis, o rankos
kaip malūno sparnai. Išaiškėjo, kad tai mano tėtis, Masališkių mokyklos
vedėjas, kuris mėgdavo vakarais pasivaikščioti, šitaip žingsniuodamas
darydavo mankštą. Tenka pripažinti, kad dzūkų pokštams ir išmonėms
nėra ribų. Visgi naktimis žmonės vengdavo eiti pro kapus.

Pro Masališkių kaimą teka Straujos upelis. Kaimo gyvenimui Strauja turėjo didelės reikšmės. Prie upelio stovėjo kaimo pirtis, moterys skalbdavo žlugtą, pakrantėse balino drobes, vaikai meškeriodavo, girdydavo gyvulius, vasarą maudydavosi.

Senieji žmonės pasakojo, kad Gudakiemio gyventojai pavydėjo to upelio ir dar caro laikais buvo sugalvota, žinoma, ne be valdžios pritarimo, pasukti Straujos vagą pro Gudakiemį. Net buvo pradėta kasti nauja vaga, ir dabar dar ji matosi. Nežinia kodėl, bet projektas nebuvo įvykdytas.

Prie upelio buvo trys malūnai: Masališkių, Straujos ir Zakavolių. Masališkių malūnas buvo Parudnios kaime, čia pat už plento, jo savininkas buvo žydas Šalomkė Zalcmantas, Straujos malūnas buvo prie kelio Subartonys – Merkinė, ten, kur upė kerta kelią, o savininkas – žydas Žmudskis. Trečias malūnas buvo Zakavolių kaime. Masališkių malūnas buvo žymiai mažesnis už Straujos malūną. Jo savininkas turėjo dukrą Rachelę, kuri mokėsi ir draugavo su V. Krėve. Dabar tų malūnų likę tik griuvėsiai žymės.

Netoli Masališkių malūno buvo tiltas per Straują. Tiltas buvo medinis, kaip vaikams atrodė gana aukštas. Mėgdavom po juo palindę įsivaizduoti, prisiminę pasakojimus, kaip čia plėšikai laukdavo vaizbūnų, kuriuos apiplėšdavo.

Ant to tilto rugsėjo mėnesį Merkinės žydai rinkdavosi per Jonkipur dieną, kai žydai minėdavo teismo ir nuodėmių atleidimo dieną. Nuo tilto jie „skandindavo“ nuodėmes ir prašydavo Dievo atleidimo. Nežinau, kiek čia teisybės, bet tokias kalbas atsimenu.

Kultūrinis gyvenimas ir kiti įvykiai

Masališkių kaimo kultūrinis gyvenimas iki nepriklausomybės laikų buvo gana neryškus. Kaip sakė V. Kudarauskas iš Gudakiemio, caro laikais Masališkėse nebuvo kam laišką paskaityti, nors čia pat, Gudakiemyje gyveno trys garsūs knygnešiai broliai Jurgis ir Martynas Miliai ir Kazys Barysas.(4) Niekas nemini nei žodžiu, nei spaudoje nerasta, kad čia būtų buvusi slapta daraktorinė mokykla ar kas būtų skaitęs draudžiamas knygas. Kaimo gyventojų kultūrinis lygis pakilo, kai 1933 metais buvo pastatyta erdvi 2 aukštų pradinė mokykla su 4 skyriais. Iki tol kaimo žmonės rinkdavosi tik į talkas, „džienavoji-

Knygnešys Martynas Milius su žmona Skalastika 1937 metais

mus”, vestuves, krikštynas ar šermenų progomis. Naujoje mokykloje jau buvo ruošiamos šv. Kalėdų eglutės, Motinos dienos minėjimai, valstybinių švenčių paminėjimai. Įsteigus prie mokyklos žemės ūkio klasę, susibūrė Jaunųjų ūkininkų ratelis, dalyvauta parodėlėse Merkinėje ir Alytuje. Būta ekskursijų į žemės ūkio parodas Alytuje ir Kaune, su mokiniais aplankytos įžymios vietos valsčiuje, apylinkėse, pasiektas netgi Kaunas ir kiti miestai. Labai daug prie istorinio–tautinio sąmonės pakilimo prisidėjo 1935 metais Merkinėje suruošta Senovės diena. Joje dalyvavo ir nemažai masališkiečių. Merkinėje vyko iškilmingi minėjimai: Tautos šventė – rugsėjo 8 d., Nepriklausomybės ir Lietuvos Respublikos paskelbimo metinės – gegužės 15 d., Gedulo ir protesto dienos minėjimas – spalio 9 d. Vyko ir vietinės reikšmės minėjimai – kunigo Juozo Bakšio žūtis, šaulių ir pasienio policijos rikiuotės iškilmės ir kt. Visuose renginiuose aktyviai dalyvavo vietos inteligentija, ypač mokytojai.

Mano tėvai, paraginti V. Krėvės, užrašinėjo tautosaką, rinko aplinkinių vietų pavadinimus, liaudies dainas ir verkavimus. Mama minėdavo, kad vieną dieną užrašė 120 dainų. Tautosakos pateikėjai ateidavo į mokyklą vasaros metu, kai mokykla būdavo tuščia. Užrašinėdavo mokytojų kambaryje, pirmame aukšte. Kartą mačiau, kaip mama užrašinėjo verkavimus iš Ievos Kudarauskienės... Ir rau-

dotoja Ieva, ir mano mama – abi verkė. Sakydavo: „Kai apima žėlas, tai tik spėk žodžius sakyc“. Dar ateidavo Apolonija Ramanauskienė su dukra, seserys Janulevičiūtės, Ona Jauneikienė, M. Arlinskienė ir kt. Verkaudavo tik moterys, iš pradžių kiek varžydavosi, nors per šermenis visų akivaizdoje išliedavo savo skausmą rauda. Mama kar-tais nueidavo į šermenis, tai matydavo, kaip visi dalyvaujantys verk-davo, o mama neišlaikiusi išeidavo į kiemą. Kapinėse, užkasus karstą, moterys išsiskirstydavo kiekviena prie savo kapo ir imdavo balsu rau-doti. Tos, kur neturėjo nieko palaidojusios, stovėdavo ir klausydavo verkaujančių sakydamos: „Dzie, tai gražiai verkauja, taip už dūšios ir ima“.

Už tautosakos rinkimą tėvai buvo apdovanoti „Tautosakos darbų“ knygomis, buvo įtraukti į Lietuvių tautosakos archyvo nuola-tinius bendradarbius – korespondentus.

Tėtis priklausė Alytaus žemės ūkio draugijai. Norėdamas įsteigti mokykloje žemės ūkio klasę, 1929 – 1930 metais baigė žemės ūkio kursus Dotnuvoje. Masališkių mokykloje pradėjo veikti žemės ūkio klasė. Įsisteigė Gudakiemio Jaunųjų ūkininkų ratelis. Už sėkmingą veiklą žemės ūkio srityje ir puikų Gudakiemio JŪR pasirodymą mokytojas Jonas Paulaitis 1938 metais buvo apdovanotas Gedimino ordinu.

Šį turiningą kaimo gyvenimą nutraukė vokiečių – lenkų karas, prasidėjęs 1939 metų rugsėjo mėnesį. Vakaraais, po darbų, žmonės rinkdavosi prie mokyklos pasiklausyti žinių. Tėtis pastatydavo radijo aparatą ant atdaro lango palangės pirmam aukšte, o kieme susirinkę žmonės klausydavo radijo pranešimų ir komentudavo. Kaimynas Karolka triumfavo: „Sakiau, kad bus vaina“.

Prasidėjo lenkų kariškių važiavimas plentu į Alytų ir Kauną. Jiems internuoti buvo šaukiami į pagalbą šauliai ir rezervistai. Kaime kilo didelis sujudimas, visi kalbėjo, kad prasidėjo mobilizacija. Tėtis, kaip šaulys, išvyko į Merkinę, o grįžęs pasakojo, kad lenkų aukštieji karininkai bėgo į Lietuvą net keliom karietom su šeimom ir turtu, o pa-prasti kareiviai žygiavo pėsti. Paprastų kareivių buvo mažai, daugiau karininkų. Krito į akis, kad lenkai buvo apsikarstę visokiais ženklais – blizgučiais. Vienas generolas siūlė tėvui pirkti karietą su arkliais.

Tėtis pasakojo vieną linksną atsitikimą: grupė rezervistų autobusu buvo vežami į Alytų, kažkoks žmogelis užsižiopsojęs stovėjo ant kelio, vienas iš važiuojančių, iškišęs galvą pro langą, sušuko: „Cholera, čivili traukis iš kelio!“ Atseit jie jau ne civiliai.

Dar prieš prasidedant karui, gal 1935–38 metais kaimuose dažnai kildavo gaisrų. Daugiau degdavo ūkiniai pastatai. Žmonės kalbėdavo, kad tai lenkų darbas. Didelis gaisras 1939 metų pavasarį buvo Bingelių miške.

Prieškariniame Masališkių kaime susirgimų ar susižeidimų gydymas daugiausia apsiribojo naminėm priemonėm. Jeigu būdavo rimta liga ir artimieji buvo pasiturintys, tai ligonį veždavo į Merkinę pas gydytoją Kavarską. Iš ligų, atsimenu, minėdavo rožę ir gumbą. Teko girdėti, o ir pačiam patirti šiuos gydymo būdus: nuo kirminų duodavo glistniko (citvaro) su medum, nuo kaltūno – barvinką, utėles naikindavo žibalu, nuo bitės įkandimo trindavo tą vietą šlapiu moliu ir uždėdavo keptą svogūną, nuo blusų dėdavo į lovą kapotų ajerų ir pelynų. Dažnai trobose, ant stalo, matydavau mūsų gaudykles – musines su rūgščiu pienu, vaikams ant kojos, žemai užrišdavo drobinį siūlą, tai nuo gyvatės įkandimo. Gyvates duodavo arkliams ir kiaulėms, kad plaukas žvilgėtų ir apetitui pakelti. Dažnai vaikams ant rankų būdavo karpų, tai pagavę žiogą duodavo jam tas karpas palaižyti. Suskilusią kojų odą tepdavo kažkokiu skysčiu, kuris labai grauždavo, bet greit praeidavo, tą odos suskilimą vadindavo „gaidukai gieda“. Labai plačiai buvo naudojami gysločio lapai nuo vočių ir sumušimo. Atsimenu, kai su broliuku susirgom kokliušu, tai kaimo moterys patarė tėvams vežti mus „per rubežius“, t. y. susėdus vežiman keliauti su sergančiais vaikais per kelis kaimus, laukais ir miškais visą dieną.

Dažnai būdavo kūrenama pirtis, ypač žiemą, ir dabar atsimenu vantų kvapą, karštį ir garų debesis. Drąsesni išbėgdavo laukan, pasivoliuodavo po sniegą ir vėl vanodavosi. Švaros dzūkai laikėsi. Paprastai ligoti būdavo tik senesnio amžiaus žmonės, jaunesnių ligos ar mirtys buvo retenybė, nebent nelaimingi atsitikimai.

Taip slinko gyvenimas kaime. Mokykloje jis buvo kitoks – gyvenom pusiau miestietišškai, turėjom tik karvę ir daržą, daugumą produktų pirkdavom miestelyje. Pamenu, kad mes pirmi kaime pradėjome auginti pomidorus. Bet man labiau patiko kaimiškas

*Sofija Paulaitienė (Petrauskaitė) savo vaikus, sergančius
kokliušu, veža per šešis Subartonių kaimo „rubežius”,
kad atsikratytų ligos 1936 - 1938 m.*

maistas, po pamokų apeidavau klasės draugų suolus, ieškodamas kaimiškos duonos, kurią kartais palikdavo mokiniai. Atsimenu, kaip pas kaimynus valgydavau bulvinės bandas, keptas ant kopūsto lapų, su grietine, maišyta su varške. Raugintas agurkas man būdavo skanesnis už pyragą!

Nerūpestinga, įdomi ir linksma buvo mano vaikystė Masališkių kaime. Dar prisimenu atsitikimą, kurį tėvams pasakojo Merkinės paštininkas Masaitis. Tuo metu telefono ryšys buvo netobulas, o ir telefoną dar ne visi buvo matę. Į Merkinės paštą atėjo su reikalu moteriškė. Masaitis tuo metu bandė susikalbėti telefonu. Jis garsiai šaukė: „Alio, alio, kas kalba?“ Moteriškė pasisveikinusi manė, kad tai į ją kreipiasi, tai atsakė: „Rožė Volungevičienė“. Masaitis tęsė toliau: „Alio, alio, iš kur kalbat, kalbėkit garsiau! Čia moterėlė visu balsu sušuko: „Iš Norulių!“ Masaitis galų gale kreipėsi į ją: „Ko tu, boba, čia rėkauji, trukdai man kalbėti telefonu!“ Moterėlė susigėdusi, neatlikusi nei savo reikalų, spruko pro duris.

Masališkių mokykla

Neteko skaityti ar girdėti, kad caro laikais kaime būtų buvusi nelegali mokykla. Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, tik tada Masališkėse atsiradė pirmoji valdiška pradžios mokykla.

Pirmoji mokykla buvo Vinco Arlinsko namuose, o nuo 1931 m. pas Vinčą Skerniškį, vadinamame dvare. Slapta mokykla Gudakiemyje tikriausiai buvo caro laikais, ten jau nuo seniau buvo daugiau pasiturinčiai gyvenančių ir apsišvietusių žmonių.

Gudakiemis buvo vadinamas valstybiniu kaimu. Jame gyvenantys žmonės pagal 1867 m. įstatymą gavo teisę išsipirkti žemę, jie mokėjo už žemę valstybei piniginę rentą. Jų teisinė ir ūkinė padėtis buvo žymiai geresnė, tuo pačiu ir išsilavinimas buvo aukštesnis. V. Skerniškis sakydavo: „Jei pamatai piemenėlį ganant gyvulius ir skaitant knygą, tai žinok, kad jis iš Gudakiemio“.

Pirma žinoma mokytoja Masališkėse buvo Laukaitienė, ji dirbo iki 1928 metų rugsėjo 1 dienos, po jos dirbo jau mano mama Sofija Petrauskaitė – Paulaitienė.

Kadangi patalpos mokyklai buvo nuomojamos privačiuose namuose, sąlygos mokytis buvo prastos. Klasė buvo maža, tamsoka, trūko vietos klasės inventoriui, žemėlapiams, eksponatams. Mokinių skaičius iki 1934 metų mažai kito: 1928 metais – 38 mokiniai, 1929 – 32, 1930 – 35, 1932 – 28.

Atgavus Lietuvos nepriklausomybę, pradėta kaimuose steigti pradžios mokyklas. Buvo statomos erdvios, moderniškos tų laikų mokyklos, prie kurių būdavo ir butai mokytojams. 1931 metais į Gudakiemį mokyklos statymo reikalu buvo atvykęs pats V. Krėvė. Tuo metu ten mokytojavo mano tėtis. Sklypas mokyklos statybai buvo numatytas prie kelių sankryžos, ten, kur eina kelias į Masališkes. Tas projektas nepavyko, nes atrodo, kad du broliai, tos žemės savininkai, nesutiko duoti sklypą mokyklos statybai. Tada buvo apsisistota ties ta vieta, kur dabar yra fermų pastatai, t. y. už kapinių, kaimo gale. Vieta nuošali, kaip pavadino Pranas Čaplikas iš Masališkių, tikra kimsynė, be to šlapia.

Tada mano tėtis, pasitaręs su Masališkių kaimo gyventojais, nutarė mokyklą statyti Masališkėse, nes ir aplinkinių kaimų vaikams bus patogiau, kai iki mokyklos bus vienodas atstumas.

Meistrai, statę Masališkių mokyklą, 1933 metais

Tuo metu Masališkių gyventojai buvo bepradedantys skirstytis į vienkiemius. Tėtis pažadėjo jiems parūpinti matininką, o jie sutiko mokyklos statybai duoti 2 ha žemės. Gyventojai sudarė 2 ha plotą gražioje vietoje, netoli Straujos upelio, ant kalnelio. Į sklypą įėjo ir Antano Ivanausko nemažas sodas.

Medžiaga statybai pradėta vežti 1931 metais. Statyba prasidėjo 1932 metais. Statybos rangovas buvo Kaplanas, meistras Čaplikas. Įvairiu laiku prie statybos dirbo nuo 5 iki 15 žmonių. Statybos vyko ištisus metus, žiemą ir vasarą. Mokykla buvo baigta ir galutinai komisijos priimta 1933 metų liepos 12 dieną. Komisijoje dalyvavo: inspektorius M. Židanavičius, Alytaus apskrities savivaldybės atstovas R. Adžajauskas, Švietimo ministerijos atstovas J. Puodžiukynas, Merkinės valsčiaus savivaldybės atstovas V. Petrauskas, Valstybės kontrolės revizorius Babilius, apskrities inžinierius Taškūnas ir mokyklos vedėjas Jonas Paulaitis. Tokia pati mokykla buvo pastatyta ir Varėnos valsčiuje, Druckūnuose. Kadangi 1933 metais vyko garsus mūsų lakūnų skrydis per Atlantą, tai pagerbiant jų žygdarbį ir tragišką baigtį, mokyklos pastatas buvo nudažytas oranžine spalva, kaip jų lėktuvus „Lituanica“. Prie mokyklos buvo pastatytas ir ūkinis pastatas, iškastas šulinys. Visas sklypas apsodintas eglėmis, tik nuo kelio pusės – žirnmedžiais. Nuo 1934 metų vaikai jauėjo į naują mokyklą. Mokyklą lankydavo ir

tolimesnių kaimų vaikai, mat visi norėjo eiti į naują mokyklą. Žiemos metu vaikus iš toliau pamainomis ūkininkai atveždavo rogėmis. Mokiniai susirinkdavo iš Masališkių, Gudakiemio, Kurmiškės, Montviliškių, Pagilšio, Parudnios ir Gudaraisčio kaimų. Mokinių skaičius laikotarpyje tarp 1934–1939 metų svyrudavo nuo 75 iki 85.

Po pamokų vakarais dar vyko ir žemės ūkio klasės užsiėmimai. Į juos susirinkdavo iki 15 lankytojų. Beje, ž. ū. klasės užsiėmimai vyko ir senoje mokykloje jau nuo 1929 metų susibūrusiame Jaunųjų ūkininkų ratelyje buvo apie 35 nariai. Jų šūkis – „Per darbą ir mokslą – į tėvynės gerovę“. Dauguma jų sudarė jaunieji ūkininkai iš Gudakiemio.

Mokyklos pirmame aukšte buvo dvi klasės su išardoma pertvara, kurią pašalinus gaudavosi nemaža salė. Čia vykdavo vaidinimai, šokiai, minėjimai. Klasės buvo erdvios, šviesios, ant sienų kabodavo žemėlapiai, įvairios schemas, kariniai – istoriniai plakatai. Klasėse stovėjo trys eilės triviečių suolų. Vienoje klasėje mokėsi I ir III skyriai, kitoje II ir IV. Pirmoje mokė Sofija Paulaitienė, antroje Jonas Paulaitis. Dar pirmame aukšte buvo koridorius, mokytojų kambarys ir rūbinė. Antrajame aukšte buvo nemaža darbo klasė, kur vykdavo įvairūs mokinių praktiniai užsiėmimai, rankų darbų pamokos. Mokytojai gyveno dviejų kambarių bute su virtuve, kuriame buvo, du sandėliukai ir vadinamasis tamsusis kambarys, kur tėtis buvo įsitaisęs fotolaboratoriją. Buto apšildymui žiemą buvo skiriama 28 erdmetriai malkų už 42 litus.

Mokykloje palaikoma pavyzdinė švara ir tvarka. Pirmojo aukšto patalpos šluojamos kasdien. Pasibaigus mokslo metams, patalpų grindys būdavo ištepamos pokastu. Švarą prižiūrėjo, o kartu ir sargavo Julė Kašeliauskienė.

I–IV skyriuose buvo šios pamokos: tikyba, lietuvių kalba, skaičiavimas, gamta ir krašto mokslas, istorija, geografija, rankų darbai, dailė, rašymas, pauzės, mankšta ir žaidimai bei dainavimas. Naudoti vadovėliai: „Sakalėlis“, „Aušrelė“, istorijos vadovėlis, aritmetikos uždavinynas, krašto mokslo vadovėlis ir Lietuvos geografija. Mokiniai rašydavo plunksnaočiais, rašalinės buvo keturkampės su grioveliu koteliui padėti. Vertinimo pažymiai buvo nuo 1 iki 5. Buvo vertinamas mokinio elgesys, tvarkingumas, drausmingumas ir švara. Mokinius baudavo palikimu po pamokų ir statymu į kampą. Klasėse mergaičių

būdavo daugiau negu berniukų. Mokyklos bibliotekoje 1939 metais buvo 756 knygos.

Tikybą, iš pradžių gavęs Kaišiadorių vyskupo Juozapo Kuktos sutikimą, dėstė mokyklos vedėjas. Vėliau iš Merkinės atvažiuodavo kunigas Juozas Stasiūnas. Mokyklą vizituodavo Alytaus apskrities pradžios mokyklų inspekcijos inspektoriai A. Venclauskas, M. Šidlauskas, M. Židanavičius ir kiti.

Gražinus Vilniaus kraštą Lietuvai, 1939 metais tėvus paskyrė į Lentvarį. Tada Masališkių mokyklą perėmė A. Gerasimavičius. Po jo dar mokytojavo Šidlauskas, J. Blėda, V. Čaplikas, Tunilaitė, Jurgaitytė ir kiti. Paskutinė mokyklos vedėja buvo J. Lučinskienė. Mokyklą uždarė 1988 metais. Tuo metu ją lankė apie 20 mokinių.

Dabar mokyklos pastatas privatizuotas verslininko iš Merkinės, kuris čia žadėjo įsteigti grybų supirkimo punktą. Klasėse sukrautos statinės, o mokytojų kambaryje – druska.

Tuščia ir apšėpusi stovi buvusi Masališkių mokykla. Bet ji gali didžiuotis tuo, kad kadaise būtent ji skleidė pažangą ir mokslą, kad ji išleido į pasaulį daug Lietuvai gero padariusių žmonių.

Sic transit gloria mundi!

Algimantas Paulaitis

Panaudota literatūra ir kiti šaltiniai:

1. *Merkinės istorijos bruožai*. Vilnius, 2004, p. 163.
2. *Kraštotyra*. Vilnius, 1971, p. 121–126.
3. *Bronius Kašelionis*. Dainava. Vilnius, 2002, p. 21, 235.
4. *Merkinė*. Vilnius, 1970, p. 83–87, 261–265.
5. *Iš pokalbių su P. Čapliku, B. Janulevičium, M. Skerniškyte ir kt.*
6. *Motinos ir tėvo pasakojimai bei palikti jų rašyti prisiminimai*.

Jeigu tokių būtų daugiau

Pedagogo **Jono Paulaičio** atminimui

Ne kartą girdėjau skundžiantis, kad vaikų globos įstaigos savo auklėtinius į gyvenimą išleidžia kaip nuogus į dilgėles – be specialybių, be būtinų savarankiškam gyvenimui įgūdžių. Tokių įstaigų vadovai sako, jog viskas būtų kitaip, jei valstybė skirtų daugiau pinigų. Tada būtų galima organizuoti profesinį mokymą, jauni žmonės į gyvenimą išeitų geriau jam pasiruošę.

Klausydamasis tokių kalbų, vis pagalvoju: o ką apie tai pasakytų mokytojas Jonas Paulaitis? Deja, jis nieko nebepasakys. Buvęs Kau-
no vaikų namų Nr. 5 direktorius Jonas Paulaitis jau 18 metų ilsisi Romainių kapinėse.

Kai prisimenu vaikų namus buvusiame Marvos dvare, atmintyje iškyla jų direktoriaus Jono Paulaičio portretas. Rodos, matau, kaip jis eina nuo obels prie obels mūsų sodintame sode, apžiūri vaiskrūmius, daržovių lysves. Didesnio negu vidutinio ūgio, jau žilstelėjusiais plaukais, visada tvarkingai apsirengęs.

Rodos, girdžiu jo balsą. Direktorius niekada nekeldavo balso, kalbėdavo melodinga suvalkiečių tarme. Prisimenu jo žodžius: „Argi jau pasiduosi? Pamėgink iš naujo...“ Taip jis sakydavo, kai mums nesisėkdavo vienoks ar kitoks darbas. Kiekvienam rasdavo paguodžiančių, padrąsinančių žodžių.

Tada jis buvo įpusėjęs šeštąjį savo amžiaus dešimtmetį, o mums, tų namų auklėtiniams, atrodė šilto ir šalto matęs žmogus, kuriuo galima ir reikia pasitikėti. Negirdėjome iš jo ilgų ir nuobodžių pamokymų, bet sulaukdavome gerų patarimų.

Mes, aišku, žinojome, kad mūsų direktorius prieš karą mokytojavo Dzūkijoje. Kartais jis papasakodavo apie Subartonis, Merkinę, Punią, kitus Dzūkijos kampelius, apie susitikimus su rašytoju Vincu Krėve – Mickevičiumi. Bet negalėjome suprasti, iš kur jis pažįsta kiekvieną augalą, žino, kada ir ką reikia sėti ir sodinti, kaip prižiūrėti. Juk jis ne agronomas. Tačiau pastebėjome, kad nei darže, nei sode jam nėra paslapčių.

Rikiuoju atmintyje išlikusias detales, skaitau jo sūnaus, miškininko Algimanto Paulaičio, su juo Dzūkijoje mokytojavusio

Juliaus Bingelio, kitų žmonių prisiminimus, paties Jono Paulaičio rankraščius. Atsiskleidžia jo paties gyvenimo vaizdai. Sužinau tai, ko tada, ankstyvoje jaunystėje, žinoti ir suprasti negalėjau.

Jonas Paulaitis augo Paprūsėje, dabartinio Šakių rajono Plorišių kaime, netoli Slavikų. Savo draugui Juliui Bingeliui yra pasakojęs, kad jo protėviai buvo kuršiai žvejai, kurie kaimelį užpusčius smėliui patraukė į Žemaitiją, vėliau – į Jurbarko apylinkes. XIX amžiaus pabaigoje jo tėvas nusipirko ūkį Ploriškių kaime.

Vaikystė buvo tokia kaip ir kitų kaimo vaikų: ganė gyvulius, dirbo lengvesnius darbus. Mokėsi pas „daraktorių“, o vėliau Pusdešrių kaimo lietuviškoje pradžios mokykloje. Nuo bendraamžių skyrėsi ramesniu, švelnesniu būdu. Buvo linkęs prie knygų.

Todėl tėvai nusprendė leisti jį į mokslus. Tik atsikūrus Lietuvos Nepriklausomybei, Jurbarko atidarė progimnaziją. Joje ir pradėjo mokytis Jonas Paulaitis. Tame mieste jam teko klausytis Vydūno paskaitų, kurias prisiminė visą gyvenimą. Sakydavo, kad iš Tilžės atvažiuodavęs Vydūnas ragindavo mylėti viską, kas gyva.

Per vasaros atostogas parvažiuodavo namo. Jau tada užrašinėjo kaimo žmonių dainas. 1923 metų rudenį Jurbarko atidarė „Saulės“ draugijos mokytojų kursus. Juos baigęs, gavo jaunesniojo mokytojo vardą. Nors pageidavo mokytojauti arčiau tėviškės, Šakių apskrityje, bet buvo paskirtas į Dzūkiją.

Iš pradžių dirbo Udrijos valsčiaus Butrimiškių pradžios mokykloje, vėliau – Samūniškių pradžios mokykloje ir Subartonyse, rašytojo Vinco Krėvės – Mickevičiaus tėviškėje, kur mokykla buvo steigama rašytojo pastangomis.

„Susipažinau su aplinka, su gyventojais, – rašė Jonas Paulaitis savo atsiminimuose – Seniūno Leono Kindario pagalba sudariau tėvų komitetą ir pradėjau organizuoti mokyklą. Gyventojai buvo labai patenkinti, su ūpu rėmė šį darbą. Padėjo ir Vinco Krėvės tėvas Juozas Mickevičius, nors jis ir neturėjo mokyklinio amžiaus vaikų. Jis padėjo surasti kambarį, kur galėsiu apsigyventi. Jam patarus, apsigyvenau pas žydą Slifką – kalvį... Juozas sakė, kad vaikų iš Subartonių bus mažoka, liepė surašyti ir rusiukus iš Žukaukos – rusų kaimelio prie pat Subartonių. Su seniūnu apėjome ir Žukaukos rusus. Pasiūliau, kas nori, gali užrašyti savo vaikus į Subartonių mokyklą. Vieni sutiko ir užsirašė, kiti dar abejojo, bet po savaitės visi užsirašė...“

V. Krėvė – Mickevičius vasaromis atvažiuodavo į Subartonis. Jis susipažino su jaunu mokytoju, skatino jį rinkti tautosaką. Jonas Paulaitis tapo Lietuvių tautosakos archyvo nuolatinio bendradarbiu, dalyvaudavo jo rengiamuose seminaruose ir kursuose. Archyvas jam išsiųsdavo „Tautosakos darbų“ tomus. Po truputį jis sukaupė nemažą asmeninę biblioteką.

Jono Paulaičio atsiminimų apie susitikimus su V. Krėve – Mickevičiumi fragmentų išspausdino Lietuvos TSR MA leidinys „Literatūra ir kalba“ (XVII tomas, 440 – 444 p., Vilnius, 1981 m.).

Subartonyse buvo atšvęstos kaimyninės mokyklos mokytojos Sofijos Petrauskaitės ir Jono Paulaičio vestuvės. 1933 metais jauna mokytojų šeima persikėlė į Masališkių kaimą.

Masališkės tuo metu skirstėsi į vienkiemius. Ūkininkai atmatavo mokyklai 2 hektarų sklypą. Jame buvo pastatyta dviaukštė pradžios mokykla – viena iš gražiausių Alytaus apskrityje.

Pirmame aukšte įrengė klases, antrame – butą mokytojams. Prasidėjo naujas Paulaičių šeimos gyvenimo periodas – kūrybingas ir įdomus.

Jonas Paulaitis neapsiribojo tik darbu mokykloje. Įsteigė Jaunųjų ūkininkų ratelį. Greitai pajuto, kad jam vadovauti trūksta žinių. Todėl vasaromis mokėsi Dotnuvoje, Žemės ūkio akademijos rengiamuose kursuose.

Žinios pravertė ne tik tvarkant mokyklos sklypą. Vakaraus čia veikė žemės ūkio klasė. Joje rinkdavosi kaimo jaunimas, ateidavo ir vyresnio amžiaus ūkininkų. J. Paulaitis juos supažindindavo su daržininkystės, sodininkystės, bitininkystės ir kitų ūkio šakų pagrindais. Skaityti paskaitų buvo kviečiami specialistai iš Alytaus ir kitur. Kaimo žmonėms ypač patikdavo ekskursijos pas geriausius Lietuvos ūkininkus, sodininkus, bitininkus, paukštininkus. Lėšų joms rengti sukaupdavo mokykloje ruošdami vakarus, koncertus, šokius.

Pats Jonas Paulaitis buvo neblogas smuikininkas, griežti pamokydavo ir kitus. Jį kviesdavo į vestuves, krikštynas, kitokias šventes. Atvažiuodavo dviračiu, atsiveždavo ne tik smuiką, bet ir fotoaparata. Nuotraukų padarydavo už aciū.

Žmonės pas mokytoją eidavo su visokiais reikalais. Žinojo, kad, gaisrui ar kokiai kitai nelaimei ištikus, iš jo gaus pasiskolinti pinigų, kad jis nespaus kuo greičiau skolą grąžinti. Mokytojas padėdavo

Ant Nemuno tilto, toli pilies kalnas. Paulaitis, Paulaitienė, Čyrų Petrukas, Otilija Saulienė, Mykolas Saulius (atvyko į svečius) 1937 m.

parašyti laišką į Ameriką, tai pat visokius prašymus. Tik skundų niekada nerašė, susipykusius stengėsi sutaikyti. Dalyvavo Merkinėje rengiant Senovės dieną, pirmąją tokią Lietuvoje. Į ją buvo atvykę Lietuvos vadovai kartu su prezidentu Antanu Smetona. Jonas Paulaitis buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu.

Visuose darbuose jam talkino žmona Sofija. Puikiai sugyvendama su žmonėmis, šeima šiame kaime gal būtų sulaukusi ir pensijos. Tačiau likimas buvo kitoks. Prasidėjo karas.

Po karo Jonas ir Sofija Paulaičiai apsigyveno Kaune.

Marvos dvare įkurtuose vaikų namuose J. Paulaitis dirbo auklėtoju – mokytoju, o 1955 – 1960 metais – direktoriumi. Čia labai pravertė sukaupta patirtis. Nors apie ją, o juo labiau apie DLK Gedimino ordiną, viešai kalbėti nederėjo. Namai turėjo pagalbinį ūkį, kuriame užaugindavo gyvulių, paukščių, daržovių, vaisių. Auklėtiniai ne tik mokėsi dirbti. Ūkyje užauginta produkcija patekdavo į mokyklos virtuvę, porcijos buvo sotesnės ir skanesnės.

Tais laikais namuose gyveno tikri našlaičiai, tėvų netekę ar nuo jų pasimetę per karą. J. Paulaitis ne vienam padėjo susirasti tėvus –

*Mokytojas J. Paulaitis su mokiniais
iš Subartonių prie Samūniškių pr. mokyklos.
Namas Stanislavo Lepeškos ir dar yra.
1929-04-30*

Vokietijoje, Sibire ir kitur. Bet kokia proga ragindavo mokytis, įsigyti specialybes. Tai ir jo dėka šimtai auklėtinių susirado vietas gyvenime. Kai Paulaičių šeima šventė auksines vestuves, pasveikinti atėjo daug buvusių auklėtinių, jau taip pat nejaunų žmonių.

Uždarius vaikų namus, J. Paulaitis dirbo įvairiose mokyklose. Išėjęs į pensiją, nenorėjo sėdėti namuose. Pabandė laimėti imonių nežinybinėje apsaugoje. Bet čia nepritapo. Buvo paplitusios vagystės, sargai gaudavo „duokles“, kuriomis reikėjo dalytis su brigadininkais. Visą gyvenimą sąžiningai dirbęs, jis nenorėjo teptis rankų. Parėjęs namo, pasakodavo, kad iš vagių paimtų pinigų dalis keliauja „aukščiau“, gal į ministeriją. „Čia aš kaip reikiant pažinau, kokia yra tarybų valdžia“, – sakydavo jis.

Įsidarbino Literatūros muziejuje. Čia tvarkė Žemaitės, J. Tumo – Vaižganto, V. Krėvės – Mickevičiaus ir kitus fondus. Mielai dalyvavo išvykose į rašytojų tėviškes. Vėl aplankė Subartonis, vaikščiojo jaunystės takais. Muziejus buvo paskutinė jo darbo vieta. Sunkios ligos pakirstas, mirė 1981 metų vasarą.

Jonas Paulaitis nesukrovė turtų, bet užaugino gražią šeimą. Sūnus Algimantas, miškininkas, gyvena Vilniuje, saugo tėvo knygas ir rankraščius. Dukra Rūta Paslaitienė – architektė, gyvena taip pat sostinėje. Antrasis sūnus, Rimantas, mirė 1982 metais. Motiną vaikai ir anūakai palaidojo 1993 – aisiais.

Tėvų atminimą saugo ne tik jo vaikai. Jonas Paulaitis gyvas šimtų savo buvusių mokinių ir auklėtinių širdyse. Ne vienas iš mūsų sunkią valandą prisimename jo išmintingus žodžius ir pamokymus.

Jei šiandien vaikų globos įstaigose dirbtų daugiau tokių žmonių, koks buvo Jonas Paulaitis, problemų būtų mažiau. Nes jis neverkšlėdavo, o ieškodavo būdų sunkumams įveikti.

Ričardas Venckus

*Kauno aukštesniosios technologijos mokyklos dėstytojas,
Buvęs Kauno 5–ųjų vaikų namų auklėtinis*

*„Kauno diena“,
Nr. 125, 1999–06–01*

I tėviškę – prie tėvų...

2006 metų birželio 30 dieną Subartonių V. Krėvės memorialiniame muziejuje buvo pagerbta urna su Onos Aldonos Krėvaitės – Mošinskienės palaikais. Degė žvakės, kieme būriavosi svečiai, Merkinės Vinco Krėvės Mickevičiaus vardo gimnazijos moksleiviai, giedojo kaimo žmonės. Muziejaus direktorė Evelina Buržinskienė pakvietė visus palydėti V. Krėvės dukrą į paskutinę kelionę. Įdienojus procesija patraukė į Subartonių kaimo kapinaites, kur koplyčioje mišias laikė Merkinės dekanas kunigas Robertas Rumšas. Urna su O. A. Krėvaitės palaikais buvo nuleista tarp čia palaidotų tėvų urnų. Užsibaigė žemiškoji Krėvių giminės kelionė. Čiulbėjo paukščiai, griežė smuikas, giedojo Varėnos kultūros centro ansamblis.

Vladas Turčinavičius, Vinco Krėvės muziejaus Vilniuje direktorius, kreipdamasis į laidotuvių dalyvius, priminė keletą V. Krėvės laiško dukrai ištraukų, liudijančių didelę rašytojo meilę ir rūpestį, kad jo dukra, mokydamosi Vienoje, tinkamai atstovautų mažai valstybei, savo elgesiu stiprintų gerą Lietuvos žmonių vardą Vakarų šalyse.

Aldona Ruseckaitė, Kauno Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė pabrėžė, kad O. A. Krėvaitė – Mošinskienė nugyveno ilgą, gražų, prasmingą gyvenimą ir grįžta į Subartonis visam laikui.

Algimantas Černiauskas, Merkinės lankytojų centro vedėjas, papasakojo V. Krėvės grįžimo į tėviškės žemę istoriją, pasidalino įspūdžiais apie O. A. Krėvaitės viešnagę Subartonyse.

Regina Svirskienė, Varėnos rajono savivaldybės kultūros skyriaus vedėja, priminė kai kuriuos V. Krėvės gyvenimo epizodus, pasidžiaugė, kad Subartonių kaimo bendruomenė, laukdama grįžtančios O. A. Krėvaitės, prie kapinaičių nutiesė naują taką. Savivaldybės vardu padėkojo visiems, prisidėjusiems ir dalyvavusiems perlaidojant V. Krėvės dukrą.

Snieguolė Jurskytė, pažinojusi O. A. Krėvaitę Filadelfijoje, papasakojo, kaip kartu su rašytojo dukra dalyvavo labdaros veikloje. Pažymėjo, kad O. A. Krėvaitė buvo pareiginga, mokėjo daug kalbų, ją mėgo jaunimas.

V. Krėvės giminių vardu kalbėjusi Laimutė Rugevičienė priminė O. A. Krėvaitės patirtus įspūdžius jaunystėje su tėvu lankantis Subartonyse: „Jis vedė mane prie tų ežerų ir pasakojo labai daug, ir

Ona Aldona Krėvaitė – Mošinskienė Subartonyse 1990 metais

aš mačiau tas visas moteris, visus žmones, visokius didvyrius, kurie staiga iš tų ežerų kyla.“¹

Onos Aldonos Krėvaitės – Mošinskienės laidotuvėmis pasibaigė V. Krėvės šeimos grįžimas į tėviškę. Ta proga pravartu prisiminti kai kuriuos to grįžimo epizodus.

1987 metais

knygoje „Poezijos pavasaris“

publikuojamas poeto Stasio Stacevičiaus eilėraštis:

<...>

Nėra Krėvės kaimelio kapuose,

Tik spindi Gilšėj mėnuo – lyg kūrena

Ugnelę kerdžiaus Lapino dvasia.

1988 metais

Lietuvoje, Merkinėje,

gimsta idėja pastatyti paminklą V. Krėvei.

Dėl paminklo Krėvei

Šiuo metu realiai ketinama statyti paminklą Vincui Krėvei.

Be dviejų miestų – pretendentų, kurie, regis, jau įtikinti ne-siimti šio darbo – Kauno ir Alytaus – istoriškai ir be abejonių tokią teisę turi Merkinė: juk su šiuo miesteliu ir jo apylinkėmis glaudžiai susijęs didžiojo lietuvių rašytojo gimtadienis, čia jo kūrybos versmės ir šaltiniai.

Deja, Merkinėje nematai, kad miestelio istorinėmis ir kultūrinėmis tradicijomis būtų bent bandoma rūpintis. Vargu, ar tai pajėgi padaryti apylinkė ir saujelė inteligentų. Šiuo metu Merkinė tėra tik gyvenvietė, kokių Lietuvoje dešimtys, ir niekas čia neprimena nei Magdeburgo teisių, nei senamiesčio, nei pagaliau pilies, kurioje apsi-stodavo Lietuvos didieji kunigaikščiai (Zigmantas Vaza čia ir miręs). Ar netaptų paminklas čionai brangakmeniu ant standartinio sukirpimo architektūros rūbo? Ar neklaustume savęs ir kitų, kodėl jis čia, o ne Subartonyse?

O jei paminklas Vincui Krėvei iškiltų geografiškai kiek nu-tolusiame mieste, tačiau augančiame, gražėjančiame, be to, ir toki-

ame, kurį supa Dainavos kraštas? Neskubėkime kritikuoti ir atmesti šios „eretiškos“ minties! Pažiūrėkime į šį klausimą atsakingai, be nuoskaudų ir siauro parapiinio patriotizmo! Jei Krėvė – ne tik Merkinės, Dainavos, bet ir visos Lietuvos pasididžiavimas, tai kodėl paminklas negalėtų būti artimame gyvame mieste?

Varėną siūlau ne dėl lėšų, kurių tokiame šventame tikslui daug kas atrastų. Miestas gražėja tikrai ne dienomis, o valandom, dėkoti jis turi Dievui (kad apsaugojo nuo didesnio pramonės centro piktžaidžių ir kad ateity apgintų nuo nelemtai atrastosios geležies rūdos kasyklų) ir valdžiai – už tai, kad protingai numatė į rajono vykdomojo komiteto pirmininkus J. Siudiką. Tvirta J. Siudiko ranka Varėnoje gražiai saugoma senoji dzūkiško kaimo architektūra, naujosios statybos namai nepretenzingai, lyg ir nepastebimai įsikomponuoja į supančius šilus. Atsirado jauki pėsčiųjų gatvė, vienas kitas dekoratyvinis akcentas. Gaspadoriškas pirmininkas, prijungus prie miesto apleistą Varėną I, iškart sutvarkė centrinę jos gatvę, prisiminė, kad tarp Varėnės ir Merkio upių XV a. egzistavo Vytauto medžioklės dvaras. J. Siudiko iniciatyva ketinama sutvarkyti ir įamžinti M. K. Čiurlionio gimimo vietą.

Prieš akis – aibė gražių sumanymų, kuriems įgyvendinti reikia tik vieno – kad niekas netrukdytų. Juk pasiryžimo, noro ir sveikatos per akis.

Paminklas Vincui Krėvei Varėnoje taptų šio miesto ir viso Dainavos krašto emociniu centru. Argi nejaustum, žvelgdamas į paminklą, kad vary ar bronzoj – ir Merkinė, ir Liškiava, ir Subartonys, ir Dainava (toks kaimas yra rajone, tik priešingoje pusėje, prie Panočių). Argi čia sumenkėtų plastinė idėja, ką mylėjo Dainavos krašto dainius? Taigi estetinė paminklo funkcija būtų žymiai paveikesnė (nepamirškime, kad vasaros rudens mėnesiais dėl grybų, uogų naudos ir Čepkelių mito per Varėną tikrai pravažiuoja visa Lietuva). O svarbiausia – estetinis šio miesto šeiminingų, pirmiausia J. Siudiko, skonis garantuotų bendradarbiavimą su projekto autoriais ir pagarbos Dzūkijos praeičiai atmosferą. Juk vargu ar ką belaimėtume, jei epizodiškai aplankytas vienos kitos ekskursijos Vincas Krėvė liūdnu vario žvilgsniu žvelgtų į vis standartiškėjančią, vis labiau tolstančią nuo garbingos praeities Merkinę.

Romas Gudaitis

Literatūra ir menas, 1988, rugpjūčio 20

Paminklų statymas sovietiniais laikais buvo griežtai reglamentuotas. Valdžia sprendavo – kam, kada, kur, kokio dydžio ir iš kokios medžiagos paminklą statyti. R. Gudaičio straipsnis savaitraštyje „Literatūra ir menas“ merkiniškius pastatė vos ne prieš įvykusį faktą: „skulptūra jau yra“, belieka tik nuspręsti, kur ją pastatyti.² Tais laikais panašaus pobūdžio straipsniai respublikinėje spaudoje atspindėdavo valdžios nuomonę ir tik pagarsindavo jos (valdžios) sprendimus. Skubiai, talkinant žurnalistei Jūratei Markeliūnaitei, buvo parašytas atviras laiškas Romui Gudaičiui. Per vieną dieną surinkta daugiau kaip 190 merkiniškių parašų ir visa peticija nuvežta į savaitraščio „Literatūra ir menas“ redakciją. Atgimimo pradžia. Atspausdinti atvirą laišką prieš savaitraščio redkolegijos narį ir LTSR rašytojų sąjungos partinės organizacijos sekretorių ne taip paprasta. Kaip tik tuo metu savaitraštyje buvo atspausdintas skaudus, drąsus ir ilgam įsimenantis R. Gudaičio straipsnis „Sušaudytų dainų kraštas“. Vien literatūrinio skyriaus redaktorės Aldonos Žemaitytės pastangų nepakanka ir tenka asmeniškai aplankyti R. Gudaitį Rašytojų sąjungos rūmuose su prašymu padėti atspausdinti laišką prieš jį patį, tiksliau, prieš jo nuomonę, kad paminklą V. Krėvei reikia statyti Varėnoje. R. Gudaičio garbei reikia pasakyti, kad laiškas greitai buvo atspausdintas.

Mirties nuosprendis Merkinėi?

Merkiniečių atviras laiškas R. Gudaičiui

Merkinė. Kiek apie ją parašyta, kiek legendų sukurta, kiek kraujo ir ašarų pralieta ant smėlėtų Nemuno ir Merkio krantų. Pagaliau prisiminta, kad jos apylinkėse užaugo žmogus, vertas paminklo, – Vincas Krėvė. Prisiminta... ir bandoma atimti. R. Gudaitis: „Ar netaptų paminklas čionai (Merkinėje) brangakmeniu ant standartinio architektūros rūbo?“ („Literatūra ir menas“, 1988.IX.2.). Deja, už tą rūbą mes dėkingi žmonėms, kurie visada Merkinės likimą sprendė ne Merkinėje. Norėtume tikėti, kad būtent tokio „brangakmenio“ vertė

ir paskatintų vadovus atitinkamai sutvarkyti visą miestelį. Visi bara Merkinę, kas turi sveikatos. Štai kad ir gerbiamas profesorius Č. Kudaba. Tai „Kultūros baruose“, tai buvusioje „Raudonojoje vėliavoje“. Kritikuoja, ragina, skatina. Bet, žmonės gerieji, argi Merkinės gyventojai kalti, kad Merkinė tapo miesteliu, kokių Lietuvoje dešimtys? Juk yra 1972 m. balandžio mėn. LTSR Ministrų Tarybos nutarimas dėl „... Merkinės ir Svėdasų tvarkymo...“ Įdomu, kiek tam reikalui buvo skirta lėšų ir kaip jos panaudotos?

Buvo numatyta Merkinės miestelio tvarkymui skirti 630 000 rublių. Kas gi tie geradariai, kurie turėjo pasirūpinti istorine gyvenviete? Tai Merkinės tarybinis ūkis, „Lietkoopsąjunga“, Varėnos rajono LDT vykdomasis komitetas. Iš to gausaus mecenatų būrio vien Merkinės tarybinis ūkis miestelio tvarkymui skyrė 250 000 rublių, nors tik nedidelė Merkinės gyventojų dalis dirba jame. Ūkis priversta gyvenvietės socialiniams reikalams kasmet išleisti apie 100 000 rublių, bet to, žinoma, per maža. Jis vienas nepajėgia finansuoti miestelio tvarkymo. Tam reikalinga ir Varėnos, ir Vilniaus žinybų pagalba. Neseniai pagal J. Kalinkos projektą buvo statoma ūkio kontora, kuri turėjo būti sujungta su kultūros namais, juos rekonstruojant ir pratęsiant. Turėjo susidaryti uždaras aikštės vaizdas, pataisant architektūrinį „šedevrą“, kurį „genialūs“ architektai padovanojo Merkinei, pavadindami kultūros namais, nors išvaizda jis labiau primena gamybinės dirbtuvės.

Kažkas, taupydamas negamybinio objekto lėšas, pasirūpino, kad projektas praktiškai būtų sužlugdytas. Ir išėjo nuostabus šiuolaikinis architektūrinis kontrastas. Kultūros namai – plokščiu stogu ir kontora – šlaitiniu raudonų čerpių stogu. Ar yra nutarimas, draudžiantis istoriniuose miesteliuose statyti visuomeninius pastatus plokščiais stogais?

Varėnoje statyti paminklą R. Gudaitis siūlo dar ir dėl to, kad čia tikrai šeiminikiškai darbuojasi vykdomojo komiteto pirmininkas J. Siudikas. Šito niekas neneigia, Varėna gražėja. Bet... Juk pagal tokią logiką visus rajono paminklus reikėtų statyti tik Varėnoje. Taip patogiau tvarkyti, prižiūrėti tik vieną miestelį, o kitus paversti tokiais vargetomis, kad juose negali stovėti netgi paminklai, turintys visišką moralinę ir istorinę teisę ten stovėti. Rinktis Varėną tik dėl pravažiuojančių žmonių skaičiaus – absurdas. Juk Merkinė ne

mažesnėje kryžkelėje: Lenkija – Vilnius, Vilnius – Gardinas, Kaunas – Druskininkai. Pagaliau, ar paminklai eina pas žmones, ar žmonės prie paminklų? Varėnoje žadama įamžinti M. K. Čiurlionio gimimo vietą. Puiku! Seniai laikas. Tai gal ten ir tebūnie „Dainavos krašto“ emocinis centras. Argi tam „centrui“ sustiprinti reikalingas dar ir V. Krėvės paminklas?

Varėniškiai, pavadinkite V. Krėvės vardu gatvę, mokyklą ar darželį, bet atsisakykite to, kas ne jūsų, o Merkinės! Čia irgi žmonės gyvena. Vaikus augina. Svečius sutinka. Pažįstamus ir nepažįstamus išlydi. Tai būtų vieta, kur galima susirinkti, nuvesti draugą ar svečią. Pasakyti posmą ir tyliai sudainuoti liaudišką dainą. Gal tai irgi prisidėtų prie vietinių žmonių dvasios atgimimo.

Jei paminklas V. Krėvei stovėtų kur nors netoli nuo rašytojo apdainuoto Milžinkapio, žvelgtų į jį tarsi į simbolį, visų narsių Lietuvos sūnų ir dukrų žygdarbių liudininką, žvelgtų jis į tą kraštą, „kur sravus Merkys savo vandenį plukdo platun Nemunėlin...“ Ar tai nebūtų tinkamiausia vieta paminklui? Čia paminklui būtų suteiktas didesnis emocinis krūvis, negu dirbtinai įspraudus tarp Varėnos mūrų.

Merkinės gyventojai (190 parašų)

P. S. Rugpjūčio 25 d. per Sąjūdžio mitingą Varėnoje rajono vykdomojo komiteto pirmininkas A. Siudikas gavo A. Černiausko raštelį: „Merkinė protestuoja prieš projektą V. Krėvės paminklą statyti Varėnoje. Tegul Vilnius ir Varėna pradeda gražinti Merkinei skolą, pagerbdami jos praeitį, istoriją ir reikšmę, besirūpindami jos ateitimi. Statykite paminklą Merkinėje. Tebūnie tai Merkinės atgimimo pradžia!“ Susirinkusieji varėniškiai, kurių buvo per tūkstantį, šį pageidavimą sutiko audringais plojimais.

Literatūra ir menas, 1988, spalio 15

1. Štasi Štasiūnėi D. Hg
2. Ambrozaitytė R. Hg
3. Vilkelys R. Hg
4. Sadauskas V. Hg
5. Zilpūnė V. Hg
6. Biliūnaitė D. Hg
7. Vilkelys R. Hg
8. Kantaravičiūtė A. Hg
9. Mikalauskaitė D. Hg
10. Jazgylė J. Hg
11. Babaladžiūtė S. Hg
12. Vilkelys R. Hg
13. Pautonius S. Hg
14. Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
15. Pakštinienė S. Hg
16. Pukys S. Hg
17. Sorkas S. Hg
18. Štasiūnėi D. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
19. Pukys S. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
20. Jomaičiūnėi D. Hg
21. Daugla S. Hg
22. Kauglėnė G. Hg
23. Pakštinienė S. Hg
24. Mikalauskaitė D. Hg
25. Alkmanis A. Hg
26. Štasiūnėi D. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
27. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
28. Pakštinienė S. Hg
29. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
30. Pakštinienė S. Hg
31. Vilkelys R. Hg
32. Pakštinienė S. Hg
33. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
34. Štasiūnėi D. Hg
35. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
36. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
37. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
38. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
39. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
40. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
41. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
42. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
43. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
44. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
45. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
46. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
47. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
48. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
49. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
50. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
51. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja
52. Jurgelionienė M. Hg - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja, Jurgelionienė M. - mokytoja

Parašų fragmentas po atviru laiškų visuomenei

Merkinė ir Krėvė

Iš vakaro prieš spalio 19 – ają Kisielių šeimynoje sklandė malonus rūpestis: kur gauti lietuviškai trispalvei kotą, ką prireikus turėtų Veronika papasakoti per V. Krėvės 106 metų paminėjimą Merkinėje. Nors rašytojo muziejaus prižiūrėtojai ir atrodė, ką ten bešnekėti, bus didesnių už ją žmonių, bus svarbesnių kalbų. Tik, va, kaip geriau reikės priimti svečius ir valdžios žmones, kurie tai jau tikriausiai atvažiuos į muziejų vardan Krėvės atminties ir pagerbimo. Lauktos dienos rytas. Šilkinės tautos vėliavos spalvos gražiai išpaišo į rudenines Subartonių spalvas. Pirmąkart per tiek metų. Jei ligi tol Krėvės gimta sodyba buvo lyg šventykla ne tik dzūkui – kiekvienam lietuviui, tai ta vėliava – lyg atbudusi atšalusiam aukure ugnis.

Pirmieji rašytoją prisimena alytiškiai mokiniai. Įūžia į Subartonis ir „Ikarusas“ iš Vilniaus – irgi mokiniai. Džiūgauja, smalsauja – kaip čia visur gražu ir kaip pataikyta atvažiuoti – nė nežinojom, kad šiandien tokia šventė... „Neikit, neikit vidun, ten išdažyta!“ – pasiryžusius minti slenkstį atšaldo perspėjimas. Aldutė, Veronikos dukra, man: „Iš tiesų, tik pas mus ir gali taip padaryti. Labai laiku išdažė... Žmonės atvažiuoja kaip į šventę, o vidun negali įeiti“. O gal nereikia skubėti smerkti.

Veronika į vakarą vis labiau jaudinasi. Dar gerokai anksti, ji jau pasiruošusi važiuoti į Merkinę. Anksčiau spalio 19 – oji praeidavo nepastebimai. Tik mokykloje prisimindavo Krėvės gimtadienį. Va, šiemet – visiems merkiniškiams bus priminta, visi galės ateiti į kultūros namus, pakviestas netgi aktorius, respublikos nusipelnęs artistas Tomas Vaisieta.

Pasirodo, susibūrė Merkinėje 10 žmonių grupė, remianti Kultūros fondą. Savo lyderiu jie pasirinko A. Černiauską. Šių žmonių iniciatyva ir suorganizuotas šis vakaras atminti V. Krėvei. Pasiūliusi tai padaryti Onutė Guzienė. Ji – keturmečio moterų liaudies ansamblio „Radasta“ vadovė. Buvo toje šventėje ir „Radasta“, ir daug mažų „radastėlių“, buvo tautiška trispalvė ir „Tautiška giesmė“, dainų buvo, eilių, pasakojimų apie Krėvę – žmogų, tautosakininką, rašytoją, lietuvi. Aktorius T. Vaisieta skaitė jo apsakymus.

O pradžioje moters lūpose skambėjo V. Reimerio posmai – Trispalvei, suplasnojusiai Gedimino kalne.

Pirmą kartą Sąjūdžio pažadinti merkiniškiai oficialiai švenčia Krėvės gimtadienį. 1988 metų rašytojo 106-ųjų gimimo metinių minėjime į Merkinės kultūros namų salę įnešta trispalvė

Černiauskas kalbėjo:

– Pabusk, Tauta, nutrenkus amžių miegą, voratinklius nubrauk nuo veido. Akis, aplietas ašarom, krauju ir degtine, nuplauk ir atsimerk. Žiūrėk, štai Tavo dukros, sūnūs Tavo, prieš Tavo vėliavą, prieš Tavo skausmą, netektį ir Atgimimą – suklupę meldžias. Pabandėme šįkart pereiti V. Krėvės kančių keliais, pasidžiaugėm kartu, kad išvakarėse jam grąžintas garbingas, neteisėtai atimtas akademiko vardas. Mus pasiekė džiugi žinia, kad paminklas atiduotas Merkinei. Bet tai dar ne viskas. Stengsimės, kad būtų pakeistas paminklo projektas. Jis, deja, nėra vertas V. Krėvės atminimo... Pakelkite ranką, kurie norite, kad vykdant paskutinę rašytojo valią, jo palaikai būtų grąžinti į gimtąją Dzūkijos žemę – Subartonis. Vienbalsiai. Bet, žmonės gerieji, tam reikia padirbėti... Organizuosime talkas: su šeimomis, vaikais, su dainomis prie laužo. Mokysimės dirbti ir linksmintis, kaip tai darė mūsų protėviai...

Ką apie šitą susibūrimą galiu pasakyti aš, išpūstų ir subliuškusių, egzaltuotais ir protingais veidais dekoruotų minėjimų išauginta? Man buvo gražu. Gražu, kad dainuoja, pasakoja, prisimena, gražu atsisukus atgal, kad visiems vietos neužtenka, ir kai veidai lyg ne po darbo būtų...

Krėvė lyg gyvas darbuotūsi mumyse ir šiandien: anksčiau kūrinuose išaukštinęs dzūkus, dabar – pačiame gyvenime kilsteli juos. Atėjo žmonės pas jį kaip pas tautos kunigą, kaip pas dzūkiško taurumo išaugintoją, atėjo, kaip kad ateinama prie motinos ar tėvo kapo...

Aš nežinau, ką mums pasakytų Krėvė, jeigu dabar prabiltų. Ko jis paklaustų mūsų?

Ar tebeplaka dzūko širdis vaišingumu? Tebeplaka, tebeplaka, sakytume, širdis net apsvaigusi nuo per didelio vaišingumo – tai alutis, tai naminukė, tai dar kokia vaišė... Tebeplaka, tebeplaka, sakytume, širdis tiesiog sprogsta nuoširdžiu dzūkišku pavydu...

Jei paklaustų Krėvė, ar gyva tautiškumo dvasia, ar Lietuvos vaikai eina vien takais dorybės, ar dirba jos naudai ir gėrybei? Eina, eina, sakytume, o daugiausia – tai šeštadieniais. Pamatytume, kaip žydi tautos žiedas „kultūrkės“ palangiais...

O gal nieko neklaustų Krėvė? Gal nè nežvilgteltų į mus, nueitų ieškoti, kuo dar tiki – prie Nemuno, Merkio. Tik duodie, kad tada labai prie Lietuvos upių tėvo nesiartintų, o kas, jeigu susigalvos į piliakalnį...

Tačiau ryžtingai žvelkime į šviesią ateitį. Kitamet Krėvei bus 107. Gal tada mes jau galėsime pasikviesti jį prie mūsų pagarbos ir atminties įsikūnijimo – paminklo. Tačiau jeigu tasai paminklas bus toks, koks jis yra dabartiniame projekte, vargu ar pajėgsime įtikinti gerbiamą rašytoją, kad tai jo paminklas.

Kaipgi tada bus su 110 – osiomis, kurių apvalainas skaičius sukvies didesnę skrajūnų pulką ne tik mūsų, bet ir iš tolimesnių kraštų? Kaipgi tada įtikinėsime vieni kitus, kad Krėvė ligi šiol gyvas mumyse, kad į užmarštį negali jo nustumti nei laikas, nei kilometrai?...

Iš tiesų, kaipgi tada?

D. Karlonaitė,

Merkio kraštas, 1988, lapkričio 26

Merkinė iš arčiau

1989 metais

Merkinės Rojaus Mizaros mokyklai, merkiniškių reikalavimu, suteiktas V. Krėvės Mickevičiaus vardas.

<...>1988 m. rudenį Merkinės apylinkės deputatų sesijoje gyventojų vardu kreipiausi dėl V.Krėvės vardo suteikimo Merkinės Mizaros vid. mokyklai ir dėl Krėvės paminklo Merkinėje. Pasiūlymui buvo pritarta. Vidurinės mokyklos vadovai parašė oficialų raštą ir pasiuntė į instancijas, nuo kurių priklausė tas sprendimas. Siuntė abejodami, nes gi anksčiau apie tai ir svajot nebuvo galima. Ilga tyla. Po kiek laiko tuometinis mokyklos direktorius J.Sviklas paklaustas sako, kad ten, viršuje, baisiai susirūpinę, kaip reaguos į tokį R. Mizaros pažeminimą užsienyje gyvenantys tautiečiai.

O ir suteikiant mokyklai R. Mizaros vardą, kažkas paleido gاندus, neva mokykla pastatyta už R. Mizaros pinigų. Pasak J. Sviklo, didžiausia rašytojo dovana buvo tušinukas, padovanotas asmeniškai direktoriui. Netrukus viename iš savo interviu Lietuvos užsienio radijui, kurį užrašė P. Karlonas, pasakiau, kad funkcionieriai baisiai pergyvena (pirmą kartą gyvenime) dėl užsienio lietuvių nuomonės ryšium su Merkinės mokyklos perkrikštijimu. Greitu laiku į Lietuvą iš už Atlanto atskriejo rašytojo H. Nagio laiškas, kurį pasirašė apie 100 lietuvių kultūros veikėjų. Jame raginama greičiau suteikti V.Krėvės vardą Merkinės vidurinei mokyklai. Ačiū Dievui, tai ir buvo padaryta 1989 m. Rugsėjo 1 – dieną įvyko iškilmingos mokyklos krikštynos. <...>

Į raginimą, kad Merkinė skelbtų konkursą V.Krėvės paminklui ar jo idėjai, deputatai nesureagavo. Pirkto katę maiše. Pasirinktas iš pirmo žvilgsnio lengviausias kelias. Sako, mums rekomendavo A. Ambraziūną, tegul tas skulptorius ir daro. Juo labiau, kad jis turi „pramušamąją“ galią. Bus greičiau ir pigiau.

Deja, nei greičiau, nei pigiau, nei geriau. Ūkio direktorius A. Pautienius praėjusiais metais, po sunkios ligos, bandė paspartinti įvykių eigą asmeninių kontaktų su A. Ambraziūnu dėka, bet... skulptorius neskuba, nes jaučiasi padėties šeimininkas. Tuo geriau. Būtina naujai Merkinės apylinkės tarybai, viršaičiui skubiai skelbti idėjos

*Šventiniame koncerte iš karto po V. Krėvės vardo suteikimo
Merkinės mokyklai 1989 metais aktorius
Tomas Vaisieta skaito „Milžinkapi“*

V.Krėvės paminklui konkursą, kaupti lėšas, juo labiau, kad ne už kalną ir jubiliejus. Kad tam laikui nors akmenuką į pamatus įdėtume, ir tai gerai būtų, o juk reikia rūpintis ir V.Krėvės palaikų perkėlimu į Dūkijos žemę. <...>

Algimantas Černiauskas

Merkio kraštas, 1990 kovo 20 d.

1990 metais

Aiškėja, kad paminklo „pastatymas“ nėra toks jau lengvas darbas. Ateina suvokimas, kad paminklo V. Krėvei Merkinėje valdžia tikrai nepastatys, nes užsistovėjęs ir užpelkėjęs visuomenės gyvenimas, besiveržiantis pro sovietinės sistemos užtvankas, didžiuosiuose miestuose įsisuka į verpetą ir vizitai pas Lietuvos kultūros politiką formuojančius ir reguliuojančius įvairaus rango valdininkus neduoda rezultatų ne vien dėl geranoriškumo stokos. Vyksta didžiulės permainos visuomenės gyvenime ir kultūriniai dalykai nustumiami į gyvenimo šalikelę, ypač mažuose miesteliuose.

*Merkinėje susiburia iniciatyvinė grupė, besirūpinanti
pastatyti paminklą V. Krėvei Mickevičiui Merkinėje:
Algimantas Černiauskas, Alfredas Pautienius, kunigas
Algimantas Rokas Puzonas, Jonas Subačius.*

Merkinėje, arba Keli žvilgsniai į žemę

Mažų miestelių niekas neišgalvojo. Jie yra iš tikrųjų. Tačiau vargu ar jų pasiilgstame. Sodybų paežerėje ilgesys labai stiprus. Miestelių ne... Kai lekiamo automobiliu pro šalį, miesteliai atrodo tarsi smagi dekoracija. Daili, tačiau ne visada būtina. O miesteliai turi savo gyvenimus, didelius ir mažus – visai kaip didmiesčiai. Jie jau gerokai sugadinti – tipiniai namai, kartais net kvartalai. O žmonės?

Važiavau į Merkinę, į ypatingą Krėvės žemę... Mūsų visų, lietuvių, ypatingą žemę. Man tokios vietos Lietuvoje yra dvi – Kernavė ir Merkinė. Užlipi ant piliakalnio, pasižiūri Kernavėje į Nerį, Merkinėje – į Merkio ir Nemuno santaką ir... Ir kas? O šito jau neparašysi. Čia – gal Dievo duota: arba jauti, arba ne.

<...>

Važiavau ne vien svečiuotis. Pažiūrėti Merkinės

Sąjūdis kvietė visus, gyvenančius Merkinėje, susitikti su savais, vietiniais, deputatais. Pasikalbėti – kaip gyvens toliau, kuo. Algimantas Černiauskas, vakaro organizatorius, kiek nerimavo. Ateis? Neateis? Žmonės atėjo...

– Merkinėje visi surišti su žeme, – sako Varėnos rajono deputatas, Merkinės tarybinio ūkio direktorius Alfredas Pautienius.

Žinoma, visi. Net ir tie, kurie nedirba ūkyje, bet gyvena miestišką gyvenimą, neturėdami jokio darželio, vargu ar būtų suprasti. O direktorius kviečia visus į talką – rinkti akmenų. Pasivaidena man akimirka, kad tas akmenų rinkimas, nė trupučio proto nereikalaujantis darbas – gal būtų prasmingesnis, kilnesnis už daugelį darbų, iš kurių neišbrendame čia, Vilniuje... Bet kas važiuos?

– Pirmus metus turėsime susispausti, – dar sakė direktorius.

Susispausti, žinoma, reikės. Mums visiems – čia, Lietuvoje. Kiekvieniame mieste, miestelyje, kaime. O Merkinėi norisi daug ko – visų pirma muzikos ir dailės mokyklų.³ Ir tvarkos – asfaltuotų gatvių, su šaligatviais. Ak, Merkinė, Merkinė... Sako, dega naktimis autobusų

stotelėje laužai, užauja jaunimas, ir šiukšlių lieka. O dieną – nuo ryto iki vakaro – vis šlitinėja kas nors girtas, vakarop jau ir voliojasi. Tai tik anksčiau taip buvo, kad kiekvienas miestelis turėdavo savą kvailelį, savą girtuoklį ir savą – net nežinau, kaip mandagiau pasakius – gal populiariausią moterį. Beliko girtuokliai. Daug girtuoklių. Ir tą vakarą – kai kultūros namų salėje žmonės pusiau svajoja, pusiau planuoja, už lango – dainos, jei tik galima jas taip vadinti...

Merkinėje svečiuojosi dar tuo metu, kai nieko nežinome apie Ryžkovo ir Gorbačiovo laišką, skelbiantį beveik blokadą ne blokadą – tai bent jos vaiduoklišką išbandymą. Bet direktorius sako, kad jų ūkis degalais apsirūpinęs, užteks. Ir pavasariui, ir rudeniui. Ką ir kalbėti – man ramiau. Jei šis ūkis, mielieji, tai gal nebadausime, gyvensime, direktorius džiaugiasi – priesvoriai geri, su leukoze, regis, bėdos irgi baigėsi, bet čia pat ir perspėja: kai kur Lietuvoje jau kiaulių maras, nevažinėkime per daug po tolimus turgus...

Mes, lietuviai, eisime už Nepriklausomybę, – baigia savo kalbą deputatas direktorius, ir ramia sąžine galiu rašyti, kad plojimai tikrai nuoširdūs. Kalbai jis iš anksto nesiruošė, bet tikram šeimininkui argi sunku papasakoti, kas ūkyje darosi. Juo labiau, kad tiems, iš aukščiau, pasakoti nebereikia – jau antri metai, kai jokių tikrintojų, jokių viršininkų. O saviems nepameluosi.

Naujasis apylinkės (gal valsčiaus?) pirmininkas Pranas Balkė kalba apie tai, dėl ko ne vienam Merkinėje širdį skauda. Paminklas... Paminklas Vincui Mickevičiui – Krėvei. Pirmininkas neabejoja, kad visi merkiniečiai – už. Bet... Kur, kokioje kišenėje pinigų ieškoti? Ypač dabar. Žinau, dėl to skauda ir Algimantui Černiauskui, ir skaudės ilgai – tol, kol paminklo nepamatys. Bet ar skauda kitiems, čia, Vilniuje ar Kaune? Tiek tų paminklų statėme ir pristatėme, kai kuriuos bestatydami mirtinai susipykome. Krėvę pamiršome. Bandau įsivaizduoti, kiek žmonių Lietuvoje iš tikrųjų Krėvę skaitė, kiek jį suvokė – nežinau. O kaltas – kas? Nesakykime, kad mokykla ir vadovėliai. Kas norėjo – rado sau ir Putiną, ir Vaižgantą, ir Krėvę, rado ir tuos, kurie buvo net vadovėliuose nutyliami.

Kunigas Rokas Puzonas... Kas bent kiek domėjosi Lietuvos nepriklausomybės kova dar prieš Sąjūdį – žino ir šitą pavardę. Rokas Puzonas dabar Merkinėje... Pavyko jums, jaunieji Merkinės gyventojai. Kai kunigas kalėdoja – tai užaina į kiekvienus namus.

Kai kalbasi su jaunimu – tai atvirai apie viską. Jei miestelio jaunimą jėga bandys varyti į rekrūtus, rengiasi skambinti varpais. Juodžiausią naktį. Taip, kad visi matytų, atbėgtų. Mano, kad taip galėtų daryti visa Lietuva.

Didžiausia Merkinės puošmena – piliakalnis – ir didžiausia jos bėda. Lipau laipteliais, tarsi ir naujais, ir mačiau: kliba. Mačiau ir brūzgynus, grasinančius piliakalnį užgožti. Žinau: jam tvarkyti pinigų jau daug įdėta, ir dar reikės. Talkų taip pat. Tačiau tų pinigų – iš kur?

Merkinei, žinoma, pinigų reikėtų iš visos Lietuvos. Visiems mažiems miesteliams linkėčiau naujo gyvenimo – o Merkinei ypač. Jį atneštų nauji moteliai ar viešbutukai, festivaliai, parodos, dar kas nors. Prekiaujama, žinoma, ne viskuo. Bet ir ne viską būtina dovanai dalinti. Juo labiau – leisti iš lėto nykti.

<...>

Gintarė Adomaitytė

Šiaurės Atėnai, 1990, kovo 25

A. Pautienius ir skulptorius A. Ambraziūnas su žmona ant Merkinės piliakalnio 1990 metais

1990 metais

Pirmajame iniciatyvinės grupės posėdyje išrenkamas organizacinio komiteto pirmininkas. Merkinės liaudies deputatų tarybos pirmininkas P. Balkė pasiūlo į pirmininko pareigas A. Černiauską, bet šis atsisako, motyvuodamas, kad šioje situacijoje žymiai naudingiau būtų pirmininku rinkti A. Pautienį, Merkinės tarybinio ūkio direktorių, Varėnos r. liaudies deputatų tarybos narį. Iniciatyvinė grupė pradeda savo veiklą. Pirmuosius įnašus padaro Merkinės tarybinis ūkis, „Nemuno“ kolūkis (pirmininkas J. Baranauskas).

V. Krėvės stovės Merkinėje

1992 metais sukanka 110 metų nuo V. Krėvės gimimo Subartonių kaime. Šiai datai, jeigu spėsime, kartu ir šviesiam mūsų kraštiečio atminimui šalia jo apdainuoto piliakalnio, kitame Stangės upelio krante, norime pastatyti paminklą. <...>

Tam tikslui pasiekti gyventojai išrinko komitetą, kuris rūpintųsi projektavimu bei statyba, kauptų lėšas, organizuotų iki galo visus darbus. Kreipsimės į įvairių įstaigų, kolūkių, organizacijų žmones dėl lėšų. <...> rinksime aukas kolektyvuose, žmonių susibūrimo vietose, organizuosime garsių tautiečių labdaros koncertus, kviesime į talkas visus, kas tik galės.

Jau turime pirmus rublius, gautus iš Merkinės žmonių, taip pat iš buvusių Merkinės gimnazijos I laidos absolventų. Kviečiame aktyviai prisidėti gyventojus, kad jūsų vaikai ir anūkai galėtų didžiuotis: mano tėvai, seneliai statė V. Krėvei paminklą.

Mokinio duota 20 kap. moneta kartu bus garantija, kad jie tos vietos tikrai neterš. <...>

Kviečiame visus tautiečius, geros valios žmones padėti mūsų geranoriškuose darbuose. Iš anksto dėkojame.

Alfredas Pautienius,

Komiteto pirmininkas.

P.S. Honorarą prašau pervesti

į V. Krėvės paminklo Merkinėje statybos komiteto sąskaitą.

Merkio kraštas, 1990 rugsėjo 29

1990 metais

Subartonyse apsilanko

O. Krėvaitė – Mošinskienė, lydima prof. A. Zalatoriaus.

*A. Černiauskas, J. Kazlauskas, O. A. Krėvaitė- Mošinskienė,
V. Kisielienė, prof. A. Zalatorius Subartonyse 1990 metais*

1990 metais

Albina Šiupinienė su vyrų pulkuciu:

*kun. Vaclovu Aliuliu, Vytautu Bogušiu, Juozu Dringeliu –
sukvietė vilniečius į labdaros vakarą Vilniuje.*

„Broliai, sesula, jei girdzi”

Mūs ciek daug, kas trečias žengsnis vis dzūkas...

Ale dar tep nebuvo, kad jei reikia, visi krūvon nesubėgt ir vienas kitam nemačyt. Pernai gruodzin užgirdį, kad Merkinėn kecina paminklų Vincu Krėvei pastacyc, sulėkėm pirmiausia mes karšči, unaravi ir supracingi Vilniaus dzūkai ir padarėm pradzių. Ba 1992 – ais mokytam Subartonių žmogu suveis 110 metų, kaip gimis. Ale kad po šiai dienai neišpildzytas Jo noras... Prašytai, jei knieci sužinoc, širdin

Sl. Nr.	Vardas, pavardė	Pažei go s	Įrašo suma	Parašas
1.	Vaclovas Aliulis	Knigas, „Lataky pasaulio“ kildylos Lize Stocius	100 rub	Aliulis
2.	Juozas Naiterčius	Vilniaus universiteto Pedagogijos k. k. d. profesorius	100 rub	Naiterčius
3.	Albina Paulauskienė	Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos k. d. profesorė	100 rub	Paulauskienė
4.	Stasys Stačiokas	Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentas	50 rub	Stačiokas
5.	Vidmantas Žiemelis	Lietuvos Respublikos Istorijos mokslų tarybos sekretorius, Tautinių priklausymų tarybos	25 rub	Žiemelis
6.	Antanas Almončiūnas	HTD prie Generalinės prokuratūros Vilniaus skyriaus vyriausiasis tardytojas	50 rub	Almončiūnas
7.	Vladas Motiejūnas	Lietuvos pabrėžiamą chartiją sekretorius	50 rub	Motiejūnas
8.	Benediktas Simulionis	Lietuvos kultūros fondo pirmininkas	Prisidėjimas prie kultūros fondo	Simulionis
9.	Vaidas Šerbius	„Lietuvos aidas“ leidybos skyriaus vadovas	50 rub	Šerbius

Vakaronės aukų lapo fragmentas

insidėc ir kiciem paporyc, ku 1948 01 18 iš svecimos šalalės V. Krėvė rašė: „Aš nenoriu mirti Amerikoje, tik Lietuvoje. Man dabar vienintelė svajonė, kad miręs būčiau palaidotas tose pačiose kapinėse, kur palaidoti mano Tėvai“.

Dzievuliau brangiausias, apšviesk razumų visų dzūkų – kokiam cik krašti jie bebūt! Atcimykim gimtų Dzūkijų ir visi pulkuciu, kap Vilniaus dzūkai užpernai ėmį krutėc, cikrai prisdėkim ir visų dzyvui ne cik pastacykim savo slauniausiam sūnui paminklų, bet paragykim ar pacys Jį parvežkim Namopi. Ciktai, jei dar girdzi, trūksta tų pinigų... Prašymas insitėmyc ir suciktam dzūkui pasakyc: sąskaitos Nr.000700482 Varėnos agropramoninis bankas, V. Krėvės paminklui.

Tai parodzykim gerų (dzūkiškų!) širdzi.

Albina Šiupinienė su vyrų pulkuciu: kun. Vaclovu Aliuliu, Vytautu Bogušiu, Juozu Macevičiumi, Česlovu Nenartavičiumi, Stasiu Stačioku, Ignu Uždaviniu, Valdu Vasiliausku, Vidmantu Žiemeliu... Dar galo nemacyc...

P. S. Ir nedzūkai laukiami – svarbu V. Krėvė širdyje turį!

Vakarinės naujienos, 1990, lapkričio 15 d.

1990 metais

ieškant lėšų ir paramos teko daugelį kartų minti Kultūros ministerijos slenksčius. Tuometinis Dailės skyriaus viršininkas Viktoras Liutkus, matydamas mūsų tuštokas kišenes ir bevaises pastangas beldžiant į aukštų kabinetų duris, pasiūlė susitikti su skulptoriumi Petru Mazūru. Ne mūsų emocionaliai išsakyti troškimai, kurie nebuvo paremti pinigais, o pagarba V. Krėvei gerbiamą skulptorių paskatino pažadui sukurti paminklą. P. Mazūras profesionaliai išaiškino elementarią tiesą, kad lengviausias etapas – pačios skulptūros pastatymas. Sunkiausias etapas skulptūros idėja, o daugiausia darbo ir lėšų pareikalaus pačios skulptūros gimimas: maketas, bronzos liejimas, granitas ir t.t., pranašišškai sakydamas, kad kai skulptūra bus sukurta ir atlieta, pastatyti ją valdžia pinigų duos...

„Aš nenoriu mirti Amerikoje“

Ukrainiečių dailininkas ir režisierius A. Kostinskis stovi ant Merkinės piliakalnio netekęs žado ir žiūri į vasaros migloj ištirpstantį slėnį, kuriame tarsi žaltys Merkys vingiuoja ir neria į Nemuno bangas. Tada įsitikinau žodžių teisingumu, kad gražiau už pačią gamtą tegalīs būti žmogus, besigrožintis ja. Tylėjome ilgai. Po to mėginau jam aiškinti, koks gražus tas slėnis, kai saulė leidžias vakarais, kada Merkys, tarsi kovas, žiaurias kovas atminęs, krauju pasrūva, o baltas debesėlis danguje lyg angelas parimęs tyliai meldžias: ramybės Dievo žemei ir žmonėms. O jis pasakė: „Aš pirmą kartą matau tokią dangaus, vandens ir žemės harmoniją. Tai pasaka“.

Deja, ta pasaka labai trumpa, ir šnekos krypsta, kad štai tas kaimas toluomoje – Česukai – beveik jau be žmonių, kad Nemunas, kur su Merkiu sueina, – verda, kunkuliuoja, verpetuose sukas srutos, šiukšlės ir mazutas.

1990 m. piliakalnio aplinka buvo aptvarkyta: padaryti nauji laiptai, takai, šaltinėlių pamėginta sugrūsti į asbestcementinį vamzdį. Apie 30 tūkstančių rublių tai kainavo, o kai pasižiūri iš arčiau – pamatai gyvą V. Kudirkos „Tilto“ iliustraciją. Gyvi ir gajūs Kruglodurovo palikuonys jau seniai pralenkė savo protėvių sugebėjimą – daryti ką nors,

kad tik nieko nepadarius, o pinigus prapanius. Bet ką gi, piliakalnis, nors ir žaizdotas, dar stovi (apačioje tekantis Stangės upelis 2/3 piliakalnio nusinešė į Nemuną).

<...>

1990 metais Merkinės miestelio gyventojų susirinkime buvo sudaryta iniciatyvinė grupė dėl V. Krėvės paminklo Merkinėje. Pradėta rinkti lėšas. Lapkričio mėnesį Vilniaus dzūkai susirinko į vakaronę, sueigą, skirtą V. Krėvės „tikram prisiminimui“ „Žinijos“ lektoriume.

Vakaro staigmena buvo gyvas V. Krėvės balsas, įrašytas į magnetofono juostą, kurią pateikė literatūrologas A. Zalatorius. Šis įrašas buvo padarytas „Amerikos balso“ radijo laidoje, skirtoje rašytojo 70 – mečiui. Virpančiu iš susijaudinimo balsu rašytojas sakė, kad tai jam nėra maloni šventė, kadangi esąs toli nuo Tėvynės. Ir nors toje šalyje, kur jis gyvena, negresia pavojus žmogaus laisvei ir gyvybei, visos jo mintys, gyvenimas – Lietuvos skausmuose ir varguose.

Vakaronėje dainavo P. Zalansko dukros Birutė ir Marija su visa gražia savo šeimyna. Nuskambėjus dzūkiškoms dainoms, pasakoms, vakaro pabaigoje buvo renkamos aukos V. Krėvės paminklui Merkinėje – kiek kas galėjo, tiek tas davė. Surinkta 1000 rublių ir įteikta svečiams iš Merkinės – kunigui R. Puzonui, A. Pautieniui ir A. Černiauskui. Per tą laiką gerbiami žmonės ir įvairios organizacijos suaukoko apie 40 tūkstančių rublių. P. Mazūras apsiėmė atlikti šį užsakymą. Paminklas stovės netoli rašytojo apdainuoto piliakalnio. Tačiau tam reikia žymiai daugiau lėšų. V. Krėvės atminimas neturėtų būti tik mūsų – žmonių iš provincijos – reikalas. Poetas S. Geda, grįžęs iš Amerikos, kalbėjo, kad V. Krėvės palaikus į Lietuvą ant pečių, pėstute parsineštų. Gražiai, jaudinančiai pasakyta. O kitais metais jau 110 metų jubiliejų švęsime...

Gerbiami žmonės Vyriausybėje, Rašytojų sąjungoje, Mokslų Akademijoje, gal jau metas būtų įsteigti kokį komitetą V. Krėvės atminimui įamžinti ir jo valią įvykdyti. „Aš nenoriu mirti Amerikoje, tik Lietuvoje. Man dabar vienintelė svajonė, kad miręs būčiau palaidotas tose pačiose kapinėse, kur palaidoti mano Tėvai.“ 1948.01.18. Iš V. Krėvės laiško.

Tad ne į Vilniaus Rasas, gerbiamieji, (o tokius ketinimus teko patirti ne iš vieno garsaus vyro lūpų), o į tėviškę, prie Tėvų.

P. S. Neseniai kunigas R. A. Puzonas gavo A. Zalatoriaus laišką.

Grįžęs iš JAV, A. Zalatorius atvežė Krėvės dukros auką paminklui – 100 JAV dolerių. Tad ir mes savo kuklų honorarą skiriame paminklo statybai. Sąskaitos Nr. 000700482 Varėnos agropramoninis bankas, V. Krėvės paminklui.

Algimantas ir Mindaugas Černiauskai

Dienovidis, 1991, spalio 18 d.

1991 metais

iniciatyvinė grupė svajoja paminklą V. Krėvei pastatyti prie piliakalnio, dešiniajame Stangės upelio šlaite, sutvarkant piliakalnio aplinką ir prieigas. Architektas Albertas Mazūras ir skulptorius Petras Mazūras paruošia idomų projektą su amfiteatru, panaudodami šaltinio, ištekančio iš šlaito vandenį. Vanduo turėtų tekėti iš po paminklo, simbolizuodamas V. Krėvės skelbiamų idėjų gyvybingumą ir nučiurlenti akmeniniu taku į Stangę. Ieškodama lėšų iniciatyvinė grupė kreipiasi į įvairias žinybas. Kadangi piliakalnis ir jo aplinka – valstybės saugomas objektas, kreipiamasi ir į Kultūros paveldo departamentą su prašymu prisidėti prie projekto, nes statant paminklą atsiveria galimybė pavyzdingai sutvarkyti piliakalnį ir jo aplinką, o ateityje sukurti nedidelį poilsio parką merkiniešiams ir gausiems Merkinės svečiams. Merkinieškiai organizuoja talkas, tvarkydami piliakalnį ir jo aplinką.

Kęstučio Labanausko laiško A. Černiauskui ištrauka.

1992 02 08

„<...> Deja, patikėkite, jog mano pastangos buvo dedamos kaip įmanoma, tačiau kol kas ir departamento, kuriame dirbu, ir LKF fondo, kurio valdybos pirmininko pavaduotoju tebesu, linijomis liko bevaisės. Tai nulėmė kaip bendra blogėjanti Lietuvos ekonominė būklė, negailestingas privatizacijos bumo spaudimas kultūrai ir pastarosios atstovų dabartinis pasimetimas, taip ir subjektyvūs fatališki sutapimai, kurių plačiau neaiškinsiu, nes jų nuotaikos atsispindi paskutiniajame „Dienovidyje“

(Nr.6, p.6 „Žmonės ir paminklai“) <...> Taigi paskendusiams tarp tų intrigų, neaiškumų ir žinybiškumo ar asmeniško priešiško vadovams, kaip departamento, taip LKF, kol kas nepavyko įrodyti šių klausimų svarbos ir neatidėliotinumą. Tačiau vilčių nepraraskime. <...>“

1992 metais

organizacinis komitetas vilčių nepraranda. A. Pautienius ir A. Černiauskas, intensyviai ieškodami lėšų, toliau klebena įvairių žinybų, įstaigų ir organizacijų duris. Pastovi pinigų devalvacija, jų perkamosios galios nuvertėjimas, nespėjus juos surinkti, verčia skubėti. Akmens pirkimas, akmentašio darbo apmokėjimas, metalo įsigijimas... Mums pasisekė, kad skulptorius P. Mazūras pasireiškia ne tik kaip kūrėjas, bet kaip dar vienas organizacinio komiteto narys. Be jo didžiulių pastangų ir organizacinių sugebėjimų kuriant skulptūrą, kažin ar būtumėm sugebėję užbaigti apsiimtą darbą.

A. Pautienius, P. Mazūras, J. Subačius skulptoriaus dirbtuvėse Vilniuje apžiūri vieną iš skulptūros V. Krėvei variantą 1993 m.

*Merkiniečiai po koncerto, kuriame buvo renkamos aukos
V. Krėvės paminklo pastatymui Merkinėje 1992 m.*

Lietuvos kultūros fondas Šventų Jonų bažnyčioje surengė labdaringą koncertą, kuriame grojo Lietuvos simfoninis orkestras, diriguojamas Gintaro Rinkevičiaus, ir dainavo choras „Ažuoliukas“. Renkamos lėšos Dzūkų kultūros draugės susirinkime Alytuje, labdaringame koncerte Merkinėje. Varėniškiai surengė koncertą Varėnos kultūros namuose, kuriuose grojo viso rajono kaimo kapelos, dainavo dainininkai, sukosi poros.

Merkinės dekanas kunigas Rokas Algimantas Puzonas net per mišias rinko aukas paminklui, o blokados metu asmeniškai kelis kartus finansavo kelionę į Vilnių. Reikia pažymėti, kad net organizaciniams reikalams paminklo pastatymo komitetas neišleido nė vieno paaukoto rublio ar „vagnorkos“.

Paminklo pastatymo komitetas sukuria prašymą – pasiūlymą organizuoti platesnį V. Krėvės 110 – ujų metinių pažymėjimą, paremti paminklo pastatymą ir eilinį kartą vyksta į Vilnių pas tuometinį Kultūros ir švietimo ministrą Darių Kuolį. Po kiek laiko buvo gautas Kornelijaus Platelio, Lietuvos kultūros ir švietimo ministro pavaduotojo, atsakymas. Jis atspausdinamas laikraštyje „Merkio kraštas“ su redakcijos komentaru.

V. Krėvės – Mickevičiaus 110 – osios metinės

Ruošiantis paminėti žymaus lietuvių rašytojo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ministro Pirmininko ir Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Vinco Krėvės – Mickevičiaus 110 – asias gimimo metines, Lietuvos dailininkų sąjunga numato surengti jam skirtą ekslibrių konkursą ir meno kūrinių bei iliustracijų parodą Krėvės padavimų ir legendų tematika.

Lietuvos rašytojų sąjungoje sudaryta speciali komisija numato rašytojų palaikų perkėlimo į Lietuvą ir kitokius jubiliejinius renginius. Bibliotekose bus rengiamos rašytojo kūrybos parodos.

Kornelijus Platelis

Lietuvos kultūros ir švietimo ministro pavaduotojas

Redakcijos prierašas. Gerb. K. Platelis pateikė informaciją apie renginius, skirtus V. Krėvės – Mickevičiaus jubiliejui. Gražu! Bet nė žodeliu neužsiminta apie lėšas, kuo skubiau reikalingas paminklui pastatyti, aplinkai ir kitiems reikalams. Organizacijų, įmonių ir pavienių žmonių paaugotų pinigų mažas. Manoma, kad visiems darbams prireiks apie 500 tūkst. rublių, gal ir daugiau. Kol kas beviltiškai po Respublikos instancijas vaikštinėja merkiniškiai – V. Mickevičiaus – Krėvės atminimo įamžinimo iniciatoriai.

Šis reikalas buvo apsvarstytas praėjusioje rajono tarybos sesijoje. Ji prasidėjo pinigų rinkliava. Deputatai, apylinkių tarybų pirmininkai, viršaičiai ir kiti posėdžių dalyviai paaukojo 1103 rub., o rajono valdybos ir tarybos aparato darbuotojai, mokant atlyginimus, 1932 rub. Vėliau į deputatus kreipėsi paminklotvarkos sektoriaus vedėja V. Lazdinienė ir dzūkų kultūros draugijos narys A. Černiauskas. Pastarasis siūlė rajono tarybos deputatams oficialiai kreiptis į Lietuvos Respublikos AT nuolatinę komisiją, Vyriausybę, kitas instancijas prašyti skirti lėšų. Vien paminklo postamento pastatymas kainuos 20 tūkst. rub. Kur dar kiti didieji darbai? Deputatai pritarė minėtam A. Černiausko pasiūlymui. Jie neprieštaravo ir tuomet, kai A. Černiauskas pasiūlė sudaryti rajono atstovų komisiją, kuriai turi vadovauti (būtinai!) pats tarybos pirmininkas B. Kleponis. Jis dažnai į Vilnių važinėja, su aukštais pareigūnais susitinka. Gal pavyks greičiau išjudinti ir lėšų skyrimo klausimą. Komisija buvo patvirtinta. Jos narys – ir valdy-

tojo pavaduotojas J. Semsė. Gal J. Semsė pasistengs, kad Merkinėn, deputato B. Sakalausko žodžiais tariant, nebūtų pasiūsti statybų darbininkai, kuriuos... kastuvai nešioja.

Garbiojo rašytojo paminklui pastatyti iš rajono biudžeto paskirta 100 tūkst. rublių. Vieningai deputatai parėmė kultūros, švietimo ir sporto skyriaus vedėjo J. Lankelio siūlymą skirti 115 tūkst. rublių V. Mickevičiaus – Krėvės namo – muziejaus Subartonyse remontui.

Dar daug pinigų reikia. Ar aukosite, varėniškiai?..

Merkio kraštas, 1992, balandžio 11 d.

1992 metų gegužės mėnesį

*telefoninis skambutis iš Lietuvos rašytojų sąjungos
kviečia priimti Merkinėje rašytojus Petrą Dirgėlą, Vytautą
Martinkų ir prof. Albertą Zalatorių. Jų žodis turi tapti le-
miamas, renkantis V. Krėvės perlaidojimo vietą:
Subartonyse ar Vilniuse?*

*P. Dirgėla, prof. A. Zalatorius, V. Martinkus ir V. Kisieliene
Subartonių kapinėse 1992 metais*

Vincas Krėvė grįžta į tėviškę

1882 m. spalio 19 dieną Subartonyse gimė Dainavos krašto dainius Vincas Mickevičius – Krėvė.

Praėjo 110 metų. Ir sugrįžta į tėviškę dainius, sukūręs tiek daug romantiškų Lietuvos praeities vaizdų. Sugrįžta pro senuosius Dainavos kryžius, pro legendinį Gilšės ežerą. Nauja žmonių karta gyvena šioje žemėje, bet ji žino senąsias poringes ir sakmes, kurias užrašė Vincas Krėvė. Nepamiršo subartoniškiai ir nostalgiskų jo žodžių, ištartų tolimojoje Filadelfijoje: „Aš nenoriu numirti Amerikoje“... Susirūpinę rašytojai – Petras Dirgėla, Albertas Zalatorius, Vytautas Martinkus. Kaip sutiks Subartonyse savo dainių? O ramina juos Vinco Krėvės namo – muziejaus saugotoja Veronika Kisielienė. Ji žino, kaip sugrįžta žmogus į savąją tėviškę, nes pati parbėgo čionai iš Sibiro, iš Stalino lagerių.

Grįžta Vincas Krėvė į kuklias Subartonių kapinaites, ir sutinka čia jį ne granito plokštės, ne brangus monumentas, o mediniai kryžiai ir medinis, baltai dažytas paukštelis, seniai, seniai nutūpęs ant kryžmės. Ir žmonės, ir kryžiai, ir tas pagonybės laikų paukštelis žiūri į senąjį Subartonių kaimą, kurio taip ilgėjosi Vincas Krėvė, būdamas svetimuose kraštuose.

Šalcinis, 1992, Nr. 4 – 5, spalio

1992 metais

subartoniškiai, laukdami visam laikui grįžtančio V. Krėvės, pastatė koplyčią Subartonių kaimo kapinėse. Koplyčią projektavo Zigmas Kindaris, sukirsti ją talkino Jonas Jazukevičius ir Jonas Kvaraciejus, o kapinėse pastatyti padėjo visas kaimas. Vietą kapinėse parinko tuometinis Merkinės dekanas kunigas Juozas Matulaitis⁴. Medieną koplyčios statybai parūpino Dzūkijos nacionalinis parkas, kuriam tuo metu vadovavo Jonas Karalukas.

Subartonių kapinėse iš JAV perlaidojami V. Krėvės ir jo – žmonos Onos Marijos palaikai. (V. Krėvės palaikų ir archyvų perkėlimo reikalais rūpinosi Ona Krėvaitė, Albertas Zalatorius ir Kostas Astrauskas. Vėliau prisijungė Rašytojų sąjunga, Mokslų Akademija, Kultūros ir švietimo ministerija, Lietuvių fondas.)⁵

Sugrįžo Aras

Krėvę pažįstam tik truputį. Be jo nebus Atgimimo Dzūkijoje ir Lietuvoje. O jis jau pareina.

Iš tolimosios Amerikos, iš Filadelfijos valstijos pagaliau sugrįžo jo palaikai. Šiomis dienomis Lietuvoje skamba V. Krėvės vardas, pritildęs rinkimų aistras, privertęs suklusti politikos greitakalbius. Į gimtąją žemę grįžo Tremtinys. Urną su tėvo ir motinos palaikais parlydėjo dukra Ona Aldona Krėvaitė – Mošinskenė.

<...>

Bunda mūsų atmintis. Palaikai penktadienį buvo parvežti į Vilnių, o šeštadienį į Merkinę. Ir Valkininkuose, ir Varėnos senamiestyje, ir Perlojoje stovėjo mokiniai su žvakelėmis ir gėlėmis. O Merkinėje Tremtinio laukė didžiulė žmonių minia. Palaikai buvo pašarvoti bažnyčioje. Sovietiniais laikais stipriausiu balsu kvietusioje gerbti atminimą. Giedotojų bažnyčios choras, skambėjo himnas. Laidotuvių dieną gedulingas mišias laikė vyskupas Juozas Matulaitis.

Žmonės niekada nežino, kiek jų yra. Šiek tiek save nužvelgę Baltijos kelyje, laisvės mitinguose ir dabar mažoje Merkinėje. Palaikus į Subartonis lydėjo gedulingas kortežas, o lydinčiųjų srautas siekė horizontą.

Atsigulė „amžinam poilsiui šalia savo tėvų ir protėvių Subartonių kapinyno“, kaip viename laiške pageidavo. Visų arų Aro laisvės siekius ir kančias priminė aktorius T. Vaisieta. Prie kapo duobės kalbėjo Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas B. Kuzmickas, literatūrologas A. Zalatorius, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas V. Martinkus, Mokslų Akademijos prezidentas B. Juodka, laikinai einantis VDU rektoriaus pareigas V. Kaminskas, Varėnos tarybos pirmininkas B. Kleponis.

Padėkos žodį už rūpestį tarė Ona Aldona Krėvaitė – Mošinskienė. Lietuvos sūnų paskutinėje kelionėje lydėjo Varėnos tremtinių ansamblis ir choras. O didžiausias mūsų troškimas – V. Krėvės dvasia, be kurios mes, iš imperijos ištrūkę, negalėsime naujai gyventi ir laisvai mąstyti.

Aloyzas Tendzegolskis

Merkio kraštas, 1992, spalio 21

1994 metais

P. Mazūras baigia kurti paminklą V. Mickevičiui – Krėvei gana ilgas. Parėmus Lietuvos kultūros ministerijai, paminklas pastatytas ir atidengtas birželio 24 d. prie V. Krėvės – Mickevičiaus vardo mokyklos.

Bažnyčioje mišias koncelebravo Kaišiadorių vyskupas, jo ekselencija J. Matulaitis, padėkojęs „geriesiems merkiniškiams, kad moka pagerbti mūsų tautos švyturius“. Paminklo pastatymo organizacinio komiteto pirmininkas A. Pautienius savo kalboje priminė, kad merkiniškiams teko nueiti kryžiaus kelius, kol paminklas buvo pastatytas. Pasidžiaugė, kad prie šio paminklo ateis ne tik mūsų vaikai, bet ir anūkai. Šventėje dalyvavo Lietuvos kultūros ministro pavaduotojas A. Balčiūnas, Prezidento patarėjas profesorius A. Gaižutis, Seimo narys J. Dringelis, A. Šiupinienė, aktorius T. Vaisieta ir daug kitų garbių svečių. Įspūdingą ir įsimintiną kalbą pasakė profesorius A. Zalatorius, priminęs, kad „<...> mums reikėjo Jūsų praeityje, reikia ir šiandien – maištingo, drąsaus, savarankiško, o svarbiausia – pažįstančio žmogaus tuštybę ir didžiadvasiškumą. Kad Jūs toks iš tikrųjų buvote, rodo ir Jūsų sugrįžimo kelias – jis eina ne valdžios koridoriais, nesvarbu, kokia valdžia jais tuo metu vaikšto, o Jūsų gimtųjų apylinkių takeliais, kurie veda tiesiai į žmonių širdis ir kuriems tos širdys niekuomet neleis užželti.“

2006 metų birželio 6 dieną

į Subartonių kaimo kapines iš JAV perlaidojama O. Krėvaitė – Mošinskienė. Urną su pelenais, vykdydami velionės valią, iš Filadelfijos parvežė jos vyro sūnėnas Aleksandras Markauskas su žmona Giedre.

Palydint O. A. Krėvaitę - Mošinskienę į Subartonių kapines 2006 m.

*Subartonių kaimo giedoriai, sutikę ir palydėję
O. A. Krėvaitę - Mošinskienę 2006 m.*

**Černiausko kalba, pasakyta perlaidojant
O. Krėvaitę – Mošinskienę jos tėvo gimtinėje,
Subartonių kaimo kapinėse.**

Tokios yra pagrindinės V. Krėvės grįžimo į gimtąją žemę datos. Istorikai savo veikaluose remiasi datomis kaip kertiniais įvykių akmenimis. Datas įtvirtina veiksmai ir įvykiai, tačiau gyvenimas gražus ne datomis, o įspūdžiais, mūsų patirtais jausmais, kurie gimsta mūsų sielose ir užpildo mūsų gyvenimus.

1958 m. mūsų šeima grįžta iš Sibiro tremties. Vieną gražią dieną su dviem broliais, iš kurių vienas užaugo Lietuvoje svetima pavarde ir kasdien įtikinėjamas, kad jo tėvai yra liaudies priešai, ir vyriausiu, kuris šešerių iškeliavo su tėvais į tremtį, išėjome pėsčiomis į tolumoje dunksančius laukus. Man penkeri metai, aš nemoku lietuvių kalbos ir neturiu supratimo, kur mes einame. Įdienojus pasiekiame giraitėmis apsuptą kalnelį. Netikėtai ištariu keistus žodžius, kuriuos man broliai priminė po daugelio metų: „čto to mnie zdieš nojiet sierdze“ (kažkodėl man čia maudžia širdį). Tai buvo mūsų sodybos vieta, tai buvo sodas, kurio obuolių aš niekada neragavau, tai buvo užžėlę tėvų numinti takai, kuriais aš niekada nevaikščiojau, tai buvo akmenimis ir šiukšlėmis užaklintas šulinys, bet tą akimirką jie prabilo į mane...

1990 m. amžinatilsį prof. Albertas Zalatorius mus, grupelę merkiniškių, besirūpinančių paminklo Krėvei pastatymu Merkinėje, pakvietė į susitikimą Subartonyse su O. Krėvaite. Profesoriaus liudijimu tai buvo ypač jaudinantis susitikimas. Čia O. Krėvaitė susitiko su tuometine rašytojo memorialinio muziejaus prižiūrėtoja, savo pussesere Veronika Kazlauskaite – Kisieliene ir pusbroliu Jonu Kazlausku. Ne visada žmogaus atmintis atkuria įvykius, jų seką ar nuotaikų kaitą. Žiūrėdamas į tos dienos susitikimo su O. Krėvaite fotografijas, išvydau neįtikėtiną žmogaus nuotaikos pasikeitimą. Pirmieji jos žingsniai Subartonių sodybos takeliu. A. Zalatorius, lydintis ją kelionėje ir neatitraukiantis nė per žingsnį, išmintingai žengia į šalį ir palieka ją vieną ant tėviškės tako. Viešnia tarsi pasimeta praradusi kelionės atramą ir sustingsta nerimastingame laukime... Staiga visa tai, ką į Subartonių žemę pasėjo jos protėviai, visa tai, ką savo darbuose ir šventėse išdainavo šio kaimo žmonės, visa tai, ką apie šį kraštą parašė Didysis Dzūkas, jos tėvas – Krėvė, plūsterėjo į ją, persmelkė kiekvieną jos

kūno ląstelę. Jos veidas nušvito, išsilygino gausios gyvenimo raukšlės, akyse suspindėjo tolimos jaunystės aidas, rankos pakilo, tarsi priimdamos šios žemės palaiminimą, ir susijungė akimirkai bežodėje maldoje, padėkoje už galimybę pajusti... Nepamiršamas susitikimas, kaip ir šis, paskutinis.

Penktadienį į Subartonių kaimo amžino poilsio vietą sugrįžo Tremtinė. Aš drąsiai vartoju šį žodį, kalbėdamas apie tuos, kurie pasitraukė į Vakarus, bėgdami nuo komunistinio teroro, ir tik iš tolo galėjo mylėti savo tėvų kraštą. Neduok, Dieve, niekam tokios patirties... Ir Dieve duok, kad kuo ilgiau mumyse gyventų tas vėlių kalnelio suvokimas, kurį V. Krėvė įdėjo į „Bedievio“ Vainoraus lūpas: „Betgi aš vis juntų, kad ten kažkas gyvena, ir gana. Tenai ir kryžius, ir tasai, rodosi, gyvas. Tik gyvybė ten kitoniška, rami, ne tokia kaip žmonių tarpe. Sėdi ten žmogus, ir vis rodosi, kad štai, štai vienas akimirkas – ir tu sužinosi didelę didelę paslaptį, ir būsi tokis pat ramus. Neberūpės tau tada nei javai, nei gyvuliai, nei bitės.“

Algimantas Černiauskas,

Dzūkijos nacionalinio parko

Merkinės lankytojų centro vedėjas

¹ A. Zalatorius *Literatūra ir laisvė, Baltos lankos*, 1998, p. 192

² Tuo metu buvo tik skulptoriaus A. Ambraziūno paruoštas maketas, idėja, kuri buvo nepriimtina nei merkiniškiams, nei O. Krėvaitei – Mošinskienei, nei daugeliui kitų.

³ Skelbdamas V. Krėvės atminimo įamžinimo Merkinėje programą išsčiau ir siūlymą Merkinėje įkurti Dailės ir muzikos mokyklą. Šią mintį salėje buvusi grupelė klakerių sutiko priešišškai, audringai šūkaudami apie kombikormą ir tuščias krautuvinių lentynas. A. Pautienius atsistojo, nutildė grupelę pasipiktinusių „piliečių“ ir pareiškė: „Taip, tokios mokyklos reikia ir aš, kaip rajono tarybos narys, padarysiu viską, kad ji būtų įkurta“. A. Pautieniaus pastangomis Varėnos muzikos ir dailės mokyklos skyrius Merkinėje buvo įkurtas 1990 metais

⁴ 1989 metais Juozapas Matulaitis konsekruotas vyskupu. Paskirtas Kaišiadorių vyskupijos apaštališkuoju administratoriumi.

⁵ A. Zalatorius *Literatūra ir laisvė, Baltos lankos*, 1998, p. 40

Publikaciją parengė

Algimantas Černiauskas

*Eigulys Dzengauskas, Subartonių girininkas
S. Klimavičius ir mokytojas J. Paulaitis
prie nušauto vilko Subartonių miške
1933 metais*

Gyvoji Subartonių kaimo istorija

Pagal mokytojo Jono Paulaičio užrašus

*Terpu girelių, terpu žaliųjų
Stovi dvareliai.
Terpu raistelių, terpu ažarėlių
Subartonių kaimelis*

Naktigonių daina, užrašyta profesoriaus
V.Krėvės – Mickevičiaus

Iš Merkinės miestelio, pro senąjį miesto ribas žymėjusį stulpą, vingiuoja senasis Subartonių kelias. Šeši kilometrai pro apleistą malūną, Straujos upelį, ažuolynų sengirę ir tamsius eglynus, ežerus ir pelkynus. Retas Lietuvos kaimas galėtų pasigirti tokiu išskirtiniu dėmesiu: apdainuotas, aprašytas knygose. Taip jau yra, jog ryškių asmenybių dėka jų gimtoji aplinka tarsi nušvinta. Tai, kas kaimo žmogui atrodo paprasta, buitiska ir kasdieniška, netikėtai įgauna gilią prasmę ir tampa įkvėpimo šaltiniu kūrybai. Rašytojas Vincas Krėvė ir Subartonys, kaimo žmonės, jų įpročiai, papročiai ir pasaulėjauta. Visa taip tarpusavyje susiję, kad nenutrūkstama gija nusidriekia iki šių dienų.

Šiandieniniai Subartonys turi 64 gyventojus, iš jų – 12 vaikų. Daugelis jau vyresnio amžiaus žmonės. V. Krėvės aprašytas kaimo bendruomeniškumo jausmas juntamas ir dabar. Susibūrę į kaimo bendruomenę, subartoniškiai visus reikalus sprendžia kartu. Kartais neapsieinama be kivirčų ir karštesnių išpuolių, tačiau tai tik pagyvina monotonišką kaimo gyvenimą. Nuo senų laikų švenčiama „majava“, bendros maldos, moterų susinešti gardėsiai, dainos ir pokštai, prisiminimų pasakojimai vienija visus, kuria naują Subartonių kaimo istoriją. Senieji Vinco Krėvės gimtieji namai, dabar esantys rašytojo memorialinis muziejus, po savo šiaudine pastoge priglobia ne tik turistus ir muziejaus lankytojus, bet yra ir kaimo susibūrimų bei švenčių vieta.

Iš Subartonių praeities

Subartonių vardas pirmą kartą raštuose paminėtas 1773 m. Aišku, pats kaimas įsikūrė anksčiau. Senieji Subartonių kaimo gyventojai iš savo protėvių yra girdėję, kad kadaise „ant Subartonių ir jų apylinkių buvo užėjusi tokia liga“, kad žmonės, nė paros nesirgę, miršta¹. Tai, matyt, buvo 1708–1711 metų maras. Sakoma, kad tada iš 110 Subartonių gyventojų liko gyvi tik 17. Kaimo galuose ir per vidurį buvo iškastos trys duobės mirusiems laidoti. Po maro į Subartonis pradėjo kraustytis žmonės iš kitur. Atvyko ir iš toliau – iš Prūsijos, Gardino srities. Kaime atsirado žydų, lenkų ir gudų.

Po III Lietuvos padalijimo 1795 m., ypač po 1831 m. sukilimo, į Lietuvos konfiskuotąsias sukilėlių žemes prasidėjo planinga kolonizacija – rusų būrių gabenimas į Lietuvą. Subartonių dvaro savininkas Aleksandras Karlovičius dalyvavo 1831 m. sukilime. Sukilimo vadu Merkinės apylinkėse buvo Anupras Elsneris, Netiesų dvaro savininkas, o jo padėjėju – Aleksandras Karlovičius. Jo likimas liko nežinomas. Subartonių dvaras buvo išdalintas rusams sentikiams. Beveik visi jie turėjo Žukų pavardę. Dvaras buvo pietinėje kaimo dalyje. Čia įsikūrė atskiras kaimas, kurį vietiniai gyventojai pavadino Žukauka. Dabartiniu metu ten ir dabar gyvena sulietuvėję Žukai.

Subartonių kaimas ilgą laiką išliko gatviniu kaimu. Skirstymas į vienkiemius prasidėjo tik 1930 m. Ne visi gyventojai kėlėsi į vienkiemius. Dalis jų liko senose vietose, tarp jų ir Juozas Mickevičius – rašytojo tėvas. Dabartinė memorialinė Vinco Krėvės – Mickevičiaus sodyba yra toje pačioje vietoje.

Subartonių žmonės

Be lietuvių ir rusų, Subartonyse gyveno viena žydų šeima: tai Chackelis Samūniškis su žmona, jie turėjo keturis sūnus ir dvi dukteris. Jauniausia dukra Estera 1905 m. ištekėjo už kalvio Joselio Slypkino ir gyveno Subartonyse iki 1941 m. Buvo vokiečių sušaudyti. Estera garsėjo kaip darbšti ir stipri moteris. Ji pati važnyčiojo arklius, suveždavo šieną iš laukų. Taip pat buvusi labai dorovinga ir mėgusi kitus to pamokyti. Netoliese, Parudnioje, malūną turėjo Šalomkė Zalcmanas. Jo duktė Rachelė kartu su būsimu rašytoju V. Krėve lankė

mokyklą Merkinėje. Kitų tautybių žmonių Subartonyse nebuvo. Vieni seniausių gyventojų Subartonyse buvo Kačinskai, Lukoševičiai ir Rameikos. Jie į Subartonį atsikraustė XVIII a. pabaigoje. Seniai Subartonyse apsigyveno Kindarai, Gaidukevičiai bei Peiperiai.

Toliau pateikiamos Subartonių kaime nuo 1925 m. gyvenusių žmonių pavardės: Bingelis, Bolys, Butkevičius, Cilcius, Čaplikas, Dudžionis, Dzengauskas, Eidukevičius, Gaidukevičius, Glaniauskas, Javarauskas, Jovaiša, Juknevičius, Karlonas, Kasiulynas, Kačinskas, Kindaris, Kibildis, Kisieliūs, Kurkuzinskas, Lukoševičius, Mickevičius, Muzikevičius, Peiperis, Plutulevičius, Prieskienis, Rameika, Samūniškis, Slypkinas, Slaminiš, Valentukevičius, Žukas.

Gyventojų skaičius kaime kito, pvz., 1923 m. buvo 119, 1959 m. – 159, 1970 m. – 130, 1979 m. – 91, 1987 m. – 79. Šiuo metu, kaip jau minėjau, yra 64 gyventojai. Vasarą jų kiek padaugėja suvažiavus giminaičiams ir poilsiautojams. Dalis senųjų sodybų vasaros metu atgyja. Tuomet Gelovinės ir Pakelinio ežerų pakrantės sausakimšos žmonių, palapinių, automobilių ir triukšmo. Būtent šie „gamtos ir ežerų mylėtojai“ labiausiai trikdo ramų kaimo gyvenimą. Tranki muzika, dažnai ir girtaujanti kompanija, niekaip nesiderina su vaizdingu ežeru ir greta, ant kalnelio, senosiose Subartonių kapinaitėse besiilsinčia kaimo praeitimi.

Savo kūrinuose Vincas Krėvė aprašė daugelio Subartonių gyventojų charakterius, pomėgius, jų likimus. Antaną Kačinską, Petrą Glaniauską, Kasiulyną, Lukoševičių, rašytojo tėvą Juozą Mickevičių, motiną Rozaliją atpažįstame apsakymų personažuose. Tarp Subartonių gyventojų, kaip sakydavo V.Krėvė vietos mokytoji Jonui Paulaičiui, atvykusiam dirbti iš Butrimiškių, yra įvairių įdomių žmonių – čia rasi istorikų, dainininkų, muzikantų, filosofų, psichologų, astronomų ir kitokių. Rašytojas ragindavo mokytoją susipažinti su tais žmonėmis, patardavo, su kuriais susidraugauti, užrašyti jų pasakojimus. Mokytojo sūnus Algimantas Paulaitis, augęs Subartonyse, Masališkėse, vėliau apsigyvenęs Vilniuje, saugo tėvo paliktus užrašus, nuotraukas. Didelė dalis informacijos šiame straipsnyje apie Subartonių žmones ir yra tėvo pateikta.

Iš Subartonių kilęs dvarininko Aleksandro Karlovičiaus sūnus arba giminaitis Jonas Karlovičius (1836 – 1903). Šis žmogus buvo lenkų kalbininkas, etnografas, tautosakininkas, muzikologas. Jis rinko

lietuvių tautosakinę ir etnografinę medžiagą, yra rašęs lietuvių kalbos ir lituanistikos klausimais. Baigęs Vilniaus gimnaziją, 1852 – 1857 m. studijavo Maskvos universitete, vėliau žinias gilino Paryžiuje, Heidelberge, Briuselyje. 1866 m. Berlyno universitete gavo filosofijos daktaro laipsnį už darbą iš istorijos srities. Išleido kapitalinius žodynus: „Lenkų tarmių žodynas“ ir „Lenkų kalbos žodynas“. Paskelbė studiją „Apie lietuvių kalbą“, straipsnį apie lietuviškus vietovardžius. Svarbus jo darbas „Liaudies padavimai ir pasakos, surinkti Lietuvoje“. Jis susirašinėjo su J. Šiupu, M. Davainiu – Silvestravičium ir kitais lietuvių kultūros veikėjais. J. Karlovičius mėgino versti į lenkų kalbą K. Donelaičio „Metus“.

Subartonių mokyklos

1863 m. kovo 23 d. caro patvirtintomis „Laikinosiomis taisyklėmis gubernijų liaudies mokykloms“ buvo įvesta nauja valstybinio pradinio mokymo sistema Lietuvoje. Ši sistema likvidavo privačias mokyklas. Teko kurti slaptą švietimo sistemą. Atsirado slaptos mokyklos, kurios veikė iki pat spaudos draudimo pabaigos. Jau 1868 m. pradėta atidarinėti rusų mokyklas, vadinamas „Cerkovno prichodskaja škola“.

Subartonių kaime po 1863 m. sukilimo caro valdžios atkeltų rusų kolonistų sentikių vaikai buvo verčiami lankyti pravoslavų cerkvę. Buvo siekiama „atversti“ juos į stačiatikybę, kaime įsteigta parapinė cerkvės mokykla. Joje dėstė Merkinės popas. Iš pradžių mokykla buvo Juozo Mickevičiaus troboje, po to – pas Andriejų Žuką, vėliau – pas Pilypą Žuką. Mokykloje buvo mokoma skaitymo, rašymo bei aritmetikos. Dar buvo mokoma maldų ir mišių apeigų. Sekmadieniais vaikus vesdavo į Merkinės cerkvę.

Valdžia labai rūpinosi savo parapinėmis mokyklomis. Jas aprūpindavo knygomis, sąsiuviniais, pieštukais, vėliau duodavo vaikams ir pietus. Pamažu, išmirus senoliams sentikiams, jaunesni jau tapo pravoslavais. Cerkvinė parapinė mokykla veikė iki I pasaulinio karo. Kartu gyvavo ir vadinamosios „daraktorinės mokyklos“. 1845 – 1888 m. Merkinės apylinkėse, eidami po kaimus, vaikus lietuviškai mokė Julius Jaciunskas, Mykolas Kuliešius, Motiejus Svirskis ir kt. Žandarai labai sekdamo „daraktorines mokyklas“. Dažnai

apsilankydavo įtariamose sodybose, tikrindavo, ar jose nevykdavo pamokos. Žandarų buvo saugojamasi – vienas iš mokinių sekdamas, kad žandarai netikėtai neužklyptų. Net jei rasdavo priemenėje daug avalynės, jau įtardavo, kad tai mokinių. Dažnai žandarai buvo paperkami. Koku mastu Lietuvoje buvo paplitusios slaptosios mokyklos matyti iš to, kad 1883 – 1904 m. buvo susekta 130 mokyklų.

Apie Merkinę daraktoriai mokė iš seno parapijos klebono Kajetono Aleknavičiaus „Elementoriaus“, išleisto 1846 m. ir 1858 m. Greta buvo naudojamos ir maldaknygės, įvairios skaitinių knygelės, kalendoriai, labai populiarius buvo „Aukso altorius“. Spaudos draudimo laikais plačią apylinkę, tame tarpe ir Subartonis, lietuviška

Samuniškių pradinės mokyklos Subartonių komplekto vasaros semestro mokiniai prie Pakelinio ežero 1929 metais
Iš dešinės: Antosė Glaniauskaitė iš Subartonių, Bolius Galubauskas iš Pelekiškės, Jonas Karpavičius iš Pelekiškės, Stasė Nedzinskaitė iš Pelekiškės, Jonas Juknevičius iš Pelekiškės, Marija Jaziukevičiūtė iš Subartonių (Jovarauskienė), Vladzia Antanavičiūtė iš Pagilšio, Vladzia Aleksonytė iš Pagilšio, Vladzia Jankauskaitė iš Pelekiškės, Stasė Kurkuzinskaitė iš Subartonių, Elena Nedzinskaitė iš Pelekiškės.

spauda aprūpindavo knygnešys Martynas Milius iš Gudakiemio.

Subartonių gyventojai buvo nepatenkinti, kad jų kaime veikia rusų rašto mokykla. Yra žinoma, kad 1905 m. Merkinės valsčiaus valstiečiai reikalavo uždaryti rusų mokyklą Žukaukos kaime.

Po I pasaulinio karo iki 1923 m. dar buvo daraktoriai, kurie mokė vaikus privačiai. Subartonių kaime apie 1920 – 1924 m. dar veikė „daraktorinė mokykla“, nors slapstyti jau nereikėjo. Jos daraktorius buvo Jonas Karlonas. Jis slaptai atvyko iš lenkų užgrobtos Vilniaus krašto. Vasarą dirbo statybose, o žiemą subartoniškiams „daraktoriavo“. Mokykla pastovios patalpos neturėjo. Ji po savaite veikdavo troboje tų žmonių, kurių vaikai mokėsi. Tą savaite ten gyvendavo, maitindavosi ir daraktorius. Už vieno vaiko mokymąsi per mėnesį buvo mokama po 2 litus. Mokinių būdavo 15 – 20. Mokslas prasidėdavo vėlai rudenį ir baigdavosi anksti pavasarį, t.y., kai vaikai buvo laisvesni nuo gyvulių ganymo, o daraktorius – nuo statybos darbų. Mokiniai į mokyklą rinkdavosi po pusryčių, pamokos baigdavosi jau temstant. Iki pietų mokiniai mokėsi skaityti ir rašyti, po pietų – aritmetikos ir poterių. Pažymių nerašydavo, bausmės – skaitymas kampe. Pertrauka būdavo viena, maždaug vieną valandą – pietaudavo namuose. Rašydavo į sąsiuvinius pieštuku ar plunksnakočiu rašalu. Jonas Karlonas Subartonyse dirbo dvi žiemas.

Nepriklausomoje Lietuvoje ėmė kurtis valdiškos mokyklos. Artimiausios buvo Samūniškėse ir Gudakiemyje (už 2 – 4 kilometrų).

V. Krėvės iniciatyva, švietimo ministro reikalavimu 1927 m. buvo numatyta įsteigti pradžios mokyklą Subartonyse. Alytaus apskrities mokyklų inspektorius Bronius Palukaitis pasikvietė Butrimiškių pradinės mokyklos vedėją Joną Paulaitį ir įteikė paskyrimą į Subartonių kaimą organizuoti mokyklos. Mėnesinė alga buvo 300 litų. J. Paulaitis Subartonyse, Juozo Mickevičiaus (V. Krėvės tėvo) patartas, apsigyveno pas kalvį Joselį Slivką ir seniūno Leono Kindario padedamas sudarė tėvų komitetą. Kaime užsirašė 22 vaikai, norėję lankyti mokyklą. Norint atidaryti mokyklą turėjo būti 30 mokinių, todėl buvo pasiūlyta Žukaukos rusų vaikams užsirašyti į mokyklą. Tokių atsirado 12. Viso susidarė 34 vaikai. Rusiukai lietuviškai kalbėjo silpnai.

Kaimo gyventojai labai noriai talkindavo mokyklos kūrimo darbe. Klasė mokyklai buvo išnuomota Motiejaus Eidukevičiaus

name. Iš Alytaus ir Merkinės buvo atvežti mokykliniai baldai, viskas buvo paruošta, ir 1927 m. rugsėjo 1 d. prasidėjo mokslai. Mokykla vadinosi: „Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus Samūniškių pradžios mokyklos Subartonių kompleksas.“ Vėliau mokykla buvo įsikūrusi pas Juozą Eidukevičių ir pas eigulį Dzengauską. Visi šie namai yra išlikę iki šių dienų.

Mokykloje buvo mokoma šių dalykų: skaitymo, skaičiavimo, dailės, tikybos, aplinkos ir tėvynės pažinimo, piešimo ir rankų darbų, dainavimo ir kūno kultūros.

Darbas Jonui Paulaičiui, kuris buvo baigęs „Saulės“ dviejų metų mokytojų kursus Jurbarko, sekėsi gerai. Mokykloje greta pamokų vyko ir užklasinis darbas. Iš mokinių buvo suorganizuotas choras, muzikantų ansamblis. Buvo rengiamos mokinių ekskursijos (su programa) į kitas mokyklas ir kaimus. Kaime buvo organizuojamos švaros savaitės, mokykloje pradėta kaupti knygas bibliotekai. Nuo 1930 m. Jonas Paulaitis perėjo dirbti į Gudakiemio mokyklą.

1933 m. Masališkių kaime buvo pastatyta nauja dviaukštė 4 metų kurso mokykla. Kaime mokykla jau veikė nuo 1928 m. Naujoje mokykloje Jonas Paulaitis su žmona mokytojavo iki 1939 m.

Subartonyse mokyklos jau seniai nebėra. Nebeveikia ir kaimo krautuvėlė. Geltonu mokykliniu autobusiuku vaikai keliauja į Merkinės mokyklą. Prekes nustatytą dieną atveža autoparduotuvė. Monotonišką ramybę nutraukia atvykstantys muziejaus lankytojai, atvažiuojančių ir išvykstančių mašinų ir ekskursijų autobusų gausmas, moksleivių klegesys ir ekskursijų vadovų komentarai. Oriai pradarda gatvę arklio traukiamas vežimas, praskuba moterėlių būrelis. Šlama V. Krėvės gimtinės klevai ir liepos, apgobdami šiaudinę pastogę, Subartonių kaimo sielą, per kurią teka visas kaimo gyvenimas – gyvoji istorija.

*Publikaciją parengė V. Krėvės – Mickevičiaus
memorialinio muziejaus direktorė
Evelina Buržinskienė*

¹ *Literatūra ir kalba, XVII, Vilnius, 1981, P.303*

Subartonių kaimo istorinė apžvalga

Subartonys – kaimas Varėnos rajone, Merkinės seniūnijoje. Nutoles 5 km į šiaurę nuo Merkinės. Subartonys įsikūrę tarp Gelovinio, Gilšės, Linamarkės, Pakelinio, Kampinio ežerų, netoli Subartonių miško.

Netoli kaimo keletas saugotinių archeologijos paminklų: Maksimonių ir Netiesų akmens amžiaus gyvenvietės, piliakalnis. Subartonių miško draustinyje saugomi parke retai tesutinkami Dzūkijos aukštumoms būdingi eglynai su ąžuolų priemaiša ir turtinga žoline augalija.

Subartonių kaimo istorinė praeitis nėra detaliau tyrinėta. Žinoma, jog 1589 m. Merkinės valsčiaus mokesčių rejestre minimi Raitininkai, Savilionys, Veismūnai, Lydekininkai, tačiau Subartonių kaimas neminimas. Žinomas 1773 m. Subartonių vardo paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose. Tačiau aišku tai, kad žmonių čia gyventa ir anksčiau. Šias apylinkes nusiaubė 1708 – 1711 m. siautęs maras. Po maro į Subartonis pradėjo keltis gyventojai iš kitur. Kaime, be lietuvių, apsigyveno lenkai, žydai, gudai.

Pietinėje Subartonių kaimo dalyje buvęs dvaras XIX a. pradžioje priklausė dvarininkui Aleksandriui Karlovičiui. Dvaro savininkas dalyvavo 1830 – 1831 m. sukilime, buvo Netiesų dvaro savininko A. Elsnerio, vadovavusio Merkinės apylinkių sukilėliams, pavaduotojas.

Po III Lenkijos – Lietuvos valstybės padalijimo 1795 m., vėliau po 1830 – 1831 m. sukilimo, konfiskuotose sukilėlių žemėse prasidėjo planinga kolonizacija. Atkeliami rusų tautybės gyventojai ir apgyvendinami konfiskuotose žemėse. Nuslopinus sukilimą Subartonių dvaras taip pat buvo išdalintas rusams sentikiams. Beveik visi jie buvo Žukai, todėl ta kaimo dalis buvo pradėta vadinti Žukauka.

Subartonių kaime po 1863 – 1864 m. sukilimo caro valdžia atkeltų rusų kolonistų vaikams įsteigė parapiinę cerkvės mokyklą. Joje dėstė Merkinės popas. Mokykla veikė iki I Pasaulinio karo. Kartu gyvavo ir daraktorinės mokyklos. 1845 – 1888 m. Merkinės apylinkėse, eidami po kaimus, vaikus lietuviškai mokė Julius Jaciunskas, Mykolas Kuliešius, Motiejus Svirskis ir kiti. Žandarai sekė daraktorines mokyklas, lankydavosi namuose, tikrindavo. Spaudos draudimo metais Merkinės apylinkes, taip pat ir Subartonis, lietuviška spauda

ap rūpindavo knygnešiai Martynas Milius ir Kazys Barysas iš Gudakiemio kaimo. Daug draudžiamos spaudos į šį kraštą atveždavo įžymus Suvalkijos knygnešys Juozas Kancleris. Manoma, kad spaudos gaudavo ir iš Liškiavos knygnešio Petro Šimkonio. Merkinės parapijos vikarui Konstantinui Jagminui pasiūlius buvo pradėta lenkiškas maldaknyges keisti į lietuviškas. Artimiausiais jo pagalbininkais platinant lietuvišką spaudą buvo Jurgis ir Martynas Miliai iš Gudakiemio, Jonas Barysas iš Maksimonių.

Kad Subartonių gyventojai išsaugojo lietuviškumą, rodo ir tas faktas, jog apie Subartonis, kaip apie lietuvišką kaimą, rašoma 1905 m. „Vilniaus žiniose“. Pravažiuojant pro Gudakiemio ir Subartonių kaimus iš karto matyti, kad esi Lietuvoje, kad čia gyvena apsišvietę lietuviai. Nedaug terasime Lietuvoje, ypač Vilniaus gubernijoje, tokių lietuviškų sodžių, kaip Gudakiemis ir Subartonys.

Subartonių neaplenkė 1919 m. nuo Vilniaus besiveržiantys lenkai. 1919 m. vasarą kovai su jais vietose buvo organizuojami šaulių kovos būriai. Tokie būriai buvo suorganizuoti Perlojoje (Varėnos vls.), Meškučių kaime (Nedzingės vls.), Ryliškiuose (Merkinės vls.). Daugiausia kovose teko dalyvauti Perlojos, Liškiavos, Merkinės, Nedzingės, Ryliškių ir kitiems pafrontės būriams, iš pradžių veikusiems kaip partizanų būriai.

1920 m. Lenkijos kariuomenė užėmė Merkinę, Kačingę, Subartonis. Lenkai, prisidengdami tuo, kad ieško Lietuvos partizanų, plėšikavo. Šiose apylinkėse partizanams vadovavo Jurgis Čaplikas iš Ryliškių. Jo vadovaujamas būrys išvyjo lenkus iš Merkinės.

1920 m. spalio 9 d. Lenkijai pažeidus Suvalkų sutartį, kuria buvo nustatyta demarkacinė linija tarp abiejų valstybių ir okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, Subartonys liko Lietuvos pusėje.

Daraktorinė mokykla Subartonyse veikė iki 1924 m., nes Pirmojo pasaulinio karo ir kovų su lenkais nualintame krašte valdiškos mokyklos nebuvo. Vaikus mokė daraktorius kilęs iš Kabelių kaimo Jonas Karlonas. Nenorėdamas pasilikti lenkų okupuotame Vilniaus krašte, kuriam priklausė ir Kabeliai, 1922 m. slapta perėjo demarkacinę liniją ir atsidadė Liškiavoje, o vėliau Subartonių apylinkėse. Už vieno vaiko mokymąsi per mėnesį buvo mokama po du tris litus. Mokyklą lankė 15 – 20 mokinių. Lietuvai atgavus nepriklausomybę buvo pradėta kurti valdiškos mokyklos. Iki 1927 m. Subartonių lietuvių vaikai lankė

artimiausias mokyklas: tai Samūniškių, Merkinės ir kitas, kurios buvo arčiau namų. Nuo 1927 m. Vinco Krėvės – Mickevičiaus rūpesčiu buvo leista Subartonyse įsteigti antrąjį komplektą Samūniškių mokyklos. Mokyklos steigėju buvo paskirtas mokytojas Jonas Paulaitis. Klasę mokyklai savo name išnuomojo Motiejus Eidukevičius. Mokinių susirinko net 34. Į mokyklą savo vaikus leido ir rusai iš Žukaukos. Mokykla vadinosi: Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus Samūniškių pradžios mokyklos Subartonių komplektas. Dar kurį laiką mokykla Subartonyse veikė ir tarybiniais metais.

Subartonių kaimas bene ryškiausiai atstovauja laukų dzūkams. Tai gatvinis valakinio tipo kaimas. Skirstymas į vienkiemius prasidėjo tik 1930 m., bet ne visi gyventojai į juos kėlėsi, dalis liko senose vietovėse.

Į vienkiemius neišsikėlė ir rašytojo V. Krėvės tėvai, turėję pusę valako žemės, todėl dabartinis muziejus yra toje pačioje vietoje, kur stovėjo rašytojo tėvų namas.

1956 m. rugpjūčio mėnesį Varėnos rajone Istorijos institutas organizavo etnografinę ekspediciją, kurios metu Subartonių kaime buvo aprašyta V. Krėvės – Mickevičiaus tėviškė, padaryta jos pastatų nuotraukos ir piešiniai. 1959 m. Subartonyse pradėtas kurti V. Krėvės muziejus. Atstatytas namas, kuriame rašytojas gimė, atkurta autentiška tų laikų aplinka. Kurį laiką name veikė biblioteka. Dabar jina iškelta, likęs tiktai muziejus. Prie namo stovi tautodailininko T. Užkurnio sukurta originalus paminklas. 1992 m. iš JAV pargabenti rašytojo ir jo žmonos palaikai ilsisi Subartonių kapinaitėse. Memorialinis muziejus yra respublikinės reikšmės istorijos paminklas.

Karo metais, kaip ir visoje Lietuvoje gyventojai turėjo mokėti duokles vokiečiams. Kaime buvusi viena žydų šeima sušaudyta. Darbams į Vokietiją, pasak vietinių, buvo išvežti tikriausiai du gyventojai. Vėliau, po karo, duoklėmis apkrovė tarybinė valdžia. Buvo įkurtas Merkinės tarybinis ūkis, jam priklausė ir Subartonių kaimas. Nusavintas gyventojų turtas atiduotas kuriamam tarybiniam ūkiui.

Pokario metais apylinkėse aktyviai veikė partizanai. Pasak vietinių, kaime dažnai lankydavosi iš aplinkinių kaimų kilę partizanai, ypač iš Masališkių. Subartonių miške 1947 m. žuvo partizanai Pikuo-lis ir Rytas. Iš kaimo į Sibirą buvo ištremtos dvi šeimos.

Tarybiniais metais kaime buvusi parduotuvė jau kiek laiko

uždaryta. Taip pat kurį laiką atveždavo kiną, tada visi rinkdavosi Kindarių sodyboje.

Kaip ir daugelyje kaimų, taip ir čia mažėja gyventojų, kaimas sensta, jaunesniems sunku susirasti darbą. 2004 m. buvo panaikinta Subartonių girininkija, valstybiniai miškai perduoti Druskininkų miškų urėdijai. 1996 m. girininkijoje buvo 6 eiguos.

Tačiau gyvenimas nestovi vietoje, patys žmonės imasi iniciatyvos. 2004 m. įkurta Subartonių kaimo bendruomenė. Pirmininku išrinktas Zigmas Kindaris. Bendruomenė buvo įkurta taip tikintis atgaivinti kaimą, padėti vietiniams gyventojams spręsti įvairias iškilančias problemas, įdomiau, linksmiau gyventi. Per trejus veiklos metus buvo padaryta nemažai kaimui svarbių darbų: savivaldybės lėšomis sutvarkytos kapinės, apdengta koplyčia, tvarkomas kaimas, paežerės. Bendruomenė dalyvauja ir projektuose, keletą jų pavyko laimėti. Viena iš svarbiausių problemų tai kad bendruomenė neturi savo namų.

2007 m. birželio 16 d. Subartonyse atidarytas Lietuvos totorių buities bei kultūros muziejus. Muziejaus įkūrėjai – totorė Liucija Gaidukevičienė ir lietuvis Vladas Gaidukevičius. Muziejus įkurtas 1939 m. statytame Vlado Gaidukevičiaus tėvų name. Tarp vertingiausių muziejaus eksponatų daugiau kaip prieš 200 metų ranka rašytas Koranas, trikojis, kuris buvo pagrindinis buities prietaisas žygių metu, Krymo totorių dovanoti meno kūriniai, rankdarbiai. Dalis ekspozicijos skirta karybai, nes totoriai Lietuvoje žinomi dar nuo Vytauto laikų kaip geri, ištikimi kariai. L. Gaidukevičienė yra totorių bendruomenės įkūrėja Varėnos rajone.

1923 kaime buvo 25 ūkiai su 119 gyventojų, 1959 – 159, 1970 – 130, 1979 – 91, 1987 – 78 gyventojai, 1989 – 63, 1998 – 75 (41 sodyba), 2004 – 62, iš jų 13 vaikai 26 – pensininkai, 2005 – 64 gyventojai.

Virginija Pugačiauskienė

Iš senovės ateinanti ramybė

Ką primena varpas...

Jeigu yra šaltinis...

Niūrus rudens vidurdienis. Drėgmė ir rūkas kyla iš Nemuno slėnio. Skamba Merkinės bažnyčios varpas, ir minia žmonių iš lėto juda paskui tautiškai apsirengusius jaunuolius, kurie neša mažą urną su Vinco Krėvės ir jo žmonos palaikais. Aiškūs varpo dūžiai ir lėtai slenkantys, susikaupe žmonės – tai turbūt ir buvo pati švenčiausia, iškilmingiausia tos dienos minutė. Nebepasikartojo ji nei prie senojo Krėvės namo Subartonyse, krintant geltoniems klevų lapams, nei kaimo kapinėse, kalbant iškiliausiems mūsų tautos vyrams... Dabar, kai nutolo anas atmintinas ruduo, aš vis galvoju, kodėl man labiausiai širdį paveikė būtent ta procesija. Kaip išpūdingai Tomas Vaisieta skaitė „Milžinkapi“ ir „Dainą apie arą“, kaip jautriai visi gedulingųjų iškilmų oratoriai prisiminė į tėviškę sugrįžtantį maištingąjį tautos sūnų ir kaip gražiai buvo giedama Maironio „Lietuva brangi“... Tačiau pats ryškiausias ir išpūdingiausias vaizdas tebėra tikrai šis: aiškūs varpo dūžiai ir nebylus minios judėjimas paskui simbolinį karstą... Keista, bet retkarčiais atsitinka šitaip, sugrįžus iš tolimos kelionės, kai po įdomiausių susitikimų ir egzotiškų spalvų kažkodėl gražiausiai prisimeni kokį nors pilkos nendrės švytavimą – paprastą ir vienodą tarsi metronomą... Ir dabar tas išdidus pagarbiu liūdesiu alsuojančios minios judėjimas atrodo lyg neišvengiama kiekvieno toje minioje einančio žmogaus pareiga, lyg tobulas, tiek neilgai tetrukęs žmonių bendrumo ženklas. Juk ir žemaitiškosios mano vaikystės sekmadienių gražiausias reginys tebėra labai paprastas ir aiškus: rieda baltu vieškeliu vežimai į Varputėnus, kur skamba bažnyčios varpas. Po pietų grįžta tie patys šventiški vežimai, grįžta namo... Ir nors tolimojo vaikystės sekmadienio prisiminimas dabar atrodo kuklesnis, ne toks šventiškai graudingas reginys, kaip ši jaudinanti Krėvės pagerbimo eiseną Merkinės varpui aidint, bet vienas, pats svarbiausias ženklas čia yra bendras: judėjimas, žmonių ėjimas į vieną, į tą pačią pusę. Kiek vis dėlto nedaug pasitaiko dabar šitokių situacijų, kai žmonių bendrumo, dvasinės giminystės jausmas kartu yra ir laisvė, ir pareiga. Kaip pasikeitė žmonės, kaip pasiilgstam šitokių švenčių! Juk prisimenam iš vaikystės, kad netgi tie, kurie šventą sekmadienį pasilikdavo

namuose, kurie turėdavo tą dieną pagloboti gyvulius, bites ir mažus vaikus, girdėdavo bažnyčios varpą kaip svarbiausią tos dienos valandų orientyrą, o namiškių sugrįžimo laukdavo kaip džiaugsmingiausio akimirkos, kaip šeimyninės laimės pasakiško apsireiškimo. Kai aš prisimenu savo vaikystės sekmadienius, visada apgailestauju, kad tie jausmai, tie reginiai ir garsai yra turtas, kurio niekada neturės mano vaikai. Prisiminimas – štai kas yra brangiausia žmogaus gyvenime, štai ko neturėtų paliesti nei skurdas, nei prabanga. Tačiau kartais prisiminimai būna labai graudūs. Štai pasakoja Antosė Čaplikaitė apie nepaprastai sunkią tremtį į Uralą 1946-ųjų metų žiemą, ir sunku patikėti, kad žmogus gali iškęsti tokį vargą ir tokį badą. Antosei tada buvo keturiolika metų, jos bendraamžiai mokėsi, o jai buvo vienintelis rūpestis – išlikti... Ir štai dabar, kai atgimstančioje Lietuvoje mes aiškiname vienas kitam, kodėl vis dar turime vytis tą turtingąją Europą, vienos šeimos istorija gali daug ką paaiškinti. Aiškėja ne tik tai mūsų krašto, bet ir didžiosios kaimynės – Rusijos istorija. Antosė Čaplikaitė gerai prisimena, kad Šiauriniame Urale gyvenę vietiniai rusai skurdo beveik taip pat, kaip ir „naujakuriai“ lietuviai, bet pasirodo, kad visi to atšiauraus krašto gyventojai yra tremtiniai, per prievartą atvežti iš centrinės Rusijos. Kokia nesikeičianti yra ta ekspansinė Rusijos politika, prasidėjusi dar penkioliktajame amžiuje, kai kazokų vado Jermako armija peržengė Uralą ir labai greitai prijungė prie Rusijos beginkles aborigenines Sibiro tautes. Tas noras dar ir dar prisijungti, matyt, buvo gyvybiškai svarbus. Ir būtent tokį rusų norą filosofas Nikolajus Berdiajevas pavadino pražūtingu: beribės erdvės ne išlaisvina, o pražudo ruso sielą. Taip rašyti rusų filosofas, žinoma, galėjo tikrai emigravęs į Paryžių. O ar ne prieš tokį žmogaus sielos žudymą kovojo Lietuvos partizanai?

Apie Subartonių krašto partizanus kalbėjo Vincas Lepeška iš Samūniškių, irgi kentęs sunkią tremtinio dalį. Daug Subartonių krašto žmonių nukentėjo pokario metais nuo sovietinio genocido. „Išsivedė stribai ir niekas daugiau jo nematė“ – toks prisiminimas dar ir šiandien yra gyvas. O partizanų vadą Adolfą Ramanauską – Vanagą Vincas Lepeška prisimena su pagarba.

Veronika Raugalienė iš Apsingės prisimena, kad pokario metais buvo labai daug vilkų, dieną pagriebdavo iš kiemo paršelių ir – į mišką. Ir vis tiek Apsingės kaimo žmonės dieną ateinančių stribų bijojo la-

biau nei vilkų. Sykį atsibeldė sribai, pasakoja Veronika Raugalienė, ir reikalauja vaišių. Šeiminkė atnešė duonos ir sako, kad daugiau nieko neturi, tai vienas sribas užlipo kopėčiomis ant šiaudinio stogo, išsitraukė iš kišenės degtukas ir klausia: turi ar neturi?

Niūrūs tokie prisiminimai. Bet šitiek vargo ir patyčių iškentėję sodiečiai vis dėlto nekeikia savo gyvenimo. Toks buvo laikas, toks tautos išbandymas. Štai skaitome šiandien, ką paporino subartoniškė Dana Gaidukevičienė, ir atrodo, kad toje pasakiškoje Dainavos šalyje visai netikėtai surandame dar vieną tikrą talentą, tikrą grynuolį. Gražiai, simboliškai pavadintas tas pasakojimas: „Didieji vandenys“. Juk visi dideli vandenys atsiranda iš tų mažų šaltinėlių, kuriuos žino tik vienas kaimas. Taip ir didžiuosius tautos talentus išugdo darbštūs ir kuklūs sodiečiai, niekada negalvoję apie kokį išaukštinimą. Ir kaip nesunku čia prisiminti etnologo Norberto Vėliaus atrastą tiesą: „Jeigu yra šaltinis, visada gali atsigerti, kiek kartų ateisi, tiek kartų atsigersi.“ Šitaip jautrus žemaitis Norbertas Vėlius mokė jaunus tautosakininkus, ragino juos dar ir dar kartą klausytis, ką mūsų senoliai porina.

Čia buvo Čaplikų sodyba

Samūniškių kaimo pakraštyje stovi kuklus metalinis kryžius ir primena jį, kad šioje vietoje iki 1947–ųjų buvo Čaplikų sodyba. Vladžę Čaplikienę ir penkis jos vaikus išvežė į Sverdlovsko sritį 1946–ųjų žiemą. Povilas Čaplikas liko Lietuvoje, nes tą naktį jo nebuvė namie. Po metų sribai išardė Čaplikų namus, išgabeno į Merkinę. Iškentėjo V.Čaplikienė sunkią tremtį ir grįžo Lietuvon, į savo kaimą. Vaikai išsiskirstė, sukūrė savo šeimas, o kai prasidėjo atgimimas, nutarė kaip nors pažymėti savo gimtųjų namų vietą. Ir pastatė šį kryžių. Pirmiausia tuo atminimo kryžiumi pradėjo rūpintis vyriausioji V. Čaplikienės dukra Antosė... Pasakoja šią senojo Samūniškių kaimo istoriją Nedzingės pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Ona Čaplikaitė, ir, jos manymu, štai tokie darbai, kokie kuklūs jie bebūtų, atskiria senąją, tradicinę lietuvišką kaimą nuo laikinos darbininkiškos gyvenvietės. Galime būti tolerantiški, sako ji, visokiems naujovėms ir keistenybėms, bet pirmiausia galvokime, ar neprapuola meilė ir pagarba tėvų bei senelių gyvenimui. Kai aš studijavau Vilniuje, tęsia pasakojimą O. Čaplikaitė, irgi sunkus buvo metas,

bet, būdavo, parvažiuoji į Merkinę, eini pėsčia į Samūniškes, tai nieko nebijai, gal tik vilko, o kai sutinki žmogų, tai šypsaisi iš tolo, savas gi, kaimynas. Dabar, žinoma, viskas susimaišė, bet negali sakyti, kad tos buvusios ramybės ženklai visai prapuolė. Ir todėl toks gražus yra tas V. Čaplikienės vaikų sumanymas.

Vyriausia Samūniškių gyventoja dabar yra Antanina Čaplikienė. Ji labai giria visus savo kaimynus. O jos duktė Algina Baranauskienė sako, kad niekada negirdėjusi Samūniškėse jokio barnio, nepajutusi jokio pykčio. Žiemą, kai kelias užpustytas, visi dalijasi duona, pavasarį, kai prasideda darbymetis, draugiškai vienas kitam padeda. Kalba šitaip A. Baranauskienė ir rodo savo giminės genealoginį medį, senas nuotraukas... Tai argi ne iš senovės ateina į dabartinį kaimą toji ramybė? Sunkūs, neramūs buvo metai, bet nebuvo pykčio dėl turto, dėl palikimo. Veronika Raugalienė labai gražiai prisimena savąjį Apsingęs kaimą, to kaimo jaunimo draugystę su Samūniškių jaunimu, ir jau tikrai atrodo, kad girdime dar vieną Dainavos krašto legendą, kurios tarsį nespėjo užrašyti Vincas Krėvė. O buvo taip: apsilpo ir susiruošė mirti jos dėdė, tai pasišaukė visus artimuosius, visus gimines ir padalijo savo žemę, gyvulius, visą turtą. Ir nereikėjo jokio rašto, jokio testamentą, užteko ramaus žodžio. Todėl, kad jis buvo padorus žmogus, darbštus ir sumanus ūkininkas.

Samūniškių kaimo pakraštyje stovinčio kryžiaus istoriją žino ir Vincas Lepeška. Irgi tremtinys, buvo išvežtas net į Taišetą, toli už Uralo. Rado sribai jo pirkioje partizanų bunkerį – dvidešimt penkeri metai lagerio. Bet po Stalino mirties bausmę sumažino... Išlikome tremtyje tik todėl, sako V. Lepeška, kad buvome vieningi, niekas ten mūsų, lietuvių, nedrįso skriausti. Ir vis dėlto daug tautiečių negrižo... Pasakoja V. Lepeška, prisimena viską ir susigraudina – rieda ašara per skruostą. Labai jam gaila tų, kurie negrižo. Jie padėjo išlikti saviems, bet patys atgulė nesvetingoje Sibiro žemėje. Bet yra V. Lepeškos biografijoje dar vienas keistas atsitikimas, kuris vėlgi parodo senojo kaimo moralines nuostatas. Užėję kartą girti partizanai ir primušę jį, net nežinia, už ką. Sužinojęs partizanų vadas Vanagas (Adolfas Ramanauskas – red.), sušaukęs visus to krašto partizanus, išrikiavęs ir klausęs jo, nukentėjusiojo, kurie yra kaltininkai. Ir nepasakęs nieko V. Lepeška, neišdavęs. Po kelių dienų atėjęs vienas partizanas, toks Klimašauskas, atsiprašęs ir labai dėkojęs. Vanagas buvęs labai teisin-

gas vadas, bet šitą atsitikimą tarsi užmiršęs, nes pats buvęs dzūkas ir, matyt, suprato tokius kaimo papročius.

Kaip Meškus iš Tupikų

Istorikas Jonas Totoraitis, rašydamas, kaip Sūduvos pirmąkartėse giriose įsikūrė pirmieji žmonės, nupiešia gražų ir idilišką vaizdą: atėjo toks Meškus, išsikirto erčią ir pradėjo gyventi. Kirvį atsinešė užsikišęs už diržo, o kišenėje kažkokių sėklų turėjo. Daugiau nieko nereikia, jei nebijai darbo ir turi šiokių tokių darbo įgūdžių. Paskui, žinoma, reikėjo tą erčią kažkaip pavadinti, nes tas nematuotas Užnemunės girias pradėjo administruoti dešiniajame Nemuno krante įsikūrę bajojai. Meškus savo buveinę pavadino Tupikais, todėl, kad čia tupi, toli niekur nekeliauja.

Ši romantiška istorija gali pasirodyti lyg tikra fantazija, bet paklausykime, ką porina šiandien Zigmas Kindaris iš Subartonių kaimo, kuris yra šalia Samūniškių. Ir pamatysime, kad legendos kartoja. Z. Kindaris dirbo eiguliu, prie ežerų pastatė daug gražių pavėsinių turistams, o laisvalaikiu per kelerius metus įsirengė pievą kelmynėje, netoli Gelovinės ežero, ir net pats vienas drenažo vamzdelius į pelkėtą žemę suleido. Dirbo vienas ir be jokios technikos, dalbomis vertė kelmus, o kai pasėjo žoles, tai kasmet iš tos pievos prišienaudavo po aštuonis vežimus šieno. Ir dabar dar šienauja: reikia šieno ne tiktai karvei, bet ir arkliui Arui, ant kurio nugaros net keturi anūkai susėda. Ir pavėsines vis dar meistrauja Z. Kindaris, ir bitininkauja, ir labai gražią eglisakių tvorą išpynė, sako, stovės ji dabar ne mažiau kaip keturiasdešimt metų. Tik su tvenkiniu nepavyko. Pasikvietė virgulininką iš Alytaus, ir tas parodė, kur kasti. Kasė, kasė Zigmas, o vandens nerado. Dabar jam aišku, kad negalima svetimais pranašais pasitikėti, viską pačiam reikia žinoti ir mokėti.

Šią vasarą Z. Kindaris šventė savo septyniasdešimties metų jubiliejų, bet nė vieno pamėgto darbo dar neketina atsisakyti, jis sako, kad be darbo žmogus genda. Ypač jį džiugina bitės, kiekvieną rytą, sako, ateinu pasižiūrėti, kaip jos pradeda darbo dieną.

...ir neprapuola meilė

Labai skirtingi, labai saviti Subartonių krašto kaimai. Gal todėl, kad visus juos supa miškai, ir tas uždarumas, tas pasitikėjimas savo ūkiu visai neseniai buvo svarbi išlikimo sąlyga. Betgi ir šiandien Raitininkų viensėdžio šeimininkas Vincas Prieskienis gyvena vienas pasislėpęs miškuose ir gyvenimu nesiskundžia. Nelabai jis ir vienas – turi du šunis, du katus, vieną arklių ir gandrų šeimyną, kuri kasmet išaugina po tris gandrūkus. Gelovinėje ūkininkauja Stefanija ir Juozas Ciūniai, o prie pat jų sodybos veši labai gražios guobos. Čia pat ir legendinis Šarūno kalnas... Druskininkėlių kaimas jau gerokai nutolęs nuo Subartonių, bet būtent čia dar galima pamatyti senovinių paprotį puošti kapus akmenimis. Apvaliais didokais akmenimis šio panemunės kaimelio gyventojai apdeda savo artimųjų kapavietes, padaro tarsi pilkapį. Tokie netikėti vaizdai primena Vinco Krėvės aprašytą šio krašto senovę. Dainavos dainius Vincas Krėvė, jau gyvendamas Amerikoje, yra pasakojęs, kodėl jis pradėjęs užrašinėti senolių poringes ir legendas: aš norėjau, sakė jis, parodyti pasauliui, kokie dvasios milžinai gyveno šiame krašte... Ši žemė, žinoma, labai pasikeitė, bet apie praeitį žmonės kalba su pagarba ir meile. Net ir tada, kai palieka savo gimtąjį kaimą, jie stengiasi išsaugoti tai, ką matė vaikystėje. Veronika Pigagaitė – Raugalienė, dabar gyvenanti Merkinėje, savąją Apsingę prisimena lyg teisybės ir meilės salą. Pasakoja ji apie sunkius pokario metus – apie vilkus, kurie avis ir paršelius vogė tiesiog iš kiemo, apie negailestingus sribus, apie galias ir šaltas žiemas. Septynios šeimos gyveno Apsingės kaimelyje, tokie neramūs buvo laikai, o niekas nenukentėjo, visi sulaukė ramesnių dienų, ir tiktai todėl, kad buvo meilė, buvo draugiškumas, nebuvo jokio pykčio nei pavydo. O dabar kas? Klausia šitaip V. Raugalienė ir pirmiausia peikia šiandieninį jaunimą – kaip baisiai jie kalba, kaip neskoningai rengiasi, kaip vengia darbo... Mes kalbamės obels pavėsyje, prie mažo stalelio, ir kai tiktai šio sodelio šeimininkė pradeda peikti šiandieninį jaunimą, jos sūnus Povilas ateina su padėklu, ant kurio garuoja kavos puodeliai. Šelmiškai šypteli Povilas ir nieko nesako, visai nenori ginčytis. O V. Raugalienė jau giria savo sūnų, prašo papasakoti, kaip jisai sumanė paminėti šulinio penkiasdešimtmetį. Taip, taip, to paties šulinio, kuris štai jų kieme – atnaujintas ir pagražintas. Šventė tikrai buvusi graži,

Gelovinės kaimo sodyba 1985 m.

dalyvavo aktorė Olita Dautartaitė, poetas Stasys Stacevičius ir visi kaimynai, prieš penkiasdešimt metų sumanę išsikasti bendrą šulinį, kad nereikėtų vandenį iš Stangės upelio nešioti. Ta istorija Merkinėje jau seniai žinoma, bet svarbiausia, kad apie šį gražų kaimynų susibūrimą jau kuriama savotiška legenda, kad tas sėdėjimas prie šulinio jau gražiai romantizuojamas: pasisėmė, porina merkiniškiai, jie to istorinio vandens, išgėrė stovėdami, lyg prosenovinį ritualą prisimindami, dar pasisėmė, dar išgėrė, jau ir dainuoja susėdę prie to šulinio, galgi tikrai paprastas vanduo kartais vynu virsta... Povilas Raugala kaltai šypsosi tokius šventės atgarsius girdėdamas. Pirmaisiais Atgimimo metais jis atstatė Bingelių kaimo kryžių, o dabar štai atgaivino istorinį šulinį. Ir atrodo, kad tokie gražūs darbai pakartoja senųjų šio krašto kaimų santarvę. Ir neprapuola nei gražios kaimyniškos tradicijos, nei meilė.

Henrikas Gudavičius,
Valstiečių laikraštis, 2006 09 12, p.19, Nr. 73 (8576)

Veronika iš Alovės

Apie V. Krėvę ir jo gyvenimą daug parašyta. Kiekvieną kartą, užsukęs į Subartomis, vis sužinai ką nors nauja, netikėta.

Šįkart mano pašnekovė Veronika Mickevičiūtė – Kisielienė, visiems, atvykusiems pasižiūrėti rašytojo tėviškės, eksponuojamų kūrinių, naujai ir labai įdomiai pakartoja didžiojo Dzūkijos milžino nueitus kelius, kurie vieniems gerai žinomi, kitiems – pamiršti, jaunimui gi – naujas atradimas. Apie save ir dėdę Veronika pasakojo lėtai, paprastai, įtikinamai. Pati gimusi Alovės valsčiuje, Dabravolės kaime. Iki karo, iki okupacijų gyvenę turtingai. Buvę 4 broliai ir ji – penktoji sesuo. Tai partizanų, kovotojų už Lietuvą, savo gimtojo krašto laisvę ir nepriklausomybę gynusi šeima. Ne kartą Veronika buvo sutikusi mirties šmėklą ir visada tik per siūlo galą išsigelbėdavusi. Nuolat buvo sekama, suiminėjama, tardoma. Tik mirtis neaplenkė jos brolio, Varčios mūšio dalyvio. Tėvai buvo suimti, buvo bandoma sudeginti ir jų sodybą; vėl atsitiktinumas, vėl išlieka gyvi. Veronikos tėveliai buvo suimti, jų buvo reikalaujama nurodyti, kur slepiasi vaikai. Nepasakė, neišdavė – buvo kankinami, jiems neduodavo maisto. Su dideliu gauduliu Veronika pasakojo, kaip jų tėveliai amžinojo poilsio atgulė tolimoje Molotovo srityje. Tėvelis, muštas, kankintas, pažemintas teisgyveno vienerius metus, o motina – 10 metų. Taip ir liko svetur ilsėtis, nes palaikai nebuvo surasti, nebuvo kam parodyti. Kiti broliai sugaudyti, teisti, atlikę bausmę – grįžo. Jų likimai panašūs į daugelio žmonių likimus. Veronika dar pasakojo, kaip jauną ją paėmę į kalėjimą, mušę ir kankinę taip, kad net dvi savaites „ant paduškų“ gulėjusi. Nenuostabu, daug kur taip buvo kovojama su „liaudies priešais“, „išdavikais“.

Į Subartonis, pas tetą Mickevičiūtę Mariją (V. Krėvės seserį) ji atėjusi, todėl apie Krėvę viską žinanti ir visiems įdomiai pasakojanti.

Antanas Žemaitis,

Dainavos žodis, 1998 06 13, psl. 4.

Apie malūną prie Straujos

Stačiaskardės šaltiniuotos rėvos, savo visą grožį paslėpusios lazdynų, šalteksnių, sausmedžių ir putinų brūzgynuose, ne kuo daug nusileidžia turistų išsiilgtam Kaukazui. Nebent aukščio skirtumas, nebent tai, kad Kaukaze – dūlančios, byrančios įvairaus atspalvio ir amžiaus granito uolos, o čia – daugybės šaltinių išplautas dzūkiškas smėlis, jau net senų pušų ir eglių šaknų nebesutvirtinamas, netgi didesniame medžiui pavojingas, nes, šitaip šaknims apsinuoginus, medis išvirsta, su savim dar keletą savo kaimynų užversdamas ant kito rėvos kranto arba į užpelkėjusią Straujos atšlaitę nuslinkdamas, kur ir lieka trūnyti, nes žmogus čia tik pėstute gali prasiskverbti, taigi ir labai norėdamas tų virtuolių jokių būdu neišsigabens.

Jei nori kiek lengviau pasiekti miško kraštą, Merkinės gyventojų ganyklas ir dirbamos žemės sklypus, geriausia keliauti rėvos dugnu, nusėtu nedidukais įvairiaspalviais akmenukais, vis plaunamais, šlifuojamais iš šaltinių čia sutekančio gaivaus vandens; to vandens kaskart mažėja, rėvos vaga siaurėja, jau aiškiai matyti laukai; kuo arčiau jų, tuo didesnė tikimybė patekti į senesnius ir visiškai naujus šiukšlynus, apie kuriuos jau daug rašyta, ne mažiau kalbama, tačiau nuo tų raštų jie nėmaž nepranyksta...

Aš šį kartą ėjau ne rėvos dugnu ir ne vaizdingais skardžiais, o prie pat Straujos gerti ir maudytis ateinančių šernų per viksvynus išmintu taku: įdomu buvo pamatyti, kas šiose nuošaliuose vietose gyvena upėje ir ją supančiuose krūmynuose.

Strauja čia beveik nejuda: abiejose jos pusėse – kimsėtas viksvynas, tarsi kažkada kažkieno dirbtinai įspraustas tarp gerokai nutolusių senais žilvičiais, tuopomis, lazdynais, karklynais apžėlusių, virtuoliais užgrioztų, apynojais vešliai apsiraizgiusių aukštašlaičių krantų. Jei tie krantai – „Kaukazas”, tai slėnyje prie pat vandens jauties tarsi kokiose Amazonės džiunglėse.

Sraunokas šaltinėlis, plaudamas juodalksnių šaknis, čia išnykdamas tarp kupstų, čia netikėčiausioje vietoje vėl pasirodantis, nutraukia kelionę palei pat Straują ir atveda pakrantėn: vanduo krenta, skambiai čiurlendamas iš akmeninio plyšio po lazdynų krūmu, sakytum – iš kokio vamzdžio, tačiau – ne kanalizacijos ar melioracijos, nes švarutėlis, skaidrus. Vargais negalais gavęs užsiropšti šlaitu viršun, visiškai čia

Benediktas Navickas eina prie Straujos malūno 1994 m.

pat išgirsti duslų gilumon krentančio vandens teškėjimą: iš neplataus kanalo vanduo čia krenta į giloką, gal dviejų žmonių aukščio, o gal ir gilesnį, erdvų šulinį ir pro plyšį to šulinio dugne – dar giliau. Pasilenkęs matai, kad šulinio sienos betoninės; vienoje pusėje – tarsi kokios durys, bet užmūrytos, atrodo, akmenimis...

Keliauti kanalo pakraščiu, ieškant jo ištakų, nepaprastai sunku, nes, norint aplinkui žliugsinčiame, samanomis apžėlusiam purvyne nesuslapti sportbačių, tenka šokinėti nuo vieno kupsto ant kito, pabaidant ar varlių pulkelį, ar saulėkaitoje besiilsintį gražuolį žaltį, o tavo lydi tirštas uodų, mašalų ir aklių debesis, ištroškęs kraujo. Tie 200 ar 250 metrų tokio kelio – geriausias kantrybės išbandymas..

Pagaliau. Priešais iškyla raudonų senovinių plytų ir lauko akmenų mūro liekanos. Jas pažįstu – tai Straujos vandens malūnas, tiksliau – to seno malūno likučiai. Čia pat ir kelias į Subartonis.

Sėdžiu ant akmens, laiko ir pikto žmogaus nusviesto tolokai nuo griuvėsių Straujos vagon (geroko būta sprogimo), ir prisimenu jau senokai, gal prieš penkiolika metų girdėtą anuometinėje Merkinės ligoninėje dviejų mano palatos bendrų pokalbį.

Senukas Palevičius tikino, kad Straujos malūnas priklausė tai

pačiai žydų šeimai nebežinia nuo kada, ir buvo bene pelningiausias visame Merkinės valsčiuje. Pats “melninkas” gyveno miestelyje, o malūne dirbo samdomas lietuvis. Dar prieš pirmąjį karą buvo padaryta aukšta akmenų užtvanka, akmenimis išgrįstas kanalas vandeniui nutekėti. Vanduo nutekėdavo į po žeme išmūrytus šulinius, net 12 metrų gilumo, o iš jų į Straują.

– Bagotas buvo žydas, ir kytras. Visi žinojo, kad aukselio turi – katras žydas jo neturėjo! Tik lietuviai buvo įsitikę, kad bumažkas, o žydas – iš menkniekio auksą darė. Jie ir žinojo daugiau už žmones, kas sviete dedasi... Tai kaip tik išgirdo, kad jau niemčius ateina – pakavoję tą auksą... Sako, prieš varydami šaudyc ir mušė, ir degino tą žydą, ir visus namus aukštyn kojom išvartė – nieko nerado... – įsiterpia senelis Markeliūnas.

– Tadu ir patys žydšaudžiai kalbėjo, kad bus tą auksą į tuos šulinius sumetęs. Kiti dar spėliojo, kad ten jį užmūrino, nes, įeic į šulinius kaip, tik melninkas nežinojo...

– Bet biškis velnio ty yr... Dar banditizmo čėse mes ty arklius gėnėm. Tai po mėnesiena, o buvo pati pilnatis, mano sartis ausis pastatis prunkščia, į atšlainę dairosi. Nueinu arčiau in tuos šulinius – tadu ty da pustynė, neapžėlė buvo. Ogi ty po žeme lig kas geležimi mūrą daužo, lig ką... Nu, mislinu sau, gal ty miškiniai tuos šulinius bunkerį daros, o gal ir pats žydas savo aukso ieško. Ma ji velniai, jau nesiklausysiu!

– Kas teisybė, tai teisybė: ir aš ty girdėjau geležimi į akmenis daužant. Irgi pilnačia...

– Tik kad dabar tai jau nebegirdėc...

– Tai argi mes be tų metų?.. Ir jokių reikalų nakčia nebėr – nebeateinam, tai negirdzim... Jeb apčėrėjo tą auksą, tai velnias ir dabar tebesaugo... Gal nebesibeldžia, tai kaip kitoniškai žmones baido, kad nelandytų...

Aš ten naktimis irgi neklaidžioju, tai jokio bildesio negirdėjau. O aš aukso ir neieškau, pats velnias žino, tai jis manęs tikrai negąsdintų. Bet... visada iš tų pašlaičių tai įmantriai išsiraičiusią šaknį, tai įdomiai išaugusią kempinę parsinešu, ir tas man brangiau už visą žydo ar velnio auksą...

Benediktas Navickas

Poringės apie bites

Kad bitės dabar nyksta, tam yra daugel priežasčių. Ne todėl, kad žmonės jų nemoka prižiūrėti, kaip sako mokyti vyrai. Seniau bičių nei kas žiūrėjo, nei rūpinosi tiek, ir jų visur niršėt niršėjo. Dabar žiemon ir avilius žmonės apkašioja, kiti net kluonuosna, svirnuosna, pirkiosna suneša, kad bitėms nebūtų šalta; ateina pavasaris, cukrumi ir medumi jas peni. Senovėj nieko panašaus žmonės nedarydavo. Bitės daugiau miškuose visė, drevėse, ir niekas nei jų aprišdavo žiemai, nei jų penėdavo – pačios bitukės savimi rūpinosi.

Ir ne todėl bitės nyksta, kad miškų maža teliko, bet kad žmogus jiems meilės neturi. Bitė visa numano, visa supranta. Ji net žmogaus mintis atspėja. Teužaina tik sodelin, kur yra bičių, pavydus, bloga manęs kaimynas, tuoj ima jį kirsti bitės. Bet geram žmogui, gaspadoriaus draugui, ji nieko nedaro, nors po aviliu teatsisėda.

Taigi bitukė nori, kad ją mylėtų ir gerbtų. Negalima bitės niekam už pinigų, kaip ir kitą gyvulį, parduoti. Kas pirsks, bičių vis tiek neturės, bet nustos ir tasai, kur parduoda, nes ir likusios užsigaus už parduotąsias.

Atsitikdavo, kad senovėje vienas antram bites perleisdavo, bet tai darydavo visai kitaip. Kuris norėdavo bičių gauti, turėdavo pirma susibičiuoti su tuo, iš ko mano gauti. Gaudavo jas dykai, kaip bičiulis. Žinoma, už bites jis atsilygindavo, bet kitokiu būdu: pirkdavo ką nors pas savo bičiulį, lazda ar ratą, ar kurį kitą daiktą ar padarą ir mokėdavo tiek, kad tasai būtų ir už bites patenkintas. Bet čia nei minėt neminėdavo bičių, net mintimi ne mintijo. O dabar žmonės ką daro? Vienas parduoda, antras perka bites lyg kokią daiktą ar gyvulį ir dar derasi kaip žydai. Bitė visa junta ir užsigauna ir todėl nemyli nei seno, nei naujo gaspadoriaus. Todėl ir nyksta bitės, iki visai išnyks.

Papasakojo **Jokūbas Dzengauskas** iš Subartonių sodžiaus.

Bitininkas niekuomet neturi pavydėti kitam, ypač bičių. Pas pavydų žmogų bitė nesivaisto, pas skaidrų ir gerą ji vaisosi ir linksmai dirba. Savo kaimynams, kurie bičių neturi, reikia nesigailėti nei kopiant medaus, nei bičių spiečiuo. Jau nuo senų laikų taip darosi: kai bitės susispiečia ir susėda kur nors ant medžio šakos ar kurioj kitoj

vietoj, žmogus šaukia savo kaimyną ar kurį kitą žmogų, kurį mano savo draugu, ir tasai turi padėti jam susemti bites. Vis tiek ar didelė šeimyna, ar maža, turi ne svetimą, bet draugą kviesti pagalbon. Bitės paprastai spiečiasi apie dvyliką, kuomet didžiausias būna karštis. Susėmę sietan, bites apkloja ir patalpina kur papavietėn, unksnėn, kad jos nurimtų, atsilsėtų, o tuo metu bitininkas turi paruošti avilį, apžiūrėti jį, ištaisyti, išvalyti ir dar koriuką vieną kitą vaško ten pakabinti, tik korys turi būtinai balto vaško būti.

Saulei besileidžiant bitininkas su savo pagalbininku leidžia bites naujan avilin. Pritaisę paklodę ar platų rankšluostį, reiškia – kelia bitėms pagaminę, atneša sietą su bitėmis, atidaro ir ima šaukštu pilti bites avilin, kad ten „ūžimas“ pasidarytų, paskui vieną kitą šaukštą išpila ant paklodės. Tuoju bitės pačios ima, kaip avelės tvartan, kopti paklode avilin. Tuo metu reikia daboti bitino. Jai pagalbininkas geras žmogus, nepavydus, bitės ramios, nelekioja, ir bitino gaudyti nėra reikalo. Kai bites suleidžia, avilį peržegnoja, ir bitininkas uždaręs „plautus“, pasibučiuoja su savo draugu pagalbininku, kuris prie to linki sulaukti iš šito spiečiaus šimto avilių, medaus kalnų ir vaško pūdų.

Tasai draugas padėjėjas tampa jo bičiuliui ir turi gauti iš tų bičių pirmą spiečių dovanai, kad ir pas jį pravistų bitės. Susidraugauti per bitės vadinasi „susibičiuoti“. Tai švenčiausia draugystė, ir toki žmonės turi gyventi kaip brolis su broliu, vienas antram visur ir kiekvienu reikalu padėti. Jei jie tikrai draugaus, bitės pas vieną ir antrą vis gerai.

Negalima arklys rišti ten, kur arti yra bitės: užgels. Tokių atsitikimų yra buvę. Bitės arklio nemėgsta todėl, kad arklys įspyrė Panelę Švenčiausiąją, kai ji prie kryžiaus alpo, savo sūnelio verk-dama.

Pasakojo **Marė Kindarienė** iš Subartonių sodžiaus.

*Užrašė Vincas Minckevičius – Krėvė
„Tauta ir žodis“, 1939 m.*

Kaip Krėvė pamokslą sakė

Pasakoja **Juozas Ciūnys**

iš Gelovinės kaimo, gimęs 1919 m. Gelovinėje.

Šitoji upelė – Gelovinka, o anas kalnas – tai Šarūno. Tas, arčiau – Balynas, o anas – Šarūno. Mat cia tokia bala – tai Balynas. Gelovinė buvo Masališkių dvaro palivarkas, ir nupirko ją tokie Ciūniai iš Perlojos, jie buvo du broliai. Tai vienas buvo mano diedukas... Bites laikom, aha, šiemet bitės neblogai. Cia bitėm gerai, kur nori aina – miškai ir ažaras yra. Anksciau cia gyveno bitės ir miške, dravėse, bet jau dravės išvirto... Krėvė – mūs kaimynas gi, Subartonys cia pat. Kai mirė jo tėvas, tai parvažavis buvo, da aš tadu jaunas buvau, ale pamenu, o paskui vėliau irgi buvau sutikis, tai kalbėjom. Va, cia, pas mus tas ažuolas buvo, tai jis rašo apie tą ažuolą. Ir apie Balyną rašo. Kap buvo cia pievos, šitas Balynas, tai buvo Subartonomis atiduota, tai cia ganydavo arklius, naktį atjoja ir kūrinas laužus, ir gano tuos arklius. O kai karves gano, tai mažukai suvaro visi karves Balynan, tai Krėvė mažas dar, tai sako – sėskit visi, o aš jumi pamokslų pasakysiu, tai jis tik lipc an medžio, ir tadu jau pamokslų sako, toks mažytis dar buvo septynių metų, o jau pamokslų sako, tai mumi tep pasakojo Kinderis senis, Jurgis Kindaris... Tai cia kalba, kad vaidilutės ugnį kūrino. Kap pažiūri nuo to Šarūno kalno, tai vanduo aplinkui, o ty, aukštai, vaidilutės ugnį kūrino.

Dabar cia bebrų labai daug. Kol užšalo, tai jie tvėrė ir tvėrė Gelovinkų, tai nuveinu ir išardau. Užtvenkia, tai susikaupia vandens, o vienų kartų jau buvo tep – visų kelių išnešė, kai tas vanduo išsiveržė. Buvo bala labai dzidzelė, naujas ažaras atsirado, tai tas vanduo išvertė bebrų užtvankų, šienų nunešė, kap Merkys srovė buvo! Tai aš dabar nelaidziu tiem bebram tvert, kad neprisikauptų vandens, gaila kelio, nei pravažuoc, nei praeic galima buvo. Tai dabar nebetveria. Dar par vienų naktį, būdavo, mažai padaro, nu par dzvi tai užtveria daug, jau raikia ardyč... Cia dzidelė pieva, viso Subartonių kaimo gyvulius ganė, o dabar – ciej bebrai...

Užrašė **Henrikas Gudavičius**

Lietuviai buvo labai vieningi

Pasakoja **Vincas Lepeška**

iš Samūniškių k., gim – 1922 m.

Lepeškų čia seniau buvo daug, net Krikštonyse buvo. Samūniškėse mes trys Lepeškai buvom ir visi Vincai, tai vienas buvo Vincukas, kitas – Vincas, o trečias Pronckaus Vinckė, taip ir atskirdavo... Aš kalėjimi sėdėjis, pas mani rado partizanų bunkerį, dvidešimt penkis metus davė, po Stalino smerties perteisė ir sumažino... Toli buvau, Taišete, paskui į Omską atvežė, penki tūkstančiai kalinių buvo, statybose dirbom... Sunku buvo, rodos, kad jie specialiai taip darė, kad sunkiau būt, ne vasarų, o žiemų žemi kast liepia kap išalus giliai, kūreni ugnis, malkas vogt reikia, tadų lauži laužtuvais... Mani išvežė 1946m., o sugrįžau 1955m., po Stalino smerties dar porą metų buvau, bet jau tada pasdarė lengviau. O visko buvo, ir badas, ir šaltis, neišdirbai normos – „štrafna pajka“, tai jau visai blogai... Miškų pjovėm elektriniais pjūklais, dviese, vienas nenulaikysi, 24 kg. svėrė, tas pjūklas „Drūžba“ vadinosi. Man tokis vokietytys patarė, sako mokykis pjauti su pjūklų, kitaip neišgyvensi, nu aš ir išsimokiau. Daugiausia ukrainiečių buvo, tai juos vadino bandiorais. (S. Bandera buvo Ukrainos partizanų vadas – red., pastaba). Bet lietuviai išsiskyrė iš visų, buvo labai vieningi, negėrė, visi svajojo grįžti namo. Buvo taip: vienas lietuvis labai insimylėjo ruskelį, graži ruskelė, bet jis buvo žanotas, nu ir kaip jį paleido, jis nevažiavo namo, tai lietuviai susitary jį „atšventino“, gerai primušė, tai jis grįžo tadų Lietuvon...

Lietuviai buvo labai tvarkingi ir labai vieningi, niekas nepajudino lietuvio... Iš karto sėdėjau Lukiškėse, tai kartu su manim buvo Kunigas Kaušyla... Aš ir Vanagų matiau, buvo čia, Samūniškėse... Buvo tokis atsitikimas, užajo girti partizanai ir mani primušė, nu ir sužinojo Vanagas, buvo teismas. Gal trisdešimt partizanų atajo, Vanagas visus sustatė ir klausė mani, katri tavi primušė, bet aš neišdaviau, nepasakiau. Paskiau atėjo vienas partizanas, Klimašauskas tokis, ir man sako: tu labai geras žmogus. O Vanagas buvo labai teisingas, jis pats negėrė ir kitiem nelaido. Oi, sunkus laikas buvo; partizanai išeina, rusai ateina, ir vis bijok ir bijok. Nežinai žmogus, kaip gyvent.

Kai sugrįžau iš Sibiro, dirbau statybon, bet čia suvėjo visi

*Zigmo Kindario darbo kryžius
Samūniškių kaime, 2006 metai*

stribai Merkinės, kad juos perkūnas, ir daugiausia ultojai tokie, kad jie nieko nemoka daryt, tinginiai, aš žiūrau, kad jie tūsos, geria, rūko, aš nuvėjau pas Pautienių, jis buvo direktorius, sakau, išlaisk mani, aš aisiu traktoristu mokintis, jis išlaido, ir dirbau su traktorium. Pautienius labai geras buvo, teisingas... Sakai, Ciūnys da žuvį gaudo Gelovinėn. O aš, va, tik sėdžiu, nevaikštau, sąnariai labai skauda, sako, galima dabar pasikeist, bet kad jau senatvė. Pernai mirė mano kaimynas Ščebeda, geras žmogus. Lagery irgi buvo Ciūnys iš Perlojos, tai tas, kur Gelovinėn irgi iš Perlojos. Labai graži ten vieta, kur jis gyvena, toji Gelovinė labai graži...

Užrašė **Henrikas Gudavičius,**
2006 liepa

Zakavoliai

Zakavoliai – slaviškas kaimo pavadinimas. Lietuviškai jis skambėtų kiek kitaip: kaimas, esantis už kalvės – Užkalviai. Kas jam davė tokį vardą, jau niekas nebežino, tačiau kalvių iškastos duobės paupyje dar ir dabar išlikusios. Na, o senesni Merkinės miestelio žmonės mus, Zakavolių kaimo prieigos gyventojus, taip gražiai vadiną: „tie iš pakrantės“. Mano sąmonėje pakrantė – tai jūros ar vandens paplūdimys. O štai Merkinėje pakrantė – kalno šlaitas.

Taip mes ir gyvename Zakavoliuose, mažos upės Straujos pakrantėje, senajame staliaus Volungevičiaus name, kuriam jau greitai šimtas metų sukaks. Prieš penkiolika metų, kai mes čia atsikėlėme gyventi iš Vilniaus kupini entuziazmo apie kitokią, šviesesnę savo ir vaikų gyvenimą, mūsų sodyba atrodė kitaip: ne gėlės žydėjo darželyje, o dilgėlynai siekė mano viršugalvį, Trobesiai atrodė kaip po karinių lėktuvų antpuolio: stogų nebuvo, kyšojo vienišas apgriuvęs kaminas, langų stiklai pažirę plačiu spinduliu, nei grindų, nei durų. Vienintelis pečius ir tas išgriautas, sako – vagišiai ieškojo paslėpto aukso. Na, o šiaurinė namo dalis pavojingai griuvo kartu su pamatais. Liūdniausia buvo tai, kad apleista sodyba, ilgą laiką buvo patogi merkiniškių šiukšlių atsikratymo vieta. Kodėl aš tai prisimenu? Nes tai pirmas mano pamatytas Zakavolių kaimo vaizdas. Nuo tos akimirkos aš ir mano šeima tapome šio kaimo, šios sodybos gyventojai. Po šiomis griuvenomis, šiukšlėmis, brūzgynais, išvelgėm ir nuostabų grožį, ir norą vėl viską atkurti, pabandyti gyventi taip kaip svajojom: paprastai ir laisva širdimi. Nuo tada man ir prasideda mano kaimo istorija. Mano trijų vaikų gyvenimo istorija. Jų akyse atgimė jų namai. Kaip kadaise senasis stalius, jų tėvas taip pat stalius, viską savo rankomis atkūrė pats.

Na, o visas likęs kaimas yra kitoje Straujos pusėje. Dar devynios sodybos driekiasi link Laujos ežero. Tačiau tik keturios yra nuolat gyvenamos, o kitos tik vasarnamiai. Petras Pretkelis, gyvenantis puodžiaus Miliausko sodybos vietoje dabar ten gyvena ir taip pat žiedžia puodus. Beje, jis irgi atklydėlis iš Vilniaus. Bucevičiai į Zakavolius atsikėlė sovietmečiu. Vienintelis Viktoras Vitkauskas čia gimė 1927 metais ir toje pat senelių žemėje gyvena lygi šiol. Tad jo gimtojo kaimo papasakota istorija jau kita:

„Čia kadaise buvo žamė – „šniūrais“ vadinosi. Čia man šniūras,

Kelias į Zakavolių kaimą veda per Straujos slėnį 1989 m.

čia tau šniūras, paskiau čia vėl man, čia vėl tau, o paskiau čia padalino. Tai mūs kalionija prie Laujos ažero, o aš čia likau. Mūs šaimoj buvo šeši vaikai, aš ketvirtas. Aplink ažerų trys broliai pasidalino žemių ir dar ant kalno Prieskienienė sesuo buvo. Visa šaima ir visi pasdalino apie ažerų. Be Vitkauskų, čia gyveno Miliauskai, už upės Mickevičiai, jų namų paskiau buvo nupirkusi Vinbergienė. Buvo dzidelis namas, bet ji, grįžusi iš Sibiro, ton vieton pasistatė mažukų. Ton pusėn, kur tu

gyveni – ty dar mūs arai buvo, Karpavičienė gyveno. Dar ty kažkoks dziedas gyveno, vandens malūnas buvo. Gi va, čia šalia. Žydams kadaise priklausė. „Žydų malūnas“ ir „Žydų malūnas“ – kas ty toki nežnau. Bucavičiai atėjo sovietmečiu. Vienon pusėn upės Mickevičiai, Karpavičiai, Volungevičiai, o šiton – tik Miliauskai ir Vitkauskai visi. Šitas Zakavolių malūnas dar ilgai stovėjo, bet nemalė. Kraunelis iš Merkinės paskum jį nupirko ir namų pasistatė. Nešdavom malc in Straujos malūnų gal porą kilometrų.

Gyvulius bendrai ganė palei Nemuną, visur. Ca dabar alksnynai užajį, o seniau čia pievos gražiausios buvo. Medžių čia nebuvo palei Straujų, namai visi kaimo buvo matyc. Nieko čia nebuvo, gražiausios pievos. Kolūky ca vyrai šienavo Samūniškių. Macydavos viskas. Nemunas tai už kranto, tai Nemunas nebuvo macyt, bet lygu buvo. Ot, buvo gražu! Visų šitų miškų nebuvo, laukai buvo, už mano pometės sodzyta viskas. Ca aplinkui mus, ca Maksimonys, visur plika buvo, visur laukai. Palei Nemuną grynas smėlis buvo, jokio medžio kaip dabar, dabar baisūs krūmai užajį. Lygumos buvo. Brūzgynais užajo. Jau mažai tų pievų liko. Alksnynai suaugo, va dangų ramia. O dar už tarybinių laikų, tai ca buvo, išpjovė, pas mus, dar atsimenu, karaiviai. Išpjovė tuos alksnynus, išvežė karaiviai. O dabar dar vėl suaugį, visi dangų ramia. Baisiai auga. Ca arklius palei Straujų ganė kolūkio. Buvo aptvėrį tvorą. Dar aš in upį nueit negaliu – brūzgynai.

Seniau medį suriša ir plukdo. Iš Merkinės, palei ciltų, ty pynė, rišo Nemunan. Dar ty už ruso juos plukdė, bet atsirado mašinos. Daugiausia Jonionių kaimas aidavo plukdyc. Zakavoliuose žamį dirbo, miškų pjovė ir pardavinėjo žydams malkas. Malkos tai buvo. Pigiai mokėjo. Atsimenu, tėvas nuvažuoja miškan, pjauna malkas, vežimų parveža namo, supjauna, vėl sukrauna vežiman ir nuveža – tai 2 litai 20 centų už vežimų. Kiek reikia dirbt! Kasdien nepadarysi. Lepeškų niekas nerinko, parduodavo cik baravykus, rudmėsas. Kitokių nerinko. Cik tarybiniais laikais pradėjo tas lepeškas rinkc. Ankscau niekas nerinko. Cik žydai supirkdavo. Žydaunia. Kur ty iš tų grybų! Ažari žuvį gaudėm. Dabar gal sumažėję bus. Žvejų daug labai. Viskuo žvejodavom: ir samciais, ir tinklais tais. Upėn šiton toky samcį veda, išima žuvų. Nedzidelės upėn, bet visokių būdavo. Buvo daug žuvies upėn Straujoj. Upėn cik mirga žuvycių, o dar nemacyc! Kaip ankscau tokių vandenų nebėr. Net nuo Nemuno būdavo pavasari, net iki va, iki

ši, iki kelio. Šita sodyba buvo apsemta. Irstėmės su valcim. Didysis vanduo buvo 1958 metais. Kamaros liūliavo. Net iki ažero. Anksciau kasmėt buvo. Irstėmės in Merkinį. Kasmėt pasemdavo kelių. Malūno net antrų aukštų. Buvo prastas kelukas in Merkinį. Neišbrendamas smėlis buvo. Už mano pometės jį paplacino, grindė akmenais. Vargo žmonės. Pėsci ajom, tai būdavo aini, tai neisi apsavis vasaros laiky, ba pilni batai tavo smėlio. Merkinėn mokyklą lankiau. Pirmą klasę buvo ty, kas ty už ligoninės. Buvo pirmą ir antrą klasę, o ty, kur dabar senelių namai – ty buvo trasa, ketvirta, penktą ir šeštą. Baigiau cik keturas. Visus mus laido mokyklon.

Mūs kaimynas Mikas Miliauskų darė puodus, gal kokiais 1935 metais. Darydavo uzbonus gražius. Ir Alytun pardavinėjo, Laipalingy, Varėnon. Mašala ir tas darė puodus. Urvikas Merkinėj buvo. Kačingėj Mašala gyveno Smetonos laikais. Mano dėdė buvo. Minkiau pas jį molį ir aš. Minkai ir išminkai, kad nebūtų akmenukų, nieko. Tokiu peiliu paskum piausto tokion krūvon. Juostukēm piaustė krūvon ir vėl iš naujo kiton. Ca yr molio. Ca krantan kasdavo Miliauskas molį. Daug jo iškasta. Juodų puodų nedarė – gražius darė: uzbonus pienui ir bliūdus, molinius, išmargytus. Juodų nedarė – dar nesenai persiėmė jų daryc. Pas mus visi išsikasavojo jau. Dar čerpė liko aguonom trinc. Juodas tai kas iš jo naudai? Seniau tai pienu laikydavom, galėjai viskų laikyc. Bet būdavo moteros perka tuos uzbonus trijų – keturų litrų, net dešimt litrų būdavo, kaip viedras dzidelis. Molinis gražus. Džiovindavo duonos ir darė girų. Ant turgaus Merkinėn būdavo „Tierlyčia“ dar vadzi-no. Aguonas trindavo, tai blynus kepdavo. Anksciau mašinkų nebuvo, nebuvo kuo malc. Tai terlyčon, paėmis kirvį, kirvio kotu ir trina. Nu, a kol ne? Ir svoris yra kirvio. Suka aplinkui ir trina. Kam liepia, tas ir trina. Mikas padaro tų čerpi, kad vidurys būtų šurkštokas, slidziam gi nesumalsi. Va, seniau kokius darė, tai ne dar. Mikas Miliauskų davė. Daug metų stovi, bet kap naujas. Mikas kas met duodavo vis. Man jis tep duodavo”.

Šypsosi Vitas (taip Viktorą Vitkauską žmona Janina vadina), pasakodamas ir nelabai suprasdamas, kodėl man visa tai rūpi. „Bet jei reikia, tai tep ir buvo...” O aš lyg mažitį praeities mozaikos fragmentą bandau atkurti mažitio kaimo mažitę istoriją.

„Aš kap dainuoju, man labai graitai aina darbas”

Pasakoja **Julija Miliuvienė**,
gim. 1925 m. Subartonių kaime

Sulinkusi, lazdomis pasiramsčiuodama, ji apeina savo ūkį, daug mažesnę ne kaip seniau. Aplanko kaimynus, su arkliu nuvažiuoja Merkinėn. Dažnai aplanko ir mane, dirbančią muziejuje, ir kreipiasi „gerbiamoji vedėja“. Mudvi turim apie ką pasikalbėt, nors dažniausiai aš klausausi jos energingo kalbėjimo, lydimą gudrios šypsenos.

Sunkūs laikai labai anais, reiškia, trisdešimtaisiais. Aš gimus dvidešimt penktais, o ta Lietuva susitvėrė, gal kokiais dvidešimtais ar kiek anksčiau. Labai mumi sunku buvo gyvenc, nieks pinigų neturėjo, vargo visi, labai vargo. Subartonyse gal buvo virš keturiasdešimt gyventojų. Šitais laikais, kai ca užėjo šitie sovietai, ca visokių atsirado miškuose. Tai iššaudė, tai juos vijo, tai jie bėgo, tai sudegino, tai liko nelabai daug gyventojų, nedaug. Mano močiutė tai labai buvo darbšti: audė ir verpė ir viską. Bet mes kada gyvenome – maži dar buvome ir dar mūs ne tiek daug buvo. Kai ji mirė, o mirė trisdešimt aštuonių metų, tėvuką keturiasdešimt penkių nušovė – visi maži likom. Tadu ir ariau, ir viską dariau. Ir apsižanijau, žinokit, paskui. Turėjau bernų labai daug: ir gerų, ir bagotų, kada tėvukai buvo. Kada tėvuką užmušė, nieks nejo tokion šeimon gyvenc iššaudyton. Tai vargom, apsižanijau su gimini. Nu ir nesisekė cie vaikai: ir mirė, visaip ty buvo, šešis palaidojau, pagalvokit, kiek turėjau tiek, ką daryc.

Nugi žinokit, kap atsisėdu ausc ir daina tuom kartu. Ir zurzu, ir dainuoju, ir dainuoju, ir dainuoju – labai norėjau ausc. Labai mokėjau. Aš eidavau, žinoce gerbiamoji darbuotoja, darban. Kas viena diena ajau ir dar sargavau bulves va ca, nuo šitos vietos net iki Raicininkų kelio. Žinot tų kelių? Visas kilometras daeic nuog šitos vietos. Tai su-kuru būdavo keturias ugnis. Ir per nakčį lakioju. Ir šaudiau. O šaudiau, mano vyras mokėdavo pasdaryc tokius šovinius, kaip ca jumi pasakyc. Toki šrubai buvo ty šitam ūkin. Ty mašinom gal ty šrubai priklausė ar kam jie ty. Tai jis būdavo parneša degtukų už kokį dešimts rublių ir galvucių. Sudeda tuose šrubuosa, insuka. Ir daveini in akmenį ar kur in

Julija Miliuvienė Subartonyse 2006 metais

sienu, kur nebūtų, ir trauki ty. Kap duoda, tai, žinokit, gali ir užsimušt puldamas. Nepasakysi, kad ty iš šautuvo. Nor mani buvo intari kaimas, kad aš turu šautuvą, – mes tai jokio šautuvo neturėjom. Atvažavo Merkinės milicijos įgaliotinis ir sako ant mano vyro: „Miliau, tu, – sako, – turi šautuvą?“ „Turiu, - sako“. Ant mani ir sako: „Atnešk ir iššauk!“

Ty aš jam kap atnešau ir kap iššoviau! Tai jis (įgaliotinis, – aut. past.): „Uoj, Jėzau!“ – sako: „Nedaumnai, kas ca ant tavi sako, kad Milius turi šautuvą.“

Tai per naktis pralakioju, saulė teka, parbėgu namo, pamelžiu karves, pridodu pienų. Ir pamelžk, ir pagirdzyk jas, ir perrišk, ir vėl stok su visom darbe. Nu tai gaunu pensiją nemažų visai: keturis šimtus šešiasdešimt septynis litus.

O ausdavau, vaikelį, kad ausdavau žiemą. Tai žiemą kap sėduos, tai kokia iki antros valandos audžiu, o vaikai mokyklon aina.

O paskiau vienuolikoj dūšių gyvenau – duktė parsikrauscius buvo pas mani. Tas vyras pijokas tokis buvo, kad jis būtų galų gavis. Ir vaikelį, nu, ką darysi, aš jų parkraustiau – penki vaikai buvo ir visi

va šitokie va, kap laiptai, tas paskui tų. Vargo ji, o mes ir vargome. Ir raikia valgyc prigamync, ir prikepc, ir privyrc. Ir išbėgu, ir parbėgu. Visos (tarybinio ūkio darbininkės, – aut. past.) suveidavom, laukai toli, net dirbdavom virš kilometro kelio. Tai jos per „perakurką“ susėda visos, o aš parbėgu namo pažūrėc tų vaikų, ar jie ką daro, ar ne. Vienųkart kap parėjau, tai tas, kur dabar gyvena Kaune, mažiukas buvo, mokyklon nejo, gal kokių šeštų metų. Čia pečius duonkepis buvo, (aš juos nugrioviau, pasistatiau šituos statinius – virtuvį turim atskirų). Parainu, kad jis an to pecaus, vaikeli, užajis ir kaldron įsisukis in trisdešimtdevynis karščio. Marija, tu brangiausia! Ištraukiau visų šlaputukų. Tai ko, tu, – sakau, – tu uždust gali, dar kaldru užsiklojis, pečius prikūrytas? Sako: „Nugi, mamyte, buvo vilkas atejis.“ O ca žmogus dirbo miškan ir su šuniu vaikščojo. Ca karvės parištos, tai jis kiba in tas karves nuvejo. O tas mįslino, kad vilkas. „Tai argi tu matei tų vilkų?“ „Nematiau, ale, mamyte, gyvas, – sako, – vilkas.“ Nu ir rėkia, verkia. Nutįsiau nug pečiaus. Inšnekėjau, kad ty parais tėvelis, tai parneš tau saldinių, ty limonadų ką. O vargau, žinokit, tai vargau! Paskiau, kai parkraustėm jų su penkiais. Ir vėl – nor ką gali žinoc, ką jie gali: ar ugnį suskūrc, ar ką. Iškavoji degtukus, padedu, nepadai tokio momento. Ale vis tiek nežinau išajus. Visos tai tų, tai tų, o aš negaliu daturėc, galvoju, kap aš juos rasiu. Gal cik pamūrį rasiu. Tai kap parainu, tai katris kiek kryptelėjis, tai atkulių katrų. Tai vyras barėsi, sako: „Tu džaukis, kad tu dar namus randzi, o pareitai, rastai cik pamūrį.“

O tas audimas, nu tai sėdziu ir audziu. Aš peržiem išausdavau aštuoniolika divonų, lovatiesių. Nugi, vaikeli, kur aš juos dėjau, dukteriai atdaviau šešiasdešimc. Išėjo, ji vienintelė buvo mergaitė, ir graži buvo, ir kavalierių turėjo ca vietinių. Nu, ale, jis buvo tokis, nemoku aš pasakyc, toks plepus ir tokis meilus prie jos. Ir seserys jo buvo keturios, tai atvažuodavo pas mumis su juoj. Nu ir „Tu, Zitule, aik, mes tavi žūrėsim, mes tavi mylėsime, mes tavi va taip“. Nu seserys, negaliu pasakyt, an seserių nieko. Labai geros buvo. Ir gyveno gerai. Jei būtų kokios pijokės ar palaistuvės, tai būtų taip negyvenę. Nu, ale, tai ką tu jam padarysi, kad jis proto neturėjo.

Audiau ir išaudiau rankšluosčių trisdešimt. Dar turiu, yra gal trys, parodysiu. O tai dukrai nuvežiau trisdešimt rankšluosčių. „Viskas tau, – sakau – „vaikeli, neraiks jau po vestuvių ir vaikai yra“. Nugi,

žinokit, dirbu per dieną: nuosavų runkelių sodydavau dvidešimt arų. Ir jie reikia ir apkapliuoc, ir miške lakioc. Nuog šernų visur. Ir apkapliuodavau, ir valgyc pagaminu, ir viskų. Tai vasaros metu, o žiemų, nu tai parainu penktų valandų – metam darbų. O penktų – tai žinot, žiemos laiki, sutemį. Parbėgu, tai vyras parduotuvėj tai žuvį nupirko, tai to. Tai aš ras jas iškepiu. Ty duonos, tai batonų parnešė, pagaminu vakarienį. Pamelžiu karves. Kiaulių ty tai labai daug turėjau: aštuoneta. Trys motininės buvo ir penkios palaidinės, tai penimos, kokios dzvi. Pasdaru viskų ir tadu kaip sėdu nuog kokių septynių valandų, tai iki dzviejų duodu ir duodu. Tai rėkė jis an manį. Ir tų stovų ajo kapoc, ir viskų. Sako: „Nor tu, pailsėsi. Tegu juos Perkūnas, susiaudei ir gana ca tau jų“. Tai moterys prašo, bet neapsiimdavau jų, ba jis labai rėkdavo. „Prarasi, – sako – sveikatų, kas tavi tada žūrės“. Nu, ale, aš nejautiau, aš niekad nebuvo pavgus. Ogi gana – per naktį nemiegok, stok su visom darbe. Ir parejus namo šicieik darbų. Dzvi, tris karvės reikia pamelžt. Prieaugliai du, avių keturiolika. Aš pati, žinokit, negaliu pasakyt, iš kur ta akvata, ir iš kur ji ty atsirado, ir kaip ji ty buvo. Nu aš kvatinau, nu aš labai nebuvo tokia laidorius. Kad nueitau ten darbe, kad visos dirbtų, o aš stovėtau. Aš su jom kartu ir kartu, ir kartu. Dirbau. Daugelis su manim moterų mūs kaimo. Mes ajom dvidešimt keturios. Aš nejaučiau nigdi, kad aš pavgus. Kad man sunku. Kad man negerai. Dirbau tarybiniam ūky. Kap ca sakyc, ūkin šitam. Niekur nėjau nei brigadininki, nei niekur. Tiktais ailine darbininke buvau ir šituo dirbau. Taigi irgi reikia stotis ir atsilaikyt. O kapliavimai, o dar žolė suaugus, va šitokia baisiulė. Runkelių sodydavo gal penkiasdešimt hektarų, žinot ūkis. Nu ir kapliuodavau, ir dariau, ir tų žolį išnešojau. Va pakapliavai, va kap in stalų, juos raik išnešt kašikais. Ir dabar manį gaili visos moterys.

Išdainavau, vaikelį, du šimtus penkiasdešimt dainų. Aš kai jas susirašiau, tai tų sąsiuvinį iš manį paėmė. Toji mergšė iš Vilniaus, iš archyvo. Ir paskui, kap ca vadina šitų vietų, pamiršau, irgi buvo vyriausias vadovas. Senovinės, senovės dainos nug mamos, nug močiutės išmuktos. Mano močiutė Lietuvos laikais ir mama dainavo Kaune. O jas atsiuntė Krėvė Mickevičius į Kauną. Buvo atvažiavis vienas iš archyvo iš Kauno. Liepė jom atvažuot ir sako: „Pas jokį paprastų žmogų neklauskite, bet ty yra stovi policija, ir, – sako, – policija jums atves, jeigu nežinosit kur“. Nu tai jos ir nuvažiavo. Ir kap kartas stovi

policija. Nu tai jos priaji pasakė, tai jas nuvežė net prie tos vietos, kur joms reikėjo. Ir jos išbuvo keturias ar penkias dienas ir išdainavo pus-treco šimto dainų. Tai aš tai mergšei, kap ji buvo atvažavus, tai aš jai pasakiau, kad dainavo tokiais metais: ar trisdešimt šeštais ar trisdešimt septintais metais. Ji sako: „Aš rasiu“. Ir kap rado, tai ji atvažavus pas mani, namuose nerado, tai susiieškojo mani ligoninėj, tai man davė daktarė kambarį atskirą. Ir tenai dainavom abidvi. Tai ty moteros net juokės iš manį, kurios gulėjo ligoninėj, sako: „Mes klausėm už durų“. „Tai ko jūs ty už durų stovėjot? – sakau – Aš būtau atdarius duris, būtūt atėjį ir vidun“. Dar balsų labai gerą turėjau, o dabar jau nežinau. Padainuoju dabar, ale labai retai. Kap atsimenu visų tų savo gyvenimų, tai žinokit, negaliu. Ale, jau pamirštu, vaikelį. Aš visas dainas dain-avau iš mamos.

Gulėjau ligoninėj gimdymo skyriuj Raudono kryžiaus. Tai, būdavo, labai geras daktaras. Mani jis labai gerbė, o aš buvau dzviem vaikais – dzvynukais. Tai jis, būdavo, atneša man kėdį, fotelį, va tokį ir indeda kokias tris pagalves, ir mane pasodzina. Nu, ir padainuok, Miliuviene, mum. O aš galvoju, aš buvau kokių trisdešimt šešių metų, ir aš dainuoju. Tai aš sakiau: „Daktare, aš nežinau, kokių jūs norit. Galiu padainuot, kada karan aina, kareivių, galiu vestuvinį, galiu taip visokių“. „Nu, visokias. Nu, visas iš ailės varyk!“ Tai aš jiem, būdavo, sėdžiu ir dainuoju. Du mėnesiu mane išlaikė, o aš labai verkiau vaikus namie palikus nedzidelius tris. Man viskas rūpėjo namuose, nu, ale ką tu padarysi. Tai jis nusiveda, pasisodzina mane ir dainuoju. Tai kap aš išvažiavau, tai jis (gydytojas, – aut. past.) negalėjo pergyvenc. Man vaikus išnešė su daktarėm kitom. Kitom slaugės ar seselės išneša, o man patys daktarai, tep mani gerbė.

Užrašė **Evelina Buržinskienė**

Sunki kelionė į Uralą

Samūniškių kaimo pakraštyje stovi metalinis kryžius ir primena jis, kad šioje vietoje iki 1947-ųjų metų buvo Čaplikų sodyba. Vladzė Čaplikienę, ir penkis jos vaikus ištrėmė į Uralą. Stribai išardė Čaplikų namus, išgabeno į Merkinę.

Iškentėjo Vladzė Čaplikienė sunkią tremtį, grįžo Lietuvon, vaikai išsiskirstė, sukūrė savo šeimas. Bet kai prasidėjo Atgimimas, nutarė kaip nors pažymėti tėviškės vietą. Ir pastatė šį kryžių. Pirmiausia tuo atminimo kryžiumi pradėjo rūpintis vyriausia Vladzės Čaplikienės dukra Antosė. O Merkinės Kryžių kalnelyje Antosė Čaplikaitė pastatė kryžių dėdės sūnui Leonui, žuvusiam pirmaisiais pokario metais.

Apie sunkią tremtį Urale pasakoja **Antosė Čaplikaitė**, dabar gyvenanti Druskininkuose: „Mus išvežė 1946-ųjų metų vasario 18 dieną... Stribai viską išgriovė, kažkur išvežė, liko tik šulinys, taip kaimynai rašė mums, o kai grįžom – šulinį tik ir radom, daugiau nieko. Kaip gyventi? Grįžom 1957 metais...

Aš vyriausia buvau ir jau mokiausi Merkinės gimnazijoje, ir žiemą man tėvai samdydavo butą, aš gyvenau pas Kaziūnienę. Tos Kaziūnienės dukra buvo Tania, ir mes labai draugavom, vienam suole sėdėjom ir abi buvom pirmūnės. Nu ir vieną rytą mokytoja sako: „Vaikai, šiandien pamokų nebus, nes žmonės veža, eikit namo“. Mes parėjom, ir aš šeimininkei sakau – eisiu namo, į Samūniškes. O ji sako – neik į Samūniškes, ir čia nebūk, eik pas drauges... Aš išėjau, bet ir vėl grįžau, man labai buvo neramu. Nu, ir žiūrim, ateina toks kareivis, ne kareivis, su šautuvu, ir klausia, ar čia Čaplikaitė gyvena. Sako, ruoškis. Aš pasimeldžiau, apsilvilkau palatą, o jis sako – pasiimk viską, ir patalynę, ir maisto, nežinia kur papulsi, nes visą šeimą išvežė rytą... Sudėjo man šeimininkė viską, atlydėjo iki milicijos. Sėdi tokie du milicininkai, sako – lauk. Paskui vienas sako – paleiskim ją. Kitas – ne, nepaleiskim, tegu laukia. Ir sėdėjau viena milicijoje iki vienuoliktos valandos. Nu, ir atveža tris šeimas, visus mus – į mašiną, o snigo, o pustė, kaip šiandien matau, dešimt metrų pavažiuojam, ir kareiviai kasa, pavažiuojam, ir kasa. Mes išvažiuavom iš Merkinės vienuoliktą valandą, tai trečią valandą nakties buvom Varėnoj. Atvažiuojam į stotį, vagonų daugybė, atidaro vieną – visa mūsų šeima čia, mama verkia, mane pamačiusi, močiutė verkia. Ir išvežė... Dieve, Dieve, kokia buvo

Juozo Kaupinio darbo kryžius Čaplikų sodybos vietoje 2007 m.

sunki kelionė, mus išvežė 18 vasario, o vietoje buvom kovo penktą. Net kojų ištiest negalėjom, žmogus ant žmogaus. Į tualetą retkarčiais mus, vaikus, išleisdavo po vagonais, tai mes prisigrabojam sniego, gert labai norėjom, duonos, lašinių, mėsos kokios tai visi turėjo, o gert – nieko, labai mus troškino, atsinešam sniego, atleidžiam ir geriam... Nepaprastai sunki kelionė buvo, mus nuvežė pirma į Permės sritį, ten nebuvo vietų, tai atvežė į Sverdlovską, o iš ten dar į Rytus,

į Naująją Lialią, ten buvo celiuliozės ir popieriaus fabrikai... Bet dar blogiau buvo, kai po pusantrų metų mus išvežė į Sverdlovską, į kaimą Čeriomuchą, ten nieko nebuvo, tik miškas ir šachtos. Ir badas. Naujojoje Lialioje tai mes, būdavo, einam prie turgaus, alkani vaikai, rankytės atkišę, tai gaudavom tokių lepioškų su kopūstais, o Čeriomuchoje buvo tikras badas. Dvejis metus buvo toks badas, kad niekas negalvojo apie kokį mokslą ar ką, tik galvojai, kad šiandien dar gyvas, o rytoj kažin. Buvo šalia mūsų, tame pačiame barake tokios dvi žemaitės mergaitės, seserys ir jos nieko nieko neturi, ir mirė abi, prieš mirtį prašė – duokit duonos nors kąsnelį... Kiekviena diena buvo tarp gyvenimo ir mirties... Aš jau buvau prie mirties, nes buvom penki vaikai, mama viena, močiutė mirė, ir viena mūsų sesutė ten gimė ir mirė, labai sunku buvo, mes visi atgulėm, tai sykį komendantas sako – reikia gelbėti, kažką daryti su ta šeima, tai mane paėmė į internatą. Internate mes ir mokinomės ir dirbome. Berniukai tinkavo, mes nešiojom skiedinį, aš dabar žiūriu – viską statybose kelia kranai, o mes viską nešiojom su neštuvais, labai sunku buvo, bet badas jau ne toks, jau buvo gal 1948 metai... Po Stalino mirties visiems buvo lengviau, jau davė uždirbti, galėjai šio to nusipirkti. Toje Čeriomuchoje gyveno vieni tremtiniai rusai, atitremti dar caro laikais. Ir prižiūrėtojai – buvę tremtiniai... Vasarą buvo grybų, uogų, mes rinkom, bruknių labai buvo, o baravykų tai nelabai, bet mes rinkom visokius grybus, visus, visus. Ir gerai buvo, nuo grybų niekas neapsirgo...

Mus turėjo išvežt 1940-ais metais, buvom tada sąrašuose, bet nespėjo, nes užėjo karas. Tai karui baigiantis, kai vėl artėjo rusai, tėvas paruošė ratus ir arklį, sako sėdam ir važiuojam, bėgam jau į Vakarus, tėvas gi dirbo urėdijoje buhalteriu, jau žinojo, kad gerai nebus. O mama sako – niekur aš nevažiuosiu, dar buvo močiutė, tai ji mane taip guodė tada: kur mes pabėgsim – aš sena, o tu dar durna, dar vaikas... O, matyt, reikėjo bėgti. Toks likimas“.

Pasakojimą užrašė **Henrikas Gudavičius,**
2007, sausis

„Drapokai buvo sepcynialopiai ir devynialopiai poriniai”

Pasakoja **Vytautas Slaminis**,

gimęs 1945 m., gyvena Subartonių kaime

Šiaudai nu rugių, jieį yra specialiai kuliami, kùlè buvo tokia, ca dengè šitom dzvikùlèm, žinau, dzvikùlèm ir vadzina, su pjautuvu daugiausia dël šito pjaudavo. Rugiam buvo specialiai pjauc ir arklinè, pradžioį kolùkio, toki buvo keturi grèbliai stovèjo ir sukos, buvo tokia šoni rankena, nusistato, an kurio grèblio kad mest, nustacysi, pavyzdžiui, an antro – meta an antro, nustacysi an trecio – an trecio, tokis yra, tas grèblys ataina, atsivercia tokis in apacių, pro tų pralanda ir nuk stalo numeta, toki lakioja dalgiai ir pjauna, juos cik nupjauna ir numèto, grèbliai buvo gelažiniai, bet cik buvo medzis dasuktas dzviem varžtais.

Aš turu ir šienapjovį, kasamų turu arklinį, šiečkarnių turu rankinį užsienietiškų – dzidziulè, vokiška... Jų buvo vieninis ir porinis. Porinis – buvo tokis kablys, cia ajo in pačį plūgų ir paskui tokia rankena, ir toki buvo nustacyci dantukai, nusistato ta rankena, pas mani net yra ir tas plūgas porinis... Ir drapokai buvo sepcynialopiai ir devynialopiai poriniai, penkialopiai buvo vieniniai, juos daro ir dabar, aš va, pavyzdžiui, turu penkialopį, vienam arkliu – priekin dzvi lopos, užpakalin trys... Pas mani yra ir vieniniai plūgai, trys, poriniai gal du vienakorpusiai ir porinis yra dzvivagis... Arklių laikom, viskų apsidyrbam su arkliu, va grèblys vienam arkliu, dzviem ir nebūna, šituoj ana paimi rankenu, nusistatai aukščį, kokio aukščio kad ait šakès, o va šituoj va injūngi pavarų, ir traukia arklys – ir šienų, ir šiaudus – viskų su juoj. Ca akècios, medzinès, šituos tai kalvis apkalè strypus, o visų medžį aš pats pasdariau. Ca va šienapjovè yra arklinè, ca va sèdèc ir arklius kèravoc, ca dzviem arkliam. Ca bûlbių kasama, ca nusistato gylis, iki galo nustūmsi, labai giliai ais, jei jau giliai bûlbès pasodzyta, sumestos giliai žamèn, išvis bûlbes paviršiai sodzinam, va paskui vagojimo plūgelis yra, an arklio, jei arklys gerai pripratis dyrbc, tai jis aina vagu, o šic va reguliuojas, jeigu placiai pasodzyta vagos, tai placiai šituos išskeci.

Keliam valyc nuog sniego žiemų tai va mano padaryta pas va šitų kaimynų yra, mes naudojames juom, sniego valytuvas – tep vadinam, aš pats sumislinau, anksčiau nebuvo, grįžis iš Druskinykų... Vienu tarpu buldozeris sugedo, ir reikia dasvešč in objektų mumiem medžiagos, tai aš pac ir sumislinau, pasėmiau lant, an kreizos apsipjoviau, apkaliau, jieį pasižiūrėj, pasižiūrėj, sako – nežinia kap cia išais, vienųkart pertraukė, nuėmė kokį dzvidešimc centimetrų, grįžo dar žamia nuėmė, su traktorium tysė, o ca tai su arkliu traukiam, paskui mes dar susėdom an jo ir dar daugiau apspaudėm, ir išsivalėm kelių, parsivežėm medžiagas, turėjom darbo. O kadu aš parajau ca, mumiem reikia pastoviai, kad būt kelias nuvalytas, vienų dzienų traukia vienas, kap sniegci, kitų dzienų traukiam kitas, mes tų trikampi valytuvų sukali, jis padarytas tep, ir ca yra tokis kablys išaina, ca užsikabina, ir jį traukia arklys, nuvalo kelių.

Užrašė **Romas Norkūnas**

Užrašyta 2006 metų lapkričio mėnesi

„Miesti aš negaliu būc...”

Pasakoja **Lionė Skerlienė**,

gimusi 1945 metais, gyvenanti Pagilšio kaime

Buvo kluonas va tokis dzidelis, bet kap anksciau griovė ir tarybinis vis statė, taigi paėmė, paliko ty tą mažukų... Ca pas Slaminius ir pas mus juodas arklys. Arkliu vadinam, daugiau niekap. Dar acimenu tėvukas turėjo tokį, ne geltonas, tokis šviesesnis arklys, tai buvo griausmas, o ty laidai, aukšta įtampa, jis nuvedė po lietaus, ir arklių užmušė... Grabalka ca, griabiam šienų, šaudus. Suvaro volų, pakeli ir vėl toliau važuoja – kur ty su grėbliu sugrėbsi! Ca jau sena labai, vis geriau, anksciau su grėbliais... Grikliai? Kad jų, grikių, dabar niekas... Tep lauki palieka ir aparia, dartės jau niekas net nekloja. Kulia, iškulia ir palieka. Ir vo dartės ana lauki stovi, nebent kas pakloc ar avis laiko, tai gal avys kartais ėda. Kad pas mus ca gal nelabai sėjo grikus, dartės va kažkap pradėjo po biškį, gal kad tos išmokos – daugiau moka, tai sėja. Yra kvietrugiai vasariniai ir žieminiai, tai vasarinius jau pavasarį sėja, jau po sniego, o žieminiai tai va rudenį pasisėja, ir jie neiššąla, nieko. Mes tai irgi turėjom pasisėjį vasarinių, jie biškį nu vėliau gal ir prinoksta, bet irgi nuo orų priklauso... Ir tvartas, ir tokių lauko vyrtuvų pasdarėm, tai gyvuliam mes išsiverdam jau arciau tvarto ir viskų. Ca taigi tėvukas pasistatė pirmiausia, žinokit, tvartų, ty gyvuliai buvo, o šitoj pusėj gyveno, kol šitų namų... Šieno turim, nu, tai vis viena pasruošiam – karves dzvi turim. Oi šlapia, ana palyja, tai mes tynais vasarų kiaulas išlaidziam tam darži, klojam tai kvietrugiais, rugiais, kvieciais. Kviecių va tuos, kap iškulia, tai va klojam, peržiem tai jie mėšli, tai jie supūna vis vien... Oi, daug darbų kaimi, gyva pekla vasarų būna! Mes irgi buvom miestiečiai, Vylniui gi, o paskui mama silpna, tai grįžom. Mama numirė – likom. Mama miesti nenorėjo, viena labai daug metų gyveno, gal dzvidešim metų viena gyveno, kap tėvukas numirė. Laikė ir arklių, ir dzvi karves laikė netgi viena. Mirė aštuoniasdešimt vienu metų. Žūkienė. Miesti aš negaliu būc... Apy-nys va – nupjoviau, nu, jau cie apyniai, tai aš nežinau – vo gi va visa šita tvora buvo šičia, palei langų, ir nežinom, iš kur jie cia mumiem užsiveisė, visa tvora buvo vasarų užaugus, ca kap gyvatvorė buvo, o šitas tai ir an lango ir visur jis ca va net kur inkopis buvo, yra ana ty

ir vynuogė... Ča va kregždutių kiek buvo, gal trisdešim lizdų susivijį, vargšės, jau dartsė liko vienas ar kitas namelis, šiemet kažkap mažai vijos, labai karšta buvo, ir jos niekap negalėjo, nukrisdavo vis, kiek suneša, ciek nukrenta... Ar neišnešioja vanagai vištų? Oi nešioja, kur jų nenešios velnias, būna. Kokių gražių vištų man sodi užmušė! Mano pūkuota tokia buvo, su kuodu gražuolė. Kų padarysi, dar penki gaidziai yra, dzideli, gražūs, seni jau ir jaunikliai, aš paci juos prižiūrau, kad išsiperėt višta, bet kad nelabai daug išiajo, gal keturi išiajo ciktai... Va dar žąsų turu, auginu, išsiperėjo, dzideli kiaušiniai, jos daugiau žoliaėdės, žąsys geriau, negu šitos va vištos... Senos obelys, seni medziai...

Užrašyta 2006 metų lapkričio mėnesį
Užrašė **Romas Norkūnas**

„Gyvenimas visas su kirviu”

Pasakoja **Algis Milius**,
gimęs 1966 metais Subartonių kaime

...Jai niekas neduoda trisdešim trijų metų. Čigonai norėjo mainyc, čigonas vienas atajo ir pasakė – yra vienetai tokių arklių, kurie turėtų tokius dancis, jie iškris, bet nėra nei užėdų, nieko, ty kažkoki kitoki, kap ty juos vadzina – smaliniai, sakė, lygtai. Dešim arklių Subartonyse – pas Kindarį, pas Jonų Skerlį, Slaminis irgi turi, Antanavičius turi, abudu broliai Gaidukevičiai, paskui Tadas Gaidukevičius, jis palei kapus gyvena, turi, paskui Kisielius Mindaugas turi, paskui Žūkas Viktoras, pas mani yra, Jonas Kvaraciejus turi arklių, nu ir viskas, tai dešim arklių yra. Kindaris geriausia nusmano aplink arklius.

Užsiiminėju, viskų darau, pavėsines statom, rentinius šulinių – apvadus, metras dvidešim du, vidaus standartas, aina an va šitų žiedų senoviškų, aštuoniasdešim penki centimetrai aukščio. Stogas – va šitas su viskuo, su stogu, su voluku, viskas, cik kad rankenų nedarau – penki šimtai. Man užtenka, aš kaiman gyvendamas pragyvenu. Darbo tai yra. Va pirmiausia tai raikia išsidziovyc mediena. Tai jų išdziovini, nuabliuoj, nušlifuoja. Daugiausia va tos vetrinės išsipjauscyc labai sunku, ba rankom: su pieluki kol išpjaustai, išsipaišai – išsipjaustai. Cia nedarytas pozas... Aš turu tokį kirvį, va kokis jisai, va inkerci su šituo, senoviškas, inkerci, po to su šituo va gi, kitu pusi, išskaptuoja, kapoja – tokis ravelis išaina pozinimo. Aš jį jum galiu padovanoc, savo jis atgyvenis, daro „husvarnos” dar pozus, medžio kirtiklis jis vadzinas. Tuoj aš jum parodzysu, kap su šituom kirviu dyrba, cia dar mano tėvo kirvis. Cia labai paprasta, paimi medžio vidurį, kad būt per vidurį, ir va šitep nusbrėži per visų. Geriausia tai paimi šniūro, an šniūro iš pečiaus anglių, inbruki, inbruki, pokšč, atlaidai, ir lienka žymė. Pušinės – geriausios anglys. Arba apdeginį pušinį kokį nor daiktų, apdeginį ir paskui šniūrų intrini, intrini, intempi, iš viršaus palaidai. Tašos labai gerai – va šitep ir va šitep va tašos, o paskui va tų vietų su šitu vedzegu, ir va šitos vietos išsiima. Cia nėra kas padaryc – pozas.

Aš irgi turu va stogo dangai, irgi lantom, skaldoma mediena ilgiau laiko... O jo jo jo joi, geriausiai skyla žinot kadu? Žiemos mediena, žiemų, kadu medzis inšalis būna: kap skėlei, tep trūks. Iš

karto pasakysi an medzio, jau macyc an medzio miški, ar jis skils. Palaukės medzis – jis niekad nebus skalus, raikia vidurio miško ir kad medzis būtų kokį penkiasdešim metų, šešiasdešim metų, raikia, kad būtų mediena šerdzynga. Žiemų geriausia skaldzyc. Yra toki pleištai, medziniai būna, yra ir senoviški metaliniai padaryci. Ir ciktai biskį, ir žiūrėk maždaug, pagal inlinkimų, oi gerai aina, aš jų priskaldis! Nesukta mediena turi būc, raikia žiūrėc, kad būt cik viršų šakos. Cik inskėlei kas metras, cia inskėlei, pleištu inkalei ir paskui cik iš galo, cik šniokšč – ir nuvej. Pleištus gali pats pasdaryc, iš pagalukų nedzidelių, nutašai plonai. Mani senas žmogus išmokino, kap su medziu dyrbc, jau amžinų atilsį, jis visų gyvenimų su medienu, Antanevičius tokis, jo pravardė buvo Debesys, subartoniškis. Seseriai namų statė Merkinėn, cia kiek pristacyta jo rankom. Su tėvuku, amžinų atilsį, rąstus ištašėm va šitus, jisai atajo – va šitas ir šitas, sako, laikis tau mediena. Tai sakau – jis mani išmokino. Atsipjauna, užsitašo, inskeli ir pradedzi kalc tep kas metrų, oi, gerai trūksta žiemų, tai kų tu – aina, kap su gateriu gali išvaryc! Aš tai galiu su kirviu ištašyc kap gateriu išpjauta, gyvenimas visas su kirviu. Su tėvuku daug statėm, žinau, jis daug ko mani mokino, ne viskų dėjaus galvon, dar kap pagalvoji – biskį negerai, pats išsavį raikia mokycis. Merkinėn draugelis gyvena, irgi prie medienos nori, su medienu dyrbc, dyrbk, sakau, ciktai kad rankos liptų prie jos.

Ciūnys Juozas, daug metų jau jam, bet jis dar aina, vos paaina, jau, žinokit, mažai girdzi, vos paaina, jam cia suvaryci varžtai šiton kojon, bet jis žvejys tokis užkietėjis, kad nuo senų laikų. Jis tep su meškeri nesėdzi, gaudo senoviškai, kap senovėn gaudė venteriais, būdavo. Toki – raguočiais vadzydavo, išsiskecia cia toki sparnai ir susistato, tai jis su tais gaudo, jis pats viskų daro, ty tai sakau. Gelovinė. Ciūnys ty gyvena, ty cik du gyventojai liki. Oi, sakau, užkietėjis žvejys. Jis išais an lauko, an kiemo, apsidairo – jis an ažaro neis... Arba jis pasižūrėjo – ainu, sako, turi būc žuvies. Ot ty tai žmogus, jų ty pakaleinia iš pakaleinios seka. O jis seniau miškū ūkin dyrbo, buvo meistru, smalų surinkinėdavo, jis turėjo savo žmones.

Užrašyta 2007 metais, sunokus riešutams.

Užrašė Romas Norkūnas

Neišsenkanti šaltinio versmė

Didieji vandenys

Pasakoja **Dana Gaidukevičienė**,
65 metų amžiaus, gyvenanti Subartonių kaime.

Anksčiau darbai buvo, tai nebuvo galimybių išvažiuoti. Tai vaikai mokinosi. Ir nebuvo galimybių pasižiūrėti ty tos jūros. Tik par televizorių pamatai, visai ne tas vaizdas. Televizorius arba nuotrauka kokio, tai pasižiūrai, tai visai ne taip įsivaizduoji, kas yra toji jūra. Aš įsivaizdavau, kad jūra, nu tai kaip koksai ažeras. Va, bangos. Bet kai važavo vaikai ekskursijon, aš juokais ėmiau ir pasakiau: „Vaikai, nusivežkit ir mani prie jūros.“ Aš sakau: „Numirsiu ir jūros nematysiu.“ Tai jos, anūkės mano, nuvejo pas mokytoją, pasakė. Mokytoja sako: „Tegul važuoja močiutė, smagiau bus visiems.“ Taigi ir išvažavom. Važavom, ir ta kelionė buvo labai įdomi, ir tas muziejus buvo labai įdomus. Man viskas buvo įdomu, nes aš buvau nieko nemačius. Nuvažavau tep, kap, atrodo, užsienin. Aš įsivaizdavau, kad kažkur, nežinau, pakilau dangun ir skrajoju kažkur padebesiais. Jėzus, kap buvo gražu! Pirmiausia, kap ajom par tą miškėlį, tokis garsas, tokis šniokštimas, ošimas. Atrodė, visas miškas draba, kap toji jūra ošia. Atrodė, kad toji jūra praris mus. Aš vis vien neįsivaizdavau, kas ty darosi. Ty gal išvis baisu bus ir prieit. O kai užlipom laipteliais ant to kranto, tai atsistojau ir aš, ir žiūrėjau, ir mano net ašaros išbyrėjo. Iš tos tokios ne tai laimės – nei tai džiaugsmas man, nei kokis kap reginys. Aš ilgai stovėjau. Nubėgo ty visi prie tos jūros. Ilgai stovėjau. Tokis jausmas, tokis ošimas, tas kvapas tokis. Lyg tokis kvapas kap visokių žolių, vandens. Tokis melsvas. Niekaip neatsigrožėjau jos tuoj grožiu. Ty nebuvo matyt nei galo, nei krašto. Atrodo, kad žemės pabaiga tynais. Kap pažūrai ton jūron, nieko už jos nėra, tikras pasaulio kraštas. Dangus su jūra susilieja – ir viskas. Ir tos bangos tokios aina. Ir dar in vienus kraštų, kap pažūrai – saulė laidos in vakarus. Tai tie saulės spinduliai krito. Tai ty jūra atrodė kap kokio auksinė. Ty spindėjo tose bangose. Atrodė ciek to aukso, visokių brangenybių, kad išplaus tos bangos ir ant krašto išneš. Tep buvo gražu. Aš ilgai stovėjau ir žiūrėjau. Vėl pavaikščiojau po paplūdimį, nusiavus kojas dar. Aš kap pažiūrėjau paveikslėliuosa – visai ne tas. Ne tas, kas gyvų pamatyc. Kiekvienių daiktų ir pačiupinėt tep. Ir jūrų, tep, ir kiekvienių darbelių. Jei darai ką savo rankom ir nepačiupinėji – dar ne tas, ne. Kad ir pamatei, kad kažkieno padaryta, bet reikia savo rankom paimc,

*Algirdas ir Dana Gaidukevičiai su anūkais prie
Gegužinių pamaldų altoriaus savo namuose 2004 metais*

visai tadu kitaip būna. Grįžom, tai mokytojai pasakiau: „Mokytoja, tai dabar ir mirc galiu. Visos mano svajonės išsipildė.“ Didžiausia buvo mano gyvenime dovana, kad suteikė man galimybės išvažuoc ir pabūc prie jūros. Gyvų jūrų, garlaivius tuos visus. Kranai ty stovi, kap kokie žaislai pastatyci prie tų laivų. Plaukėm ty tuoj laiveliu, kap faina! Kateriu tuoj. Gražu. Kai grįžom atgal, tai mokytoja vis pasakojo apie tas Žemaitijos lygumas. Aš net eilėraščius du sukūrau, važuodama namo. Turiu. Prisrašiau, apie kelionį, ką aš ty dar parašiau. Įkvėpimas pagavo tiesiog. Ir dabar, jei kas pasiūlyt kokių kelionį, iškart važiuotau! Bent kur važiuotau. Labai įdomu savo akim pažiūrėc to viso vaizdo. Tokis laukimas ir noras kažkų dar pamatyc. Aš tep įsivaizduoju: jei aš išvažavau, tai aš turiu pamatyc kažkų gero, nuostabaus. Kadu žmogus pagyvenis, tadu žmogus kitaip pamatai. Kažkokis jausmas, – noris ir šokc, ir verkc, ir džiaugcis. Nežnai nei kap ty atrodo. Man ta jūra ilgai stovėjo akyse. Užmerkiu akis, atrodo tos bangos baisios tokios, šniokščia, stvers žmogų, nuneš. Kap per televizorių pažiūrai, tai tokie laiveliai mažučiai, o ty milžinas. Aš ir laivo gyvo nebuvau mačiusi. Galima buvo nuvažuoc visadu, bet ką aš žinau. Anksciau už tų darbų negalima buvo išvažuoc. Visas tokis prieraišumas prie darbo. Buvo darbas, pareini iš darbo – gyvuliai. Kol apsiliuobi, tai šienai parsivežc, tai šiaudai susivežc. Tai kapliuoc raikia. Tep viskas, visi

darbai supuola, ir apie tokį dalyką nė nepasvajojom. Ir prisiruošimas, neišeina tep. Kaimi gyvenanc – sunku išvažiuoc, išaic sunku. Anksciau aš visai kitep galvojau. Galvojau, kad dabar namai, ir daugiau nieko neraikia. Tokia nuomonė buvo, kad tep raikia gyvenc. O, pasirodo, visko raikia. Ne tik darbas, namai, bet ir daugiau. Kap parvažavau namo, aš sėdėjau ir galvojau – kiek mano darbų nepadaryta! Kiek aš galiu dar visko padaryc to, ką aš moku. Dabar aš ir pasdarau daugiau, ko aš noriu. O anksciau tai žiūrai laikrodžio, bėgioji, kad greiciau darban, kad nepavėluotai. Anksciau išvis tokių dalykų nė mokyklose neorganizuodavo. Nebuvo tokio viešumo. Atsimenu, aštuonias klases baigiau. Tokis buvo jau mumi paskucinis jau tas skambutis. Pabaiga mokslo metų. Vienos mergaitės mama mokėjo tortų kepc. Tai mes visi susnešėm produktų, kokių turėjome, ir tai mergaitei indavėm. O toj parnešė mamai ir iškepė gražų, dzidelį tortų. Ir visi susėdom Nedzingėn, dvaro sodan. Tai nusnešėm antklodį. Gražiai pastiesėme, pasdėjom tų tortų, pasikvietėm tų savo mokytojų ir pasėdėjom visi. Tokis buvo mūs užbaigimas aštuonių klasių. Anksciau nebuvo mados ekskursijos.

Nemunų tai pamatiau pirmąkart, kap sesuo apšivedė. Ji nutekėjo in Jonionis. Tai per Nemunų raikėjo visiems važuoc. Tadu pirmąkart pamatiau Nemunų. Mes važavom sunkvežimiu, tai buvo labai gerai matyc. „Kokia upė dzidelė!“ – pradėjom rėkc, kap atvažavom. Dabar pirmos klasės vaikai daugiau žino, nei kad pirmiau. Sesės vyro tėviškį pamatėm. Iš Sapiėgiškės nutekėjo net in Jonionis, už Merkinės. Nežinojom, kad tokis kaimas yra. Merkinė tai Merkinė, žinojom tų Merkinį, nes anksciau Merkinėn visąlaik važuodavo apsipirkc. Šitų žydų būdavo kioskeliai senais laikais, tai jie visko turėjo. Sako, būdavo, paskinko arklius tėvai, palieka mus visus vaikus namie. Brolis vyresnis buvo ir sesuoj. Sakydavo: „Pažūrėkit namų, mes važuojam Merkinėn apspirkc“. Dar ko parsduoc, kiaušinių. Ar ty mainydavo, ar kap nors ty ir parsiveždavo vėl. Nors sesuoj ir antra buvo pagal šeimos narį, bet ji pirma ištekėjo, o paskui mano su broliu vestuvės kartu buvo. Aš pas seserį tankiai lankydavaus, su dviračiu vis važuodavau. Nebuvo nei autobusų, nei mašinų. O subartoniškis mani rado! Ty šokiuos atvažavo ieškoc mergų. Ty, Meškučiuose, buvo kultūros namai padaryci – tokie dzideli. Ir visi veržėsi in tuos spektaklius visokius. Tep ir aš in Subartonis atitekėjau.

„Čia aš – Rudaitienė”

Pasakoja **Viktorija Stankevičiūtė – Rudaitienė**, gimusi 1919 m., Trakų valsčiuje, netoli Semeliškių bažnytkaimio. IštekJusi gyvena Braziukų valsčiuje, Lušnos kaime, netoli Šakių. Po karo gyvena Parudnios kaime.

Mes tai čia nevietiniai, mus per karą čia atitrėmė – vokiečiai atvežė... Kai mes gyvenom Šakių rajone, nu i tenai kaip užėjo rusas keturiasdešimtais metais, tai prie vokiečių rubežiaus buvo daug vokiečių gyventojų, o kaip rusas tikrai užėmė Lietuvą, tai vokiečiai visi išvažiavo į Vokietiją, nu viską išsivežė, tik trobesius, žemę paliko, o rusas, kur mes gyvenom netoli Šakių, ten pustrečio valsčiaus padarė paligoną, i mus visus iš ten, iš to pustrečio valsčiaus išvežė į pasienį, tenai į pabėgusių vokiečių namus. Tenai apgyvendino, kas čia žinojo, kad čia kitaip bus, galvok negalvok, kitaip nebus, valdžia tai tvarko, o gyvulių vokiečiai nepaliko, o mes savo gyvulius nusivarėm, savo viską, tenai i apsėjom, sutvarkėm viską... Bet vokiečys išvarė rusą, karas prasidėjo, an pačio rubežiaus, matėm, kaip prasidėjo karas – vidurnaktį sviediniai raudoni tikrai ritasi iš Vokietijos, jau gaisrai, gaisrai, gaisrai, ir lėktuvų tai šimtai, gal vienas prie kito, net žemė dreba, ir pradėjo bombarduoti, kaip davė vokiečys, nespėjo bėgti rusai, išklojo juos ten ir išvijo iš įtvirtinimų. Pabuvom taip dar iki rudenio, bet parėjo savininkas vokiečys i mūs viską paėmė – i karvę, i arklį, i žąsų turėjau gal dvidešimt, i vištas, i kiaules, parėjo, viską surašė i pasakė, nuo šios dienos viskas nebe tavo, tokia tvarka buvo vokiečių, nieko nepadarysi, viską atėmė i pasakė – dirbk, nesipriešyk ligi paskirto laiko. Dar buvo mūsų tikrai dviejų mėnesių mergaitė pirmutinė, dar mes jauni buvom, aš pradėjau verkt, tai vokiečys sako: nieko, neverk, bus jum už viską atlyginta. Nu i vieną vakarą atvažiavo dvi padvados į kiemą i kraukis, tik vieną centnerį leista iš maisto paimti, tai papjočiau porą žąsų, ten kiaušinių, ten šio to kelionei jau pasiemiau ir an vežimo susikroviau, o an rytojaus atėjo su arkliais, pakinkė i vežą, bet kur vežą i nežinom, šitaip vyras sako, pasiimk kur geriausius daiktus, nu iš drabužių, susidėk i vieną maišą i matysim, jeigu veš i Vokietiją, tai nevažiuosim, ale tu, sako, grėbk vaiką, o aš tuos drabužius i bėgsim, kur akys neša, o i Vokietiją nevažiuosim, o jeigu toliau i Lietuvą veš,

tai važiuosim. Bet važiavo į Lietuvą tolyn. Davažiamom Šakius, tai Šakiuose aštuoni šimtai tokių kaip mes buvo, šalūnas didžiausias, o kiekviena šeima po dvi padvadas, tai kur tu... I atvežė į Gižus, tenai tie pastotininkai mus išmetė i nuvažiavo į namus, o mus į mokyklą su vaikais, o vyrai lieka prie savo daiktų an kiemo. O mokykloj šitiek žmonių, i be šviesų buvo už tai, kad bombarduoja, patamsė, tai vieni ligoniai, kiti maži vaikai, tai mano mergaitė, visą naktį an rankų neišlaikysi, čia pilna žmonių vienas prie kito, tai pasidėjau an grindų i šitaip aprėmiau pati savimi iš viršaus, kad nesumintų kas. Nu i paskiau, kitą naktį, nakvojom jau Ūdrijoj, už Alytaus, tai tenai jau žmonės pasitiko, bidonai pieno šilto, vandens karšto, arbatos, i mokykla didelė, buvo ten šiaudų prikloti. Jau Ūdrijoj šaukė, o dokumentų mes neturėjom jokių, kas iš tokio ar tokio valsčiaus – į tokį i tokį valsčių skiria, Slavikų buvo valsčius prie Vokietijos, tai į Alytaus rajoną, o čia gi buvo Alytaus rajonas tada, tai į Alytaus rajoną, Montviliškių kaimą, į Lukoševičienės ūkė. Nu i paskiau atvažiavo pastotė, i atvežė į tą ūkė, o tą naktį prieš mūsų atvežimą vokietys išvežė lenkus į barakus, o mus an lenkų ūkė i atvežė, teisybė – kaip dvaras, šešiasdešimt hektarų žemės, trys karvės, du arkliai i avių, i kiaulių, i visko, pilnas kluonas prikrautas javo, i pasakė – dabar viskas jūs, ne tiktai kas, ale o kaip dabar plyta pakrauta i puodai an plytos stovi, i viskas, viskas, žmonių pasiruosta. Gyveno, o naktį išvežė juos, o mus atvežė. Nu pabuvom savaite kitą, o vokietys buvo sumanęs lenkus sušaudyt kaip žydus, bet Amerika, Anglija užprotestavo, neleido, tai paskiau paleido lenkus iš barakų – eikit kur norit, tiktai namo neikit. O kur jie eis, i parėjo savo ūkėn, parėjo, tai ką gi, jie nekalti i mes nekalti, mūs viskas tenai, prie rubežiaus, liko, o čia jų viską mums davė, o dabar jie teisės neturi jokios, jie jau be teisės kaip žydai yra, nu bet sakom šitaip – gyvenkim sykiu i viskas, karas amžinai nesitęs, bus kokia tvarka. Nu pabuvo gal savaite, kitą i ne, toj senė sako – aš nebe gaspadinė i aš čia nebūsiu, aš kaip kampinykė nebūsiu, ką jau duosit, tai duokit, o mes nebūsime čia. Nu tai tada paskerdėm kiaulę, pusiau pasidalinom, i grūdų, i visko, jie išvažiavo pas gimines ar kur ten, o mes likom. Nu tai ką, kiek mes, pusantrų gal metų pabuvom, i rusas išvijo vokiečių, vėl frontas, vokiečių išvijo, o ūkės savininkai parėjo, jau tie lenkai, apsistojo visai netoli pas kaimynus, tik namo neina, ale pas kaimynus būna – laukia pabaigos jau. Tai aš nuvejau, jūs, sakau, eikit namo i vis tiek jau mum ne vieta,

jau dabar jūs valdžia. Tai toj senė pasakė – jūs niekur neišeisit, mano žmonės pasamdyti jus sušaudys, vo, sako... Aš lenkiškai moku kalbėt, tai su jais lenkiškai kalbu, o vyras mano tik lietuviškai kalbėjo, tai sako tavęs mums gaila, bet neatskirsim, sako. O buvo atvežta pas mus rusų šeima iš barakų, vokiečiai atvežė ir liepė maitinti, i buvo mergaitė šešių metų, toj mergaitė bėga mane pasitikt – chaziaiška, ne idi damoj, ne idi, ne idi damoj, chaziaina ubili i tebia ubjut. Manau sau, jeigu užmušė jau jį, tegu užmuša i mane – nu, tai ką dabar aš svetimam krašte, nei namų, nei nieko, kur dabar dingsi. Nu, i tada parbėgau namo, bet jo, savo vyro, nei užmušto, nei gyvo nematau, o vaikas guli lopšy taip, tai vyras greit atgal pas mane atbėgo per langą, o už lango rugiai buvo. Kaip jau atėjo tie su ginklais, tai jis per langą išsoko, per rugius i pasislėpė rugiuose, o dabar atbėgo – grėbk vaiką i bėgam. Tai nepaėmėm nei duonos plutukės, nei skarytės an galvos, nei nieko, nieko, taip kaip stovim, tik vaiką paėmiau i išbėgom. Atbėgom i Masališkę, čia Masališkėj jau lietuviai, o tenai visas kaimas buvo lenkų. O čia frontas ėjo, tai visi tik važiuoja ten prie ežero iš namų vežimais – iš Merkinės, iš visur važiuoja, nu o mes neturim nei kuom važiuot, nei ką valgyt, nei kur eit. Paskiau prie žmonių prisiglaudėm i mes ten prie to ežero nuvažiavom, tai vienas valgyt davė, tai kitas valgyt davė, kol frontas perėjo. Jau visi skirstos i savo namus, o mes neturim namų nei nieko, i paskui viena moteriškė sako – važiuojam pas mus, sako – nu, jauni, nemirsit badu, dabar pati rugiapjūtė, eisit, sako, pas žmones, dirbsit i užsidirbsit, nu, i taip pas Žalnierauskiene Veroniką iš Gudakiemio, nu, pabuvom kiek. Nu, i paskiau vėl, nu, istorija tokia, vėl toks irgi atvežtas žmogus i Nedzingę buvo. Be kojos buvo, tai tas atvažiavo prašyt, sako – važiuojam pas mane. Zaveckas. Bet jis irgi atvežtas buvo i Nedzingės dvarą, nes ponai dingę buvo. Ponai nesugrižo i tą dvarą, i dabar tų ponų nėra, dingę, nu tai ten kiek pabuvom. Paskui vadinami tie jau partizanai. Vieni partizanai, o kiti jau stribai, rusai eina jų gaudyt, nu, karas toksai eina – šitie miške, o šitie.. Ir atėjo iš vienu namų, iš Masališkių motina, keturi jos sūnai, visi išėję i mišką, visi jau partizanaut, tai atėjo jų motina, sako – eikit i jų namus tenai i būkit, tai, sako, gal nors namai liks, kai gyvens kas nors. Nu, mes nuvažiavom tenai, tai naktį ateina šitieji miškiniai, pasistato kulkosvaidžius netoli namų, gąsdina rusus, šaudo, o dieną eina rusai, ateina, tai kaip tu, sako, čia banditų namuose gyveni – i tave

nesušaud, tai turi ryšį. Areštavo i varė, i visaip, i paskiau gražiai prašė – nebūkit banditų namuose, kitaip, sako, nebus gerai. Aš rusiškai moku, tai jiem aiškinu, kad mes visai neturim savo namų, mes neturim kur gyvent, o tie sako – kur norit eikit, bet išeikit iš tų namų. Tada točia iš Gudakiemio kita Žalnierauskienė atėjo, jau jie komunistai, vyras jos strebitelis – tas ir tie jau negali būt, juos ten sušaudys, eikit į mūs namus. Nu persikraustėm tenai, per žiemą pabuvom, pavasarį teip jau aš ten stakles įsidėjau i duoną užmaišiau, jau viskas, gyvenam, kaip jau reikia, bet atėjo teip saulei leidžiantis du vyrai – sako kraustykitės iš šitų namų, sako: mes užimam, ginkluoti atėjo. Nu, i kur dabar eit? O kaip tik gimęs buvo i antras vaikas, dar lopšy, žiemą tik gimęs, gal dviejų mėnesių. Buvo mūs mergaitė mažiukė i dar tas vaikas mažas, nu tai vyras už vieno galo lopšio, aš už kito, o mergaitę už rankos i pas kaimyną išėjom. Atsisukam – visi trobesiai liepsnoja, padegė visus trobesius, čia padegė, kad jau komunistų namai, o ten rusai padegė, kur mes anksčiau buvom – i tenai nēr, i čia jau ugnim paleido. Nu tai paskiau išvežtų žmonių namai buvo, tai ten mergaitės tokios gyveno, tai pas tas mergaites pabuvom kiek susikraustę, gražiai gyvenom su jom. Viskas, gyvenam. Nu, bet paskiau pas jas miškiniai tie jau... Mergaitės gyvena, o ten bernai tie visokie ateina naktimis, tai jie ten i geria, i baliavoja, i viską. O užeis rusai, tai visiem galas bus. I paskiau galų gale jau jie i bunkerį tenai pasidarė, jau tie partizanai, vieną dieną jau jie ten kasa kluoni, šiaudus išvertė, viską, kasa žemę, daro bunkerį, Gudakiemy, nu, ir tos mergos sargybą ėjo. Paskui atbėga, sako: jau žuvę mes, sako, rusai supa. Žiemą šalčiai, kluonas atdaras, bet tiem rusam ne galvoj buvo į kluoną, jie sušalę, jie visi suėjo į kambarį, ten į virtuvę, o aš rusiškai sakau – a, svečiai, jau čia aš apie juos, nu, sako, jeigu svečiai, tai bonką statyk, sakau – galima, o mes turėjom samagono išsivare, va, aš jiem an stalo. Tos mergos ten lašinių papjaustė, tai dar albumą atnešė rodyt, o šiti iš kluono kaip bėgo, tai pabėgo, paliko i ginklus an grendymo, i milines savo, viską i išbėgo. I tadu tai viena toj merga i aš bovinam tuos rusus, o kita viską sumetė į duobę i šiaudais užmetė, nu, i išėjo gerai. Bet paskiau vėl partizanai sugrižo, vėl pasidarė būnkerį – nu, vis tiek su vaikais mum jau ne gyvenimas. Tada vyras išėjo jieškot vietos kur nors kitur, nu i surado čia. O čia buvo malūnas šitoj vietoj, čia buvo žydo malūnas. Žyodus tuos iššaudė. Šolomas, to Šolomo buvo čia vienuolika hektarų žemės i malūnas. O

paskui vokiečiai juos sušaudė. Tai paskui vienas dar malūnininkas buvo, tokis Kubilius, iš Merkinės, malė, bet žmonės skundės tiem miškiniam, tai išvijo. Vieną išvijo malūnininką, kitas buvo, kitą išvijo, o paskiau čia kaimynai šitą pečių sugriovė, langus išėmė, tuščia čia buvo. I girininkija tuščia buvo. Tai vyras nuėjo, pažiūrėjo: ligi pavasario pabūsime, o pavasarį vėl kur nors kaip nors. Nu, i buvo kaimynas čia, pas kaimyną paklausė, o, sako – dabar nieko nėra, niekas i nepretenduoja į tą malūną, tai eik, sako, ten i tvarkykis kaip nors. Čia buvo didelis priestatas kitas, ten šone malė, o aukščiau buvo i kruopalia, i viskas, o paskiau jau ten taip tik malė jau prastą malimą duonai i gyvuliui. Virtuvėj stiklą įdėjom, vieną kambariuką susitvarkėm, čia susikraustėm. Nu i vyras geras rankas turėjo i pats taisė, taisė po biskį tą malūną i sutaisė, pradėjo malti. I paskiau pataisėm i daugiau jau to namo. Bet vis tiek – valdiškas, tada valdžiai jau an kvitų sumali, tai surenki grūdus, tai atlyginimą moka jau. O grūdus valdžiai reikia i sandėlį „dastatyti“ jau tenai, nu, i taip jau visų neatiduodi, bo tas darbas sunkus, tas menkas malūnas, nepragyvensi iš to atlyginimo, tai sukombinuoja i sau an duonos – ten šiaip taip, nu, i gyvenam. O žmonėms neįtiks – pradėjo skusti miškiniam, kad jau i šitas negeras malūnininkas. Nu, o žmonės jau vežė tada i Sibirą labai, tai žmonės visi ir iš toli, tų malūnų nebuvo, tai važiuodavo čia, po savaitei stovėjo, laukė, kad tik susimalti. Taip grūdų vežtis neduoda, miltus leidžia vežtis i Sibirą, o grūdų – ne, nu tai kiekvienas nori susimalti, nežino katrą veš, nu, tai laukė i malėsi. Tai paskiau jau mano vyras sako kaimynui, sako: aš malsiu dieną i malsiu an kvitų, o naktį, sako, eik tu malti žmonėms, kad daugiau sumalt. Žmonės laukia, tai reikia dieną naktį dirbti, o pats nepajėgė. Nu, i atėjo tas kaimynas naktį. Vieną naktį malė, kitą naktį malė – i paskiau vėl atėjo. Jau gulėjom, atėjo, sako – ne, šią naktį negulėkit namie. Sako – girdėjau ten toks Aleksonių kaimynas šitiems, kaip vadina, banditam skundė, kad tu labai lupikauni, per daug iš žmonių, tai jie pasakė – gana, vieną išvijom, kitą, o daugiau nevysim, jau, sako, baigta bus, sako, nereiks nieko, tai sakom: tai kur dabar mums su vaikais eit naktį, bet nespėjom – dar tas žmogus sėdėjo ten an suolo, šnekėjo, jau i langą – bar, bar, bar, bar, bar – beldžia. Atidarau duris – su padvodom atvažiavę, ginkluoti. I viską paėmė – buvo bekonas, tai, sako, duok kirvį eisim bekoną užlupt, padaviau kirvį, nuėjo bekoną užmušė, paskiau duok maišą, čia buvo

kambariai nesutvarkyti, grūdų an grindų pripilta, grūdus susėmė. I drabužius paėmė, aš turėjau batus nusipirkusi, o kur tie, sako, batai, kur nusipirkai, viskas išpasakota, padaviau tuos batus i batus paėmė, viską paėmė. I vaikai dar maži, vartosi an lovos i net juokinga, kaip pats vaikas dainą sukuria, sako: „A mūs viską paėmė, a mūs viską paėmė, tiktai antis plaukioja ...“ Nu sėdžiu i galvoju, katrą dabar pirmą šaus – ar mane, ar vyrą, ar vaikus – jau kaip negyva sėdžiu. Viską jau paėmė, i atėjo tas jau jų vyresnis vadas, o tas ne iš toli, pažįstamas, i vardą žinau, su barzda toks – Klimašauskas Stasys. Tai mano vyras sako: „Stasy, už ką dabar jūs mus baudžiat? Juk mes nei politikoj, nei mes su valdžia, niekur mes, sako, nepriklausom, mes iš kitur atvežti buvom, bet mes ne rusai kokie.“ „A tai, – sako, – atsiprašom, nu, sako, žmonėm šitiem neįtiko niekas i neįtiks, tiktai jūs per tris dienas išeikit iš čia, paliekam gyvus, o mes tą malūną padegsim.“ Nu i išvažiavo, išvažiavo jie, nubėgu į tvartą pažiūrėt – tvartas atdaras, da karvė yra, matau duobėj bulvių yra, jau bado tokio vis tiek nebus. Bet vėl atbėga jau iš tos pusės, kaip jie nuvažiavo, su prožektoriu pašvietė – kas čia

*Viktorija Stankevičiūtė – Rudaitienė šulinio neturi,
todėl vandenį semia iš Straujos upelio 2007 m.*

vaikščioja? Sakau čia aš – Rudaitienė. Tai sako – mes nutarėm, kad jūs nekalti, kaip gyvenot, taip i gyvenkit. I sako – niekam nieko nesakykit. I paliko. Atėjau, vyrui sakau – paliko gyvent, nu, i an rytojaus jis vėl pradėjo malti, i viskas. Bet paskiau tas malūnas, jau senas, pagedo, valdžia neremontuoja, o šitie partizanai ateina, užsako – tai penkis centnerius padaryk, tai kiti atėjo – vėl jiems kokius du centnerius padaryk, o padaryk tu čia po kruopukę! Reikia su valdžia atsiskaityti – niekaip neišeina. Paskiau vyras paėmė, pagadino visai tą malūną, kad ten jau nemožnėtų nei pataisyti. Taip i liko. Tada atvažiavo komisija iš Varėnos jau, pažiūrėjo, kad jau čia neapsimoka nieko – i namas senas, i viskas – i paliko malkos kaina parduo. Nu, i pigia kaina mes nusipirkom, i persistatėm, paremontavom, i dabar jau penkiasdešimt metų daugiau, kaip gyvenam. Vyras numirė, o aš jau su vaikais, su anūkais, i baigiasi gyvenimas – va kokia istorija.

Nu, gyvuliam grūdus visokius, miežius ten visokius jis malda-vo. Tų tada grikių nebuvo. Nu, tai sumaltų, žinoma, sumaltų, bet taip, sako, razavai, ten nei pikliavojo, nei nenuluptų lukštų, nei nieko, čia tik miltus malė, o jau ta kruopalnia nedyrbo, nu ten tokios kaip tarkos buvo, stovėjo tokia mašina, kur kruopas daro... Girnų akmenys buvo ne didesni kaip tas stalias, apvalūs, nu jėga tai buvo, ant vandens, čia upė i čia prūdas buvo, ten buvo tiltas i užtvanka. Užstato – vandens prirenka jau daug, o paskiau jau toks lovys, toks lentinis ratas, o malūne irgi – iškelia, paleidžia vandenį ant to rato, tas vanduo krito ant to rato i tą ratą suko šitaip. O paskiau čia stovi kiti tokie instrumentai, tas ratas kitus suka, šitaip i tą akmenį suka. Viskas buvo mediniai: didelis ratas, i tas suka su mediniais dantim tokiais, tie dantys tokią špulę, senovinis buvo, o tas ratas didelis, padarytas ant didelio storo rąsto... Aš padėdavau dirbt, kad ten nesunku. O ten siena buvo, sienoj buvo padaryti tokie jau užkišti kamščiai i tokia lota, tai kaip atkiši i ten kaip nori: kad greičiau, tai kelias skylės perdedi, daugiau vandens paleidi, ten nureguliuoji. Būdavo, pavaduodavau vyrą, būdavo, nueinu. O ten maišus tai nešiojo – tai laiptais užneša, supila i tokią dėžę i paskiau krato, krato, jie byra tieji grūdai i tą akmenį i mala, o paskiau eina taip žemai vamzdis toks medinis, nu, i per tą vamzdį, žemai maišą pakabina an jo, an galo, i miltai byra i maišą. Dulkių – ne, iš kur tos dulkės, nelabai smarkiai ėjo tas malūnas. Kaip jau vanduo sumažėja, tai net netraukia, tik rudeni, pavasari, kada daug vandens, tai daugiau,

o vasarą, kada sausa, ar žiemą šalčiai, mažai vandens, tai ot, prirenka, prirenka, tai sumala kokius porą, tris centnerius, vėl kokią valandą laukia i vėl... Žuvies buvo, o vėžių kaip buvo, i žuvies, lydekų, – visko buvo prūde. Tai, būdavo, vasarą, kada nori žuvies, tai išleidžia, visą vandenį paleidžia, tai ant to purvyno tik lapatuoja. Tik nuėjai, prisirinkai žuvies, vo! O ten akmeniniai, buvo išmūryta pamūrės, tai plyšiai tokie, tai žiūrėk – tiktai vėžiai lenda, lenda tokie dideli, o dabar nēr vėžių. Nu žuvies dabar, upėtakių kai kada pasitaiko, yra kai kokios žuvytės. Dabar tenai, Masališkėj, jau prūdas yra, tai dabar iš tenai, kai paleidžia vandenį iš to prūdo, tai ateina kokia žuvis i čia. Paskui, kada jau malūnas pasibaigė, tada vandenį išleido, i padarēm pievą, i buvo mano pieva sukultūrinta, i ten labai gera žolė buvo – laikiau karvę, priauglį, užteko šieno. O paskiau, kada atėjo Lietuva, kaimynė atėmė iš manęs tą pievą, apgavo matiniką. O čia buvo žydo, juk čia prūdas buvo, čia nebuvo jokio ūkininko žemė, tai paskiau matinykas atvažiavis sako – močiute, aš tau ožką atvešiu pavasarį, atvažiavo vėl paskiau matuot čia tos žemės jau man, tai sakau, o kur ožka tavo, tai sako – pastipo... Vo, i taip i liko... Pečių, viršų, visą iš naujo permūrinom, o apačia tai dar nuo žydo laikų stovi, pečius labai gerai: obuolių pasidžiovyt ar grybų ar išsikept ką nors gerai, i duoną kepiu, kai malūnas ėjo, dabar bandą kepu pečiųun, bulvinę bandą... Trys vaikai, dvi dukterys ir sūnus. Sūnus Klaipėdoj, o dukterys Alytuj. Aš jau nieko nelaikau, o katė – visas turtas.

Užrašyta 2006 metų lapkričio mėnesį.

Užrašė Romas Norkūnas

P.S. Viktorija Rudaitienė – gero ir linksmo būdo moteris, kai ji pasakojo apie matininko ožkelę, tai labai linksmai juokėsi, taip pat ir tada, kai pasakojo, kaip maži jų vaikai dainavo, kai partizanai viską paėmė. Beveik viskas, kas čia užrašyta, yra moters papasakota vienu ypu, man atrodo, jog ne visi išgyvena tokiuose sunkumuose, o tai, kad moteris mokėjo kalbėti ir sutardavo su žmonėmis ir vokiškai, ir rusiškai, ir lenkiškai, matyt, ir padėjo išsaugoti save ir šeimą. Iš buvusio vandens malūno, kur dabar gyvena Viktorija Rudaitienė, yra likęs tik namas, kuris stovi visai šalia Straujos upelės ir tiltelio per ją, o ten, kitame upelės krante anksčiausiai pavasarį pražysta žibutės.

„Visur raikia kytrascis turėc...”

Pasakoja **Zigmas Kindaris**,
gimęs 1936 m. Subartonių vienkiemyje

Tas dzvikūlas būdavo darėm, tai aš dar va sakiau: padarysu rekecij, ką mes darėm kūlius stogam dengc. Rekecys raikia turėc, tai dar va kap elektra, tai oi... Aš nežnau, kuom dar dengs, va mūs muziejų Krėvės, anksčiau jį dengė vejali, palaidnais šiaudais, o dartės nendrėm. Aš moku jų rišč, rišau, mes buvom apdengį ir kluonų, ir tvartų. Svirmas tai visūlaik buvo dengtas lantelėm, o namas – skardu. Tai dar tūkstantis devyni šimtai trisdešim trečias metais ca tėvai atajo an vienkiemio, o paskui kolchozai kap užaj, vėl varė in gyvenvietį, bet mes ca kap likom, likom, ir nesuvarė kaiman, už tai, kad ca Vinco Mickevičiaus Krėvės tėviškė, skaitos, ca turi būc, kap buvo. O, tai mus išgelbėjo Krėvė... Mes, daugiausia tai moteros, pjovėm pjautuvais. Jei nori labai švarių, gražių rugių – aš paauglys jau buvau geras, iki kolchozo atsimenu – kur cik geri rugiai, tai jau tėvas laidzia moteris su pjautuvais, ba kūlių raikia. Kūliai labai gerai daryc an to rekecio. Nematėt to rekecio? Aš va žiemų padarysu, ty toki dancys, ty rėmas yra, tep priekin stovi, ir atneši tų rugių. Mes an maniežo turėjom pasdarį, tai vienas arklį varinėja, ir pėdų atsineši, ir ty inkiši, ir laikai jį visų, o cieį sukas smagiai, rekecys tas, keturios ailios su dancimi – tai labai išmuša varpas, grūdus nuk jų atskiria. Paskui kambli palaidzi, juos biškį už viršūnės turi – išmėtai tuos drabnesnius – in šalinį suvarai tuos kamblius gražai ir dedzi kūlį, tadu susuki ryšį gerų ir insuki tų kūlį, ir an tvarto. Mes, būdavo, nešam ty, an tvarto, vis sukėm tas dzvikūlas, jų buvo ir dzviejų pusių, ir trijų. Oi, kap dengc? Paimi šitų dzvikūlį, aplink šatrelį apsuki ir su kitu vėl susuki ir vėl pakiši, ir vėl tep aini ir aini, ir aini, ir graitai dengias, o an viršaus jau ty paskui – kap anksčiau, žinai, sėjom ir kanapes, linus, tai spalių būdavo – tai geriausia spalių pridedzi, šatrelas drebulines apžievinis suguldai, priřiši vielu – žilviciai tai grait atpūsta, ir tadu spalių, dar akmenų užneša viršun, padaro kepurį, visų kraigų, ir nebėga nigdi, nu kokių dzvidešimc penkis metus gerai indengtas laiko. Storasnes dzvikūlas darai, tai stogas storasnis, viršūnės aina in apacių, o kambliai aina in viršų, ty ovaš susdaro sluoksnius, šatrelas jeigu tankiau sudedzi, tai stogas storasnis būna, ty maždaug keturiasdešim

centimetrų kalc kartį – vienų nok kitos. Aš turu ir pjautuvų, kadu specialiai padarysu dzvikulių, kap bus rugių.

Skiedras pjauc raikia trijų žmonių, gali ir vienas, nu ale kų – pripjauni krūvų, išjūnk ir tadu nešok... pavojingas darbas. Aš va nuk šešiasdešim antrų metų jas pjaunu, daug pavėsinių padariau, ale kad daug ir sudegino, daug nukrito, supuvo – dyrbau eiguliu... Dartės gal skroblių atvežė ar uosį, tai pjaunam, ale kad kietas labai. Iš pušalės irgi drožia... Buvo ir arklinė skiedrinė, aš tai padariau an variklio, aš ca inbetonavau, ca pusė metro gylin tris storus akmenis inmetiau ir inbetonavau, dartės jos man nejuda. Buvo medzinis, tai labai jis vartės visur, o dartės va nustatau, tai ot gerai aina. Sutepu dziržų daugiausia smalu va šituo, iš statybų parsivežiau kadaise, ca va peilis yra, jis laksto smagiai. Su arkliu tai an maniežo buvo padaryta, o jau ca yra ciej dzidziuliai ratai, tai jie skaitos – smagratis, jį elektra cik insuka, ciej du ratai kap insisuka, tai oi kap aina... Ca drebulė, ale oi, kokį dešim metų daugiau, kap aš ca dengis, bet arklys kap ataina, tai jis ca kasos, ca dzviem ailiom dengta. Aš ir pavėsines visųcės dzviem ailiom apdengiu.

Aš nežinau, aš labai ūkinykau, moksluose aš nebuvo linkis. Meistravoc va, daryc kur kų – aš va šituos tvartus visus, kluonų pats statiau, nu mačino ca vaikai, kaimynai, bet jau maistrų neprašiau, pacys statėm. Nu, tai ot, vienas kap statai, aš ana turu lebiotkį tokių aukštų pasdaris, va šitų kluonų, va galų, tai dyrbau vienas, tai kas jis ty, tas rąstas, su lebiotki užtraukc! Ca visur raikia kytrascis turėc, sveikatos ne ciek raikia, ale vis kytrascis.

Kap indyrbc žamė? Dartės va turėjau pasėjis kvietrugių, buvo avižų, cik kombainas nukūlė, ir va išdžiūvo. Jiej an pradalgį suvaro dar šiciej kombainai, ne tuose būnkeriuose, kap anksciau. Sugrebojau va šituo, pagrebalku, nu, ir va suvežam su vaikais, ir aš skubinuos su šituo, kultivatoriu graicau iškultivuoc tų rugienų. Iškultivuoju skersai, paskui už kokį keturų penkių savaitių išilgos, visos piktžolės kap sužalia, tai tadu, va in spalio mėnesį, pabaigoj, apari, ir jos visos, piktžolės, žūsta. O, mano tėvas tep darė nebaščikas. Kitas kaimynas tai duroz aria, tai piktžolas ataria – nu tai kam? O su kultivatoriu gerai, arkliu sunkiau traukc nei kap plūgas kultivatorius, bet žamė labai gerai išsidyrba, žinai, penkios lopos, o kap palaidzi giliai – išpurena gerai. Ca šitų lenkiškų drapakų nuspirkau, bet jis buvo labai tankus, nu siauras, tai aš jį paylginau gal dzvidešim centimetrų, indėjau ašis, tai dar neskiša, o tep va,

*Algirdas Gaidukevičius ir Zigmas Kindaris.
Subartonių kaimo muzikantai prie Z. Kindario kiemo vartų 2000 m.*

jei cik kiek žolė ar kas – ir usikišo. Dar ca labai gerai kultivuoja jis. Ca akėc akėciom ylgas branktas, ca kap akėji akėciom, o ca stilvogė, ca poru arklių dyrbc. Stilvogė – tai ne branktas, an jos kabinas, ca va vienas branktas usikabina vienam arkliu ir kitas ca va. Oi, aš va kap

turėjau porą arklių, tai aš ca va buvau insistatis sėdžynį an šito drapoko, atsisėdu, žinai, pora arklių, kas jiems traukc, tai ne vaikščioj. Lūžta, kap uždziūvį būna, in ca va molis pas mus, bet aš užlaidau ganyklom. Mano arklys kaštonas, o juodas tai to Slaminuko Vitkės...

Akėcias naudoju medzines, man medzinėm gerausia išsiakėja, labai tep pūrto viskų, ne tep, kap gelažinės šliaužia. Gelažinės jos sunkios, jos užlygina, kap sako, bet jau jos neiškutena. Pasdariau dar ana naujutukes, dar ilgesnes, va jau išgręžtos skylės, cik raikia sukalc scipinai gelažiniai. Ca drebulė, visųčės akėcas daros iš drebulės, o va šiciej ava skersinukai – ažuoliniai, tai va keturi jie. Šitas sau padariau, sakau, sukalsiu gal žiemų tuos scipinus, yra jau padaryta scipinai. Aš turu ana ir kalvį, anglių cik raikia, tą anglių, kap kas kūrina katilinėn, tai nusvežu maišelį, paprašai tą anglių, – maišelį ir parsiveži. Ca dūmplės elektrinės, gręžimo staklukes ana turu, labai anūkas myli meistravoc, tai šlifuoju, gelūndu ir pjauscyc va metalu, ir spaustuvai, priekalas va mano menkas, aš neturu gero, bet gerai, išsimušu...

Sėjomaina? Nugi visap, dalaiskim – kur būlbės būna – apmėžta viskas, būlbės, tai po to taikai kviečius ar miežius pirmiausia. Tep raikia. Paskui vėl po miežiais dar kvietrugiai labai gerai dera, po kvietrugiais – avižas, po avižų augini grikius, po grikių lubinus, o po lubino vėl žamė pastaiso. Aš tai anksciau va ca buvau vienų hektarų pasėjis vien dėl mėšlo lubino, jie cik sužaliavo, sužydėjo, aš juos apariau – ot trėšia, geriau kap salietra. Tai mano tėvas nebaščikas, jis, būdavo, lubinus sėdavo cik dėl mėšlo – ir rugiai po jų žiemon. Mėlynus tuos lubinus, dzidziuliai buvo, aparc kap būdavo sunku, kad juos perkūnas! Aš tai volu va tuoj privoluoju, maždaug žinau, in kur ais arc, juos sulaužai, ir guli jie tep, ir tadui apari tep gražiai. Volas paio, raikia naujo, labai gerai, oi, kap pasėji ir privoluoji, raikia drebulės paieškoc. Dar nebuvo Lietuvos – aš jį pasdariau, virš dzviej metrų ylgio, jis ne per langvas, va ca pasdedu sėdžynį ir acisėdu. Su vienu arkliu viskų voluoju. Grikių tai ne, raikia aparc grikliai, tai geriausia, negiliai. sėjom grikius ir anksciau, sėjom miežius, avižas, kvietrugius, rugius. Rugius šiemet sėjau vėlai, dešimtų spalio, bet va gražiai sudzygo. Anais metais dar žyrnių buvau pasėjis, ale kap prisejo šienauc, jie gi išgulė. Žinai, žyrniai kap nuauga, kokių dzviejų, trijų metrų ylgio tos virkščios, nu tai – dalgi. Lubinų sėjau šiemet, menki buvo šiemet lubinai. Jau jei kur kokis va tas, kap mes vadinam, šaknynas, tai lubinas

išdegina gal ar kas ty būna. Jis baltai žydzi, šienauņu su kombainu, ne žalias jisai, jau nunoksta in rudenį. Ir grikliai. Grikliaus imam va jau, kap šalnos prasdeda, jie gi žydzi ir žydzi, cieji grikliai, spalio mėnesį jie dar žydėjo, labai bitės aina an jų. Turu va penkis krūmus bitių, oi medaus gražaus prinešė šiemet, ca aplinkui buvo visur daug griklių, du kart sukau.

Aš cik turu technikos – grabalkų išvarcyc turu, šienapjovį arklinį. Bet aš irgi darts vienų arklių paslikau. Laikiau vis porų, kap dar eiguliuavau, du tūkstančiai antrais išėjau. Mes turėjom kuliamų, aš dar ir dar turu kuliamų ir arpų turu. Arklinė kuliama, va toji kuliama mano, ca gryna kuliama mašina. Ty išaina rugiai, ty škyvelis yr, tai norėjau jų pasdaryc an elektros, bet pagalvojau: kap pjauc – nupjauk, tai kiek žmonių reikia kad kūlc paskui. O kombainas atai, nupjovė ir iškūlė. Su pjautuvais pjovė, bet ir su dalgi gali šienauc. Anksciau ir pjovėm, o moteros ėmė iš po pradalgio. Jei jvas dzidelis – ir avižas ėmė iš po pradalgio ir rišo pėdus, ir statė tuose kūgeliuose. Ca lenkiška šienapjovė, „ožio“ ratai, viliuko, kap vadzina, va dišlius cenai, ca branktas yra ir stilvogė an dzviejų arklių, priekin ir ratukas yra – labai gerai, ir langviau aina. Va mes visų Kalnynų bulvojus šienavom, vienas arklys aina vienon pusėn, kitas kiton pusėn – nieko, nelabai sunku arkliam. Va tas ratukas labai gerai, kici neturi – visų šienapjovį tadu arkliai laiko sprandu, o tep aina gražiai. Ca va irgi gerai šitas varcytuvas, atsisėdzi ir važuoji, nu arklys nukaista, sunku. Visa an arklių. Va pagrabalka, labai gera, aštuonis šimtus rubliais dar mokėjau, pirma visiem daviau, o dar neduodu, tai tų sugadzina, tai tų. Ca grynai rusiška, gera. Atsisėdzi sau, kojų cik spėk spaudzyc! Aš rikėsa suvarau, žinai, va kap plotas būna nušienauta – viena rikė, kita, kokios keturios penkios rikės išaina an ploto. Tokios linijos, ir ty išmeci, vienų, kitų ir sukies, ir sukies aplinkui, ir aini tep per visų. Kur gi nenusbosta. Kojas pakerta, žinai, spaudai, spaudai, o paskiau, kap jau išdziūsta jos, tai suvarai su šituoji paciu pagrebalki in krūvas ir tadų atvažuoji su arkliu, su vežimu. Ca viržėc krūkas tokis, užmeci an šitų leiterių, mano leiteriai keturių metrų ylgio, labai gerai ir mažai raikščių reikia. Jis va tep va paskelia, ir už šitos šatros surišai. Bet aš darts ne šitep darau šitų vežimų, aš va ca indedu aukštas rūčkas an vežimo ir turu umisnas šatrelas pasdaris. Ca leiteriai ilgi ir ca skersai pasdaris šatrelių sudėc, o ca virvėm išpinu, tokį paaukščinimų pada-

rau, tai anūkai inlipa du vežiman ir mina. Nei man dar šatros tos nerai-
kia – ar šienų, ar šaudus dar tep vežu. Ca tai leiterukai šiciej mažasni.
An tvarto stogeliai toki, tai ty dures, labai dēc gerai viską, atvažavai
va su vežimu iš šono, ty priima kitas, daugiausia šaudus, kloc labai
gerai, neraikia nešoc, ty skylės yra tvartuose padaryta, nešunta visai,
ty dūrelės yra lubose, atsidaro.

Ca vagoc plūgas, būlbēm arba daržovēm. Aš ataru būlbes su
kitu plūgu, aš turu plūgus tris. Sutečiau, kad nerūdzyt, ba tep pavasari,
žinai, jis aprūdzyja, paskui žamēn kiši, kol tu jį nuvalai, ari, ari, raikia
kur žvyro, tai aš cik baigiu arc ir sutepu, mygom su šepeciu ištrinu
visų. Pas Slaminį yra dzvivagis plūgas ir kasamoji. Aš turėjau, aš par-
daviau. Jų pusė žamēn lieka, paskui kap raikia bulbiena toj arc, jau
raikia vėl dzvi trys moteros šaukc, kad rinkt. Neišima gerai, jy pras-
ciausia kasama, jų dargi visi metė. Va šitos lenkiškos, kur krato dzvi
vagas iš rozo, o, toj gera. Kap aria su kasamu būlbes, aina moteros
dzvi iš paskos, tai vienan kašikan drabnas, kitan dzidelas renka.

Ca šliūžas aš vadzinu, mažutukės rogutės tokios. Nu va, aš uždedu
ca rąstų, mes miškan arkliais kadaise traukēm rąstus, tai ca kas nemoka,
tai neužris. Permecį ir va paskui indedzi lenciūgo kylpon kitų kylpų, ir
va krūkas yra, užkiši, ir jis užsispaudžia – ir viskas, ir arklis traukia. Ca
daugiausia kamblių taikai uždēc. Kiek galima dedzi, kad būt kuo daugiau
an šitų roguitių, ir tadu va, parvažavis tai ciktais, ava raz – ir jis atsilaido.
Pats sugalvojau. Aš daugiausia laužtuvų turu, tai paėmei, cik pastūmei
su laužtuvu, ir nukrito. Ca labai gerai. Aik an vežimo ar an rogių užkelk,
o kap ca va jis žemai, šitas šliūžas, tai kas gi ca užsikelc!

Va dar aglinių straigų turu, jau treci metai, vis raikia išpync ir
nēr kadu. Ana tų sodybų sūnu išpyniau trisdešim keturis arus. Nieko,
nesunku jom pync, kur stora – patašai biškį. Va aš aštuonis vežimus
parsivežis, aš samdau vis jom paruošč – dzvidešim litų duodu už
vežimų. Neraikia labai aukštos, in dzvidešim penkis metus laiko. Jei
nužievta, tai dar ilgiau laiko. Aš visus ažuolinius stulpus dėjau, o
šatras eglines, – jos gerai laiko.

Tai dar va kryžių noru padaryc – va, ažuolinis, išpjauta viskas,
raikia cik padaryc. Aš dariau juos, prie kapų mano du padaryta, dar va
an sankryžos mano pastacyta kryžius, Samūniškių kaiman.

„Tēvų sušaudė, paskui – du brolius”

Pasakoja **Petras Prieskienis**,

gimęs 1927 m. Ryliškiuose, gyvena Subartonių kaime

...Mes iš Ryliškių – ca in tas pievas, nu sudegyta mūs sodyba, keturiasdešim kecvirtais rusai mus sudegino, tadu tėvų nušavė, sodybų sudegino... Nu mūs skaitės Pabaliniai, ty kap tos pievos aina, kultūrinės pievos dar padaryta, o anksciau tai tokios buvo pelkės, tai pavadzino vis – katriej priek tų pievų ty gyveno – tai pabaliniai, nu Pabalys sako...

Iš vaikystės ligi šašolikos metų karves ganiau pas dėdes, tai, būdavo karvėm pancius vėjau. Iš šitų liepinų aš net navet ir nematiau, cik girdėc girdėjau, kad liepų pluoštų, skaitos, veja, būdavo, anksciau trumpus, girdėjau – tai pancius arkliam vijo, supancioc, kap ganė arklius. O kokio storio nori! Nori storasnės, raikia po daugiau laisc, bet vis ciek jas raikia tep suplėšyc. Bile kam, gali ir vadelėm būc, gali pastarankos, jy gi drūta. Pastarankos, nu, kur prideda prieg pavalkų ar prieg šlejos ir užkabina už brankto, tysia tuom, sciprios turi būc.

...Mano ir mezgėja, ir audėja, nu jy siuvinėc – prisiuvinėjus novalačkų, visko, ir nat Rosijon. Aldona Adelė Navagruckaitė, iš Ryliškių. Irgi sušaudė tadu keturiasdešim ketcvirtais, kap degino, jos brolį ir tėvų, kitas brolis pabėgo... Nu kap išvežė mani, tai jy liko, jy laukės, jau vyrausias sūnus gimė tais metais, o aš papuoliau dar ty tris metus kalėjiman, tai iš kalėjimo kap išajau, tai tadu jau aš parašiau laiškų, ir jy atvažavo. Atvažavo, bet jy rusų kalbos nemokėjo, būt neatvažavus, ale ca tepgi vaikų vežė tokis Sasnauskas iš Kurmiškių, dar va Merkinėn gyvena tokis Kostas Sasnauskas...

...Nu va ėgliaus krūkelis, tai toki drūtesni, raikia paieškoc, kur va tokis ciesenis, nekraivas, o sudūrc, tai mazgų jei megsi, tai negražu bus, ale raikia tep vienas kitan ir kap susuksi, susispaus ir jos laikisis, jos jau neištruks. Dar va parodzysu, kap pradėc vyc, o liepų tai aš girdėjau – kad, sako, jos ir drūtos...

...Aš kašikus pinu iš to šniūro, jis labai drūtas. Anksciau pynėm – žilviai buvo, krūmai toki, rykštės, paskui šaknis, iš šaknų, pušies šaknų, aglės šaknis kasėm miški, dar šaknis tas skaldai, oi, dar visko, iš šaudų dar mokėjau aš pync – tos sėtuvės sėc. Anksciau, kap rankom

gi sėjo, ty šaudų deda, kūlio šaudų, ne toki šaudai kad būt, bet kūliai – tai ir šepeciai toki dzideli buvo, tai išsukuoja, iškreca – tais šaudais gi dengė stogus ankscau. Nu tai tadu tų šaudų tokių sruogelį paima, deda tep ir priskaldo iš lazdyno tokių struscių, išskuta, nu, ir ty deda šaudų, ir ca šituoį vis, nelyginanc kap skrybelį. Aš ir skrybelį moku nupync iš šaudų, raikia paskui susiūc, pynį pini gal iš dzvylikos šaudų, rodos, pynė placi, būna pynė platesnė kap pirštas, nu ir paskui dedzi ir rankom susiuvi siūlu, anksčiau viskas raikėj pasdaryc.

...Dar raikia susukc va šitep, o, taigi jy kitap neslaikis suvyta, o dar va – vėl padarysim tep, atvirkščiai. Jei buvo šitos raikštukės in ca sukta, tai dar raikia va šitep, in kitų pusį, atvirkščiai... Nu o kap kanapių, tai tas pluoštas būna, nu, va tokis, dar ir ilgesnis, nu tai jas jau išmina, pircin kūrina, išmina, ty mintuvai toki buvo, jas sutraiškina, sutraiškina, paskui tuos spalius išbruka, nu, ir būna vienas pluoštas tadu. Tadų tų pluoštų, tų saujų, saujom tokiom, saujas tep susuka, gražiai sudeda moteros, kap mina, nu, ir tadu – už cveko kokio, sienon cvekų insikala ir va pacių viršūnį ima jau ty užmezga, nu, ir tadu va iš ca pradeda sukc, iš kito galo. Tai kokio tau storumo raikia, tai ciek an krūkelio suvyniojai, tadu vėl ca rankom išlaidzi teva, kad tos virvukės būt visos vienodo storio maždaug, taigi graži virvė tadu bus, ir vėl tadu suki, sumatoji, kol priveji pylnų krūkelį. Nu, tadų suveji, iš dzviejų raikštukių suveji. Ir vėl tadų an krūkelių priveji ir in tų raikštukų dadi, ir vėl – ir tu gali kilometrų sukc – dadūrei, ty tep iššerpėtojai tuos galus, suduri, nu, ir paskui tas virvukes jau, kų būna iš dzviej, suki vėl. Pirmiausia pusiau susuki, paskui dar tracų inveji, jei dar nori, gali ir kecvirtų invyc – tadų bus gražasnė virvė nat. Ca prastas dalykas, traca kap raikia invyc, tai jau raikia dancimi, ty raikia pirštais tep išsukc, kad pasdaryt tokis plyšys, kad jy būt lygi ir toį tracia inlyst tan tarpan.

...daug aš ko galiu parodzyt, dar va nekotukį turu, aš ir dzidelas niekocas dariau, mėsai sūdzyc. O ca va padariau tokių, nu, va – anksčiau kap būdavo namuose būlbes tarkavo. Dar ir dzidesnį padaro, tai sudeda – mėsmalių tai nebuvo malc mėsai, ale tokio plocio kap peilis būna padaryta ir ca per vidurį būna kotukas pridėta, o ca aštrai išgelūsta, ir va paimi rankenų. Mėsų gabalais dzidesniais supjausto, supjausto peiliais ir tadų – tokion niekotukėn, ir va šituoį tep susmulkina, susmulkina, ir tadui dešras kemša. Nu peilis, kalviai, būdavo, padarydavo tokius... Drebulės gerausia – jy ir neskyła. Mėsai

aš padaris lovį – dzidelis, ir ažaran kur, tai žinai kad... Va an varžtų galuose paimta, kad netrukt, o ca va... Kiaulį dzviej šimtų kilų paskerdzi, tai dar nepylnas būna. O šitas išskaptuoc, tai aš kap turėjau, tai benzopjūklų inpjastau, bet cik kad neperpjautai, nepadarytai skylės, ir tadu kirviu iškapoji, paskui ty buvo tokia kap kirvis, cik kirvis skaitos – šitep, o ty – šitep, tokia apvali – vedzega, ir tuoj vedzegu. Turėjau ir vedzegų, bet svotu atdaviau.

...Ca tokios lantos, skaitos, mėžč ar tep va kokis daiktas parvežč, o jau šienų, tai yra ana mano ilgi padaryta, gal koki arci keturų metrų, ir tadu vežimų išlaidzi ir šienų veži. Kap mes ca Dzūkijoj tai sakom – leiteriai, cik ca, skaitos, šienų vežč ar šaudam leiteriai, o kap kas tai jau ca vadzina – lantos. O ty leiteriai. Aš moku ir su lanku, o ca va cik šleja, ir canais va in šitas prisriša toki dziržukai, ca prisiseiga už šitų pastarankų, už pastarankų užsikabina branktas – o ir viskas. Nu o ca šienų viržec kablys, per jį langviai labai aina virvė, šatra būna, ir ca va pririšta in leiterius, nu ca iš smalėko padarau, ir ca virvė, tai kap priviržėsi – tai piršto neužkiši, tep kap susispaudza, jei kur toli važuoc su šienų. Šleja. Dar jau neturu pavalkų, dzvejis pavalkus turėjau, tai pavalkai galima ir su lanku, o jei be lanko, tai in aivas ir pririši pastarankas, ir tas pats kap šlejom.

...Va dar škliūmpes aš moku daryc. O ca odu apsikala, galima va, kap būna seni čebatai, padai jau susnešojį, aulai geri, tai aulus nuardai ir apkali čebatai. Tai būdavo Smetonos laikais dar kap vadzinam. Dar tai abi kiek tai romatas, o anksciau nebuvo romato, tai cik visas blogumas, kadu sniego būna – sniegas limpa, va nat, kap per sniegų aini šviežių, tai nat va šitep, tai stukteri, nubyra, vėl aini. O kap pašalį, tai kap vilokan kojai šilta. Kalė, tai ty iš skūros toki. Nu ca skaitos peredkas – o ca va kulnas insiauc. O jau jei nori kur žiemų snieguosa, tai tadu an čebatų aulų kala, gerų čebatų tai ne, bet jau kur susnešoja. Škliūmpės juodalksnio ca. Kali, skūrų uždėjai ir ca va šituos kraštukus kali cvekais ir dedzi dar reikvų, iš odos išpjauini nelyginanc tokių reikvelį ir dedzi an to dar, ir kali, ne cvekuciais ale skobom, tokios nu va – viela, scipraus drato. Pirmiausia tai aptempi ir kokiais medziniais prikali. Pas mani yla buvo, ylu per tų padarai skylukį, nu ir tadu šitų skabų prikali, ir tadu prispaudzia ty viskų, tai nei vanduo neis – braidziok, ir tavo koja sausa bus, cik intėpc raikia... Ca kvėpuoja koja tavo ir labai sveika, nat jaunimas ajo an šokių su tokiom. Mergaitėm tai

tokias basanoškes padaro jau gražai, ne šitep, padaro tokį kulnukų jau ca. O vyrai tai daugiausia čebatus apkala va an šitokių, tai kap sutrapsės molio aslon ton...

...Ca molio biskį sumušiau – grendzymas. Kap sumušč aš parodzysiu. Padarei tokių kūlį, aš kap grendzymų mušau, tai va tokiu, nu – kūlė... Va vištos atbėgo. Aš kaulus gurinu tankiai, tai kap stuksiu, tai jos atlakia, putiulės, geros... Pirmiausia tai su smailu – tai tas molis ir išsimynko biskį, ir susgrūda, o paskui jau tadu lyginu, lyginu. Šituo lygini, dar papili biskį smėlio balto, kad nelipt in kultuvį molis, ir išlygini, padarai, kap nori, ovaš sluoksnis raikia dēc, matai – jei plonas labai sluoksnis, jis gali išyrc... Dargi ar „kombainų“ matei tų smetanskų javam kūlc? Ir arpų? Arpų tai atdaviau, su švogeru buvo atvažavus Gegužienės duktė, tai aš jai adaviau. O va ca „kombainas“, su lankeliais, turi sukcis. Nu o arpas... Kap iškuli, va ca – skabos, ca lotukį inkiši, o ca uždedzi paklotes, o ty grūdai cieį sušluoci. Dar pataikai, kad būt vėjukas iš ty, priešais, tai tadu paimi, semi tuoj, nu, vėcyklė vadzinas. Atsisėdzi an taburetkės, šaudai nugrebota, grabstai nugrebota jau kur dzidesni, cik likį pelai ir grūdai, nu ir tadu semi tuoj, tai pirmuciniai grūdai lakia tai stambiausi ir labai toki gražūs grūdai, nu, o paskui ty menkesni, nu tai tuos menkesnius, būdavo, kap anksciau tai kiaulēm mala, arkliam davė. Jau arpas, skaitos. Nebuvo šitų arpų, jau mano pomecin atsirado jos, ir mašinos kuliamos atsirado mano pomecin, o anksciau taigi nebuvo. Ir gyynos buvo, dar gyrom raikėjo ir akmenio. Ištašo, akmenį tų skaldo, kaltukai toki buvo, ir kaltukais tais. Nu parenka akmenį, katris galima, netrupa, bet jis skyła.

...Šūlinį pats išsikasiau, vamzdžius išlėjau – ca aštuoni vamzdžiai sudėta. Tai kap sau išsikasiau, tai ca tokis, jis kalvis buvo, irgi Prieskienis, o jo buvo gal šeši vamzdžiai, tai sako – dar du vamzdžius dadėsim, biskį patrauksim daugiau in pirkių, in kalnukų ir, sako, bus vandenio. Aš neturu jokių įrankių specialisto, cik kastuvas. Aš ty kasu, o ca raikia traukyc smėlis, nu, ir viskas, tai mes iškasēm. Tai žinai kiek? Dzvidešimc keturis vamzdžius sulaidom, metrinius. Kasc, kasc, kasc, kasc – nēr, buvo pasrodį biskį vanduo, bet pernacc tai gal nei kibiro. Tai sakau – aš atsisakau. Bet kas ais an mano darbo. Nat paskabino vamzdžiai – gal keturi ar penki nuvej, o ca gal kokį in aštuoniolika liko paskory – pavoįynga. Tai kiek mes ir rąstų pridėjom, ir traktorų vikšrinį su plūgais užvarēm viršun – ne.

Paskui sakau kalvėn – padaryk tokį kablį, tai padarau tokias stoikelas tris ir an vamzdžio ty, kur nuvejy, ir po šitais parėmiau. Nu, tai raikia išgramdžyc žamė, ir tadu smuks jau. Tai aš išgramdiau, išgramdiau su tuom kabliu ir paskui... paskui paėmiau kirveliu išmušiau vienų, kitų ir tracų, išmušiau tų stoikų, tai kap jos lėkė! O aš an liesvų buvau, liesvos tai padaryta iš virvių ir va – kas ciek pagalaiciai toki užnerta, o paskui ty galan, an viršaus, tai ylgas pagalys ir in ty pririšta virvė, ir an trūbos viršaus ty padedzi ir kopi – iškopc, inkopc. O tep traukia žamį – virvi trauko žamį. Kibiran pridedzi, žanklų duodzi, o jis an viršaus traukia ir pila ty krūvon. Tai kap lėkė tos visos trūbos, o aš ty buvau – tai man, ir dar... ausiu negirdziu visai, ir ausį vienų užgulė, tai aš nežnau kap... man atrodo tep, kap koku raketu mani in viršų šavė! Lėkiau, tai paskui aš atsipeikėjau, o jis klausia, sako: Petrai, ar dar gyvas? O aš an tų virvių stoviu. Išlipau, bet jau aš nepanašus in žmogų, ot buvo...

...Skaldzyta, ažuolas labai skyla ir labai lygiai skyla. Kap kur tai net darau in keturis, šituoį va kirviu, cik ne vienu kirviu, padarau klynų ažuolinį. Klynų varai, du kirvius varai – ir trūksta. Tai tokių va ažuolų buvo išvirtusių senų, tai aš ir skaldau ca. Net va kur buvo storų aglinių šitų šakų, tai ir šitų skaldau daug – skyla gerai. O smalėkas – aš kap miški dyrbau, tai kap kadu būna randzi smalėko, per kokius tris metrus vien smalėkas – nu tai jau aš išpjaunu tų smalėkų ir – namo. Tai stulpėlių va daug yra smalėko, gal dukart perpyniau tvorų, o šicieį stulpėliai dar laikos, smėlin jieį graicau pūsta, o ca tai daugiausia nupūsta va pagal žamės, kur orų gauna, o ty giliau, perkūnas žino, kiek jieį laiko, o smalėkas tai nesupus nigdi... Mes vadinam straigais. Jei nuskustos aglės šakos, tai jieį gali ir penkiasdešim metų laikyc. Trys lotos dedas, ir išpini: pakol žalios šakos, tai jos gerai pync, jau kap išdzūvį, tai jos tankiai lūžta. O ca šitos lotos tai yra drūciausios drebulės. Drebulės, jei jy apskusta, tai jy beveik tep kap ir ažuolas, o jei an žamės gulės – nakadu supus. O va pušinė, skaitos kvoja, kap mes vadinam, supūsta tai labai greitai, ilgai nelaiko. Aglės dar ilgiau laiko šitos lotos... Nu, ir va, labai gerai tvoros nugi: man va, kap anksčiau laikiau gyvulius, ir arklį turėjau, karvį – aš ir žiemų palaidziu juos, taigi man niekur neišais, ataiį in šūlinį, atsigirė, arklys pašokinėjo... Nieko nelaikau dartės, va vištukės yra, ir viskas. Jau gal koki keturi metai, žamės tris hektarus persikėliau iš Ryliškių, mes du, brolis vyrausias buvo ir aš, jauniausias, o du viduriniai buvo partizanuose,

tai žuvo, tėvų sušaudė, paskui du brolius, abudu keturiasdešim šeštais metais, o keturiasdešim aštuntais išvežė mani... Būrys – ca buvo, šito Vanago gal jieį skaitės, Vanagas tai buvo visos apskrities, o būrys tai – Lakštutis. Slapyvardės jų buvo: vienas – Povas, kitas – Liūtas, ca va an Merkinės kalnelio, ca palaidoci broliai Juozas ir Vikcus, tai ty jau dar inrašyta, šitas Kaupinis buvo, inrašytas vienas Ažuolas, kitas Klevas... Atgavom nepriklausomybę, jau šašolikta vasario buvo, aš per televizorų pažūrėjau – sodzino seimūnai medelius, Vylniun. Nu, tai pažūrėjau, ainu, sakau, miškan, o šašolikta vasario, va kap dar buvo – nei sniego nieko, šilta. Paėmiau kastuvų, nuvejau miškelin, sakau parsinešu ažuolukų ir aš pasodzysu, sakau, broliam abiem. Tai ca ir klevas yra, ir uosis yra, tai tėvu – ažuolų pasakiau, ba buvo labai sciprus, cik vienu koju, bet jau sciprumo tai rankosa buvo, o broliam tai vienam uosį, kitam klevų, ir prigijo, žiemos laiki. Neraikėjo toli jieškoc, prieg savo arų, bet labai gražus, tai aš parnešiau, tai dar va jau jam bus gal sepcyniolika metų, jau per dvejis metus gilių buvo, šuomet nebuvo gilių... O šuomet mano anūkas, (nu, tai jo sesuo Anglijon, buvo pernai parvažavus, tai jis sesers vaikų krikščino – ca parvežė, tai Merkinės bažnyčion krikščino), tai dar jis pasodzino ažuolų, mano anūkas, o jau tam proanūkiu...

*Užrašė **Romas Norkūnas**
Užrašyta 2006 metų lapkričio mėnesį.*

Žinau, kad esu totorė

Pasakoja **Liucija Milkamanavičiūtė – Gaidukevičienė**, gimusi 1949 m. Aukštadvaryje. Vidurinę baigė Butrimonyse. Buvo ištekJusi už totoriaus karininko, mediko. 1991 metais ištekJo už lietuvio. Gyvena Subartonyse. Jos prosenelė, senelė ir mama buvo ištekJusios už totorių. Šeima save kildina iš Krymo totorių.

Vyro tėvas juozas Gaidukevičius, pravarde Juozalio, gimęs 1903 metais, šiuos namus statė, ketindamas nuomoti visuomenės reikmėms – mokyklai. Pats tėvas gražiai dainavo, mėgo krėsti išdaigas. Mirė 1996 metais per savo gimtadienį... Sūnus prisimena, kaip tėvas pasakojo, kad eidami ganyti karvių vaikai nešėsi maisto, o Vinculis (Krėvė) nešdavosi knygas. Namas, kur dabar muziejus, yra ne tas, kuriame gyveno Krėvės tėvai. Tas namas neišliko. Buvęs labai panašus į šį, kurį apie 1956 – 1957 metus atvežė iš Marcinkonių. O apie Grainio liepą – teisybė. Tiesa, kad pas Mickevičius būdavo sukviečiami žmonės. Jie pasakodavę savo prisiminimus, legendas, nutikimus, o Vincas nebendraudavęs, tik sėdėdavęs tyliai kamputyje ir viską užrašinėdavęs. Mickevičių pavardė jau išnykusi Subartonyse. Tėvai jau vėliau gyvenę biednai, bet sūnus, sugrįžęs iš Baku, rodė ypatingą pagarbą tėvui, pasisveikindamas visada pabučiuodavo ranką...

Gaidukevičių namuose maždaug iki 1957 metų buvo mokykla, vėliau kino salė, klubas. Dabar – totorių muziejus. Eksponatai – grafo Kulikausko dvaro lentynėlė, gaminta 1928 metais, keturių kibirų talpos virdulys, kiti namų apyvokos rakandai. Taip pat senutės Ščiuckienės iš Butrimonių stropiai slepiant ir bijant išsaugotas koranas (maldynas), siuviniai iš Krymo. Moteriška apranga paskolinta Krymo totorių. Kai nutarėme, kad bus čia muziejus, važiavau į Krymą, Simferopolyje mokiausi siuvinėjimo paslapčių. Visokių rankdarbių išmokė ir mama, bet siuvinėti – ne. Totoriai net vyrai mokėjo siuvinėti, jie išpuošdavo balnus aukso siūlais, brangakmeniais. Dabar akmenys keičiami bižuterija. Totoriai nevartoja alkoholio, todėl muziejuje svečiai vaišinami tik arbata.

Užrašė Onutė Drobelenė

*Liucija, Vladas ir Ernestas Gaidukevičiai, savo sodybos kieme,
Kaimo šventės metu svečius vaišina arbata, 2007 m.*

Gelovinėje žydi marijonas

Tolimame Gelovinės vienkiemyje, Stefanijos Ciūnienės darželyje, pražydo marijonas. Aukštoka stipriai kvepianti gėlė, karpytais lapais, ryškiai baltais žiedais. Marijonas! Labai giria tą marijoną Stefanija Ciūnienė, labai godoja. Daug jų, ir čia auga, ir čia, patys pasisėja, kai visi sužydės, bus labai gražu. Ir žydės jie iki rudens, ir neturi jie kito vardo – tik marijonai. Tai kas gi čia gali būti? Aišku, kad graižaziedis, šiek tiek panašus į baltagalvę, bet kodėl toks iškilmingas vardas? Įdomiausia kad jokie gėlių atlasai, jokie akademiniai leidiniai ir netgi tradicinių gėlių aprašymai marijono nemini. Ir net Eugenija Šimkūnaitė, išvardinusi 20 tikrai tradicinių darželio gėlių, marijono vardo neužrašė. Rumšiškių liaudies buities muziejaus etnografė Gražina Žumbakienė, išsamiai aprašanti Kaišiadorių krašto gėlių darželius, marijono irgi nemini. Bet Gelovinės vienkiemyje žydi marijonas, ir kito vardo neturi... Pamažu paaiškėja, kad čia negali būti niekas kitas, tik vaistinis skaistenis – senovinė dzūkiskų darželių gėlė, artima skydinio ir balzaminio skaistenio giminaitė. Šalia šitų marijonų žydėdavo kadaise dar viena graižaziedė – vienametė šiušėlė, bet dabar jau tiktai ganyklose ar apleistuose dirvonuose ją bepamatysi. Sulaukėjo. O vaistinis skaistenis išliko žmogaus globojamas. Būtent čia, Gelovinės vienkiemyje. O kas dar šičia džiugina akį?

Labai gražios senos kalninės guobos. Iš visų pusių supa jos vienkiemį. Prie Gelovinės upelio auga ir skroblai, ir ažuolai, iš karto matyti, kad čia kitokia, turtingesnė Dzūkija, bet šitokios vešlios guobos veši tiktai prie Juozo ir Stefanijos Ciūnių pirkios. Darželyje auga ir valerijonas, ir diamedis, ir ramunėlės, ir balzaminkos, ir juozažolės, ir jonažolės. Dabar, liepos trečiąją, ne visus žolynus galima pamatyti, nes pavasariniai jau prapuolė, bet atrodo, kad ne mažiau kaip šešiasdešimt rūšių žolelių augina Stefanija Ciūnienė. Gražiai išsitenka ir senovinės vaistažolės, ir laukinės gėlės, ir medingieji augalai. Nemažas plotas apsėtas facelijomis ir rapsais, iškilmingai žydi rododendras, o kartu su pievos dobilėliais mėlynuoja... siūlinė veronika. Šitas mažytis žolynas, iškeliantis melsvą žiedelį lyg ant siūlo, irgi yra savotiška mįslė. Žydi ši keista veronika šią vasarą ir Liškiavoje, Liudos ir Audriaus Petrauskų sodyboje, ir Cimaniūnuose, Janinos Juralevičienės darželyje. Botanikai rašo, kad pirmą kartą Lietuvoje ši grakšti veroni-

Stefanija Ciūnienė prie savo darželio Gelovinės kaime 2006 m.

ka surasta 1968 metais, ir nežinia, ar ji pabėgo iš darželių ir sulaukėjo, ar buvo čia visada kartu su kitomis pievos rūšimis...

O kaip Stefanijos Ciūnienės darželyje atsirado kukalis? Toks pat praėjusią vasarą žydėjo Dubaklonyje, Antaninos Barynienės darželyje. Laukinis augalas, kadaise buvusi arši piktžolė, vis dėl to auga darželyje, pats išbarsto sėklas ir neprapuola. Dabar kukalis (dirvinė raugė) vėl labai plinta rugių pasėliuose, ir jau tikrai laikas išbraukti jį iš Raudonosios knygos, bet senoviniame darželyje gali ir pasilikti, nes gražiai žydi. Ir ne tik tai kukalis šitaip keistai prisiglaudžia prie gvazdikų ar broliukų. Stefanija Ciūnienė sako, kad jos darželyje žydėdavo net didysis debesylas, bet prapuolė, o prie Straujos upelio jis tebėra. Užtat koks rodo-

Henrikas Gudavičius ir Ona Volungevičienė apžiūri jos darželio gėles Trasninko kaime 2006 m.

dendras suvešėjo Gelovinės vienkiemyje – ryškūs raudoni žiedai slepia ir lapus, ir šakutes, rodos, dega visas krūmas. Kiek toliau, už bitinių facelijų laukelio, aptvertas nedidelis spanguolių plotelis. Šeimininkė tikina, kad prisirinks šių brangių uogų du kibirus. Ir vaistinis valerijonas šalia spanguolių, ir pavasarinė raktažolė, ir baltašaknė, ir pipirmėtė. Ir net kukmedis, Lietuvos giriose išnykęs jau prieš pusantro šimto metų. Rodos, susibėgo į šį Gelovinės vienkiemį ir laukiniai, ir kultūriniai augalai, ir mūsų krašto žolynai, ir svetimšaliai. Bet visko su saiku, viskas stropiai kontroliuojama, net ir gyvybingieji smiltyninės rugiaveidės šakniastiebiai čia, rodos, visai nėra įkyrūs.

Ir ne tik tai Stefanijos Ciūnienės darželyje Gelovinėje kukliai prisiglaudžia laukinės gėlės. Gretimame Subartonių kaime, Marijonos Kindarienės gėlyne, žydi jonažolės ir kaulažolės, šiliniai gvazdikai ir didieji šilokai – šių žolynų tikrai negali pavadinti kultivarais. Bet gražūs jie, todėl ir žydi darželiuose. Svarbu atpažinti juos, neišrauti, kol dar jauni.

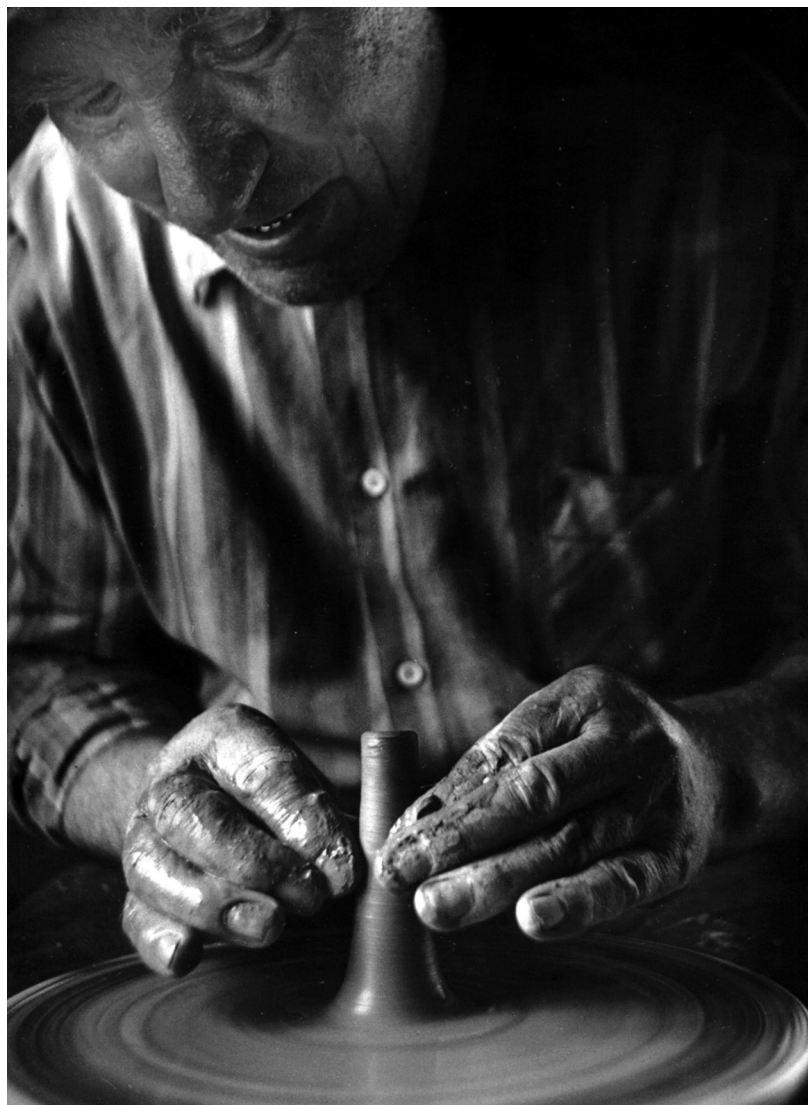
Matant tokius laukinius žolynus prie pirkios, galima labai paprastai paaiškinti apie tą prosenovinį kaimo žmogaus ryšį su Gamta: sugeltonavo darželyje jonažolė – laikas išeiti į pamiškę ir prisipjauti šių gyduolių vaistams. Ir vis dėlto Marijona Kindarienė savo kieme labiausiai godoja goštautą – seniausią dzūkiškų darželių gėlę. Tai yra

goštautinė gaisrena, o jos artima giminaitė – šilkažiedė gaisrena žydi kiekvienoje drėgnesnėje pievoje.

O Samūniškėse, Onos Ščebedienės darželyje gražiai mėlynuoja varpotosios veronikos, dilgialapiai katilėliai, paprastieji raudonėliai – visi tie augalai parnešti iš miško. Sako, kad ir jos karvelukai (paprastieji sinavadai) yra laukiniai. Visi tie laukiniai ir miškiniai žolynai kartais ir patys ateina į darželį, ir tada gėlininkė jų paprasčiausiai pasigaili. Taip ir sako Ona Čaplikienė, Marijonos Kindarienės kaimynė: „Tie broliukai laukiniai, ale kad škada išraut, tebūna“... Šitaip ne tik Subartonių krašte. Antai Kapiniškėse, Gabrielės Svirnelienės darželyje šalia ryškiaspalvių zinių pilkuoja vešlus pelyno krūmas. Darželio šeimininkė kruopščiai išravi balandas, vijoklius ir galinzogas, o pelyną palieka. Gal todėl, kad jis vaistas, o gal todėl, kad stipriai kvepia. Zervynose, Marijos Svirnelienės darželyje, mėlynuoja laukinis augalas – dirvinis raguolis. O Cimaniūnuose Janina Juralevičienė augina tankiažiedį katilėlį, atneštą iš Panemunės pievų. Būna ir darželinis katilėlis, jo žiedai puošnesni, bet jis dvimetis, o tankiažiedis yra daugiametis ir jokios ypatingos globos nereikalauja. Ir neplinta jisai, nesidaugina be saiko.

Visai kitaip senovinių darželių šeimininkės vertina svetimšalius, egzotiškus augalus, kurie dažnai pradeda patys smarkiai plisti ir kenkti mūsų krašto žolynams. Labai greitai mūsų kiemuose išplito japoninės ir sachalininės reinutės. Visiems buvo smalsu pažiūrėti, kaip ši žolė per vieną vasarą tampa vešliu keturių metrų aukščio krūmu. Bet dabar jau daug kas norėtų tą vešliąją reinutę visai išnaikinti, bet išgenėta ir net išrauta ji, žiūrėk, ir vėl atauga. O kaip džiaugėsi praėjusiais metais Ona Žemčiūgienė iš Pamerkinės kaimo, kai nukariavo labai dygliuotą aralią – „velnio pirštą“. Labai buvo dygliuotas ir gajus. Kartais, matyt, tik toks ir lieka prisiminimas apie keistą, svetimšalį krūmą – buvo įkyrus. Štai veronika, raktažolė ar katilėlis niekam neįkyrėjo. O ką mums gali pasakyti tie naujųjų augalų vardai? Dažniausiai jų net nebandom išversti į lietuvių kalbą, sulietuvinam lotyniškus ar kokius nors prancūziškus, ir gerai. O tradicinių žolynų vardai ateina iš mūsų krašto istorijos, iš senovės, ateina iš mūsų miškų, piliakalnių ir pievų. Todėl jie ir amžini, tie senoviniai žolynai.

Henrikas Gudavičius

Stasys Mašala Kačingės kaime 1982 m.

Pokalbiai apie puodus ir puodžius

Kaip juodpuodžiams grįžo pripažinimas

Senieji puodžiai skirtingai nuo kitų amatininkų turėjo dirbti ir savo žemę, o jų amato dirbinius išigydavo aplinkinių kaimų ir miestelių gyventojai, kurie ir buvo pagrindiniai šio amato vartotojai ir vertintojai. Dzūkijoje nederlingų, smėlėtų, miškingų vietovių gyventojai nebuvo pasiturintys, gyveno uždarą gyvenimo būdą. Todėl į šį regioną sunkiau skverbėsi naujovės. Būtent dėl šitos priežasties čia ilgiausiai išliko senųjų amatų technologijos. XX amžiaus 7 dešimtmetyje entuziastingų jaunųjų menininkų pastangomis buvo užfiksuotas ir naujai įvertintas jau bebaigias išnykti ir užmarštin nutolti juodosios keramikos amatas. Praradę savo pirmykštę paskirtį, vietinių gyventojų nebevarojami ir nebevertinami juodpuodžiai, o tiksliau jų degimo technologija, meninė išvaizda ir kokybė susilaukė naujo pripažinimo. Negalima paneigti ir to fakto, kad juodosios keramikos atgimimui turėjo reikšmės ir tuometinė sovietinė ideologija, skatinusi ir propagavusi „darbo liaudies kūrybinius pasiekimus“. Sovietmečio Lietuvos kūrybinė visuomenė labai išsradingai pasinaudojo šiais „prioritetais“. Tai galima suprasti iš tuo metu vykusių seminarų, tarptautinio juodosios keramikos simpoziumo įvykio, parodų masto. XX a. pabaigoje, pasikeitus kultūrinei situacijai Lietuvoje, išsivysčius pramogų verslui, kaimo turizmo plėtotei, komunikacinių sistemų ir reklamos išgalėjimo mastui, senieji amatai, ypač išlaikę savo archajiškus bruožus, turintys nebrangią, ekologiškai švarią žaliavą ir gaminimo aplinką, pagrįstai susilaukia daug dėmesio ir susidomėjimo. Juodosios keramikos specifika, jos išlikimas ir atgimimas yra akivaizdus pavyzdys.

Šiandien juodosios keramikos technologijos, technika ir gaminiai nėra tradicinio verslo ar technologijų šaka ir kažin ar atspindi šiandienines bendras tautos socialinio ir ekonominio vystymosi tendencijas. Tačiau juodoji keramika, kaip tautos tradicijų tęstinumo elementas ir jaunosios kartos ugdymo pagrindas, be abejonės, turi didelę įtaką kultūros vystymuisi, jaunimo auklėjimui ir nacionalinės orientacijos pasauliniame kontekste įtvirtinimui.

Mano dėmesį patraukė tradicinės keramikos vartotojai – tai Merkinės apylinkių kaimų žmonės. Jų pasakojimai – tai ne tik buityje

varėtų indų apibūdinimas, bet platus, spalvingas, dzūkiška tarme nupasakotas XX a. vidurio Dainavos krašto kaimo žmogaus pasaulis. Pateikėjos moterys, aiškindamos man apie naudotus indus, būtinai nupasakodavo ne tik tų indų paskirtį, bet ir juose patiektą maistą, jo gaminį. Pasakodami apie gerai pažinotus puodžius, vertindami jų gaminius, respondentai nurodydavo ir kaimo žmonių požiūrį į šį amatą, į bendravimą su meistras. Taip iš pasakojimų sužinome, kad dar ilgai puodžiai ne tik turguose parduodavo savo gaminius, bet ir „mainykdavo“. Vienas iš svarbiausių puodžiaus vertinimo kriterijų, buvo jo asmeninis gyvenimas, pomėgiai, silpnybės, net išvaizda. Vėliau, tarybiniais metais, prasidėjęs juodosios keramikos atgimimo metas, rajoninių laikraščių reportažai, kurie taip pat sudaro tyrinėjamos temos šaltinių grupę, padarė didelę įtaką aplinkinių kaimų žmonių požiūriui. Visi mano apklausti vyresnio amžiaus pasakotojai juodosios keramikos sąvoką gerai suprato. Tačiau šiai žmonių grupei meninė ir estetinė jos funkcija taip ir liko nesuprasta. Visai priešingą vaizdą matome skaitydami juodosios keramikos meistrų mintis. Kitoks kultūros renginių organizatorių požiūris bei ekskursijų, keramikos parodų dalyvių įspūdžiai.

Evelina Buržinskienė

„Gražiausi uzbonai su rankom iš šonų...“

Pasakoja **Julija Miliuvienė**,
gimusi 1925 metais Subartonių kaime,
Merkinės seniūnijoje, Varėnos rajone.

Laikėm dzvi, tris karves – tai pieno buvo. Pienas rūgsta, sūrius darėm, tai ką. Tai buvo toki moliniai, ir pienas būna tuose moliniuose skanesnis, negu šituosa puoduosa. Nu, kaip aš dabar nelaikau tos karvės kiek metų, neišgaliu melžc su šitais pirštais, tai aš ožkų melžiu. Tai, žinai, ožka kap ožka. Gaunu kokius keturis, penkis litrus pieno. Tai ožkos dabar supilu stikliniam. Ankscau buvo pirkc palivoti, tai pienui pašucyt. Va tokiuos ir pylėm pienu. Nu, kad moliniuose kepc, tai nekepė. Nu, kap aš atsimenu, mes turėjom tokias blėkas dzidelas, ir dabar jos dar yra. Tai tose blėkose kepavo. O moliniuose

nekepė. Moliniame, vaikelį, negalima kepc, ba jis trūks indėjus. Aš neatsimenu tokių, kad iš molio ir būtų juosa kepc. Pienų atšildžyt, tai žinai atšildzysi juoduosa tuosna. Bet šylant pienas būna ne karštas. Indedi jį, jis ot, gerai šiltokas. Pastovi kokias keturias valandas, karštas daugiau. Tai cik jeigu atšildžyt. Virt, tai jame nevirsi, jokių būdu. Jis iškart trūks. Sviestų laikydavom, druskos jokios nepyldavom. Ale jį tep sudeda, gerai suspaudza, kad jam nebūtų tušcos vietos. Ba jei bus tušcos vietos, tai jis gali prigest. Ir stovi tokis pusė metų tam moliniam. Dar darydavo su dugnais, užsidengc uzbony. Tai uždengi dugnais, ir stovi labai ilgai, ir labai gerai išsilaiko. Dar būdavo bruknes renkame – ir priverdam, ir tuose moliniuose dedam. Galas žino, aš kai prisimenu, nesugesdavo. Ar į tuos puodus priklausė, ar kaip ty buvo, nesugesdavo. Tai ir spanguolių priverdam, būdavo. Tai va, supila ir stovėdavo jie. Cukraus nebuvo už ką pirkc. Ar to cukro nebuvo, tai sakarinos indėdavo. Dar mama laikydavo uogas dar tokian moliniam puode. Jį mum vokiečiai buvo palikę. Cik paskui kap susgurino. Ciej vokiečiai mumi daug ko buvo palikę – ir blėkų kepc. Žygiavo pro mus kariuomenė. Šituoj keliu. Jie važuoja, ir važuoja jų virtuvė. Ir kepas, ir verdasi važuodami. Jų vežimai dzideli toki, kap in šitas lubas. Ty buvo sukrauta ir puodai, ir katilai visokiausi, bliūdai ir viskas. Kareivis tai kiekvienas savo katilukų nešojos. Jam ty inpila, tai jis ir valgydavo iš jojo. O načelnykai tai iš tų pacių puodų valgydavo. Pas mus gi suvejį. Ir ca buvo medziai, visur apsodzyti šermukšniai. Mano tėvelio buvo pasodzyti. Ir, būdavo, ciej vokiečiai sėdzi. Jie va ca, po langu, ir valgo.

O aš gėlas sodzindavau kambarin, jei kokį puodų, bliūdų turi. Kad nebuvo kur. Kur jau neraikalingas, va tokys intrūkis uzbonas. Tai tokiam jau nieko neinpils, tai būdavo sodzinu „panikes”.

Šeimon visi valgėm iš vieno bliūdo, kur ty tau kiekvienam po bliūdų. Vaikai buvom, nu ir tėvai abu, ir dar močiutė. Tai mūs devyni šeimos.

Visi iš vieno bliūdo valgė. Nu kartais, stalias buvo ilgas, tai būdavo ir ant dviejų bliūdų: vienam gale ir kitam. Tai sėsk ciktai, tai kaip zakvijos kokios. Tai ciktai du, o ne kokie aštuoni ar devyni būtai. Ir skanu buvo, ir visiems gerai. Ir lakiojam vaikai būdavo.

Puodus gamindavo tokis... Kačingėj gyveno – Mašala jį pravardžiavo. Jis puodus darė, uzbonus. Uzbonsai moliniai tokie. Žinai, ty geri, kokius septynis – aštuonis litrus talpino. Buvo tokios spalvos

kap molio. Kap molis rudzi. Bet juos „lakuodavo”. Tai būdavo žali ir geltoni, ten ir koki raudoni. Mašalo žmona nešodavo tuos puodus an turgaus Merkinėj. Bet pirkdavo pas jų, labai pirkdavo. Nugi visokių buvo pirkc pas tų Mašalų. Ir gražiai padaryti labai buvo. Atneša an turgaus, tai ir mes nuspirkom. Kartais nè nesciki, ale nešoja ty turguj, o žinai, kad tau nėra arba trūkis, ir nusperki tadu. Dar ir dabar turu vienų. Ir žinai ką, parodysiu, jei nepamiršiu. Nu gi, terlį, kur trina aguonas. Tai tų dar nuspirkus turu, ir jai, žinai, koki, vaikelį, šešiasdešimt metų bus. Dar mama gyva buvo. Ir jau nieko nedarau, ciktai jei va, aguonas sutrinu. O paskui susmįslijo jas malc ant mašinkos. Ogi anksčiau tai malēm toj terličoj. Teip jas invadzino. Tai buvo uzbonų visokių, puodelių ir bliūdų buvo. Juos padaro iš molio, bet juos paskui dažo, turi tokius dažus, kad jau cinka tiems puodam ar kam, ir dažo iš viršaus, o vidury tai būna molis tas pats. Nu ir toki va ir buvo.

O puodžius Miliauskas dar mano tėvelio išėjo pusbrolis. Ir jų pavardės Miliai buvo. Bet jų mama ar kas ty buvo lenkai, rašydavosi dokumentuose Milevski. Tai mūsų Miliai, Milius pavardė, o jų jau – Milevski. Buvo vienas Antanas Milius, tai jie labai dar giminiavosi su mano tėvu, visi visi. Tai tėvas, kai dar nevedis buvo, bernas, tai susmušė ty su perlojiškiais. „Tai iš kur, – sako, – atsirado tie Miliai iš Zakavolių”? O jų gal dešimt brolių buvo. Nu, tai tiej kap užgirdo, ar kas ty pasakė, tai tiej kap atlėkė. Tai tiej perlojiškiai išlakstė, neraikėjo jau mušcis. Miliauskai kap sulėkė. Sako: „Kas tavi, Miliau, ca tavi lieca?” Kap sulėkė toki vyreliai, dzideli, zdarovi – toki Miliauskai buvo. Mes išejom gal kokios tracos eilės, dar nelabai gi tolima giminė. Nu, tai ca tas puodžius Mikas žiūrėjo in mani vis. Žiūrėj žiūrėj ir sako: „Brolis tai brolis, giminė – tai giminė, bet aš turu pas tavi vienų klausimų”, – ant mano tėvelio. – Turu vienų klausimų ir prašymų, aš norėtau žentu būc.” Mano mama kap šoko: „Aikit, – sako, – kiba jūs išprotėj!” Nes jis gi turėjo Merkinėj mergų – Kastantį tokių. Mano mama žinojo ir jam pasakė. Sako: „Jūs turit ir žiūrėkit, draugaunat”. Ir jam apie mani dar atkirto: „Dar vaikas ji, dar ras, kas norės, o kap neras, neraiks!” – sako.

Pačion Merkinėn tai buvo Urvikas. Labai gražiai darė puodus ir bliūdus, ir puodukus, va geriamus, viskų viskų, vazas. Pirkdavo pas jį patį daugiausia. Jis buvo invalidas, bet kai visi žinojo, kad jis daro, tai jie, kam raikia, tai pas jį nuvejo ir pasiėmė. O jis ten kiaušinių, tai

sviesto, tai sūrį gaudavo, tai tep mainykaudavo. Tie patys Miliauskai mainydavo tai an lašinių, tai an sviesto, tai an sūrio. Jie gal iš pradžių laikė gyvulių, bet po to jau ne. Nu, Urvikas su Miliausku labai gražiai darė. Nu, žmogus daro pardavimui, tai kiekvienas nori, kad gražasnis mano būt, ne ko kito. Tai vienas par kitų, labai stengės. Tai nepapeik-siu, vieni ir kiti gražai darė.

Merkinėj turgus ankscau buvo ir su kiaulėm, ir su karvėm, ir su viskuoj. Ir buvo ca, prie carkvės, ir an mūs gatvės, kai važuoji in Sub-artonis. Tai visa šita gatvė lyg kalno. Tai ca buvo karvių turgus. Ilgas ilgas. Ir arklių buvo, ir visko. O kitokius pardavinėjo prie carkvės. Ir ca sustoja, būdavo, su javais, su miltai. Nu, kas ko turėjo. Dzideli, vaikelį, turgai buvo. Dzideli Merkinėj. Galas žino, dabar tai panaikino, visokių tų valdžių. Turgus buvo tracadieniais. Kai tracadienis, tai tadu turgai. Nuog ryto. Man gražausi uzbonsai tai toki su rankom, palivoci, apvalūs, aukšci, va toki. Ir rankos, va, iš šonų pridėtos, iš abiejų pusių. Darydavo, būdavo. Nu, dabar gal jau mirį senai.

„Mašala mano dėdė buvo...”

Pasakoja **Viktoras Vitkauskas** (1927–2007),
gyvenęs Zakavolių kaime,
Merkinės seniūnijoje, Varėnos rajone.

Mūs kaimynas Miliauskų Mikas darė puodus, gal kokiais 1935 metais. Darydavo uzbons gražius. Ir Alytųj pardavinėjo, Leipalingy, Varėnoj. Mašala ir tas darė puodus. Urvikas Merkinėj buvo. Kačingėj Mašala gyveno Smetonos laikais. Mano dėdė buvo. Minkiau pas jį molį ir aš. Minkai ir išminkai, kad nebūtų akmenukų, nieko. Tokiu peiliu paskum pjausto tokion krūvon. Juostukėm pjaustė krūvon ir vėl iš naujo kiton. Ca yr molio. Ca, krantan, kasdavo Miliauskas molį. Daug jo iškasta. Juodų puodų nedarė – gražius darė: uzbons pienui ir bliūdus, molinius, išmargytus. Juodų nedarė – dar nesenai persiėmė jų daryc. Pas mus visi išsikasavojo jau. Dar čerpė liko aguonom trinc. Juodas tai kas iš jo nauda? Seniau tai pienu laikydavom, galėjai viskų laikyc. Bet, būdavo, moteros perka tuos uzbons trijų – keturų litrų, net dešimt litrų būdavo, kap viedras dzidelis. Molinis gražus. Džiovindavo duonos ir darė girų. Ant turgaus Merkinėj būdavo. Terličia dar vadzi-

no. Aguonas trindavo, tai blynus kepdavo. Anksciau mašinkų nebuvo, nebuvo kuo malc. Tai terličon, paėmis kirvį, kirvio kotu ir trina. Nu, a kol ne? Ir svoris yra kirvio. Suka aplinkui ir trina. Kam liepia, tas ir trina. Mikas padaro tų čerpį, kad vidurys būtų šurkštokas, slidziam gi nesumalsi. Va, seniau kokius darė, tai ne dar. Mikas Miliauskų davė. Daug metų stovi, bet kap naujas. Mikas kasmet duodavo vis. Man jis tep duodavo.

„Buvo puodai palyvoci – vidurin balta palyva...”

Pasakoja **Janina Vitkauskienė**,
gimusi 1927 metais Panaros kaime,
Merkinės seniūnijoje, Varėnos rajone.
Nuo 1953 metų gyvena Zakavolių kaime.
Viktoro Vitkausko žmona.

Gimiau Panaros kaiman, bet paskiau ten iškilnojo į tokias kolionijas. Kap išdalino kolionijas, pakrikdė ty. O iš pradžių aš prisimenu biskį, dar kap buvo ty ant kaimo. Prisimenu ty kap per miglas.

Buvo tų ir molinių. Čerpėse nekepė, ne. Šita čerpė tiktais trynt aguonoms. Nu, tep, buvo nu, čerpė aguonom ji trynt tiktai. Ji nė virc, nė kepc, tik aguonom trync. Ty juodų nebuvo. Ty buvo politūruoci, gražūs, blizgėjo, tai ne dar. Puodynės ir uzbonai ciktais blizgėjo politūruoci. Pirko uzbonus, atsimenu – pienui. Pirko tuos uzbonus ir pienu laikydavo. Raugydavo ir viskų darydavo. Pienas labai būna skanus. Bet tai gi ne toki, kap dar. Biskį palyvos va. Kap šicie juodi, tai kas iš jų dar, tų juodų nauda, perkūno? Kad jie nepalitūruoci, drasko rankas. Nebuvo ty, aš nematiau visai gyveniman tų juodų puodų. Seniau jų nebuvo. Ca, kad nelabai seniausai, ca šitie juodi atsirado. Aš atsimenu, va dar ca, kad dar Mikas, kap degino, tai va dar raudonus degino. Tai man čerpį davė, dar ir uzbonukas buvo, ot sugurinau. Vis laikiau ir laikiau. Kiek jis uzbonus degino, tai irgi buvo politūruoci, raudoni, bet ne toki juodzi, kap ca išgalvota juodzi. O nebuvo. Paskui, kad ca nelabai ne per saniausai atsirado šitoj juoda keramika. Buvo puodai palyvoci, raiškia, vidurin balta palyva buvo. Aš nežinau, koky ty ar kap jie ten, bet vidurin balta palyva. Palyvoti buvo puodai vyrc, o kiaulėm šucyc buvo toky didzuliai, atsimenu, lįsdavo gal in du kibirus vandenio. Tai

kad irgi palyvoci buvo baltu palyvu. Mes valgydavom iš vieno bliūdo. Bet bliūdai buvo tai, kad dar pas mani yra bliūdeliai, palyvoci. Buvo margų, tamsių visokių, bet palyvoci va buvo. Labai mažai kas turėjo tų molinių. Vidurin stalo būdavo padėtas, ir visa šaima valgė iš vieno. Šaukštais dar daug kas medziniais valgė. Puodukų šitų, tai skaitės purpuravi, buvo labai gražių. Vadzino pumpuravi, gražūs. Kų aš žinau. Puodukų tai buvo. Kai turgun nupirkai, tai an ilgo. Jų tankiai neperka. Pirkdavo šaima bliūdus, puodus ir viskas, ir kų ty ten daugiau turėjo. Uzbonus pienui pirkdavo. Ir sakau, labai gražūs buvo, palyva blizgėjo ir viršus, ir vidurys. Tep kap bordavi, raudoni – visoki. Dar gėlukėm buvo išpaišyta. Nu, tai kokių norėjai, visokių buvo. Turėjo tai net nuog viedro, dzviem rankom. Mama darė girų. Būdavo pridžiovina duonos, inmaišo, rūgščiai inraugina. Pakepa kepalukų duonos, tokį pecun inkepa. Kepa, iškepa, iškepa, kietai kietai, net kap pagrūdzina. Ir tadu sudeda tan palivonysna, kap vadzino, tan dzidelian ir užpila. Išverda vandenio, ataušina ir užpila ant tos duonos. Ir inrūgsta, labai skani gira buvo. Acto ir tadu nepildavo, kap dabar. Bacvinius verda, tos giros pyldavo. Ar ty va rudenį kopūstus verda, biskį rūgšties raikia, tai giros pyldavo. Užtai sveiki žmonės buvo, tai ne dar.

Ca, Merkinėj gi buvo Giedra. Tai kai aš ca atėjau, tai ca tas Giedra degė puodus, uzbonus pas Mikų. Aš ant turgaus pirkdavau Merkinėn. Aš atsimenu. Kas raikėjo – prispirko ir prispirko, ir an ilgo. Kas susgurino, tas susgurino, nusipirkau kadu kitų. Pas Mikų vidurin aš nigdi nebuvau. Jis man atnešdavo. Pats atnešdavo. Būdavo jei koks brokucis, jis man duodavo. Kas metai ir kas metai, jis būdavo pavasari man atneša. Jis visadu visadu man davinėjo. Nors buvo tokis čiudakas, pašiepa, bet, būdavo, mūs Birutė nubėga pas jį, kai augo. Tai jis visadu duoda. Buvo davis tokį uzbonukų. Jis buvo tokis pašiepa iš žmonių. Jis tokis čiudakas buvo. Perkūnas juos žino, šiciej Miliauskai visi čiudakai buvo. Tokie jieji čiūdesni, tokie, kokie, tai nežinau. Tai kapgi jie gyveno? Gyveno jie gi ne troboj, o kap tvartan. Nu tai dar, kur keramikas gyvena, tai Miko Miliausko buvo ty namas, ir puodus ty degino, darė juos. Turėjo jis tokių Olcių an galo. Jo duktė tai dar Perlojoj gyvena. Jis labai pijokas buvo. Būdavo, ta Olcė atbėga pas mus verkdama, tai ir nakvodavo. Nu gi mušos, ar tu nežinai? Dar jieji ir broliai mušdavos. Ty, palei pirtį, kur ana, žamia, gyvena Antanas, brolis, paskui, ca va, kur biskį auksciau, gyvena Julius, Mikas. Trys broliai.

Tai kap susiims jie ty barcis, mušcis, tai rėkaliojimas, šturmas dzidžiausias. Jiej visi toki paniuraakiai. Tai ir tas Mikas, tokie jie škarudni žmonės. Ir viena apsisuka – škarudnas, kita apsisuka – geras. Vienų kartų aš ainu iš Merkinės, ir skrenda lėktuvas. O šitas Mikas sakys: „Liškiavos lėktuvas skrenda!“ Tai, matai, aš nug Liškiavos. Cik aš nusi juokiau ir nuvejau, ką aš ty sakysiu. Tai sakau, jis buvo tokis pašiepa. Va, Julius ir Antanas ne, o kap jau Mikas, tai vajėzus, koks buvo!

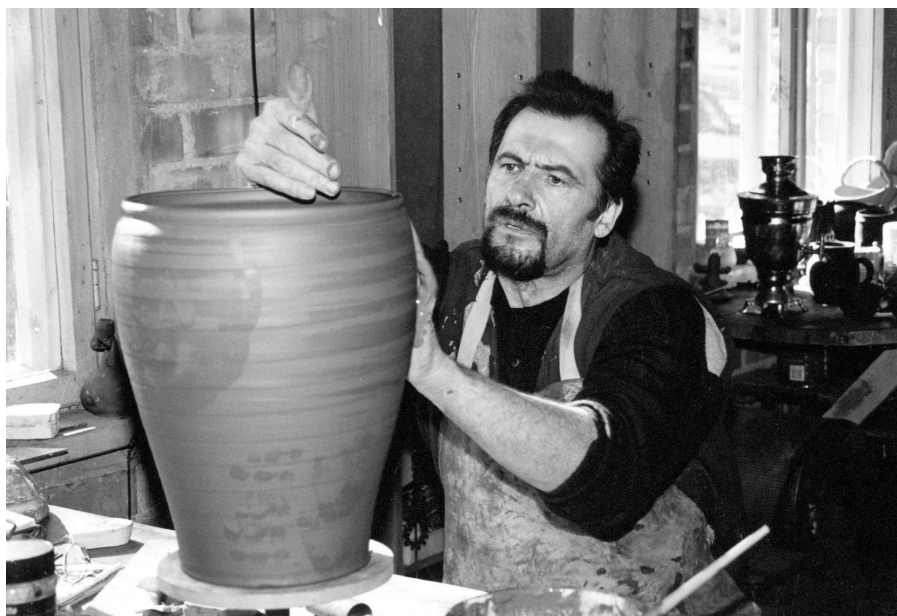
Ty jis tuos puodus darė, degino, veždavo kur in Alytų. Kur vežė, pardavinėjo. Mašala, va. Taigi Mašala – savi. Vikcaus mamos sesuo už Mašalos buvo. Mašala – tai buvo painas žmogus. Ir jis darė labai gerus puodus, uzbonus. Paskui, ana, atsimenu, Tarasėlė dar buvo pasistacius kap svirnų. Tai jiej su Mašalu darė didziulius, matiau, didziulius, kap šukšlēm mest miestan. Dzidelius tokius molinius. Mašala darė ką ty, o Tarasė, ji cik mokytis pas jį atej. Nu, aš nežinau, ką ty ta Tarasė daro. Ar Petras ir nedaro tokių didziulių, kur dzėt šukšlēm? Seniau, kap dar pienų tuosa slojkuosa laiko, tai cik tiej moliniai uzbonai buvo, bet taigi, dzie, tokie mum gražūs, blizgėjo buvo. Nor šitų juodų, kai aš matiau, tai jiej britkūs, šiurkštūs. Dziewaž, tai koki. Vajėzau, tai ar jiej ca juodus uzbonus daro? Mūs kraštan tai niekas negirdzėt. Niekas neturėj ir niekas nedarė. Cik kap aš atejau ca, Zakavoliuosa, tai Mašala, Mili auskas, paskui ca Giedra dar Merkinėj. O ty apie mus aš neatsimenu, niekas ty nedarė namuosa. Būdavo, visos perka, važuoja Merkinėn an turgaus nuspirkc. Tų juodų ir nebuvo. Nu aš nematiau.

Apie molio meną ir amatą...

Paskoja **Petras Pretkelis**,
gyvenantis Zakavolių kaime.

Juozas Adomonis suorganizavo tarptautinį simpoziumą, na, ir čia pradėjo studentai važinėti. Na, ir 1972 kokiais tai pasirodžiau aš Zakavoliuose. Buvo čia seminaras tautodailininkų, tai dalis pas Mašalą buvo, dalis pas Miką Miliauską. Na, tai aš pas Miliauską buvau. Po to susipažinom. Čia aš dirbau tame seminare, parodėlę padarėm. Na, ir paskiau vasarom pradėjau atvažinėti pas jį vienas. Ir čia jam padėdavau dirbti, krosnį degti ir sausą pušį nuleisti, nes čia žmogus jau senas buvo. Nakvodavau pas jį čia tose dirbtuvėse. Tai kur

daugiau? Giedrą mačiau 1972, o paskui jis mirė. Trumpai aš jį mačiau. Iš Miliausko išmokau juodąją keramiką degti. Čia degimas svarbiausia. Žiest mokėjau, lipdyt mokėjau. Pas jį tos staklės spardomos, tai dažnai, būdavo, atsiveži išsidegti. Didžiąją dalį darydavau Vilniuje. Na, o kartais pas jį. O per seminarus tai ir dirbdavom pas jį. Tai vat, seminarai kelis metus čia buvo. Tai va, vasarą atvažiuodavau, degti padėdavau, nes degimas – svarbiausias. Čia ir gamta labai graži. Tai va, du dalykai. Na, ir Mikas buvo toks labai puikus žmogus. Linksmas, smagus, štukorius geras. Mėgo bendraut. Vynelio išgerdavo, tai jis tiek pripasakodavo smagių dalykų apie savo gyvenimą. Šmaikštuolis, štukorius tikras. Su juo ir smagu bendraut buvo. Na, čia ne vienas aš atvažiuodavau, būdavo ir daugiau. Mikas *juodą* darė iš meilės menui. Skiriasi nuo Mašalo. Mašala tai (kaip Mikas man pasakojo, kai jie buvo jauni, kokiais 1920 metais po aštuoniolika jiems sukako), turėjo į kariuomenę eiti. Mašalas norėjo būti vairuotoju, šoferiu, kaip tais laikais buvo. Na, ir jam kažkaip nepavyko. Baigė jie tą kariuomenę. Mikas susirado prie Alytaus kažkokį puodžių. Ir labai pas jį mokėsi porą metų. Nu, ir jis norėjo su tuo moliu užsiimti. Nežinau, kaip jam ten susimąstė, bet grįžus jam tėvai neleido šito miško kirsti. Nes čia

Petras Pretkelis Zakavolių kaime 1995 m.

žydai atvažiuodavo vasarom pas juos atostogaut. Kad pušų kvapo nepranyktų, tai neleido nė jokio medžio nukirsti. Tai jisai negalėjo nieko. Pagyveno kažkiek, na, ir, sakė, – laimingas atsitikimas atsitiko. Kažkokia jo giminaitė iš Amerikos atvažiavusi čia kažkaip. Na ir jis pasiguodė, matyt, kad nori pasidaryt dirbtuves. Ir jinai jam penkis šimtus dolerių davė. Tais laikais dideli pinigai buvo. Padovanojo. Tada jis už tuos pinigus pasistatė tėvų kieme, kaip dabar ir yra. Na, ir pradėjo degti. O kada Giedra atvažiavo į Merkinę, aš nežinau. Pirmą atvažiavo Urvikas, o Giedra – iš Žemaitijos. Jie kaip ir ten, sakė, neatlaikė konkurencijos. Labai jau ten puodžių kraštas buvo. Ar jie norėjo laisviau – neaišku, kaip jie čia atvyko. Ir jie čia susipažino. Paskui po karo visas dirbtuves nacionalizavo ir padarė pas Urviką dirbtuvėse artelę. O tada Giedra, jie gi nenorėjo toj artelėj dirbt ar kaip ten buvo, tai Giedra pas Miką atėjo į dirbtuves, ir jie – dviese. Mikas pasiūlė – ir jie darydavo užsakymus. Kauno „Jiesiai“ dirbo pagal užsakymus. Tokius, kad padaro kažkokią partiją, pristato – paskui jiems ten užmoka, na, ir taip jie dirbo dviese.

Na, aš čia atvažiuodavau, palipdydavau, padėdavau jam. Taip stipriai negalvojau užsiimti, patapydavau, čia gamta tokia nuostabi. Paskui, kai mirė Mikas, tai man iš Liaudies meno rūmų, ar kaip ten vadinosi, sako: pirk tas Miko dirbtuves, nes kitaip paliks giminėms, tai nieko ir neliks ten iš tos vietos. Tai aš atvažiavau, pasiūliau. Sako, Varėnos vykdomasis norėjo pirkt, bet tiek pasiūlė, kad jai, Miko žmonai, net gėda buvo parduot už tokią kainą. Tai aš jai dvigubai daviau, ir pardavė. Na, susitvarkiau ir tada pradėjau *juodąją*. Bandžiau *juodąją* su glazūrom kombinuot, bet čia sudėtinga technologija. Žiūrint ką tu nori pasakyti savo darbais. Jei nori juodosios keramikos kaip paslaptingesnės, kaip jau degančios, sudegusios, nykstančios, arba kaip kokio reliкто – tai tada *juodoji* labiausiai tinka. O jeigu taip ką, gali glazūruoti. Pats degimas tai jau yra romantiškas labai darbas. Ir netikėtumų daug. Degi visą naktį. Tos ugnys pradeda eit per visur. Malkų uždegimas, paskui užkasimas. Kai užkasi, tai dar paskui lieka, prasiveržia pro smėlį. Dūmai jau neina, negali eit, turi užkast gerai. Tai tokios mėlynos liepsnelės. Tokių visokių dalykų! Keramika man patinka ir juoda, ir glazūruota – vienodai. Sakau, žiūrint, ką nori pasakyti tuo, ką darai. Dailininkas nuo tautodailininko niekuo nesiskiria. Čia dailė ir čia dailė. Menas yra tam, kad jis jau turi būti pakrautas geros

dvasios. Dvasinė jėga – tai jau menas. O tiktai jau dailiai padarytas – tai ir dailė. Meistriškumas bus aukštesnis, jeigu darydamas kažką tai, galvos – ko tu sieki, ką tu nori tuo pasakyt. Kiekvienąkart vis kitaip. Ir tą kažkokią idėją turi, vidinį kažką nori išsakyti, tada ir galvoji, ką čia padarius, kad išeitų „laukan“ ir kad kiti galėtų pamatyt. Supras, nesupras – čia jų problemos, bet va, ką tu norėjai, tą pasakei. Kai labai rimtai dirbi, tai net nebesinori žmonių, jie trukdo. Bet darai kokius suvenyrus, tada nekliudo, tada visai ir nieko. Mane patys susiranda. Rodai, kad vyksta darbas, jiems įdomu. Dažnai vaikai atvyksta. Vienas kitas gal susidomės, gal ir patiks. Nesinori, kad čia tau viskas, ką turi padaręs, taip paskiau ir dingtų. Reikia, kad pratęsimas būtų. Norėjau muziejų įkurti, kad turėtų kažkokį statusą. Kad kai jau tavęs nebebus, negalėtų niekas staigiai ko padaryti, kaip dabar va... Viską išgriauna, labai jau ten jiems negražu, netinka... Savaip persistato, pasidaro vilą, tvorą, šunį pririša, ir niekas jau neina, ir niekam negalima. Muziejų norėjau įkurti būtent toje vietoje, kur juodoji keramika ir buvo atgaivinta. Ekspонатų daug ir nesurinkau. Nuo Mašalos, kur dar likę buvo, ką jis ten dar turėjo Mašala. Turėjo su arkliais sukamą molio maišyklę. Tai daugiau nieko nelikę. Tai va irgi! Giminės pardavė, kas nusipirko, ir ką – ir viskas. Žemės ūkiu užsiima, viską pertvarkė, išgriovė. O apie konkurenciją aš negalvoju. Kaip ten bebūtų, o konkurencija gyvenime būna. Kaip Vilnių restoraną prie restorano. Čia kaip tik ir nekliudo, kad šalia dar kas nors tuo pačiu užsiima, bet netgi padeda, kad aš gal geriau padaryčiau. Tai šalia dirbantys ir padeda, o ne kaip atvirkščiai. Nesinori žlugdyti, o pačiam pakilti virš jų. Tai ta sveika konkurencija – reikalinga. Ir gerai, kad yra. Ir taip smagiai sueini, nesipyksti. Sueini, papliurpi. Būtų geriau, kad dar bendriau būtų. Tai žinai, kiti tai gyvenia to bendravimo. Galvoja – irgi konkurencija tokia. Neracionaliai galvoja taip. O kitaip mąstant – bendrai geriau būtų. Jei aš nedarau, tai tegul ir kitas nedaro – tai čia negeras supratimas.

Pokalbius užrašė Evelina Buržinskienė

Ar dar būkia būkas prie Būkaverksnio?

Pačiame Dzūkijos nacionalinio parko pakrašty pasislėpęs Lizdų ežeras visko mačiusiam žygeiviui tikriausiai primins Aukštaitiją. Didžiulė ežero erdvė, į kalvas kopiantys seni beržai, saulėtos žemuogių pievelės – tikrai atrodo, kad kai ką panašaus jau regėjai tenai, kažkur tarp Ladakalnio ir Ginučių. Sunku pasakyti, kodėl senų galingų beržų ošimas vėjuotą dieną yra aukštaitiškas ženklas, bet nesunku prisiminti, kad „pušela vis porina ir porina Dainavos krašto istoriją“. Taip sako marcinkoniškiai pasakotojai ir dainininkai, taip užrašyta viename jų koncertinės programos scenarijuje. Toli dabar Marcinkonių pušela, toli šiliniai dzūkai, o Lizdų ežero erdvė nuo aukštų, senais beržais apaugusių kalvų tikrai primena Aukštaitiją. Ne, nesuklydo Dzūkijos nacionalinio parko projektuotojai, nubrėžę parko ribas taip toli už Merkinės – iki Lizdų ir iki Dundžio vienkiemio, kuris yra jau priešais Krikštonių bažnytkaimį, įsikūrusį anoje Nemuno pusėje. To Nemuno, matyt, visiems reikia. Net trys parkai – vienas nacionalinis ir du regioniniai – glaudžiasi prie didžiosios mūsų upės.

...Paliekame rudeniškai ramų Lizdų ežerą, braunamės per neužmatomas nendrių džiungles, kuriose turėtų būti du beužankantys ežerėliai. Kiek tokių reliktinių ežerokšnių jau matyta, o vis tiek norisi surasti ir šituos, pastovėti ant linguojančio, smulkiais spanguolių lapeliais apaugusio kranto, dar kartą pajusti to beužankančio vandens ir beprapuolančios erdvės ramybę. Šitokių ežerėlių net ir vardai panašūs – Aklaežeris, Aklalis, Aklikas, Dumblinis, Krekinis, Ešerinis. Nendrynas retėja, atsiranda minkštas, niekieno dar neišmindytas gelsvų ir raudonų kiminų kilimas, ir štai jisai – mažas, tamsiai rudas, ir tylus ežeraitis. Rodos, jokios gyvybės nėra šitoje tyloje, rodos, niekam nebereikalinga ši neišbrendamų nendrynų dar gyva akis. Žalsvos pelkinių liūnsargių dėžutės rodo, kad arčiau prie vandens eiti negalima – prasmegsi kartu su liūnsargėmis, kurios taip ištikimai saugo šį liūną. Praeis dar savaitė, ir liūnsargių dėžutės paruduos, o jose esančios sėklos ims tyliai tilindžiuoti – net ir menkas vėjelis, pasupęs šį keistą augalą, sugebės gražiausiai pagroti jo rudeniniais varpeliais ir nejučiom šitaip gaudžiai pritars atsisveikinančių gervių klyksmui. Tikrai gaila, kad ši dangaus ir žemės kalba vis dėlto čia taip ir liks niekieno neišgirsta, nes štai ir mes atėjom per anksti – žali dar

šiandien, visai dar žali liūnsargių varpeliai...

– Klausyk, – nutraukia mano mintis guvus ir atidus bendražygis botanikas Mindaugas Lapelė, – ar tau neatrodo, kad čia reikėtų atvažiuoti pavasarį ir pasiklausti baublių?

Kol aš stoviniuodamas galvojau apie liūnsargių varpelių rudenines melodijas, Mindaugui ši vieta pasirodė labai tinkama pavasariniam baublių susibaukimui. Ar tik neužsimiršome kaip vaikai, beklajodami po didžiulį nendryną, ar beprisimename, dėl ko iš tikrųjų mes čia ejome ir ko čia šiandien taip ieškome?.. Tylus, tarsi susimokėliškas berniokų šyptelėjimas – ir vėl iš lėto linguojame per vešlius kiminus, šitaip jau lyg ir artėdami prie Nemuno, prie vienišosios Dundžio sodybos, ir nenujausdami, kas dar galėtų netikėtai sutrukdyti mūsų kelionę, kokioje dar įdomesnėje vietoje galėtume šitaip vaikiškai sustoję užsibūti, visiškai pamiršdami net ir kelionės tikslą, ir tuos mums labai svarbius klausukus, kuriuos šiandien turime patikslinti savo topografiniuose šios apylinkės žemėlapiuose. Nedažnai juk kryptingus gamtininkų žygius taip nepaaiškinamai sustabdo šitokie užsimiršimai, ir taip keistai malonu tokiomis akimirkomis prisiminti vaizdingą Michailo Prišvino išmintį: jei žingsniuodamas savo gyvenimo taku, pats susirandi ir užsimauni sau pavalkus, tai keliausi lengvai ir net nejausi tų pavalkų, bet jeigu tau pavalkus užmauna kiti – visą kelią muistysies, nes tie svetimi pavalkai nutrins tau kaklą... Mindaugas ir vėl palaimingai prapuolė nendryne, vėl įsižiūrės į kokią nors monažolę, pamiršęs, kad keliaujame iki Dundžio vienkiemio ir kad ieškome šiandien vieno tokio labai neaiškaus upelio pradžios... Be to, dar turime išsiaiškinti, kodėl Dzūkijos nacionalinio parko projekte ši mozaikiška, bet menkai ištyrinėta teritorija pavadinta Lizdų kraštovaizdžio draustiniu. O tas mūsų ieškomas upelis, kurio vis dar niekaip nerandame, keistas yra todėl, kad vienuose žemėlapiuose yra pažymėtas, o kituose – nepažymėtas. Tikslaus žemėlapio izolinijos rodo, kad gilią griovą tikrai turėtume surasti, kad galgi užtiksimė joje upokšnį, bet kodėl ta stačiašlaitė raguva, artėdama prie Nemuno, taip keistai aplenkia mažytį Krekinio ežerėlį – neaišku. Aukštaitijoje upeliai vingiuoja taip, kad sujungtų visus ežerus, o čia upeliai ežerus dažniausiai aplenkia. Mažas Pilšelio upeliukas, išbėgęs iš Pilšelio ežero, neužsuka į čia pat esantį Laujos ežerą ir nusrūva į Straują. Gelovinės upelis irgi aplenkia Gilšę, nors jis visai greta. Lynučio

charakteris dar įnoringesnis – kartais jis užsuka į Lyno ežerą, o kartais – ne, tik bėga sau, bėga vis link Ūlos, o pakeliui ir vardą pakeičia – į Ūlą įpuola jau nebe Lynutis, o Pekla. Ne, nė vienas kitas lietuvių tautinis parkas ar sodas negali pasigirti tokiais upeliais. Pekla ir Pakrykštė, Ūla ir Šlaitinė, Stangė ir Šilingė, Srauja ir Grūda, Panara ir Kubilnyčia, Skroblus ir Maždžierus – kaip srauniausią maldą galime kartoti Dzūkijos nacionalinio parko upelių ir šaltinių vardus. Ir šaltinius, ir miškus, ir pelkes dzūkai nuo seno gražiais vardais vadino. Tebėra tie vardai, nors kai kurių vienkiamų tik pamatai beliko, o kai kurie šaltiniai visai prapuolė.

Štai čia, pačiame Dzūkijos nacionalinio parko pakraštyje, galima išgirsti pasakojimą, kaip dingo Dundžio šaltinis. Labai žaibavo, griaudėjo ir lijo, o kai audra nurimo, šaltinio jau nebebuvo. Tas pasakojimas niekur dar neužrašytas, nerasime jo nė vienoje knygoje apie Nemuną, ir todėl man atrodo, kad Dundžio vienkiemio istorija, o kartu ir ši poringė apie pradingusį šaltinį dar nebaigta, kad mes dar sugrįšime į apleistuosius vienkiemius, dar sustosime prie pradingusių šaltinių. Štai kaip snūduriuoja, žmonių užsilaukusi, didelė Dundžio pirkia užkaltomis langinėmis... Štai kaip ošia ant aukšto Nemuno kranto senos vienkiemio liepos, ąžuolai ir uosiai... Aplinkui vien miškai, toli nuo čia artimiausias gyvenimas, toli Ežeryno, Lizdų, Klepočių kaimai. Betgi dar prieš trisdešimt metų čia viskas kitaip atrodė – tie miškai juk pasodinti buvusiuose arimuose ir pievose. O svarbiausia prie Dundžio vienkiemio anuomet yra buvusi perkėla – iš visų aplinkinių kaimų sekmadieniais susieidavo čia žmonės ir keldavosi į kitą Nemuno krantą, į Krikštonis, kur kviesdavo bažnyčios varpas, kur klebonavo istorikas, kraštotyrininkas ir liaudies medicinos žinovas Jonas Reitelaitis. Krikštonių parapijos ir bažnyčios atsiradimo istorija, galvojant dabar apie apleisto Dundžio vienkiemio likimą, taip pat yra ir pamokoma, ir paguodžianti: atvažiavo Jonas Reitelaitis į menką Krikštonių kaimelį ir pats pradėjo kasti pamatus būsimai bažnyčiai...

Toli mane nuvedė tie pradingstantys Dzūkijos šaltiniai ir keisti upeliai. Senieji vietovių vardai vis dėlto turi magijos. Stoviu štai, rodos, vienoje vietoje, klausausi, ką man šnara nendrių šluotelės, o vietovardžiai patys vilioja, šaukia ir veda tolyn. Kai mes prieš trejetą metų „Šaltinyje“, Dzūkijos nacionalinio parko laikraštyje, parašėme,

kad Dzūkijos nacionalinis parkas tęsiasi „nuo Peklos iki Pakrykštės“, ir čia pat paaiškinome skaitytojams, kad šitokioje antraštinėje nuorofoje yra daugiau simboliškumo, o ne geografinio tikslumo, televizija kaip tyčia į tą paaiškinimą visai neatkreipė dėmesio ir savąją laidą apie mūsų parką taip pat pavadino – „Nuo Peklos iki Pakrykštės“. Tačiau administracinė parko riba vis dėlto yra šiek tiek toliau. Jeigu Dzūkijos nacionalinio parko pakraščius, labiausiai nutolstančius į pietryčius ir į šiaurės vakarus, norėtume pavadinti upelių vardais, tai reikėtų sakyti: nuo Lynučio iki Aksupės. Nes Pekla – jau lyg ir nebe mūsų parko upelė, o už Pakrykštės dar teka mūsiškė Aksupė, tiesa, jau nebe upė, o tik melioracijos griovys. Bet gal tikrai kokiam romantiškesniam, vietovardžiais besizavinčiam žygeiviui daug įdomiau sakyti – nuo Peklos iki Pakrykštės. Ir skamba įspūdingiau, ir tautosakinių asociacijų daugiau.

Štai ir mudu su Mindaugu, pamažu jau artėdami prie didžiulės griovos, prie to mūsų ieškomo, bet vis dar paslaptinai nesirodančio upelio, neturime jokių mikrotoponimikos orientyrų ir apgailestaujame, kad tokie nebylūs net ir tiksliausi mūsų turimi žemėlapiai, kad ir gyvenamos dzūkų sodybos, kur galėtume nors bent ką apie šį upelį sužinoti, nuo šičia pernelyg toli. Bet pasižiūrėkite. Pagaliau ta didžioji, žemėlapyje gražiai nurodyta raguva prasideda – nuogos senų juodalksnių šaknys, didžiuliai griovos dugno akmenys rodo, kokia smarki čia būna pavasarinių polaidžių srovė. Mes leidžiamės žemyn akmeniniais stačiašlaitės raguvos laiptais ir kaip tikri atradėjai sustojame prie ką tik mums sužvilgusio mažo šaltinėlio – jau sunkiasi mūsų taip kantriai ieškotas vanduo iš po juodalksnio šaknų, jau mirguliuoja saulėje pirmoji čia atsirandančio upokšnio srovė, ir jau alma pirmasis kriokliukas, stačiai žemyn krisdamas nuo didžiulio, žaliai apsamanojusio akmens... Dabar jau mes neabejojame, kad upelis tuoj tuoj ir atves mus prie Nemuno. Srovė vis stiprėja, kriokliukai vis skambesni, o ant smėlėto dugno tiesiog pasigrožėtinai ilsisi šių metų riešutai. Mes traukiame iš šalto vandens patamsėjusius kieto kevalo riešutus ir stebimės, kokie jie brandūs– nėra nė vieno tuščio ir kirmėlėto. Šlaite, po lazdynų šakomis, – nė vieno riešutėlio, matyt, juos surinko, išsinešiojo žvėreliai ir paukščiai, o pasakiškai atsiradęs upelis kuo netikėčiausiai išsaugojo mums šias miško dovanas. Ne, juk ne kasdien šitokie atradimai. Bet slėpiningoji griova staiga baigiasi,

prasideda nenušienauta pieva, o mūsų atrastasis upeliukas, tarsi kiek sumažėjęs, sruvena siaura, smėlėta vaga. Mus dar veda upelio srovė, bet jau tikrai matome, kad ji mažėja. Sustojame, žvelgiame atgal, kur liko ta gili, stačiašlaitė raguva, ir dar nedrįstame patikėti, kadgi stovime ant beprapuolančio upelio kranto. Kol kas Lietuvoje žinomi gal tikrai keturi visiškai prapuolantys upeliai. Nejaugi šitas būtų penktasis? Paeiname dar šimtą metrų, ir štai upelio vagoje – jau tikrai drėgnas gargždas blizga, vandens nebėra. Slėniukas išlieka, jis nutolsta ten, kur turėtų slūgsoti mažas Krekinio ežerėlis, bet upelio nebėra. O iki Nemuno dar geras kilometras.

Praėjo kelios dienos, o mūsų atradimo džiaugsmas tarsi priblėso – mes vis negalėjome to upelio įvardinti. Keliautojus dažnai persekioja šitokios dvejonės. Pasileidi, pasikliaudamas žemėlapiu, į pirmąsias gamtos vylingą oazę ir staiga pasijunti lyg maiše, nes mažų ir didelių atradimų negali patikrinti, negali susieti su tenykščių žmonių gyvenimu. O kai nebetverdamas iš smalsumo, susirandi kokią artimesnę sodybą ir, užsukęs į šnekaus šeimininko kiemą, prisiklausai būtų ir nebūtų pasakojimų, sapnų ar dainų... visi gyvybingiausi tų vietų šaltiniai ir upeliai tarsi nuščiūva, nutyla ir sustingsta preciziškai tiksluose topografiniuose žemėlapiuose... Nes dzūko gyvas žodis kartais gyvesnis už šaltinį.

Bet štai sugrįžta mūsų kolega Romas Norkūnas iš Druskininkų kaimo (ne iš Druskininkų kurorto, o Druskininkų kaimo, kuris irgi prie Nemuno, tik jau Alytaus rajone) ir paskelbia mums:

– Sužinojau, kaip tas jūsų atsirandantis ir prapuolantis upelis vadinasi. Kažkoks sunkus vardas, palaukit... Būkaverksnis

– Būkaverksnis?.. Ačiū tau, Romai! Sunkokas vardas, sakai?.. Tai gal tu nežinai, kas yra būkas? Ne veltui Mindaugas anądien man tose vietose, lyg kažką nujausdamas, apie baulbius kalbėjo. Kodėl nepasiklausinėjai, Romai, kas gi toksai tas dzūkiškas būkas?..

– Man sakė, kad kažkoks paukštis. Jonas Gruzdyš pasakojo... Jis anksčiau gyveno prie to upelio, ir ten, sako, verkdamas tas paukštis būkas.

„Ty mano tėviškė, prie Būkaverksnio, kap anksčiau, tai ty miškai buvo, mano mamos tėvas amerikonas buvo, tai ir nupirko tuos pieskynus ir tuos miškus, da miško kiek pardavė, iškabliavo tuos kelmynus, nu, kažin ko nebuvo, bet duonos turėjo. Su plūgu ne

Būkaverksnio upelis 1995 m.

visur išarsi – šaknys, reikia kapliais pirmiausia, nu, keli metai praėjo, šaknys supuvo – pasidarė laukas. Tai, sako, buvo ty tokie paukščiai būkai, o kokie tie būkai, tai aš ir nežinau, nu, ir pasakojo, kokis tai brakonierius nušovė tų būkų, vienų nušovė, o kitas liko, tai būdavo vis, sako, verkia tas likis būkas. Nu, verkia verkia, tai ir praminė Būkaverksniu tų upelį. Būkaverksnis ir Būkaverksnis. Sako, tas būkas verkia, o ko jis ty verkia, nu, tai tos poros jau savo verkia... Kadu tep buvo? Gal seniai, mano mamai gal tėvai dar pasakojo. Sako, jis labiau naktį verkdamo, tas būkas... Mažas upelis Būkaverksnis, bet seniau vandens būdavo daugiau, ajo net nuo Klepočių. Bet ir prapuldamo tep visadu, iki Nemuno nenubėgdamas...“

Klausausi šio pasakojimo prie Lizdų ežero. Užpelkėjusiame beržyne pasakorius Jonas Gruzdis ruošia sau malkas. Neaukšto ūgio, su ilgakočiu kirviu tai čia, tai ten pasisukinėdamas, vaikšto jis po klampų nendryną kaip kokis būkas, ir kalbamės dabar apie medžiotojus, kurie prieš keletą metų užtvinde šitas Ežeryno pelkes, mat, norėjo, kad antys jiems čia perėtų. Ančių padaugėjo, bet beržynas, va, džiūsta. Malka dar neblogo, bet jei dabar neiškirsi – stovės tie džiūstantys beržai lyg baidyklės... Sušilęs darbuojasi Jonas Gruzdis, o jo ratai ilsisi ana kur, ant kalnelio, ir juodas arklys ganosi, ir dvi juodmargės karvės. Matosi ir visai sugriuvusi, jau apsamanojusi pirkia, kur labai seniai gyveno Jono Gruzdzio uošviai. Sudegino jų sodybą rusai 1944–aisiais metais, kai Jonas Gruzdis dar gyveno su tėvais tenai, prie Būkaverksnio, kur mama jam pasakodavo, kaip verkia būkas...

Šiandien aš vėl keliauju prie Būkaverksnio upelio, ir veda mane, ir skubina vis tas pats paukštis būkas, tas jau legendinis dzūkiškos poringės personažas, be kurio čia, rodos, tikrai apiblangtų visi vietinių ežerų, kalvų, nendrynų ir upelių neišpasakotieji įdomumai. Ir nebereikia man dabar smulkiausių žemėlapių topografinės teisybės, nes vienas tas žodis – Būkaverksnis – jaudina širdį labiau ir už jautriausią, grafiškiausią kokio unikalaus žemėlapių liniją. Einu ir galvoju apie magišką lietuviško žodžio galią, apie tai, kad šis netikėtai išgirstas upelio vardas tikriausiai yra pats įdomiausias visų mano čia pragyventų metų atradimas, kad niekada nenustosiu stebėtis dzūkų žemės gyvybingaisiais žodžiais, o kiekvienas žygis nuo Lizdų ežero link Nemuno dabar kiekvieną sykį man atrodys vis prasmingesnis vien todėl, kad išsaugojo čia žmonės tokį nepaprastą keisčiausiai atsirandančio

upelio vardą. O jis juk tikrai galėjo prapulti ir nebeatsirasti. Žygiuok sau palei Nemuną, kuo stropiausiai surašyk visus į mūsų didžiąją upę įbėgančius upokšnius – ir nerasi Būkaverksnio. Jis ir atsiranda šitose vietose, ir prapuola taip staiga, netikėtai. Šitaip ir tą poringę apie verkiantį būką žmonės, matyt, saugojo tiktai sau, nè nepagalvodami, kad čia yra galbūt pats gražiausias mūsų taip vadinamos dzūkiškosios mikrohidronimikos grynuolis. Šį gražų ir turiningą žodį slėpė iki šiol ir gamta, ir žmogus. Ir slėpė, ir saugojo. Artėju prie Būkaverksnio, bet turiu ir dar vieną orientyrą – apleistą, mišku beužaugančią Jono Gruzdžio tėvų sodybą, kurios taip pat nenurodo jokie žemėlapiai. Tačiau pasiklausius pasakojimo apie verkiantį būką ir apie prabėgusį gyvenimą prie Būkaverksnio, nesunku suorientuoti: kitoje Nemuno pusėje dundėdavo Margotės malūnas. Margotės upelis nedaug didesnis už Būkaverksnį, bet buvo užtvinktas labai sumaniai, dėl to susidarė net du didoki tvenkiniai, ir netrūko malūnui vandens nei žiemą, nei vasarą. Dundėdavo malūno garnos anoje Nemuno pusėje, ten ir saulė leisdavosi. Kokios teisingos ir kokios aiškos atrodo dabar Justino Marcinkevičiaus eilutės apie girgždančius šulinius ir taikią ramybę už Nemuno. Poetas, žinoma, galvojo apie savąjį Nemuną, apie Prienų kraštą, bet kaip akivaizdu ir čia dabar, kad Nemunas niekur žmogui nebuvo kliūtis, o netgi priešingai – jis labai savitai nuolatos vis paryškina svarbiausius mūsų lietuviškojo gyvenimo, mūsų laiko ir erdvės orientyrus. Tenai, prie Dundžio vienkiemio, rinkosi šventiškai pasirėdę dzūkai iš Ežeryno, Lizdų, Klepočių, kėlėsi į kitą Nemuno krantą ir skubėjo į Krikštonių bažnyčią, o čia, prie Būkaverksnio, vienkiemiškoje ramybėje, klausėsi, kaip nepaliaudamas dunda anoje Nemuno pusėje Margotės malūnas. Arba, antai, netoli Merkinės, Jonionių kaime, galima išgirsti ir gana nuotaikingų pasakojimų, kaip iš ten valtimis plukdydavę karves į kitą Nemuno krantą, į Maksimonių ganyklas. Šiandien sunku tuo patikėti, matyt, anuomet ne tiktai žmonės, bet ir gyvuliai būdavo ramesni, labiau susiklausantys... Iš toli atplaukia žmonių pasakojimai ir mintys apie Nemuną, atgyja visos legendos, ir atrodo dabar, kad Vincas Krėvė dar ne visas jas užrašė, kad šitokie mažičiai upeliai būkaverksniai tebėra gryniausias lobynas visiems šį Lietuvos kraštą mylintiems rašytojams ir mokslininkams. Ne visiems lemta atrasti upelio pradžią ir staiga patirti pasakišką nuostabą, sustojus tokioje vietoje, kur tas pats upelis bėgint prapuola.

Paralelė su pasaka ir su legenda čia labai aiški: kaip dažnai prasmenga herojai kažkur gilyn ir patenka į visiškai kitą, į požemio pasaulį. Vėlgi: vieni kuo nuoširdžiausiai tikime tomis pasakomis ir pasakotojais, kiti – netikime. Jonas Gruzdys ką tik porino, kad pavasarį Būkaverksnis visada bėga iki Krekinio ežeraičio, nes per būkų nendrynus ir tuos du beužankančius reliktinius ežerėlius, kur anądien stebėdamiesi stoviniavome su botaniku Mindaugu Lapele, vanduo plūsteli iš didžiulio Lizdų ežero. Vasarą upelis dažniausiai prapuola dar gerokai prieš Krekinį, pievose, vos tik ištrūkęs iš akmeningos stačiašlaitės raguvos, bet kartais vis dėlto nuteka toliau ir palieka ežerą, o kodėl taip atsitinka – niekas nežino. Bet ar ne šitokia slėpininga, ar ne šitokia pulsuojanči yra ir liaudies kūryba? O juk pavyko ir man keletą kartų pamatyti tą iš tiesų šventą liaudiško talento apsireiškimą. Niekada nepamiršiu, kaip Margionių poetas Juozas Gaidys prie ką tik sukirstų Margionių klojimo teatro sienų skaitė naujausiąjį savo eilėrašį. Perskaitė du paskutiniojo punktelio variantus ir paklausė, kuris geresnis. Klausėmės tada Margionių poeto kartu su vilniškiais svečiais, klausėsi ir statomo klojimo meistrai Jonas Pleikys ir Jonas Svirnelis, įkirtę kirvius į dar nenužievintą rąstą. Buvo rugpjūčio pabaiga, už Golių šilų jau leidosi saulė, Juozas Gaidys prisimerkęs stebėjo ją, ten toluoj besislepiančią, ir jo akyse teberuseno svarbiausias rūpestis: kurios eilėraščio eilutės geresnės? Ką mes galėjome atsakyti?.. Ir dabar štai ryškiausiai prisimenu ne patį eilėrašį, o tą amžiną metraštininko rūpestį, tą klausiantį poeto žvilgsnį. Tas pats rūpestis tebežėruoja ir viename Juozo Gaidžio laiške, kraštotyrininkui Broniui Šukiui kažkada rašytame: „Kokis aš būčiau tėvas, jeigu nepalikčiau vaikams savo gyvenimo aprašymo?“ Niekada jau nepamiršiu ir merkiniško vargonininko Jono Gregoravičiaus dainų. Prie fisharmonijos prakilniai sėdėdamas, dainavo nuostabaus talento menininkas apie savo tėviškę, apie ašarojantį nupjauto beržo kelmą ir, atsisukdamas į mus, aiškino, kaip šitokia liūdna daina atsirado: „...mano tėviškė buvo graži, vien sodo – šeši margai, bet Sasnavos kolchozas nupjovė tėviškės beržus, ir jie ten tikrai ašarojo, verkė... todėl taip ir rašiau, kaip ašarojo kelmas saulėtą dieną...“ Nepamirštami tokie susitikimai. Gal, sakau, ir mano šiandien prie Lizdų ežero išklausytoji poringė apie verkiantį paukštį būką iškils kada nors, po daugelio metų, kokio smalsesnio žygėvio atmintyje ir vaizduotėje kaip unikalus tautosakinis bei geografinis šio

krašto legendinių vietų orientyras. Ir kaip graudu dabar net pagalvoti, kad vis dėlto ne visa liaudies kūryba išlieka. Juk ir Jonas Gruzdys, taip gražiai prisiminęs savo motinos pasakojimą apie paukštį būką, negalėtų pasakyti, kada ir kaip ta poringė į jų vienkiemį atklydo, kas ir kaip dar jo motinos tėvams apie tuos paukščius būkus taip vaizdingai papasakojo... Nejaugi ir margioniškis poetas Juozas Gaidys, apmąstydamas savosios kūrybos likimą, kažką panašaus jautė ir pergyveno, kai taip širdingai ringavo paskutinįjį savo eilėraštį: „Tik baltas berželis, kieme pasodintas, vėjeliui papūtus, liūdnei sušlamės. O kas jį sodino, kas laistė, augino – to niekas, oi, niekas niekad neminės.“

...Tolstu nuo Lizdų ežero ir Ežeryno kaimo, kopiu į aukštą skiaistšilio keterą, galbūt iš aukščiau dar slėpiningesnė man pasirodys ta didžioji raguva, kurioje taip tiesiog iš po žemių prasideda ir po žemėmis dingsta iki šiol negirdėto vardo upelis, ir iš tikrųjų kažkaip stebuklingai čia dabar priartėja dabar prie manęs ne tiktai tas slapukaujantis Būkaverksnis, o netgi pati Merkinė ir Lauja, Gelovinė ir Gilšė, Margionys ir Marcinkonys. Kaip keista – net ir turistų numindžiotieji Marcinkonys, kur šitiek daug jau ir nemaloniausios eklektikos, ir abejotinų miestietiškų naujenybių... čia netikėtai visu ryškumu nušvinta man prieš akis kaip labai savita liaudiškosios kūrybos dvasinio versmingumo, džiūkiškai ištvermingo gyvenimo ir nelauktos prapulties stotelė. Niekas kitas, o tik marcinkoniškiai galėjo šitaip nemirtingai vieną iš saviškių apibūdinti: „Sėdzi drevėje Kavolynas, grajina armoniku ir vienas sau kū balbatuoja...“ Tas prieš trejetą metų po traukiniu žuvusio Kavolyno balbatavimas pasivaidena man dabar tarsi vienišo paukščio būko vyriškas verksmas.

„Literatūra ir menas“, 1995–12–30, 1996–01–05

Henrikas Gudavičius

Subartonių ažuolynas 2006 m.

„Dzideli miškai buvo”

Pasakoja **Jonas Gruzdis**,
gimęs 1932 metais prie Ežerėlių,
gyvena Ryliškiuose

...Būkaverksnis, ty riešutų buvo labai daug, kap anksčiau dar medžiai maži buvo..., gyvenom, nu, kap ciktai yra tokis lieptukas, istūmdzyta ty jau, bradelis tokis yra, jau biskį pavažiavus an kalnuko, biskį po kairei, dar ty yra keli medeliai, bet nedaug, užsodzino miškais, tai pabėgom visi... Ir vandenį nešėm, vanduo žiemų šiltas, o vasarų šaltas būna, irgi iš po žamės kažkur tai veržias, nu, irgi kyla iš po žamės, aina toki kap burbulukai, žamė verda apacion ir tas vanduo išaina, o iš kur išaina, tai galas žino, nu, tai buvom indėjį šūlnio vamzdį ty inkasy, tai vanduo geras, bet tokis kietas, daug gelažies buvo tan vandenin, kietas vanduo, geras, švarus buvo, iš po žamės veržas, nei dumblo, nieko nebuvo... Taigi ne mūs pavadzyta ty dar, nu, tas Būkaverksnis vadzinos, galiu pasakyc ciek, ty anksčiau gi labai miškai dzideli buvo, kap nupirko dar mano mamos tėvas, jis amerikonas buvo, tai jis prasgėris buvo, tai jis jau cia nupirko miškus tuos, pinigų daug neturėj an geros žamės, tai jis nupirko, tai ty kokis tai būkas vis, kap dar va paukščis kokis va, karvelis, nu, jis sako dzidesnis žymiai buvo tas būkas, tai jis vis, nu, kap jis rėkia nu tai aš nežnau, kap cia nu, būkas, būkas ir praminė Būkaverksnis, va , o nuo ko ty tas prasdėj, tai ir aš nežnau, gal tėvas matė kartais, o gal ir nematė... Kap anksčiau daug ir slapyvardžių yra tokių, tai vieni skaitos Grūzdzys, mūs nebuvo pravardės, Lenčiauskai tai Šlapikais vadzino, tai Paulauskus Jakimais vadzino, tai prodziedų vardais... Dzideli miškai buvo, tai iškirto, būkas, tai jis savaime aišku an tuščio lauko tai jis netupėjo, ir aš klausiau, būdavo, ko jis Būkaverksnis, raiškia, dzidelis buvo tas paukščis, nu, ale išnyko dar ciej paukščiai, kap cie kurciniai, dar dzidesnis sako tas kurcinys, nu, aš kurcinio irgi nematis, tai jau, pasakoja, jis nemažas... Iškirto tuos miškus, gal išnyko būkas, gal jau jam atajo čėsas mircia...

Užrašė **Romas Norkūnas**
1995 metais

„Labai buvo žuvų ažeruose”

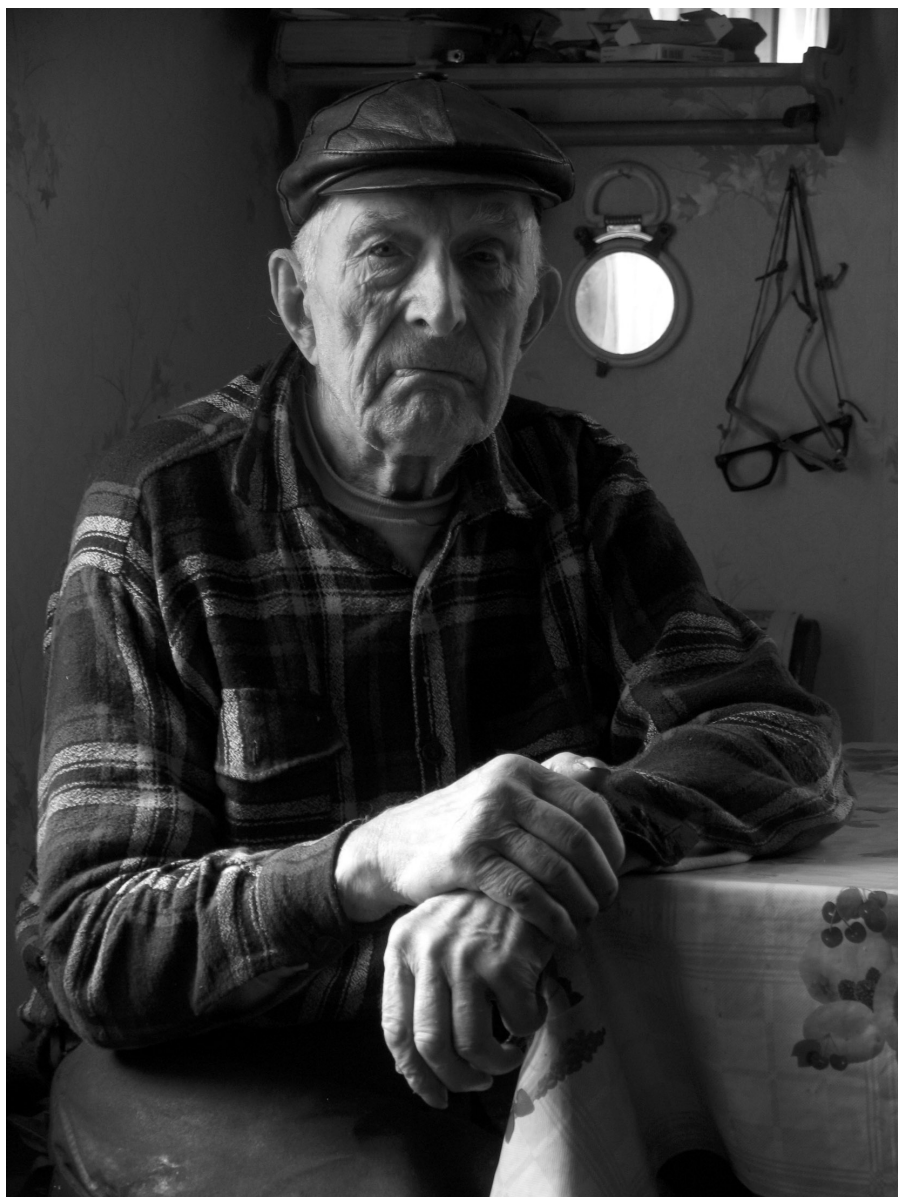
Pasakoja **Stefanija Ciūnienė**,
gyvenanti Gelovinės kaime

Jo yra pramoga – cik nuveic in ažarų, nuveina, jo ir galva pramušta – cik kad kokių žuvytį. Kasdzien aina, va dzvi savaites stato – nei vienos žuvies nepagauna. Kasdzien randam primuštų žuvų, va tokių va, oi dzievuliau, nieko mum tep negaila, kap tų žuvytių, žinot, gaila. Vietiniai – ne, gal kurie atvažiuoja iš kur. Jis visųčės žmogus basas, o senis, kap buvo tėvas jo, paskėlė dar per Verbų ir – basas in ažarų, dar ladas, o jieį basi visi in ažarų aina...

Pasakoja **Juozas Ciūnys**,
gimęs 1919 m., Gelovinės kame

Cia, visų laikų cia. Cia ir užaugau, ir cia gyvenu. Buvo žuvingas mūs ažaras, ir visų laikų to mailiaus kraštuose buvo, tų mažuliukių, dar nieko nėra, švaru, kap negyvas ažeras. Buvo mailiaus, tai lydekos, supranci, gaudo tų mailių. Pūkšters, tai supranci – jinai jas primuša biskį, tas mažytes. Venteriu gaudiau, tai, būdavo, cik pūkšč po visų ažarų, pūkšč, pūkšč visose pusėse! Būdavo, arklį pririšu palei ažarų pievon, tai, supranci – arklį išgąsdina, supranci, o dartės nieko – nei čiūkšters. Yra šiek tiek, bet mažai, nepagaunu nieko. Gal ciktai lynus mažiau pamuša, jis, matai, gilumon gyvena. Supranci, prieg dugno lynas. Aplinkui ažerų nėra jokios sodybos, nemacyc, jei būt sodyba, tai bijotų dienos metu, kad nepraneštai, kiek aš cia gyvenu, tai negirdėjau, kad kaimo žmogus aitų su elektru.

Aš visą laiką žuvavau, nuo mažo vaiko. Upelin. Upelis aina iš ažero va šituoį krantu, ir upelin labai žuvų būna, nu jau prastesnių – mekšrų, ašerukų, vėžių – buvo upelin. Dar vaikas buvau, mažas, o pasiuva tėvas arba numezga koki, kap vadzino, čerpokų, – samtukas tokis, tai, supranci, dar vaikelis kiek prigaudzydavau! Tų mažų buvo visų laikų. O jau pavasarį, kadu neršia lydekos, tai aina šituoį upi per plentų ty, in Ilginykus, – pievose būna, vanduoį išdziūsta upelin tan toliau, tai būna tokios duobės su vandeniu, tai tose duobėse dar rasdavo šienaudami pievas lydekų.

Juozas Ciūnys iš Gelovinės kaimo 2007 m.

Jau žiemų tai mažai žuvaudavau, aš tai mažai kadu ajau žiemų, a kad man šalta, be to namie ką nor darai vis ciek, supranci, cia turėjom žamės, tai nemažai namie darbų, aplink gyvulius ir šerc, ir gyrdzyc, ir kūlc, malkos gamyc, tai mažai buvo kadu laiko aic an lado sėdēc.

Kadu vėjuota, šiaurės vėjas, supranci, ir tep tokis oras rudeniškas, va jau dartės prasdeda tokis oras, ir jau žuvį sunku pagauc, dzingsta jos kažkur, kažkur atsitraukia nuo pakraščių in gilumų, ir sunkiau pagauc. Tai žinai, užsaldzinėjanc, gruodžio mėnesį, kadu užsaldzinėja, būna jau nakcys šaltos, sustato ladų, tai tadu lydekos aina in pakraščius, vadzina: an varlių. Būdavo, supranci, arba cinklų stato, arba ką turinc, ale kad tadu, supranci, su tais cinklais tai labai rankas gelia, užsaldzinėjanc vanduo būna šaltas.

Venterius pirkom anksčiau. Pirmiau tai cinklus, supranci, mezgė rankom daugiausia. Buvo ir pirkc, ale kad jie brangūs, ale būdavo. Merkinėn žydai, žydaucos jaunos tai šitų špūlukių siūlo, supranci, buvo tokios špūlukės, siūlai siuvamai mašinai, labai sciprus siūlas buvo, „Leningrad“ siūlas, tadu dar Smetonos laikais, kap užaj rusai, tai to siūlo nebuvo, tai macyc, sako, jie pirmą pirkc Anglijoj, dėj savo Leningrado tuos lipdukus, supranci, ir pardavinėj cia, Lietuvoj. Tai, būdavo, žydaucos jaunos, supranci, mezgė tuos cinklus – per žiem koki vienų cinklų numezga, marudna. An ažero be valtės neapseisi. Daugiausia tai statė bučius, iš kanapių. Būdavo, sėdavo linus, moterys audė rūbus. Tai, supranci, sėjo kanapes, tai iš kanapių pancius vijo, virves, tai, supranci, ir tą priverpia siūlų. Mezgėm tuos bučius iš kanapių, tai neilgai laiko, kokius du metus laiko. Bučius nedzidelis, supranci, ir juose gerai pagaudavo. Buvo žuvų, labai buvo žuvų, gausu ažeruose – visi gaudė ir visi sugaudavo. Buvo tokių dar, kurie gal ir nuomavo tuos ažerus. Buvo Merkinėn žydas vienas, supranci, jis aidavo po visus ažerus, supranci, ir žiemos laiku, ir rudenį. Ir ūkinykai buvo toki vienas kitas mėgėjai, supranci, ir tankiai žuvaudavo su cinklais savo, statė tuos cinklus. Šituos bučius tai jau cia visi statė, aplinkui ažerų kas gyvena. Kas nusmezga, tas stato.

Kepė. O ką darysi? Nieko nedarėm ir žiemai. Būna, pasgaunam nemažai, būdavo, ir penkiolika, ir šimtą žuvų, būdavo. Tai cia šalcinis, tai tep užtveriu upį. Jau paskui, vokiečių okupacijos laiku, supranci, pokario laikais, gaudė žuvytes ir sūdė: pastovi kokių savaitį, pasdaro tep kap silkė, vadzino – naminė silkė. Tad nebuvo tą silkų visai

niekur. Nebuvo šaldytuvų niekur, tai būdavo... jeigu pavasarį, kap lydekos neršia gausiai kur an pievos, tos pievos pasemtos būna, va vandenio, tai jų priaina an tos pievos, supranci, tai cik braidziok ir rink ciktais, tai kap prirenkam daug, tai kaimynam išdalinam, kiek per daug būna.

Kad, būdavo, po visų ažerų aplinkui meškerojo, daugiausia toki vaikai, ir, supranci, visi pasgaudavo. Kitas gudresnis, tai tų kruopų pyldavo biskį – prijūnkia žuvytes, tai gal daugiau kiek pagauna, ale aš tai ne.

Ne, negilus ažeras, trys metrai, gal kiek daugiau kap kur, negilus. Vienas prigėrė, atsimenu, dar aš buvau vaikelis. Pjovė rugius palei ažerų, iškaito, nulėkė ažeran ir puolė vandenin – ir prapuolė, supranci. Tai visi jieškojo ty toliau, galvojo, kad jis nunėrė kažin kur, o jis buvo pacian kraštan. Kap puolė ir, ty gal metras gylio, puolė pakraščin, ir, macyc, jį paraližavo. Jieškojo ty jo su grėbliais, su šakėm, buvo tokis dalykas, dar karves ganiau, piemenukas buvau.

Buvau sakinimo meistras, priklausiau Druskinykų ruožui. Skaitos Druskinykų ruožas turėjo penkias meistrijas. Buvo Merkinės, tai aš buvau jau meistras, paskui Druskinykų, Kabelių, Varėnos... Pas mani dyrbo apie penkiasdešim žmonių, buvo prieg sakinimo rėžėjai, sėmėjai, paskui vežikai, kurie vežiojo tas statines. Suveža in vienų vietų, paskui mašinos išveždavo. Valdiški arkliai buvo, pas mani buvo keturi arkliai valdiški. Paskui an pabaigos, kap jau prasyveno, buvo traktoriai. Net prie Čepkelių raisto sakinom medžius. In tuos Kabelius, Čepkelius, in tų pusį, tai kad ty vakari nepavažuos nei motociklu už tų uodų! Ale toki dzidziuliai, va, supranti, cia tai buvo irgi, bet tokių uodų nebuvo. Jiej toki geltoni, dzidziuliai uodai supranci, ale ciek jų daug – be akinių nepavažuos! Tai buvo siauras gelžkelukas iš Marcinkonių ty in Pagarendų, tai dar tuoj gelžkeluku motociklu važinėdavau. Pamatau, kad traukinukas atvažuoja, tai tadu motociklą nuo gelžkeluko nuskeliu. Pravažuoja, tai vėl važuoju, bet labai negerai – jisai siauras, ir cia pabėgiai, tai labai tranko. kap invarai kokį an šešiasdešim, tai nespėja trankyc, supranci. Paskui nuardė tų gelžkelukų, po karo dar važinėdavau.

*Užrašyta 2007 metais, jau sunokus riešutams.
Užrašė Romas Norkūnas*

Subartonių gyvūnija

Pažvelgus į žemėlapi, Subartonių ar Samūniškių kaimų žemės atrodo tarsi didelės proskynos, iš visų pusių supamos miškų. Čia ir žemė derlingesnė ir gyvūnų rūšių įvairovė didesnė. Net ir dzūkų pušys čia aukštesnės, storesnės, o vėjui pučiant, atrodo, tartum garsiau ir darniau ošia.

Iš čia sutiktų stambiųjų žinduolių tenka paminėti briedį ir elnią, kurių, kaip ir visame parke – vienas kitas. O štai 1987 m., visų nuostabai, net stumbras iš kažkur buvo atsibeldęs. Bene dažniausiai miško laukymėse, palaukėse sutinki vešlesnės žolės beieškančias stirnas ar peliauti sėlinančią lapę. Niekaip negaliu pamiršti pasakojimo vieno medžiotojo, kuris norom nenorom nušovė lapę, nes rudoji vos ne į glėbį jam liuoktelėjo: „Daviau kaimynui 10 litų kad šis ją apkastų, nes kailis, nors ir labai geras, bet Alytun tik 20 litų duoda, tai ne anksčiau – 200 rublių. Kitą dieną sutiktas kaimynas medžiotojui ir sako: – Tu dažniau tas rudąsias šaudyk...

Apskritai Subartonių apylinkėse, kaip ir visame parke, dėl kritusių kailių kainos juntamas žymus plėšrūnų – lapių, mangutų, miškinės ir akmeninės kiaunių, kanadinių audinių ir šeškų skaičiaus pagausėjimas. Štai prie Pakelinio ežero 100 m nuo palaukės įsikūrė gausi šeškų šeimyna. Paaugę jaunikliai bežaisdami tiesiog takus išmynė. Kartą rugpjūčio gale vaikštinėjau po Subartonių ažuolyną ir staiga pasigirsta riešutinės balsas ir kažkokių žvėrelių spiegimas. Miškas nuščiūva o visai šalia išgirstu urzgimą ir regiu medžių šakomis keliaujančią miškinę kiaunę. Paseku. Gal už kokių 70-100 m kirtavietės pakrašty senam ažuole suopio lizdas, o jame kiaunės šeimyna.

Vaikštinėdamas po Subartonių apylinkių miškus dažnai rasdavau šernų gulyklas, bet pačių matyti neteko, nors neabejotinai čia jų yra ir nemažai. Linmarkos ežere įsikūrė ondatrų šeimyna, čia joms pasakiškos sąlygos: krantai apžėlę, maisto daug, o ir poilsiautojai netrukdo. Gelovinės upelį, tekančią per Subartonių mišką, daugelyje vietų yra patvenkę bebrai, upelio slėnyje susidariusios patvankos yra svarbios ne tik jiems, bet pritraukia ir kitus gyvūnus.

Tikra Subartonių miškų puošmena – didžioji miegapelė, pamėgusi lapuočių ir mišriuosius miškus, kuriuose gausu lazdynų. Šis Lietuvoje labai retas ir saugomas naktinis gyvūnas, kuris čia

stebėtas bent keliose vietose, noriai užima jam iškeltus inkilus. Poroje eglaitėmis užaugančių kirtaviečių aptikta ir lazdyninė miegapelė. Pradėjus kaimą ir jo apylinkes gaubti sutemoms, iš dienos snaudulio pabunda ir kiti naktiniai gyventojai – šikšnosparniai, ežiai, pelės. Bene dažniausias ir gausiausias šių miškų žinduolis yra geltonkaklė pelė, mintanti riešutais ir gilėmis.

Tiriant Dzūkijos nacionalinio parko žinduolius (Juškaitis R., Ulevičius L., 2002) paaiškėjo, kad Subartonių miškai yra vertingiausia Dzūkijos nacionalinio parko teritorija žinduoliams, čia jų aptikta net 31 rūšis, neskaitant šikšnosparnių. Daugelio rūšių santykinis gausumas taip pat didžiausias, lyginant su kitomis Parko teritorijomis. Net trys rūšys – didžioji miegapelė, šermuonėlis ir ūdra – įrašytos į Lietuvos Raudonąją knygą.

Kita svarbi ir gausiausia gyvūnų grupė be kurių neišsivaizduojamas nė vienas šalies kampelis – paukščiai. Subartonyse jau nesutiksime kurtinio, tetervino, didžiojo apuoko, dirvinio sėjiko ar lututės. Kadangi kerpšilius čia pakeitė brukniašiliai, retokas čia ir lėlys. Bet apskritai šiose apylinkėse galima aptikti apie 140 paukščių rūšių. Vasarą, važiuodamas per kaimo centrą, pastebėjau prie apleistos parduotuvės mūrinio pastato skraidančių daugybę langinių kregždžių. Suskaičiavau daugiau kaip trisdešimt lizdų. Tai bent kolonija. Marcinkonyse dažna margasparnė musinukė, kukutis čia – retenybė. Bet už tai prieglobstį

Į Subartonių miškus buvo atklydęs stumbras

randa didysis erelis rėksnys, vapsvaėdis, juodasis gandras, kuris metai iš metų vaikus išaugina Subartonių ažuolyne esančiame lizde tik laikas nuo laiko ažuolą pakeičia. Tikriausiai kaip ir žmogui – per ilgą laiką atsibosta toje pat vietoje. Mėgsta šio kaimo šlapias pievas ir gervės. Ne kartą teko matyti šias ilgakojes, vaikščiojančias ne tik nuošalesniuose kaimo kampeliuose, bet ir čia pat prie sodybų po ražienas maisto beieškančias. Jau keli metai išperi vaikus netoli buvusios girininkijos pastato įsikūręs vištvanagis. Kadangi čia ištisinius miškų masyvus pakeičia mišrūs miškai su gausiomis ertmėmis ir laukymėmis, miško aikštelėmis, yra geros sąlygos maitintis ir perėti paprastiesiems suopiams. Štai šį rudenį Subartonių apylinkėse priskaičiavau 5-6 suopių vadas. Praeitais metais Subartonių botaniniam draustinyje mačiau prie lizdo kleketuojantį paukštvanagį. Reikia manyti, kad šiose vietose vaikus išaugina ne viena jų pora. Buvęs girininkijos darbuotojas Arūnas Venčius pasakojo, kad anksčiau ir pelėsakalis virš laukymių nuolatos sukirodavosi, nors lizdo nerado. Deja, man šio paukščio čia matyti neteko. Retkarčiais medžiodamos užklysta ir nendrinės lingės, kurios lėtai plasnojamos virš pievų akylai apžiūrinėja kiekvieną kupstą, kiekvieną duobutę – juk tokiam paukščiui reikia sumedžioti nemažai grobio kad ne tik pats pasisotintų, bet ir savo šeimą pamaitintų. Plėšriųjų paukščių gausą lemia geros maitinimosi sąlygos, nes derlinguose miškuose ir pamiškėse gausu ir jų pagrindinio maisto – pelinių graužikų.

Vasaros sutemoms pradėjus gaubti laukus pasigirsta griežlių balsai, tuoj sušukus vienai atsiliepia antra, trečia. Na ir prasideda visas koncertas su pasibėgiojimais, nes balsu pažymėjusios vieną savo teritorijos ribą skuba prie kitos ir taip visą naktį ir tik prieš rytą pavargusios nutyla. Skaičiuodamas lėlius pamiškėje girdėjau putpelės ir kurapkos balsus, nors neatrodo kad čia jų daug būtų. Rudenį, kai jau buvo įpusėjusi rugiapjūtė, stebėjau vienoje vietoje ant elektros laidų prie nukulto javų lauko tupinčių virš dvidešimties karvelių keršulių būrį, kai tuo metu paprastuosius purplelius, pakylančius nuo žvyrkelio, stebėjau tik kartą. Dažnos kaimo apylinkėse paprastosios medšarkės. Nors ir plėšriąją medšarkę teko čia matyti, pastarosioms perėjimo vietų nėra tad, matyt, peri gretimose apylinkėse. Rudeniop kai pradeda prinokti lazdynų riešutai vos ne kiekvienam lazdyne pamatysi riešutines lukštenančias riešutus, tuo tarpu kitu metų laiku

greičiau išgirsi jų balsą kur nors eglyne, nei pamatysi. Čia esančių ežerų ornitofauna ganėtinai skurdi. Būdingiausi paukščiai – klykuolė ir didžioji antis, o priekrantės nendrynuose – didžioji krakslė ir ežerinė nendrinukė, nors kai kas Laujoje ir didįjį baublį girdėjo. Krūmais apaugusiomis Straujos pakrantėmis šmirinėja smilginiai, juodieji strazdai ar slapukės jerubės. O štai vieną vasaros rytą stabtelėjęs prie Gilšės ežero radau čia ant kuolo, po sėkmingos medžioklės, besiilsintį kormoraną, kuris, nekreipdamas dėmesio į mano pasirodymą ilsejosi toliau.

Prie Linmarkės ežero dažnai tenka matyti geltonskruosčius žalčius, vikriai plaukiojančius ar medžiojančius priekrantės augmenijos priedangoje. Kartą pro mane didžiuliais šuoliais prašokavo didelė žalioji varlė, nors iki tol kuo ramiausiai šalimais koncertavo. Netruko pasirodyti tokio didelio varlės išgaščio priežastis – didžiulis senas žaltys, atšliaužęs prie mano kojų. Bet šiaip iš roplių kaip ir visur kur tik saulė gerai įkaitina žemę surasime vikrųjį driežą. Be jau minėtos žaliosios varlės čia daug pievinių ir smailiasnukių varlių. Ypač daug smailiasnukių varlių Subartonių botaniniame draustinyje, čia pievinių varlių praktiškai nėra. Patinka joms ažuolynuose išsidėstę nedidelės balos ir pelkutės. Kaimo laukus pradėjus gauti sutemoms iš savo slėptuvių į medžioklę išsiropščia rudosios rupūžės. Tiesa, ažuolyno balose ne kartą girdėjau ir raudonpilves kūmutes savo koncertus atliekančias. Bene didžiausia šio krašto paslaptis yra baliniai vėžliai, kurie karts nuo karto stebimi prie Bedugnio ežero ar Kačingės kaimo pakelėje, apie kurių buvimą Angeringio pelkynuose užsimena ir Raitininkų krašto metraštininkas Vladas Ulčinskas.

Piečiau Subartonių teka sraunioji Strauja, kuri vėliau už keleto kilometrų įteka į Nemuną. Kadangi upelis nėra didelis, tai ir jo ichtiofauna nėra įvairi ar gausi. Po kelmais sraunumoje pasislėpę nakties laukia vėgėlės, paprastieji kūjagalviai ar šlyžiai. Čia pat sraunumoje ar prie šabakštyno grobį medžioja upėtakiai, strepečiai ar prie dugno priglundę vos pastebimi grūžliai. Ten kur srovė ramesnė ir susidaro lengvo smėlio ar šiaip sąnašų sluoksnis visada surasi mažąją nęgę, kuri, visa įsiraususi ir tik galvą iškišusi filtruoja vandenį ieškodama ko nors valgomo o tekantis upelio vanduo visada ką nors atneša.

Subartonių apylinkėse yra keletas ežerų: Pakelinis, Kampinis, Linmarkė ir kt., bet pats išpūdingiausias, apipintas legendomis yra Gilšės ežeras, tikriausiai pats giliausias parke. Nuo seno tarp žvejų ir vietinių gyventojų sklinda pasakojimai apie jame gyvenančius šamus, bet deja negalėčiau tvirtinti ar yra tikrai žinomas jų sugavimo faktas, nors šiaip žvejai Nemune sugautus mažus šamukus dažnai paleidžia į kokią nors didelį ar gilų ežerą. Stebina šis ežeras ne tik savo gyliu bet ir vandens švarumu bei skaidrumu, kuris siekia 6 metrus. Tai tipinis karšinis ežeras kuriame vyrauja ešeriai, kuojos, lynai, lydekos, karšiai. Nors nepastebėjau kad ežeras bent jau vasarą būtų labai žvejų mėgėjų lankomas. Aplinkinių ežerų žuvų įvairovė panaši ar net skurdesnė, nes dėl nedidelio gylio, uždumblėjimo ar deguonies stygiaus žiemos pabaigoje juose išgyvena tik pačios nereikliausios žuvys kaip karosai, lynai, o kitas užneša vandens paukščiai. Didžiausia rūšių įvairovė pasižymi Giluišio, Netiesos ir Dumblio ežerai, kuriose gyvena 11-10 žuvų rūšys. Juose be įprastinių ežerams rūšių aptinkamos ir upinės žuvys – salačiai, meknės, patenkančios su Nemuno potvynių vandenimis.

Paminėjau tik nedidelę Subartonių krašto gyvūnų dalį – visiškai netyrinėti bestuburiai – drugiai, vorai, vabalai. Kas žino, gal kokiam sutręsusiame ažuole slepiasi niūraspalvis auksavabalis ar takus griaužiasi elniaragio lervos, o virš miško ežerėlių sparnus miklina didieji karališkieji laumžirgiai. Subartonių miškai tikrai yra pilni netikėtumų ir ryškiai skiriasi savo gyvūnija nuo Dainavos girios šilų.

Vincas Slavickas

Kokia gūdi giria

Prieš keletą metų teko važiuoti su Arūnu Venčiumi, dabar jau buvusios Subartonių girininkijos girininko pavaduotoju, miško keliu, jungiančiu Subartonių ir Samūniškių kaimus. Netikėtai sutikome miško darbininkus iš Marcinkonių, atvykusius čia padėti tvarkyti mišką. Pirmieji jų žodžiai pasisveikinus buvo – „kokia gūdi giria“. Iš tikro, šiliniams dzūkams, pripratusiems prie kiaurai permatomų šilų su vienu kitu berželiu ir neaukštais kadagiais, Subartonių eglynai su išsikerojusiais senoliais ąžuolais, tankus lazdynų trakas ir vešli pomiškio augalija galėjo sudaryti tikrai senobinio, pirmykščio miško vaizdą. Matyt, panašiai jautėsi ir Mickevičių Vincas, traukdamas iš gimtųjų Subartonių miško keliuku pro Pakelinio ežerą į Merkinės mokyklą. Tai apie čia patirtus išpūdžius vėliau skerdžiaus Lapino lūpomis prabilo rašytojas „Augo čia pakelėje seniau miškas ištekinis, tamsus kaip naktis, nusišakojęs, nubujojęs. Gūdžiai švokšdavo eglės, viršūnėmis tyliai linguodavo pušelės, šlamėdavo paslaptingai žali plačiašakiai ąžuolai. Įeini, būdavo, girion, lyg visai kitam pasauly atsiduri ...“

Subartonių miškų masyvas, prasidedantis į šiaurę nuo Merkinės derlingesnėse kalvotose Dzūkų aukštumos žemėse ir įsiterpęs tarp Nemuno bei Merkinės – Alytaus kelio labai skiriasi nuo kitų Dzūkijos nacionaliniam parko miškų savo buveinių ir medynų įvairove. Šiauriau Samūniškių ir piečiau Raitininkų kalvas dengia šilų skraistė – siūruoja aukštos išlakios pušys, į kurių tarpą įsiterpia ir viena kita eglė, trake vietoj įprastų kadagių dažnai pamatysite nedidelius, dažnai stirnų ar kiškių apgriaužtus ąžuoliukus, o dar žemiau tankūs, gerai derantys mėlynynai. Tokie pat miškai sutinkami ir Nemuno paslėnyje tarp Maksimonių ir Netiesų kaimų. Vietomis sausose kalvelėse boluoja ir kerpšilių plotai, kur rudeniop slepiasi tie patys tikrieji pušyniniai baravykai vyšninėmis galvomis. Derlingesniuose, geriau drėkinamuose dirvožemiuose tarp Samūniškių ir Subartonių kaimaviečių iškyla eglynai, pajvairinti lapuočių – drebulių, beržų, neretai ir vieno kito keroto ąžuolo, o vietomis galima rasti net ištisus senų ąžuolynų sklypus. Tokių miškų trakas paprastai tankus, gausiai prižėlęs lazdynų. Šią miškų mozaiką praturtina juodalksnynai panemunėse ir bei pelkėtuose Kempės, Gelovinės ir jos intakėlio slėniuose, guobynų fragmentai šaltiniuotuose Straujos slėnio šlaituose ar prie Mikalauciškės ežerėlio.

Miškus labai pajvairina ir gausios daubos – vienos jų prisipildo vandens tik laikinai pavasarinio polaidžio metu ar po gausių lietų, kitose vanduo telkšo pastoviai ar net susiformuoja nedidelės viksvinės žemapelkės. Nemaži pelkynai, kiek apsausinti, telkšo šiaurinėje miško dalyje ties Raitininkais, užpelkėjęs ir Gelovinės slėnis rytiniame miško pakraštyje. Yra ir kelios tikros aukštapelkės su keružėmis pušelėmis, gailiais, vaivorais ir net spanguolėmis – ties Navasodais ir pietiniame Subartonių miško pakraštyje. Pelkėti ir Bedugnio, Kuzamkėlio, Mikalauciškės ežerų pakraščiai. Tačiau bene savičiausios yra Kempės upelio slėnio pelkės – čia ir paežeriniai Balazerio, Dumblio, Netiesėlio liūnai, pelkiniai juodalksnynai, šaltinuotos kabančios pelkės prie Pakampio ežero.

Subartonių miškai tarsi atsiremia į Nemuną, kuris šioje vietoje teka iš rytų į vakarus. Iš šiaurės atkeliauja Apsingė, dar papildoma Kempės vandenimis, pietinėje dalyje vingiuoja Strauja. Angeringio ir Masališkių pelkynai maitina ir nedidelį Straujos intaką – Gelovinę rytiniame miško pakraštyje. Subartonių miškus puošia ir gausūs ežerai. Bene žinomiausias yra Vinco Krėvės plačiai išgarsintas Gilšės ežeras. Geografo Rimvydo Kunsko nuomone (Merkinė, 1970), Gilšė savita savo formomis – gana statūs krantai be jokių terasų viršum vandens nei po vandeniu, atabrada irgi nedideli. Gilumas – daugiau kaip 30 m. Nei pakrantėje, nei gylėje kol kas nerasta ežerinių nuogulų, senesnių kaip 6000 metų. Tokio pat amžiaus yra ir apvalainų ežerų virtinė piečiau Subartonių - Kampinio, Pakelinio, Linamarko ežerai. Tikėtina, kad legendos apie iš dangaus nusileidusius ežerus ar prasmegusius dvarus ir rūmus yra sietinos su tokių „uždelsto termokarsto“ ežerų atsiradimu. Tuo tarpu Gelovinės ežeras, pasak Rimvydo Kunsko, yra dvigubai senesnis, prieš 11000 metų jis buvo daugiau kaip 4 km ilgio, o ežero vandenys siekė dabartinių Subartonių kaimavietę.

Arčiau Merkinės, Straujos senslėnyje stačiašlaitėse daubose plyti Laujos ir Mikalauciškės ežerai. Čia, netoli Pelekiškių, buvo kasamas molis Merkinės plytinei. Prie Pelekiškių tyvuliuoja ir du greta viens kito esantys, bet labai skirtingi savo išvaizda ežerai. Ešerinis yra tipiškas eutrofinis ežeras, su gana vešlia augalija, vanduo gelsvas ir nelabai skaidrus. Tuo tarpu žodžiais sunkiai nusakomos melsvai žalsvos spalvos Bedugnio vanduo yra išskirtinai skaidrus ir, skirtingai nuo daugelio kitų Lietuvos ežerų, vasarą yra skaidresnis nei žiemą. Čia pat ir dar viena ežerų virtinė. Gausūs šaltiniai plūsta į pailgą Pak-

Ažuolo senolio stuobrys Subartonių ąžuolyne

ampio ežerą, iš kurio Kempės upeliu vanduo srūva link Nemuno. Pakeliui išilieja taip pat išpūdingų šaltinių papildomo Balažerio vanduo, dar toliau keturių ežerų grupė – uždaras Giluišis ir pratakūs Dumblio, Netiesos ir Netiesėlio ežerai. Esant aukštiesiems potvyniams, šiuos keturis ežerus pasiekia ir patvinusio Nemuno vandenys.

Štai kokia didelė gamtinių sąlygų ir buveinių įvairovė slypi palygint nedidelėje teritorijoje šiauriau Merkinės, nulemdama ir augalijos bei gyvūnijos savitumus. Subartonių lapuotynuose, tarpstančiuose derlingesniuose ir geriau drėkinamuose dirvožemiuose, daug daugiau augalų ir gyvūnų rūšių, nei sausuose Marcinkonių

Pelkinė uolaskelė Pakanmpio pelkėje 2004 m.

šiluose ar užmirkusiuose Musteikos juodalksnynuose. Pavasarį, kol medžiai ir krūmai dar nesulapojo, miškai mėlynuoja nuo žibuoklių, čia gausu ir kitų žydinčių augalų – pavasarinių pelėžirnių, geltonžiedžių plukių, vištapienių ir švitriešių, melsvų žiedų kekėmis puošiasi ne tik įprastinė plačialapė plautė, bet ir daug retesnė siauralapė. Vasarop šviesą užstoja tankus lazdynų trakas, o miško paklotę uždengia vešlūs garšvos, kvapiojo gurgždžio ir kitų gausių žolynų lapai. Kempės upelio šlaituose ir prie Mikalauciškės ežerėlio liepos mėnesį stambiais rausvais žiedais dabina miškinės lelijos, kiek sausesnėse augavietėse geltonuoja didžiažiedės rusmenės žiedų piltuvai, neretame miško kvartale yra išsibarstę pietinės stumbražolės kereliai. Žiedų įvairovė ir gausa akį patraukia ir savitos šilumamėgės pamiškių bendrijos – čia ir raudonlapiai snapučiai, rausvos šilinių dobilų galvutės, kašubinio vikio sąžalynai, geltonuojantys jonažolių ploteliai. Su pamiškėmis besiribojančius Samūniškių kaimo dirvonus pamėgo paprastosios žemuogės, neretai pradžiuginančios gausiu derliumi.

Šiauriniame Dzūkijos nacionalinio parko pakraštyje aptiktos net 28 augalų rūšys, įrašytos į Lietuvos Raudonąją knygą, tačiau tik nedaugelis jų yra tikri miško augalai. Šiluose pavasarį pavasarį skleidžiasi vėjalandžių šilagėlių žiedai, o vidurvasaryje geltonuoja kalninės arnikos, baltuoja smiltyniniai gvazdikai. Sausuose panemunių šlaituose neretas tamsialapis skiautalūpis, pašlaičių aikštelėse – žalsvoji naktižiedė ar smėlyninis eraičinas. Visiškai netikėtas radinys buvo keliolika plačialapės klumpaitės kerų Nemuno viršutinės terasos pušyne žemiau Netiesų kaimo. Tačiau bene didžiausia botaninė retenybė yra miškinė plikaplaiskė – vienas rečiausių Lietuvos augalų, sutinkamas tik rytinėje šalies dalyje. Šlaitelyje prie Rudnios kaimo ją pirmą kartą aptiko žinomas istorikas Konstantinas Jablonskis dar 1959 metais, o 2000 metais pakartotinai atrado Botanikos instituto specialistai. Nežydingas augalėlis primena įprastinę miškinę sidabriukę, tačiau pražysta tik liepos pabaigoje smulkiais rausvais žiedeliais.

Bene daugiausiai saugomų augalų rūšių telkiasi pelkėse ir papelkiuose, ypač gausu Lietuvos Raudonosios knygos augalų rūšių Kempės slėnio šaltininėse pelkėse. Pirmoje vasaros pusėje tankius žiedynus iškelia gegūnės, kurių čia sutinkamos net penkios rūšys – aukštoji, raudonoji, baltijinė, dėmėtoji ir gelsvoji. Dar dvi saugomos gegužraibinių augalų rūšys nėra tokios išvaizdžios ir slepiasi

tarp pelkės samanų – tai dvilapis purvuolis ir pelkinė laksana. Vėliau smulkiais melsvais žiedais pasidabina mėlynasis palemonas, geltonais graižais apsipila pelkinė žilė. Rudeniop aplink Pakampio ežerą ir prie Dumblio prasiskleidžia pelkinės uolaskėlės žiedai – gelsvi ir tarsi apsipylę rusvomis strazdanomis. Seniau slėnio žemapelkes ir pievas šienavo čia įsikūrusių Rudnios, Netiesų ir Maksimonių (Šilų) kaimų gyventojai, aukštupyje darbuodavosi Samūniškių kaimo ūkininkai, o dabar vis didesnius plotus užgožia nendrynai.

Subartonių miškai nenusileidžia kitiems Dzūkijos nacionalinio parko miškams ir grybų derliumi bei jų rūšine įvairove. Tiesa, gal kiek mažiau tinkamų plotų žaliuokėms, bet kitų valgomų grybų apsčiai. Tačiau čia jau galima rasti ir gausias kelmūčių kolonijas, drūtus baravykus paąžuolius, stambias ūmėdes garduoles, o dar daugiau tokių grybų, kuriuos pažįsta tik mokslininkai. Daug grybų, kerpių ar samanų rūšių yra labai specializuoti, augantys tik ten, kur yra seni medžiai, nudžiūvę jų stuobriai ar trūnijantys virtėliai, o šito gero kai kuriuose Subartonių miško sklypuose galime aptikti. Todėl net 24 tokios grybų ir kerpių rūšių surado čia sau tinkamas sąlygas, iš jų net 13

Paprastasis trimitėlis 2006 m.

rūšių yra saugomos ir įrašytos į Raudonąją knygą. Ypatingas medis ne tik žmonėms, bet ir grybams yra ažuolas, su kuriuo susiję daug retų grybų rūšių. Dar 2000 metais Merkinės moksleivis Valius Čyras miškuose tarp Samūniškių ir Subartonių rado vieną išpūdingiausių Lietuvoje grybų – šakotąjį sėdį. Šio išpūdingo grybo vaisiakūnis, kurį sudaro daugybė šakotų kotelių su nedidelėmis kepurėlėmis, siekia iki 50 cm skersmens, gali kelis metus slėptis po žeme, kol vėl pasirodo. Ažuolo pašaknėse Subartonių ažuolyne aptiktas ir išpūdingo dydžio, kokių 20 cm skersmens, ažuolinės kepenos vaisiakūnis, tikrai savo forma ir net spalva primenantis kažkokio gyvūno kepenis. Ant ažuolo šakų išiskuria ir kurapkinis storplutis, šalia ažuolų auga ir paprastasis trimitėlis bei daug už jį retesnis ir saugomas raukšlėtasis trimitėlis. Nemažai saugomų grybų yra tiesiogiai susiję ir su lazdynais. Puriame puveningame dirvožemyje pavasarį iškyla puslaisvio briedžiuko ir į jį kiek panašaus bohemiškojo aukšliavarpio kepurėlės, o tamsiai rudi krateriškojo taurūnio vaisiakūniai iš tiesų primena taures, sunkiai pastebimas tarp tręstančių lapų.

Šiaurinės Dzūkijos nacionalinio parko dalies savitumą pabrėžia ir draustinių gausa. Tarp Merkinės miestelio ir Straujos slėnio įsiterpę merkiniškių laukai patenka į Merkinės geomorfologinį draustinį, kuriame saugomas priešpaskutinės apledėjimo stadijos suformuotas raiškus moreninis volas, tarsi atskiriantis Dzūkų aukštumą nuo Dainavos smėlėtosios lygumos. Nemuno paslėnio vertybėms apsaugoti išskirtas Nemuno kraštovaizdžio draustinis, nusitęsęs nuo Krikštonių iki Dubaklonio. Į jį įsiremia Straujos geomorfologinis draustinis, apimantis vaizdingą gilių šaltiniuotų raguvų išraižytą Straujos upelio slėnį, Laujos ir Mikalauciškės ežerus. Dar vienas unikalus slėnis yra saugomas Netiesų hidrografiniame draustinyje – čia ištisa ežerų virtinė tarsi suverta ant šaltiniuoto Kempės upelio, o keturių ežerėlių grupė (Netiesa, Netiesėlis, Giluišis ir Dumblis) yra paskelbta ir gamtos paminklu. Dzūkų aukštumai būdinga miškų augalija saugoma Subartonių miško botaniniame draustinyje, tačiau gaila, kad tik nedidelė dalis vertingiausių buveinių pateko į jo ribas. Patį Subartonių kaimą ir jo apylinkes apima Subartonių memorialinis draustinis, skirtas rašytojo Vinco Krėvės-Mickevičiaus gimtinės tradicinei aplinkai, su rašytojo gyvenimu ir kūryba susijusioms vietoms bei objektais išsaugoti.

Žodynas

Aivos – abiejose pavalkų pusėse įvertos kilpos, jos jungia pavalkus su lanku ir laiko ienas
akvata - noras
bagotas – turtingas
basanoškės – basutės
branktas – skersinis, prie kurio tvirtinami viržiai
britkus – bjaurus
bumaška – popierėlis
cvekas – vinis
čiarka – taurelė
činšas – mokestis žemės savininkui už žemės valdymą
čebatai – batai
čerpė – indas kokiems grūdams trinti
čerpokas – samtukas
daboti – saugoti, žiūrėti
dangstis – dangtis
dar – dabar
darytinis – varškė su grietine
dišlius – porinio vežimo ar rogių gražulas
drapokas – arklinis kultivatorius
dratas – viela
drabnas – smulkus
družbantai – pabroliai
duroz – du kartus
dzienavojimas – pas kaimynę atliekami savi namų darbai (verpimas, mezgimas, siūlų vijimas ir kt.) bendraujam kalbantis, mokomasi mezgimo raštų ir pan.
dzyvai – stebuklai
dzvikulė – šiaudų kūlis, perrištas šiaudų grįžte ir persuktas taip, kad būtų dvigubas
ėglis – kadagys
izvoščikas –vežikas
grabalka – arklio traukiamas grėblys
grendzymas – molio asla
gurinti – smulkinti

kamara – sandėliukas su mažu langeliu
kamblys – rąsto storgalis
kamizelka – liemenė
kantičkos – giesmių knyga
karvojus – vestuvių pyragas
kytras – gudrus
kriūkas – kablys
kombikormas – kombinuoti pašarai gyvuliams
kvatinau – norėjau
kvoja – pušis
lebiodka – gervė, keltuvas
leiteriai – ilgos vežėčios šienai vežti
lenciūgas – grandinė
lepeška – voveraitė
liulka – pypkė
liesvos – kopėčios
lotukė – kartis, kartelė
maniežas – vieta, kur arklys suka įrenginius, pavyzdžiui kuliąmąją
mašiną
melnikas – malūnininkas
mieruoti – matuoti
mygom – greitai
nakadu – greitai
navalačkas – užvalkalas
niekocia – medinė gelda
nekemėžnas – netikėlis, nevykėlis
nigdi – niekada
ovaš – daug
paduška – pagalvė
pakaleina – karta
pamačyti – padėti
papavietė – pastogė prie ūkinio pastato
pasoga – kraitis, dalis
paporyc – papasakoti
pastarankos – viržiai
pečius – krosnis
pekla – pragaras

peredkas – priekis
perekurka – pertrauka
pomecis – atmintis
pustynė – dykuma
prisiega – sutuoktinis
radna (motulė)– gimdytoja
reikva – odinis dirželis
ras (raz) – viens
razumas – protas
razavai – viena kartą
rėdyti – dabinti, puošti
romatas – reumatas
rekecys – prietaisas šiaudų kūliams sudaryti
rūčkos – atramos vežėčioms (rungas)
rubežius – siena
skoba – geležiniai sutvirtinimai, kabė, vielos ašelė kam prikalti
skūra – oda
smalėkas – dervuolis
spranžina – spyruoklė
stilvogė – branktinė
struscis – stipinas (pinant krepši)
straigai – žiogrinių tvorų pynimo medžiaga, dažniausiai eglinės šakos
šatra – kartis
škada – gaila
škliumpės – klumpės su oda
šliūžos – rogutės rąstams vežioti (arba žemės ūkio padargams)
šposas – pokštas, išdaiga
šrubas – varžtas su veržle
štrapnaja pajka – bausmės maisto norma
terlyčia – piesta, indas kam nors trinti
tietenka – tetulė
tunčius – šokis
tūsos – šmirinėja be tikslo
ultojai – tinginiai
unaravas – užsispyręs, pasipūtęs išdidus
umisnas – specialus
uzbonas – ašotis

vaina – karas
vedzega – lenktas kaltas
vienuolika dūšių – vienuolika asmenų
zvanai – varpai, barškuliai, skambalai (pakabina ant arklio kaklo, kai
važiuoja piršlybų)
žanotas – vedęs
žėlas – graudulys, gailestis
žiogris – statinė tvora, pinučiai

Subartonių kraštas

Dzūkijos nacionalinio parko direkcija
Miškininkų 62
LT – 65303, Marcinkonys,
Varėnos r.
Interneto psl.: **www.dzukijosparkas.lt**

Tiražas 1000 egz.

Spausdino UAB „Albagrafija“
Pulko g. 96, Alytus